

D

D d, antikva el. latinsk stil. D d, kursiv. 3) b, fraktur el. tysk stil. JB ö, gotisk stil.

D. i. Betygsgrad ↔ klandervärd. — 2. Rom. sifvertecken = 500. — 3. Mus. Andra tonen i diatoniska C-durskalan. — 4. Kem. tecken för en atom av den tunga väteisotopen, deuterium.

d. (förk. av *denarius*, rom. silvermynt), beteckning för eng. penny, pence.

D/A, förkortning för handelstermen *Documents against acceptance*.

Daå [då], Ludvig Kristensen (1809—77), norsk politiker, prof. i historia i Kristiania 1867, tillhörde i stortsetet bondeoppositionen men gick ofta sin egen väg.

Daee [då], Ludvig Ludvigsen (1834—1910), norsk historiker o. konservativ politiker, prof. i Kristiania 1876. D. behandlade särsk. Norges historia under 1400- o. 1500-t.

D'Abernon [da'bb'u'n], Edgar Vincent, viscount of Stoke d'Abernon (1857—1941), britt, diplomat, 1883—89 finansiell rådgivare åt egypt. regeringen. Som sändebud i Berlin 1920—26 spelade D. en betydelsefull roll i krigsskulduppgörelserna o. för Locarno-mötets tillkomst. Utgav 1920—30 memoarerna *An ambassador of peace* samt *Portraits and appreciations* (1931).

Dabits [dabi'], Eugéne (1898—1936), fransk författare, mest bekant för sin roman *Hotel du Nord*. Postumt utgavs hans dagbok.

Dabrowa Görnicza [dåmbrå'va gornitsj'a], stad i s. Polen, vojvodskapet Katowice, i ett betydande koldistrikt, 41,000 inv. (1938).

Dabrowska [dåmbrå'ffska], Marja, f. 1892, polsk författarinna. Har bl. a. skrivit romancykeln *Noce i dnie* (6 bd, 1932—34; Näter o. dagar), behandlande den sociala utvecklingen i Polen från 1863 års uppror fram till Första världskr.

Dabrowski [dåmbrå'ffski], Jan Henryk (1755—1818), polsk general o. nationalhjälte, organiserade de polska legioner, vilka kämpade under Napoleons fanor i Italien o. senare utmärkte sig i slaget vid Hohenlinden. Dessutom förde han befäl över polska stridskrafter vid Friedland (1807) o. Leipzig (1813).

Da'op'o, it., »från början», betecknar, att ett musikstycke skall tagas om från början. Förk. d.c. el. D.C.

Da'coa el. D b a'k a, stad i Pakistan, Öst-Bengalen, i Gangesdeltat, 213,000 inv. (1941). Univ., gr. 1921. — Fordom en av Indiens största städer med berömd sidenindustri. I närh. ruiner från 1600-t., då D. var Bengalens huvudstad.

Dach'au, av nationalsocialisterna upprättat koncentrationsläger, beläget nära München.

Da'cia, lat., medeltida benämning på Danmark o. stundom äv. på hela Skandinavien.

Da'cien el. D a k i e n (lat. *Da'da*), namn på landet mellan Theiss, Donau, Dnjestr o. Karpaterna under den tid (107—275 e.Kr.), då området var rom. provins. Beboddes av dacer, en trakisk stam.

Daoko, Nils, d. 1543, småländsk bonde, ledare av ett allmogeuppror i landskapet 1542

—43 (Dackefejden). D., som i början hade betydande framgångar, trädde t. o. m. i underhandlingar med utländska furstar. Resningen nedslags våren 1543. D. själv omkom kort därefter.

Dacksbracka, en lång, låg hund, påminnande om en för hög tax. Frambenen nästan raka. Håret tätt o. kort. Hundarna förekomma dels enfärgade, rödbruna—ockragula, dels tvåfärgade, svarta med rödbruna tecken.

Daco, förkortning för *De anställdas centralorganisation*, en i Sverige år 1931 bildad förening för icke-kroppslarbetande privatanställda. Sammanslogs 1944 med TCO.

Dac'tylis, grässläkte. *D. glomera'ta*, hundäxing, tuvad, bredbladig, blågrön med plattade slidor, meterhöga strån o. ensidig vippra med mot grenspetsarna gyttre småax. Spridd över hela landet. Värdefullt betesgräs.

Dadaism', ett slags konst- o. litteraturriktning, uppkommen omkr. 1917 o. uppkallad efter dibarnets oartikulerade språk (*dada*). Dadaismen, som eftersträvade ökad uttrycksfullhet genom ytterligt barnsligt framställningssätt, kom 1920 ur modet. D. fick viss betydelse för surrealismen.

Daddi, Bernardo, d. omkr. 1350, ital. målare, en av Giottos efterföljare. Han utförde bl. a. fresker i *Santa Croce* i Florens.

Dadelpalm, *Phoenix dactylifera*, stundom mer än 20 m hög, med fjäderlikt delade blad, skildkönad. Frukten ett bär med hög sockerhalt, innehåller ett enda, avlångt, hårt frö. Utbredd från Kanarieöarna genom Saharas oaser till s.v. Asien o. odlad i ett stort antal skilda former (även i sydligaste Europa). En uråldrig kulturväxt av utomordentlig betydelse för folknäringen.

Daedalus [de'-], latinsk form för Daidalos.

Dafne, i grek. myt. en nymf, som älskades av Apollon. För att undgå honom förvandlades hon på egen bön till ett lagerträd. Sedan dess var lagern helgad åt Apollon.

Dafnis, i grek. myt. en halvgud, som på Sicilien levde en herdes liv o. ansågs som herdediktens skapare. Namnet övergick från Longos' herderoman om Dafnis o. Kloé till senare tiders hereditikt.

Daga härad, Södermani. l., omfattar 5 kommuner: Frustuna, Kattnäs, Björnluuda, Gryt, Gäsinge-Dillnäs. 7,575 inv. (1947). Nyköpings domsaga.

Daga kontrakt, Strängnäs stift, Södermani. l., omfattar 9 församlingar. Kontraktsprostens adr.: Gnesta 9.

Dagbefäl beordras inom svenska armén dels för regementet i dess helhet, regementsdagbefäl (dagmajor, dagkapten, daglöjtnant, regementsdagunderofficer), dels för de särskilda kompanierna, kompanidagbefäl (dagunderofficer, dagkorpral), med uppdrag att övervaka den inre tjänsten inom resp. förband. Vid högre truppförbandsstaber tjänstgör vanligen en officer såsom dagofficer. — Inom flygvapnet beordras dagbefäl dels för flottilj i dess helhet, flottiljdagbefäl, dels för division, divisionsdagbefäl. Flottiljdagbefälet utgöres av dagofficer o. ställföretr. dagofficer. Såsom divisionsdagbefäl beordras dagunderofficer o. dagkorpral.

Dagbladet, norsk daglig, radikal vänster-tidning i Oslo, grundad 1869.

Dagbok, i. Lagstadag handelsbok, i vilken affärshändelserna skola införas dagligen post för post. — 2. Bok för anteckning rörande mål o. ärenden hos domstolar m. fl. myndigheter. — 3. Bok, som enl. sjölagen skall föras å fartyg (skepps dagbok). Kallas vanl. loggbok. — 4. Bok för anteckning av dagshändelser m. m.

Dagens Nyheter, daglig tidning i Köpenhamn 1868—1936. Uppgick i Nationaltidende.

Dagens Nyheter, förk. D. N., daglig liberal morgontidning i Sthlm, grundad 1864 av Rudolf Wall, sedermera redigerad av F. Vult v. Steijern (1889—98), O. v. Zweigbergk (1898—1922), S. Dehlgren (1922—46) o. H. Tingsten. Bl. tidigare o. nuv. medarbetare: S. A. Hedén, W. Peterson-Berger, Bo Bergman, A. Karlgren, T. Fogelqvist, I. Kihlberg, G. Hellström, J. Wickman, O. Holmberg, F. Harrie, E. Heckscher, C. Berg, V. Vinde, S. Åkman o. A. Hamrin. Medeltoupplaga per dag 230,000 (1947).

Dagerman, S t i g, f. ⁶/₁₀1023, författare, ger i romanerna *Ormen* (1945) o. *De dömdas ö* (1946) samt dramet *Den dödsdömda* (uppf. i Sthlm 1947) uttryck för 40-talistsmens speciella ängestämning. ÄV. en reseberättelse, *Tysk höst* (1947), o. novellsaml. *Nattens lekar* (1947).

Dagerrot, est. K i s t n a, västligaste udden på Dagö med fyrtorn.

Dagerrottypi' el. daguerrotypyi', den äldsta, av fransmännen Daguerre o. Niepce uppfunna metoden för fotografiering.

Dagestan', autonom sovjetrepublik i RSFSR, belägen i ö. Kaukasus vid Kasp. havet (grund. 1921). 34,000 kvkm, 931,000 inv. (1939). Befolkningen är merendels muhammedansk. Huvudnäringar: boskapsskötsel, åkerbruk o. vinodling. Huvudstad: Machatj Kala.

Dagfjärilar, *Rhopala*'*cera*, fjärilar med mestadels täml. spenslig kropp, klubblika antenner o. breda, under vilan vanl. uppåt hopslagna vingar. Fram- o. bakvingar äro icke sammanhållna genom s. k. hållhake, larverna ha 3 par bröstfötter o. 5 par bakfötter. Alla världsdelar. De nordiska formerna indelas i äkta dagfjärilar (*Papilio*'*nida*) med under vilan uppåt hopslagna vingar o. tjockhuvuden (*Hesperida*) med under vilan utåt riktade vingar.

Dagg, 1. Den i luften ingående vattenångans direkta utfällning på marken, gräs, blad o. dyl., orsakas av att dessa föremål genom utstrålning fått en lägre temperatur än den mot det rådande fuktighetsfrycket svarande daggpunkten. — 2. Kort tagända, förr använd som avstraffningsredskap på fartyg.

Dagg'ert (av eng.), kort svärd; dolk.

Daggkäpa, namn på arter av växtsläktet *Alehemilla*.

Daggmaskar, *Oligochaeta*, äro samkönade borstmaskar utan utskott (parapodier) med i huden direkt fastade borst. Hit höra den vanliga daggmasken (*Lumbricus terrestris*) jämte talrika nära besläktade arter, som leva i jorden, ett stort antal sötvattensformer samt de äv.

i jorden levande enchytraeiderna (vita maskar, vanl. i blomkrukor).

Daggorm, dets. som härmskar.

Daggpunkt, den temperatur, vid vilken vattenånga av ett visst tryck har benägenhet att kondenseras. Vid minsta sänkning av temperaturen under daggpunkten övergår ångan delvis till vatten, om små partiklar av damm el. dyl. (kondensationskärnor) finnas närvarande, på vilka vattnet kan utfällas. Jfr Hygrometer.

Daggört el. s i l e s h å r, namn på arter av örtsläktet *Drosera*.

Dagjämning, den tid på året, då dag o. natt äro lika långa; gräns mellan vår o. sommar, vårdagjämning, el. mellan höst o. vinter, höstdagjämning. Inträffar då solen befinner sig i en av de bägge skärningspunkterna mellan ekliptikan (jordbanan) o. himmelsekvatorn, de s. k. dagjämningsspunkterna, omkr. 21 mars o. 23 sept. Då äro dag o. natt lika långa överallt på jorden. Jfr Precession.

Dagjämningsskolu'ren, dcklinationscirkeln (storcirkel genom polerna) genom vårdagjämningsspunkten.

Dagjämningssstormar, ofta förekommande stormar omkr. dagjämningarna.

Dagligt Allehanda, Sveriges första dagliga tidning. Urspr. annonsbilaga till Stockholms Weckoblad utgavs den från 1769 som särskild tidning. Bladet, som under oppositionen mot Karl XIV Johan spelade en betyd. politisk roll, upphörde 1849. Jfr Nya Dagligt Allehanda.

Dagmar (tjeck. *Dragomira*), d. 1212, dansk drottning, dotter till Ottokar I av Böhmen o. g. m. Valdemar II Sejr.

Dagmar (1847—1928), *rysk kejsarinna*, dotter till Kristian IX av Danmark, 1866 g. m. ryske tronföljaren Alexander (III), under namnet Maria Feodorovna. Anka 1894.

Dagnan Bouveret [danja'«-bovrä'], Jean (1852—1920), fransk målare, har ofta hämtat sina motiv nr det bretonska folklivet.

d'AgnoIo [danjä'lä], B a c c i o (1462—1543), ital. arkitekt, som införde högrenässansens romerska motiv i den florentiska byggnadskonsten. Huvudarb.: *Palazzo Bartolini* (påbörjad 1520, i ruiner under Andra världskr.).

Da'gon, filisteisk gudomlighet, omtalad bl. a. i Dom. 16: 23, tnöjl. identisk med den babyloniske D a g a n, en regngud, bekant från omkr. 2000 f.Kr.

Dagordning el. b o r d l i s t a, föredragningslista, upptagande de frågor, som skola prövas av en överläggande församling. — Möti-verad dagordning, i vissa främmande länder förekommande beslut med anledning av framställd interpellation.

Dagort el. s t o l l, en vägrät el. nästan vägrät gång ledande in i ett berg för utvinning av malm, undersökning el. dyl.

Dagrovfåglar, *Accipitres*, ordning av kraftigt byggda fåglar, som mestadels leva av rov. De ha överkäken starkt hakformigt nedböjd över underkäken (rovnäbb) samt med kraftiga klor beväpnade sittfötter (rovfötter). Födan uppnjukas i krävan, varvid ben, hår o. annat där sammanbakas till bollar »uggebollar» för att sedan uppstötas. Alla världsdelar. Hit höra kondorfåglar, sekreterarfåglar, gamar, falkartade dagrovfåglar m. fl.

Dagsberg, kommun i n.ö. Östergötland, Östergöt. 1. (past.adr. Furingstg.); Lödings landsf.distr., Bräbydens o. Finspångs doms. 712 inv. (1947)-

Dagsböter, böter, som utdömas med hänsyn tagen till den sakfällades ekonomiska förhållanden, varvid dagsboten bestämes till lägst 1, högst 300 kr. Antalet dagsböter bestämes

etter brottets beskaffenhet till minst 1, högst 120. Jfr Böter.

Dagsländor, *Ephemeraidae*, en ordn. mer el. mindre långsträckt insekt med förkrympta mundelar och 4 hinnartade vingar, nätförmigt »ådrade». Det bakre paret är mindre än det främre. Bakkroppen avslutas med 2—3 oftast långa »svansborst». Larverna leva alltid i vatten o. andas med blad- el. trädlika trakégålar på bakkroppen. Då de blivit fullväxta, krypa de ur huden försedda med vingar o. kallas då »subimago». Denna ömsar hud, o. den köns mogna sländan är färdig. Hos oss omkr. 50 arter. Vanligast är *Ephemera vulgata*, vanliga dagsländan (se bild).

Dagsmeja, egentl. dagens kraft (av fsv. *maghin*, kraft), solstrålningens upptining av snöytan till smältpunkten. En följande avkylning ger upphov till skare.

Dagsmossen, vid Alyvastra i Östergötland, har bevarat fyndrika lämningar av en för Norden hittills enastående bioplats, »träskby», för åkerbrukare i gånggriftstid.

Dagsnäs, gods i Bjärka kommun, Skarab. l. Omkr. 2,500 har. Tillhörde 1762—1864 släkten Tham, bl. a. Thorilds o. Sergels vän Per Tham.

Dagstorp, kommun i v. Skåne, Malmöh. l. (past.adr. Södervidinge); Kävlinge landsf.distr., Rönnebergs, Onsjö o. Harjagers doms. 309 inv. (1947)-

Dagsvärmare, till *Macroglossa* o. några andra släkten hörande smärre fjärilar med klubblika antenner o. bred, starkt luden bakkropp, som i spetsen bär en härtofs. Aro närbesläktade med »svärmarna». De flyga endast om dagen o. suga honung ur blommor utan att sätta sig. Dagsvärmare påminna om humlor (skyddande likhet).

Dagsås, kommun i mell. Halland, Hall. l. (past.adr. Risén); Falkenbergs landsf.distr., Hallands mell. doms. 260 inv. (1947).

Dagtinga, kapitulera. Jfr Dagtingan.

Dagtingan, urspr. en till viss dag bestämd förhandling rörande fred o. dyl.; kapitulation.

Dagtraktamente, ersättning åt ämbets- o. tjänstemän för extra förrättning utom tjänstgöringsorten; kallas num. traktamentersättning.

Daguerre [dagär], Louis Jacques Mande (1787—1851), fransk landskaps- o. dekorationsmålare. Tills. m. N. Niepce uppfinnare av den äldsta eg. fotografieringsmetoden, dagerröt ypieu.

Dagussa, art av växtsläktet *Eleusine*.

Dagvakt, tiden ombord 4—8 f. m.

Dagö, estn. Hiiumaa, estnisk ö i Östersjön, s. om inloppet till Finska viken. 960 kvkm, c:a 14,000 inv. — Svensk funnos bevisl. på D. redan under 1400-t., trol. långt tidigare. Ön kom 1563 under Sverige, 1721 under Ryssland. 1781 tvangs nästan hela svenska befolkningen att utvandra till s. Ryssland (Gammalsvenskby). Bl. avkomlingarna efter det fätal, som fick kvarstanna, talas nu svenska endast i undantagsfall. — 1939 tvangs Estland av Ryssland att på D. upplåta vissa områden till flott- o. flygbaser. Ockuperat av tyskarna 1941—44.

Dagöholm, erkänd alkoholistanstalt i Lerbo kommun, Södermani. l., upprättad av Goodtemplarorden.

Dahl, Michael (antagl. 1659—1743), porträttmålare, elev av Ehrenstrahl. D. kom redan 1682 till England, där han, undantagandes en resa i Frankrike o. Italien 1685—89, blev bofast. Vid sidan av Kneller skaffade han

sig ett stadgat anseende som de högsta kretsarnas porträttör. Fick betydelse äv. som lärare, bl. a. för svenska målare.

Dahl, Christoffer (1758—1809), psalmdiktare, prof. i grekiska i Uppsala. D. har författat el. omarbetat ett 20-tal psalmer i 1819 års psalmbok, bl. a. 92 o. 170 (260 i nya psalmboken).

Dahl, Johan Christian Clausen (1788—1857), Norges första betyd. landskapsmålare, prof. i Dresden 1824. D. införde den norska naturen i konsten o. blev en av banbrytarna för det moderna landskapsmåleriet

(Fortundanen, 1836, se bild). Han verkade för grundandet av Nasjonalgalleriet i Oslo o. restaureringen av Trondheims domkyrka.

Dahl, Frans Gustaf Abraham (1835—1927), arkitekt, mest verksam i Sthlm. Huvudverk: *Kungl. biblioteket* (1871—77).

Dahl, David, f. 1⁸/2 1895, arkitekt, byggnadsråd 1937. Bl. arb.: *Katarina realskola i Sthlm* (1931, tills. m. Paul Hedqvist), en av de första moderna skolbyggnaderna i Sverige, den arkitektoniska utformningen av *Tranebergsbron* (1934) o. *Västerbron* (1935).

Dahlaköarna, ögrupp i s. delen av Röda havet. Tillhör Eritrea. 1,000 kvkm, 1,500 inv. Pärfliske.

Dahländer, Gustaf Robert (1834—1903), ingenjör o. fysiker, rektor vid Tekn. högskolan 1890—1902, inlade stora förtjänster om den tekniska undervisningens ordnande. Bl. arb.: *Lärobok i fysik* (1883—86).

Dahlberg, Knut, f. 2³/8 1877, jurist, bankman. Rådman i Malmö 1913, jordbruksminister 1917, konsult, statsråd 1920—21, verkst. dir. i Sv. handelsb. 1922—28, därefter verkst. dir. i Sv. bankföreningen till 1942.

Dahlberg, Gunnar, f. 22/8 1893, läkare, professor i rasbiologi i Uppsala samt chef för Rasbiologiska inst. sed. 1936. Utg. av »Tidens lexikon».

Dahlbergh, Erik jönsson (1625—1703), greve, fältmarskalk, fästningsingenjör, tecknare o. arkitekt, deltog som ung ofrånse officer

i Karl X Gustavs polska o. danska krig; det uppgavs ha varit på hans råd, som konungen beslöt sig för den djärva marschen över Bälten. Efter Karl XI:s trontrilträde beklädd med flera viktiga uppdrag stod D. sedan 1676 i spetsen för fortifikationen o. utförde på denna post ett storartet organisationsarbete. Som fästningsingenjör stod han långt före sin tid. Som generalguvernör över Livland avvärdade han framgångsrikt överfallen på Riga i början av Stora nordiska kriget. Ett monument över D:s glänsande begåvning är det stora, av honom planlagda o. redigerade, berömda

planscherverket Över Sveriges städer o. slott m.m., *Suecia antiqua et hodierna*, med kopparstick, som delvis återgå på hans egna teckningar (i:a uppl. 1716). Av. verksam som arkitekt.

Dahlem, villastad s.v. om Berlin, sed. 1920 inkorporerad förort. Säte för forskningsinstitut, bl. a. ett botaniskt inst. med berömd trädgård. Det botaniska institutet förstördes vid en engelsk bombard mars 1943, varvid samlingarna gingo helt till spillo.

Dahlerup, Jens Vilhelm (1836—1907), dansk arkitekt, som i en om ital. renässans påminnande stil uppförde flera monumentalbyggnader i Köpenhamn (*Det kongelige Theater*, 1872—74; *Statens Museum for Kunst*, 1888—95; de äldre delarna av *Ny Carlsberg Glyptotek*, 1893—95, m. fl.).

Dahlerup, Verner (1859—1938), dansk språkforskare, prof. i nord. språk i Köpenhamn 1911—26. D. har bl. a. utarbetat planen till *Ordbog over det danske Sprog* (1918 ff.).

Dahlgren, Carl Fredrik (1791—1844), skald, präst, en av nyromantikens stridbaraste representanter, en av förf. till *Markalls sömnlösa nätter* (1821). D:s diktning omfattade dels naturlyrik (*Våren är kommen*, 1822), dels komiska o. parodiska skildringar (*Mollbergs epistlar*, 1819—20). Stiftare av *Manhemsförbundet*. (Se bild.)

1. Dahlgren, Fredrik August (1816—95), författare, språkman, Har med *Viser på värm-ländske longmdle deckta åtta Fredrek på Ramnsätt* (1875, sista uppl. 1924) inlett den svenska dialektdiktningen. Skrev 1846 folkskådespelet *Värlänningarne*, det mest spelade av alla sv. teaterstycken. Utg. av *Anteckningar om Stockholms teatrar* (1866). (Se bild.)

2. Dahlgren, Erik Vilhelm (1848—1934), son till F. A. D., bibliograf, riksbibliotekarie 1903—16, befrämjade tillkomsten av en gemensam accessionskatalog för Sverige, författade arb. om Stockholm, de geograf. upptäckternas historia samt den stora monografien *Louis De Geer* (1923).

3. Dahlgren, Lotten (1851—1934) dotter till F. A. D., författarinna, 1892—1907 red. för Fredrika-Bremer-förbundetS tidskrift *Dagny*; personhist. skildringar (*Ransäter*, 1905, m. fl.)

Dahlia, växtsläkte (fam. *Compositae*), 9 i Mexico inhemska arter med lodrät rotstock o. stora, knöligt ansvälda rötter. *D. varia* billis, dahlia el. georgin, mot slutet av 1700-t. införd till Europa, num. allmänt odlad som trädgårdsväxt i otaliga former (ex., se bild). Uppkallad efter sv. botanisten A. Dahl (1751—89).

Dahlmann, Friedrich Christoph (1785—1860), tysk historieskrivare o. politiker, verksam för Tysklands ombildning till en förbundsstat under Preussens ledning. Som historiker bl. a. banbrytare för historisk forskning.

Dahlskog, Ewald, f. 25/1, 1894, konstnär. Vid sidan av staffilimålningar har D. verkat inom konstindustrien (glas, keramik etc), Märkligast äro hans monumental arbeten i

intarsia (Sthlm, Göteborg, Norrköping, Philadelphia).

Dahlstierna, Gunno (före adlandet E u r e l i u s) (1661—1709), skald; förtäradare för sveDSK barockdiktning. Hans mest bekanta verk äro sorgeskvådet över Karl XI, *Kungaskald* (1698), samt *Giöta Kämpa-Wisa om Koningen å Herr Pádar*, som behandlar slaget vid Narva. (Se bild.) Biografi av Martin Iamm (1947)-

Dahlström, Carl Petter (omkr. 1702—1794), ebenist, utbildad hos J. F. Oeben. Byråär (ett par) i Sthlms slott o. Nat. mus. (1755). Arb. för ryska hovet.

Dahlström, Ernst Abraham (1846—1924), finl. köpman, som genom donationer skapade Abo akademi o. Konstnuseet i Abo.

Dahn, Felix (1834—1912), tysk författare o. historiker. Av D:s hist. romaner är *F.in Kampf um Rom* (1876; En strid om Rom, 1882) ansedd som den bästa. Medeltidsforskare.

Dahomey fdaäme') el. D a h o m é, koloni i Franska Västafrika, på Slavkusten, Övre Guinea, 110.000 kvkm, ca 1.435.000 infödningar o. 1.000 vita (1943) Förtur mäktigt negerstat, underkuvad i 82 av fransmännen Varmt o. osunt klimat, mycket fruktbart. Huvudstad: Porto Novo.

Dahr-el-Chodib, högsta toppen på berget Libanon, 3.067 m.

DäTdalos, lat. D a e' d a l u s, i grek. myt. en konstnär, som bl. a. byggde Labyrinten på Kreta. Då han själv inneslöts i denna, förfärdigade han åt sig o. sin son Ikaros vingar, på vilka de flydde. Jfr Ikaros.

Dail Eireann [da'l ä'r'n] (gael., »irländsk folkförsamling»), irländskt namn på parlamentet i Dublin.

Daily Chronicle [de'li kränn'ikl], 1876—1930 daglig morgontidning i London; 1918—27 i Lloyd Georges ägo; sammanslogs 1930 med Daily News till News Chronicle.

Daily Express [de'li ikspress'], daglig morgontidning i London, Europas största grundad 1900. Konservativ. Nuv. ägare lord Beaverbrook. Uppl. 3.4 mil. ex.

Daily Graphic [de'li gra'fikk], daglig konservativ tidning i London. Tillhör Kemsleykoncernen. Uppl. 750.000 ex.

Daily Herald [de'li herr'oid], daglig morgontidning i London, grundad 1911. Arbetarpartiets organ. Uppl. 2.3 mil. ex.

Daily Mail [de'li me'll], daglig morgontidning i London, grundad 1896 av lord Northcliffe. Konservativ sensations- o. nyhetstidning. D. tryckes även i kolonial- o. Parisupplagor. Uppl. ca 2 mil. ex.

Daily Mirror [de'li mirr'oi], daglig illustrerad morgontidning i London, grundad 1903 av lord Northcliffe. 17ppl. 3.3 mil. ex.

Daily News [de'li njo's], daglig morgontidning i London o. Manchester 1846—1930. Förste redaktör var Charles Dickens. Liberal. Jfr Daily Chronicle.

Daily Telegraph [de'li tell'ögr'af], daglig morgontidning i London, grundad 1855. Kontrolleras sed. 1928 av lord Camrose. 1937 uppgick Morning Post i D. Moderat-konservativ. Uppl. 833.000 ex.

Daily Worker [de'li 'o'k'9], daglig kommunistisk tidning i London. Uppl. 106.000 ex.

Daimler [daj'-] (Gottlieb (1834—1900), tysk ingenjör, föregångsman inom automobiltekniken genom konstruktion av motorer med högt varvtal.

Dätmon, i grek myt. o. litteratur beteckning för gudamakt i allm. Varje människa ansågs ha sin goda el. dåliga daimon till skyddsande el. dubbelväsen. Efter kristendomens införande fick daimon betydelsen ond ande (d e m o n).

Daimyo (jap., egentl. stort namn) kallades under den jap. feodaltiden till 1868 cheferna för krigaradeln. De bildade en sluten kast, ett slags feodaladel.

Dairen, kin. Ta • I e 11 - w a n, huvudstad i Kuantungområdet, Kina, vid Ta-lien-wanviken. 548,000 inv. (1939.) Örlogsbas. Textilindustri. Fiske. D. var 1905—45 ärrenderat av Japan. Under rysk-kinesisk administration sed. 1945.

Daja'ker, gemensamt namn för de malaj-stammor, som bebo det inre av Borneo. Kännetecken äro låg växt, långt el. halvlångt huvud, rätt ljus hud, vägigt svart hår, platt näsa. Huvudnäring är risodling. Voro förr kända för sin »huvudjakt». Omkr. i 1/2 mill.

Dakar, befäst hamnstad i kolonien Senegal, Franska Västafrika, på s. Kap Verde. 127,000 inv. (1937), därav 7,000 europeer. Säte för generalguvernören över Franska Västafrika. Utmärkt hamn, örlogsbas, flygfält Yoff. Järnväg inåt landet o. till S:t-Louis. Sept. 1940 företog De Gaulle med eng. flottans hjälp ett misslyckat försök att besätta D., som emellertid anslöt sig till de allierade nov. 1942.

Dakien, dets. som Dacien.

Dakin [de'kin], Henry Drysdale, f. 1880, eng. fysiolog o. kemist; har utfört viktiga undersökningar rörande animala enzym, protaminer m. m. — Dakins lösning, en av H. D. Dakin o. A. Carrel framställd lösning (av natriumhypoklorit), använd för behandling av infekterade sår.

Dakota [dɔkə'otə], 1861—89 territorium i mell. För. Stat., sistn. är uppdelat i staterna Nord-Dakota o. Syd-Dakota (se d. o.).

Dakota [dɔkə'ta], amerik. 2-motorigt flygplan, militär beteckning C-47; användes under Andra världskr. o. har därefter inköpts för civiltrafik av flygbolag i olika länder. Jfr DC-3.

Dakotas [dɔkə'otəz], gemensamt namn på ett antal indianstammor, som ströfvade omkring på prärierna v. om Mississipi mellan Saskatchewan o. Arkansas. Äro nu bosatta i flera reservationer inom åtskilliga stater. Ca 50,000. Förmästa stammen är sioux.

Daktyl (av grek. *dak'tylos*, finger), versfot, som består av en betonad o. två obetonade stavelser (i antik vers av en lång o. två korta). Daktylen kan ofta utbytas mot spondé (i modern vers troké). 6-fotad daktylisk vers kallas hexameter.

Daktyloskopi' (av grek. *dak'tylos*, finger, o. *skop'ein*, betrakta), användande av fingeravtryck för identifiering av brottslingar.

Dal, långsträckt fördjupning i jordytan, bildad antingen genom vittring o. avnötning i förening med materialets bortförande av rinnande vatten el. jöklar, erosionsdalar, el. genom förkastningar o. sprickbildning, brott-resp. sprickdalar. Mycket korta dalar kallas kitteldalar. Dal genomskärande bergskedjor o. dyl. kallas genombrottsdalar. Jfr Kanjon.

Dal, kommun i s.ö. Ångermanland, Väster-norr. l. (past.adr. Kyrkdal); Nylands landsf. distr., Ångermanl. mell. doms. 1,146 inv. (1947).

Dal, Vladimir Ivanovitj (1801—72), rysk författare, naturvetenskapsman o. språkforskare. D. skrev berättelser ur ryskt folkli, samlade folksågor o. ordspråk samt utgav ett mycket anlitat, med kommentar förfett lexikon över det levande storriska språket.

Dala, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l.; Gudhems landsf. distr., Skövde doms. 457 inv. (1947).

Daladier [-dje'], Édouard, f. 1884, fransk politiker, deputerad 1919, ordf. i radikal-socialist. partiet 1927. Beklädde olika ministerposter från 1924. Var jan.—febr.

1934 konseljpresident o. utrikesminister men tvangs avgå på grund av 6-februari-oroigheterna i Paris. Juni 1936—mars 1938 vice konseljpresident o. krisminister i ministärerna Ilum o. Chaumemps; krigsminister i Blums ministär mars—april 1938, varefter han åter blev konseljpresident o. krigsminister. D. representerade Frankrike vid Munchenkonferensen sept. 1938. Efter Andra världskris utbrött sept.

1939 övertog D. äv. utrikesministerposten. Han avgick mars 1940 men kvarstod som försvarsminister i ministären Reynaud till 5 juni s. å. Ställdes av Vichyreg. inför domstolen i Riom febr. 1942 o. hölls sedan processen nedlagts i fängelse, från april 1943 i Tyskland. D. befriades 7/1 1945 o. invaldes efter återkomsten till Frankrike i konstituerande nationalförsamlingen. D. har ej efterfört den framträdande ställning han intog under 1930-t.

Dala fornsal, kulturhistor. museum i Falun, tillhörande Dalarnas forminnes- o. hembygdsförbund. D., som ger en representativ bild av Dalarnas kultur, innehåller bl. a. en utomordentlig samling folkdräkter.

Dala'i-lama, den tibetanska buddhismens överhuvud i Läsa, sed. 1600-t. dessutom världslig härskare i Tibet. Han anses vara en inkarnation av helgonet *Avatokiteschvara*. Efter hans död väljes den till hans efterträdare, som genom vissa tecken kan styrka sin inre samhörighet med detta helgon.

Dalalagen, en trol. vid i300-t:s mitt gjord uppteckning av för Dalarna gällande rätts-satser, tidigare uppfattad som en lag för Västmanland. D. kallas äv. lagen av 'g 1932 med särskilda bestämmelser om delning av jord inom Kopparbergs län.

Dalarna (fsv. *Dalir* med dativen t *Dalom*), landskap i n.v. delen av mell. Sverige. Tillhör Kopparb. l. utom Orsa finnmark (Gävlebl. l.), Västerås stift, 29,066 kvkm, 255,772 inv. (1946). D. höjer sig mot n.v. Högsta toppar: Storvätteshägna (1,204 m), Nipfjället (1,191 m), Stådjan (1,131 m). Landskapet är skogigt; avvattnas huvudsakl. genom Dalälven. Sjöar:

Siljan, Ruan, Vessman, Barken m. fl. Bergsbruk, skogsbruk, åkerbruk, industri. Städer: Falun, Säter, Hedemora, Avesta, Ludvika, Borlänge. — D. är en gammal svensk provins. Under T200-t. uppstod i D. en livlig bergshantering, som under hela senare medeltiden blev landets huvudnäring (Stora Kopparberg, Garpenberg, öster- o. Väster-Silvberg m. fl.). Jfr Bergslag. I D. började Engelbrekts resning 1434 o. Gustav Vasas 1521. Missnöje med riksregeringen framkallade i D. 4 daluppror, varav 3 under Gustav Vasas regering. Karta, se sid. 324.

Dalarö, kommun i n.ö. Södermanland, Sthlns l.; Haninge landsf.distr., Södertörns doms. 791 inv. (T947), därav i Dalarö municipalsamhälle 553. Besökt badort. Lots- o. tullstation.

Dalarö skans på Stoekskärholmen, s.v. om Dalarö, användes som befästning 1656—1854.

Dalayrao [dalarakk'], Nicolas (i753—1809), fransk tonsättare, berömd genom sina operetter o. komiska operor.

von Dalberg, Karl (1744—1817), tysk furste, anhängare till Napoleon, furstprimas 1806 i Rhenförbundet, storhertig av Frankfurt 1870; förlorade genom Napoleons nederlag 1813 sina flesta besittningar o. värdighet.

Dalbosjön, namn på s.v. delen av Väneren.

Dalby. 1. Kommun i v. Skåne, Malmön. l.; Dalby landsf.distr., Torna o. Bara doms. 1,728 iuv. (1947), därav i Dalby municipalsamhälle 967 inv. — Kyrkan (se bild), urspr. biskops-, senare klosterkyrka, uppfördes kort efter 1060 o. tillbyggdes på iroo—1200-t. Rester av klostret n. om kyrkan. — Dalby hage el. Dalby Söderskogs nationalpark omfattar ett område med lövlandskog (34 har), avskilt som naturskyddsområde. — 2. Kommun i mell. Uppland, Upps. l. (past.adr. Uppsala); Ulleråkers landsf.distr., Upps. l8 södra doms. 399 inv. (r947). — 3. Kommun i n. Värmland, Värml. l. (past.adr. Värmlands Dalby); Finnskoga landsf.distr., Alvdals o. Nyeds doms. 3,383 inv. (1947).

Daldans, en på 1600—1700-t. förekommande folkdans, urspr. ringdans, som upptogs i högre kretsar. — Stora daldansen, benämning på fjärde daluppröret (1743).

Daldocka, art av örtsläktet *Trollius*.

Dale [de'll], sir Henry, f. 1875, ^{eng.} läkare, fört verksam i Hampstead. President i Royal Society 1940—45. Prof. 1942—46. Erhöll 1936 jämte O. Loewi nobelpriset i fysiologi o. medicin för upptäckter rörande kemisk överföring av nervverkan. Jfr Acetylkinin.

Dalecar'lia, nylatiniskt namn på Dalarna.

Dalen, Gustaf (1869—'937), ingenjör, uppfinnare, 1909 verkst. dir. för AB. Gasaccumulator, vars belysningsapparater för acetylen till stor del konstruerats av honom. Erhöll 1912 nobelpriset i fysik för solventilen, vilken omdanar vår tids frysväsen. D:s sista stora uppfinning var en värmeackumulerande spis (Agaspisen). Till

följd av en explosionsolycka var D. blind från 1912. Fil. hedersdoktor 1918.

Daler (av ty. *Thaler*), äldre svenskt mynt av växlande värde, präglat i silver 1528—1776. Från 1634 präglades daler kopparmynt, som gingo för lägre kurs än daler silvermynt. Vid myntrealisationen 1776 värderades dalern till 1/6 riksdaler. Räknesättet kvarstår ännu i uttrycket »tredaler» = 50 öre (i lagspråket 1 daler silvermynt = 50 öre). Gustav Vasas daler 1559, se bild.

Dalformationen, dets. som Dalandsserien. 1. Dalgas, Carlo Edoardo (1821—sr), dansk djurmålare.

2. Dalgas, Enrico Mylius (1828—94), broder till C. E. D., dansk officer, badbrytare för uppodlingen av de jylländska havarna; medstiftare av Det danske Hedeselskab 1866 o. dess ledare till sin död.

Dalhem. 1. Kommun på mell. Gotland, Gotl. l. (past.adr. Gotlands Hässelby); Roma landsf.distr., Gotlands doms. 564 inv. (1947). En av Gotlands ståtligaste kyrkor med treskepigt långhus från r200-t. Tyvärr hårt restaurerad. — 2. Kommun i n.ö. Småland, Kalm. l.; Ukna landsf.distr., Tjustoms. T.052 inv. (1947).

Dalhousie [dalcho'Si], James Andrew Brown Ramsay, markis av D. (1812—60), britt. ämbetsman, generalguvernör över Indien 1848—56. Under D:s styrelse utvidgades det britt. väldet i Indien, men hans hastiga genomförande av reformer var delvis skuld till sepöysuppröret r857.

Dali, Salvador, f. rgo4, spansk målare, en av huvudrepr. för surrealismen.

Daimilskronikan, tjeckisk rimkrönika från börj. av 1300-t.

von Dalin, Olof (1708—63), författare, historiker. D. inleder upplysningslitteraturen i Sverige. Införde med *Then Svänksa Argus* (dec. r732—dec. 1734) den moraliska veckoskriften i Sverige. Högst när D. i den polit. allegorier (*Sagan om hästen*, r740) o. sin visdiktning. Bl. hans verk må f. ö. nämnas karaktärskomedien *Den afvundsjuke* o. tragedien *Brynhilda*, bägge från 1738, samt eposet *Den Svänksa Friheten* (1742). D:s *Svea Rikes Historia* (i77—61) blev av utomordentligt betydelse för sv. historietkrivning. D., som r750—56 var prins Gustavs (III) lärare, var sekreterare i Lovisa Ulrikas Vitterhetsakad. o. verkade äv. som rolighetsminister vid hovet («kalottpredikningarna»).

Daljunkaren, benämning på en upprorsman, som 1527 uppträdde i Dalarna o. föregav sig vara Sten Sture d. y:s son, junker Nils. Han vann i början anhängare bland dalkarlarna. Avslöjad av Sten Stures änka flydde han till Norge o. lyckades där duperas den mäktiga fru Inger till Östråt; greps r528 i Rostock o. avrättades. D:s verkliga namn är icke bekant; oriktig är bevisligen den vanliga uppgiften, att han hette Jöns Hansson.

Dalkarlsberg, järngruvfält i Vikers kommun, Örebro l., 1,5 km från Nora. 391 inv. (1946).

Dalkarlsåsen, namn på mell. delen av den rullstensås, den s. k. Enköpingsåsen, som från Ockelbo, Gästrikland, går s. ut förbi Enköping o. slutar vid Östersjökosten nära Trosa.

Dalköpinge, kommun i s. Skåne, Malmöh. 1. (past.adr. Trelleborg; Svedala landsf.distr., Oxie o. Skytts doms. 184 inv. (1947).

Dallas [dairos], stad i Texas, s. För. Stat., vid fl. Trinity. 295,000 inv. (1940). Stor handel med bomull, spannmål, boskap m. m. Universitet sed. 1906 (2,100 stud.).

Dairin, David, f. 1889, rysk historiker, dr phil. i Heidelberg 1913, medl. av kommunistpartiet 1917—21, därefter verksam som skriftställare i Tyskland, Frankrike o. sed. 1940 i För. Stat. D. har bl. a. utgivit *The real Soviet Russia* (1944; Rysslands verkliga ansikte, 1947) o. *Forced labor in Soviet Riissia* (1947; Slavarbete i Sovjet, s. å.).

Dalman, Gustav (1855—194¹), tysk-svensk luthersk teolog, förest. för tyska arkeologiska institutet i Jerusalem 1902—17, prof. i Greifswald 1917. Framstående kännare av Palestina, den judiska litteraturen o. arameiska språket. Huvudarb. *Arbeit und Sitte in Palestina* (6 bd, 1928).

Dalmatien, landskap i Jugoslavien, längs Adriatiska havets ö. kust; genomlöpes av Dinarska alpernas bergskedjor. Omkr. 13,000 kvkm, 700,000 inv., huvudsakl. kroater o. serber, av vilka omkr. 50,000 äro grek. ortodoxa, resten rom. katoliker. Näringar: sjöfart, skeppsrederi, fiske, oliv- o. vinodling, turismväsen. — D. besattes i maj 1941 av Italien o. genom ett fördrag $\frac{1}{5}$ 1941 mellan Italien o. Kroatien inlemrades n. D. i Italien som ett guvernement, omfattande provinserna Zara, Spalato o. Cattaro med Zara som huvudstad. Återstoden med Dubrovnik (Ragusa) som huvudstad tillföll Kroatien. Efter nederlaget i Andra världskr. avsåde sig Italien alla anspråk på D:s territorium.

Dalmatika, benämning på en urspr. dalmatisk, lång, vit kåpa liknande tunikan men mera praktfull, som tillhör diakonernas mässlådnad.

Dalmatiner-hund, en elegant, kraftigt byggd hund, liknande en liten pointer. Till färgen allit rent vit med likformigt fördelade svarta el. bruna fläckar. Korthårig. (Se bild.)

Dal Mon'te, Toti (egentl. Antoinetta Meneghell i), f. 1899, ital. operasångerska (sopran), världsberömd koloratursångerska.

Dalmålning, benämning på målade bonader i Dalarna, varmed väggarna i bondstugorna pryddes vid högtiderna. De föreställa vanl. nävnt uppfattade scener ur den bibliska historien, där personerna uppträda i daldräkter. Dytliga målningar ha inspirerat E. A. Karlfeldt till diktyckeln »Dalmålningar på rim». Se bild, som föreställer den rike mannen o. Lارسarus (utförd 1826).

Dal'nyj, ryska namnet på Dairen. Dalou [dalo'], Jules (1838—1902), fransk bildhuggare med arbeten av patetisk kraft o. rörlighet. Bl. de effektivaste är *Republikens triumf* (r899) på Place de la Nation i Paris.

Dalregementet (I 13). Falun, härstammar från de s. k. dalafänikerna o. uppsattes som regemente 1621 genom det ständiga knekthällets antagande. Regementet erhåller sina värnpliktiga från Dalarna (Kopparbergs io.).

Dalripa, *La'gopus la'gopus*, en i n. Europa o. Nordamerika förekommande ripart. Allmän

i Norrland, särsk. på fjällslutningarna, spridd ned till Hälsingland—Dalsland. Skiljes från fjällripan på den vid basen 12—14 mm höga, vid spetsen nedtryckta näbben. Om sommaren grå-brunspräcklig, om vintern vit.

Dals-Ed, kommun i mell. Dalsland, Älvsb. 1. (past.adr. Ed); Dals-Eds landsf.distr., Tössbo ö. Vedbo doms. 2,579 inv. (1947), därav i Eds municipalsamhälle 625.

Dal segno [sänn'jäl], it., »från tecken», anger, att ett musikstycke skall omtagas från ett visst tecken (se bild). Förk. D. S.

Dalsgaard [d>lls'gär], Christen (1824—1907), dansk målare, huvudsakl. med allvarliga allmogemotiv i en detaljerad, etnografiskt noggrann utformning.

Dals härad, Östergöt. 1., omfattar 8 kommuner: Strå, S:t Per, Nässja, Orberga, Herrestad, Källstad, Rogslösa, Väversunda. 3,543 inv. (1947). Aska, Dals o. Bobergs domsaga.

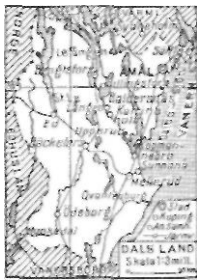
Dalsjöfors, industrisamhälle i Toarps kommun, Älvsb. 1., O. om Borås. 1,564 inv. (1946).

Dalskog, kommun i ö. Dalsland, Älvsb. 1.; Nordals landsf.distr., Nordals, Sundals o. Valbo doms. 920 inv. (1947).

Dalsland el. Dal, landskap i s.v. Sverige, v. om Vänern. 3,687 kvkm, 63,645 inv. (1946). D. tillhör Älvsb.

1. o. Karlstads stift. I s. utbreder sig Dalbosläkten, i övrigt är landskapet bergigt. Bland sjöar märkas Stora Le, Lelång, Laxsjön samt Ö. och V. Silen, vilka avflyta genom Upperdalsälven till Vänern. Dalslands kanal sträcker sig från Vänern till Norges gräns.

I s. och ö. åkerbruk o. boskapsskötsel, i n. och v. skogsbruk o. trämasseindustri. Stad: Amål. — *Hist.* D. har av gammalt räknats till Sverige. Endast en kort tid omkr. år noo tillhörde D. Norge. — Landskapsvapen, se bild.

Dalslands kanal, kanalgång från Vänern över Dalslands sjöar till norska gränsen. 255 km, 28 slussar. Anlagt 1864—68 av Nils Ericson.

Dalslandsserien el. Dalformationen, säregen geol. bildning i Dalsland av stor mäktighet, i vilken man kan särskilja starkt veckade lager av konglomerat, kvartsitsandsten, lerskiffrar, kvartsit o. lianeskiffer.

Dals och Lysings kontrakt, Linköpings stift, Östergöt. 1., omfattar 7 församlingar. Kontraktstestens adr.: Vadstena.

Dalstorp, kommun i ö. Västergötland, Älvsb. 1.; Tranemo landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 894 inv. (rg47).

Dalström, Kåta, f. Carlberg (1858—1923), agitator o. föredragshållare i socialdem. o. kommunistiska partierna tjänst.

Dalton [dält'n], John (1766—1844), eng. kemist o. meteorolog, uppställde den första atomviktstabellen, grundlade den kemiska formelskrivningen (stökio-metri) genom konsekventa beteckningar i avslutning till sin berömda lag om de multipla proportionerna, Daltons lag, enl. vilken två grundämnen, som med varandra

bilda flera föreningar, göra detta på så sätt, att de viktsmängder av det ena ämnet, som i de olika fallen svara mot en bestämd viktsmängd av det andra ämnet, stå till varandra i proportioner, som kunna uttryckas som enkla bråk. Han studerade äv. gasblandningars fysiska egenskaper (jfr Partialtryck), konstruerade en psykometer o. utförde en mängd meteorologiska observationer. Hans rödblindhet föranledde honom att närmare undersöka detta fenomen, som efter honom kallas daltonism.

Dalton [dålt'ōn], Hugh, f. 1887, eng. politiker, jurist, medl. av underhuset 1924—31 o. sed. 1935 (Labour); krigsekonomimin. i Churchills reg. maj 1940. Handelsmin. febr. 1942 — maj 1945, finansmin. juli 1945—nov. 1947, ordf. i Labour's internat. utskott sed. nov. 1947.

Daltonplanen [dålt'ōn-], undervisningsmetod, benämnd efter staden Dalton, Massachusetts, där Helen Parkhurst år 1920 först praktiserade den. D. avser att vänja eleverna vid målmedvetet, självständigt arbete o. bygger på arbetskontrakt mell. skolan o. lärjungarna, vari dessa förbinda sig att lösa en förelagd uppgift inom viss tid, vanl. 4 skolveckor. Den muntliga undervisningen är inskränkt till 1 tim. om dagen. Klassrummen ersätts av ämnesrum.

Daluge [daly'gø], Kurt (1897—1946), tysk nationalsocialistisk politiker. Riksprotektor i Böhmen-Mähren 1942—43. Avrättad som krigsförbrytare okt. 1946.

Dalum, kommun i mell. Västergötland. Älvsb. l. (past. adr. Blidsberg); Redvägs landsf.distr., Kinds o. Redvägs doms. 718 inv. (1947).

Daluppronen Gustav I voro tre: det första 1524—25, det andra el. daljunkarens uppror 1527—28 o. det tredje el. klockupproret 1531—32. Ett nytt daluppror, »stora daldansen» 1743, ägde en annan karaktär o. var huvudsakl. ett utslag av böndernas agg mot den maktägande, adliga byråkratien.

Dalälven, älv i mell. Sverige, uppkommer av två källarar, Öster-D., som upprinner vid norska gränsen o. genomflyter Siljan, o. Väster-D., som kommer från v. Dalarna o. förenas med Öster-D. 30 km n. om Siljan. D. flyter sedan åt Sö. och n.ö. bildar gräns mellan Uppland o. Gästrikland o. utfaller i Bottniska viken. 520 km. Betyd. yattenfall, varav några utbyggda (Untrafallen, Älvkarleby).

Dam, Henrik, f. 1895, dansk biokemist, prof. i biokemi vid Danmarks tekn. högskola sed. 1941. Erhöll 1944 tills, med amerikanaren E. Doisy 1943 års nobelpris i fysiologi o. medicin för upptäckten o. renframställningen av K-vitamin.

Damanhur, stad i n. Egypten, vid Nil-deltat. 62,000 inv. (1937). Stör bomullshandel.

Damão [d'ma'ø], portug. besittning på v. kusten av Främre Indien, n. om Bombay. 383 kvkm, 55,000 inv.

Damaraland, landområde i britt. Sydvästafrika (f.d. Tyska Sydvästafrika).

Damaröarna, liten ögrupp bland Små Sundaöarna, Indonesien.

Damask' (förvrängning av fr. *gamahe*, av it. *gamba*, ben), klädesplagg av tyg el. läder, som omger smalbenet.

Damaske'nerstål el. damask'er'at stål, en urspr. från Damaskus kommande stålsort, vars yta efter slipning o. polering genom etsning företer mönster el. vattring i olika färger. Framställes genom sammanvällning o. bearbetning av olika hårda stålsorter.

Damaske'ra, framställa damaskenerstål. Damaski'nos, f. 1859, grekisk teolog, ärkebiskop av Aten; Greklands riksföreståndare dec. 1944—segt. 1946.

Damas'kus, huvudstad i Syrien, vid foten av Antilibanon. 286,000 inv. (1943). D. är älderdomligt byggt med tränga, slingrande gator. Talrika basarer o. moskéer, bl. a. omajjadernas Stora moské, ett urspr. rom. tempel. o. en tid kristen basilika (interiör, se bild). Medelpunkt för karavanhandeln o. säte för betyd. konsthandverk (siden, brokad, mattor). D:s namn är knutet till damaskenerstål o. damast, som sedan forntiden tillverkat där. — D. omtalas på konung Davids tid som säte för syriska härskare. Rom. besittning 64 f.Kr.—635 e.Kr. Aren 661—762 upplevde D., som residens för de omajjadiska kaliferna, sin glansperiod. D. förstördes delvis av Timur-lenk 1401.

Damast, en urspr. från Damaskus kommande, vanl. enfärgad atlasvävnad med mönster av glänsande tråd (inslagssatin) mot matt botten (varpsatin). I neddamast användes till duktyger o. dyl., bomullddamast, vanl. merceriserad o. i två färger, till möbeltyger. Sidendamast, som ofta brocheras med silv. el. silke, användes tidigt i kyrkskruden, num. till finare möbel- o. duktyger.

Dame [dæ'm], eng., titel för dam som fått Order of the British Empire. Damejeanne [damsjann'], stor glasflaska, rymmande tiotals liter o. nedpackad i skyddande korg av vide el. järnband. Användes vid transport av syror o. dyl. (Se bild.)

Damgarten, stad i n. Tyskland, prov. Pommern. 1,500 inv. Svenskt 1648—1814.

Damia'ni, Petrus (omkr. 1006—72), Hal. klosterföreståndare, biskop i Ostia 1057—67, ivrig anhängare av den asketiska reformrörelsen under 1000-t.

Damia'nus o. Kos'mas, två bröder, katolska helgon, enl. legenden läkare i Kilikien på 200-t. I läkarnas skyddspatroner. Deras dag firas 27 sept.

Damia'nus a Goes (1502—73), portug. historiker o. geograf. D. författade bl. a. beskrivningar över kappland på grundval av skildringar av Olaus o. Johannes Magnus, med vilka han stod i vänskaplig förbindelse.

Dammiette [-jæft], stad i n. Egypten, nära ö. Nilarems utlopp. 40,000 inv. (1937). — Det gamla D., som låg längre åt n., var under korstågen en hårt omstridd strategisk punkt.

Damm, Bertil (1887—1942), målare, prof. av Konsthögskolan 1942. Landskaps- o. allmogeskildringar från Hälsingland, Spanien o. Balticum.

Damm el. A l l d a m m, stad i n. Tyskland, prov. Pommern. 12,000 inv. Svenskt 1648—1720. Under polsk administration sed. 1945.

Damm'arharts erhålles av flera till fam. *Dipterocarpaceae* hörande, i tropiska Asien växande träd, särsk. *Shorea Wiesne'ri* (Sumatra). Produkten är mycket klar o. genomskinlig o. användes till lack o. fennisa.

Damm'astock, bergstopp (3,633 m) i s. mell. Schweiz, mellan Aar o. Reuss.

Dammbindande medel. På grusvägar bindes dammet medelst klorcalcium el. slutfilt.

Damm-mussla, *Anodon'ta cygne'a*, är en i hela Europa förekommande, täml. stor söt-vattensmussla, med tunt skal utan »löständer» i leden mellan de båda skalhalvorna. I lever

nedgrävd i dyn, där den sakta plöjer sig fram med tillhjälp av sin utsträckbara fot.

Dammsnäcka, *Limnaea stagnalis*, den i våra söt-vatten vanligaste av de större i vatten levande lungsnäckorna. Långsträckt, i spetsig spiral vridet, ofta tunt skal. (Se bild.)

Damna'tur, lat., »fördoms»; censurformel, enl. vilken skrift icke får offentliggöras genom tryck. Motsats: im'primatur.

Damokles, hovman hos konung Dionysios d. ä. i Syrakusa. Då han en gång prisade sin härskares avundsvärda lott, inbjöd honom denne till en yppig fest, där ovanför hans huvud i ett tagelstrå hängde ett skarpslipat svärd som sinnebild för osäkerheten av all mänsklig lycka (damoklessvärd).

Dampier [damp'i^o], William (1652—1715), eng. sjöfarande o. upptäcktsresande, utforskade kusterna av n. Australien o. Nya Guinea. Utförde goda kartor o. skrev rese-skildringar. Efter honom har bl. a. uppkallats Dampiersland, halvö i n.v. Australien.

Dampspel (fr. *jeu de dames*), ett gammalt spel för två personer, med små runda brickor på ett schackbräde.

Damspelslilja, art av örtsläktet *Fritillaria*.

Dan (»domare»), son av Jakob o. ättefäder för stammen Dan, som erövrade staden Iais, sedan kallad Dan, i n. Palestina.

Dan, enl. Saxo namn på tre danska sagokungar. Namnet bildat av folknamnet d a n e r, danskar.

Dan, författarnamn för Daniel Bergman.

Dana [de'i^o], James D'wight (1813—05), nordamerik. geolog o. mineralog, ledde de geol. arb. vid Wilkeexpeditionen 1838—42. Hans betydelsefulla *System of mineralogy* (1837) har utgått i många upplagor.

Dana-ary (av fsv. *dana ärver*, dödas arv), kvarlätningskap, till vilken icke finnes laga arvinge. Tillfaller Allmänna arvsfonden.

Da'nae, i grek. myt. en kungadotter, som av sin fader instängdes i ett koppartorn, där Zevs besökte henne i form av ett gulddregn, varpå hon födde sonen Persevs. Vanligt motiv i konsten.

Dana'er, hos Homeros namn på grekerna i motsättning till trojanerna. — D a n a e r s k ä n k, ett på trojanska hästen syftande uttryck för illvillig gåva.

Danafjorden, vik av Kattegatt i Göteborgs skärgård med ön Danmark.

Da'naos, i grek. myt. broder till Aegyptos o. fader till 50 döttrar, d a n a i d e r n a, vilka Aegyptos' 50 söner tvingade till giftermål. Under bröllopsnatten mördade danaidema sina gemåler, utom Hyperestra, som skönade sin make, tynkevs. De övriga dötrarna finga till straff att i underjorden ösa vatten i ett kårn med genomborrad botten (därför d a n a i d e r n a s s å l l = fruktlös arbetare).

Dancay [da'«sä], Charles (omkr. 1510—89), fransk diplomat, ministerresident i Köpenhamn, verkade under Nordiska sjuårskriget för fred mellan Sverige o. Danmark. D:s rapporter giva många upplysningar om samtida svenska förhållanden.

Danderyd, köping i s. Uppland, Sthlns l. (past.adr. Djursholm); Danderyds landsf. distr., S. Roslags doms. 6,509 inv. (1947). — Treskeppig grästenskryta utan torn, delvis från 1400-t. Interiören prydd av kalkmålningar från börj. av 1500-t. Gravmonument över Svante Baner, utfört 1630—35 av Aris Claeszon.

Danderyds församling omfattar Danderyds köning, Stockunds köping o. Djursholms stad (past.adr. Djursholm). 17,412 inv. (1947).

Danderyds skeppslag', Sthlns l., omfattar 4 kommuner: Östra Ryd, Danderyds köping, Stockunds köping, Täby. 20,080 inv. (1947). • Koslags domsaga.

Dandi-Diamond-terr'ier [dfetin'di-daj^om^ond-], en låg, långsträckt terrier med långt, tovtigt, grå-el. brunaktigt hår. Skotskt ursprung.

Dan'dolo, Enrico (omkr. 1108—1205), doge i Venedig; förmådde ledarna för det fjärde korståget att vända sig mot Konstantinopel, där det s. k. latinska kejsardömet upprättades 1204. Venedig fick nu nära hälften av det Byzantinska riket o. blev för en tid världens närmsta handelsmakt.

Dandy [deenn'di], eng., snobb, sprätt. Dane [de'n], Clémence (pseud. för Winifred Ashton), f. 1891, eng. författarinna. D:s författarskap är prägladt av en feministisk inställning. Romanen *Legend* (1921; En kvinnas väg, 1922) dramatiserades, o. r. har haft framgång med flera skådespel, bl. a. *Will Shakespeare* (1921) o. *Granite* (1926).

Danegåld kallas den skatt, som omkr. 990 pålades Englands folk som lösepenning från vikingarnas härjningar; sedan danskarna 1016 helt erövrat landet en avgift till underhåll åt den stående hären. Omtalas på sv. runstenar.

Danehov el. Danahov, en (från 1300-t. känd) för hela danska riket gemensam riksför-samling under 1200—1300-t.

Danelagen kallas det område i England, som 878 avstod till de danska vikingarna, upp-tagande mer än hälften av landet mellan Thames o. Forth. Många ortnamn vittna om nordisk bebyggelse.

Daner, skandinavisk folkstam, som enl. Jordanes skall ha utgått från sverarna o. omkr. 500 slagit sig ned i nuv. Danmark o. Skåne; under vikingatiden o. senare gemensam beteckning för skandinaver. Namnet ersattes vid slutet av medeltiden med »danskar».

Danevirke, dets. som Dannevirke.

Dania, nylatiniskt namn på Danmark.

Daniel, huvudpersonen i Daniels bok i GT, författad omkr. 165 f.Kr. under den syriske konungen Antiokos Epifanes' förförljelse mot judarna o. skövling av templet. D. omtalas som en förnäm judisk yngling, som skulle ha bortförts till Babel 606 f.Kr. o. där genomlevat märkliga öden. Daniels bok, som i vår bibel har sin plats bland profeterna men i judernas bibel bland de s. k. skrifterna, var en på Jesu tid mycket spridd folkbok.

Daniells element [dfeeni^ol's], galvaniskt element bestående av koppar- o. zinkbleck ned-sänkta i resp. kopparsulfatlösning o. utspädd svavelsyra; vätskorna åtskiljas av en oglaserad lergodsvägg. Elektromotorisk kraft ca 1 volt. Uppfunns av den eng. fysikern J. F. Daniell (1790—1845).

Danielsen, Nils, f. 28° 1889, bergsingenjör o. industriman; 1918—28 överingenjör vid Helfors bruks AB., 1928—43 tekn. ledare i Skån-ska Cement AB., 1936—43 äv. verkst. dir. Sed. 1943 dit. för Uddeholms AB., v. ordf. i Sveriges allm. exportören. sed. 1945, ordf. i Sveriges industriförb. sed. 1947.

Danielson, Anders Peter (1839—97), öländsk hemmansägare, politiker, led. av AK från 1872; en av grundarna av det s. k. nya lantmannapartiet. D. var under tillstriden på 1880-t. ivrig protektionist o. utövade under sin långa riksdagstid stort inflytande.

Danielson Kalmaxi, Johan Richard (1853—1933), finsk historiker o. politiker, 1921—26 kansler för *Kho* finska universitet. D. in-tog som lantdagseld. 1885—1914 en bemärkt ställning i gammalfennomanska partiet. Har särsk. behandlat Finlands 1700-talshistoria.

Danielsson, Anders (1784—1839), politiker, ledamot av bondeståndet från 1809, bondeoppositionens ledare från 1823. D. uppträdde 1829—34 som representant för flera härader (1834 för 27). Han ivrade bl. a. för grundskatternas avskrivning o. hypoteksinrättningar för jordbruket.

Danielsson, Carl (1845—1917), industriman, 1894 — J9*3 disponent för Uddeholmsverken. Fullkomnade martinprocessen samt »terre-noire»-metoden för framställning av stål-gutods (för kanoner o. dy.).

Danielsson, August (1852—1933), språkforskare, prof. i grekiska i Uppsala 1891—1917. Hans arb. röra särsk. de etruskiska inskrifterna samt jämförande språvetenskap.

Danielsson, Axel (1863—99), socialdemokratisk politiker o. tidsningsman, red. för Arbetet från 1887. Jämtne Thorsson var D. banbrytaren för socialdemokratien i s. Sverige.

Danilevskij, Nikolaj Jakovlevitj (1822—85), rysk författare o. naturforskare. D:s arb. *Ryssland och Europa* (1871) blev av betydelse för den slavofila rörelsen.

Danism¹, efterbildning i andra språk av danska ord o. uttryck.

Danmark. 1. Kommun i mell. Uppland, Upps. l. (past.adr. Bergsbrunna); Vaksala laudsf.distr., Upps. l:s södra doms. 1,134 inv. (1947). — 2. Holme — förr Danabolen — i vid inloppet till Göteborg; där möttes fordom gränserna mellan Sverige, Norge o. Danmark. Svensk-dansk kungamöte, trol. på 1000-t.

Danmark, konungarike i n.v. Europa, omfattande halvön Jylland, öarna Själland, Lolland, Falster, Møen, Fyn, Langeland, Bornholm jämte en mängd mindre öar samt Färöarna. Förenat i personalunion med Island till 1944. Koloni: Grönland. Ytvidd (utom Färöarna): 42 929 kvkm, 4,024,000 inv. (1946). D. omvulst till största delen av hav: i v. av Nordsjön, i n. och ö. av Skagerak, Kattegatt o. Östersjön, i s.ö. av Östersjön. Enda landgränsen är i s. mot Tyskland. — Småkuperat lämland; högsta punkt Ejder Bavnehøj, Jylland (173 m). Större vattendrag saknas; största sjöar äro Arresø o. Esromsø. Klimatet är mildt; medeltemp. + 7.6°, medel-nederbörd 614 mm år. — *Huvudnäring* är åkerbruk o. boskapsskötsel (svinavel). Fiske; i Limfjorden ostrombankar. Industrien omfattar främst margarino. o. maskintillverkning samt socker-, bryggeri- o. kvärnindustri; skeppsbyggeri. Viktigaste utförselvaror äro smör, ägg, fläsk, kött, maskiner, boskap o. hästar. Nordens första frihamn öppnades i Köpenhamn 1893. *Järnvägslinjerna* sammanlagda längd var 1945 4,866 km, varav 2,389 km statsbanor. *Sjöfart*. D:s sjöfart är betydande. Dess handelsflotta intog med sina 11 mill. bruttoregisterton 1940 12:e platsen bl. världshandelsflottorna. En stor roll för den inre trafiken spela de många färjeförbindelserna mellan öarna. Anfärjeförbindelse med Sverige (Helsingör—Hälsingborg, Köpenhamn—Malmö) o. Tyskland (Gjedsø—Warnemünde). *Författning*. D. är en inskränkt ärftlig monarki. Den lagstiftande makten tillkommer konung o. riksdag i förening, den utövande makten konungen ensam. Regeringen utgöres (1948) av 16 ministrar, av vilka 14 förestå statsdepartement. Regeringschef är statsministern. Riksdagen består av 2 kamrar. Folketinget med högst 152 medl., valda på 4 år genom direkta val, o. Landstinget med högst 78 medl., valda på 8 år genom indirekta val o. med omval av hälften var 4:e år. *Administrativ* indelas D. i 22 amt, vanl. uppkallade efter residensstäderna, o. 1 överpresidentskap (Köpenhamn). Amtet styres av en amtmann. I *kyrkligt* hänseende indelas D. i 9 stift med biskopar i spetsen. Stiften indelas i 93 kon-

trakt (»prosterier») o. dessa i 1,302 pastorat, varjämte frifrsamlingar (»valgemienbeder») inom folkkyrkan förekomma. Kyrkoherdarna kallas »sogneprester» o. deras medhjälpare »kappellaner». Folkkyrkan innesluter 3 viktigare riktningar, den högkyrkliga, inre missionen o. grundtvigianismen. I D. finnas omkr. 22,000 katoliker. För *undervisningen* sörja kommunala folkskolor, statliga, kommunala o. enskilda mellan- o. realskolor, gymnasier samt folkhögskolor. Den högre undervisningen meddelas vid Köpenhamns o. Aarhus univ., högskolor o. militära läroverk. Vetenskaplig forskning gynnas i D. bl. a. genom stöd från Carls f. erfönderna. De största *tidsningarna* äro Politiken, Nationaltidende, Berlingske Tidende o. Social-Demokraten, samtliga i Köpenhamn. *Mynt*. Krone = 100 öre. För *mätt*, *mål* o. *vikt* är decimalsystemet infört. *Försvarsväsen*: Allmän värnplikt. Utbildningstiden 1 år. *Armén* består av 2 divisioner samt luftvärn o. ingenjörtrupper. *Flottan*, som under Andra världskr. dels övertogs av tyskarna, dels förstördes av danskarna själva (»/s 1943), håller på att återuppbyggas. *Flygvapnet* är uppdelat på armén o. marinen o. verksamheten är i viss mån samordnad. Utredning pågår om upprättandet av ett självständigt flygvapen. Antalet flygplan är relativt ringa. *Civilflyg*, bl. a. D. D. L. (se d. o.). *Historia*. D. (av *daner*, danskar, o. *mark*, skog), senast på 900-t. samlat till ett konungarike, var under medeltiden i stort sett den mäktigaste staten i Norden. Höjdpunkterna av dess kraftutveckling betecknas av Knut den store (1018—36; Englands erövring), Valdemar Sejr (1202—41; besittningar i Nordtyskland o. Balticum) o. Margareta (1376—1412), under vilken föreningen av Nordens tre kronor kom till stånd (*Kalmariunionen 1397). Med växlande med- o. motgång sökte D. under medeltidens sista sekel hävda sin ledarställning inom unionen; Sverige gjorde sig genom Gustav I slutgiltigt fritt, medan Norge nu nedsjönk till lydland. Reformationen bragtes på 1530-t. till fullständig seger. Makten i landet kom nu för lång tid företrädesvis att vila i adels hand; dock kunde D. uppvisa en så kraftig härskare som Kristian IV (1588—1648), från vilken visserligen rikets nedgång kan dateras. 1645 förlorades till Sverige Gotland, Jämtland o. Härjedalen, 1658 Skåne, Halland, Blekinge o. Bohuslän. Under intrycket av olyckorna nedslogs adelsväldet o. uppsteg konungamakten till ett förhållande inflytande (1660), som i princip ägde bestånd fram till 1849, då en fri författning proklamerades av konungen (»Junigrundloven»). Särsk. på 1700-t. gjorde sig i D. en stark ty3k påverkan gällande, främst över de med D. efter skiftande öden återförenade hertigdömena Slesvig o. Holstein. Till Sverige avträdades 1814 Norge, vars gamla biländer Island o. Grönland emellertid kvarstannade hos D. Till Prussen förlorades 1864 efter ett olyckligt krig Schleswig-Holstein, o. en i utsikt ställd revision av gränsen kom till genomförande först efter Tysklands nederlag i Första världskr., då Nordslesvig efter folkomröstning 1920 återförenades med D. Den nya gränsen följer väsentligen, ehuru icke undantagslöst, språkgränsen. — D:s inre historia under sista fjärdedelen av 1800-t. utmärkes främst av striden om det parlamentariska styrelsesättet, som efter långvarigt motstånd (*Estrupiatet» 1875—94) bragtes till erkännande. Från 1918 var Island ett självständigt rike, endast genom personalunion förenat med D., vilken upplöstes 1944, då Island blev en oberoende republik. Efter Första världskr. tog D. ett steg mot partiell avväpning. 1924 bildade Th. Stauning D:s första rent socialdemokratiska ministär, efterträdd 1926 av Madsen-Mygdals vänsterregering. 1929

återkom Stauning med en koalitionsregering (med radikalen Munek som utrikesminister). Utrikespolitiskt kunde icke D. följa samma oavhängiga »nordiska» politik som Sverige o. Norge utan undertecknade 1939 ett nonaggressionsavtal med Tyskland. Vid Andra världskr:s utbrott sept. 1939 förklarade sig D. i likhet med de nord. staterna neutralt. 9 april 1940 besattes emellertid landet så gott som utan motstånd av tyska trupper. Tyskland förklarade sig övertaga skyddet av D:s neutralitet med löfte om att efter krigets slut återställa landets fulla oberoende. D. böjde sig under protest härför. Regeringen Stauning ombildades till en samlingsregering. Island o. Färöarna ockuperades av Storbritannien. I juli 1940 utträdde D. ur N. F. Under den tyska ockupationen, som bl. a. medförde vittgående ekonom. konsekvenser i form av krediter till Tyskland, framstod kon. Kristian X som landets samlande personlighet. Minister H. von Kauffmann ansökt jan. 1942 »det fria Danmark» till Washingtondeklarationen. Av. Eondonministern greve Reventlow tog offentligen avstånd från den danska hemmaregeringens politik under betygande

av sin lojalitet mot kongen o. erkändes av britt. reg. som D:s officielle repr. Efter Stau-nings död maj 1942 övertogs regeringen av Buhl, som i nov. s. å. efterträdades av Scavenius. Dennes eftergiftspolitik sågs med misstroende av folket, som allmer aktivt slöt sig till den underjordiska motståndsrörelsen. 29 aug. 1943 införde tyskarna undantagstillstånd (upphävt $\frac{7}{10}$), regeringen o. riksdagen suspenderades o. konung Kristian blev fånge på Amalienborg. Motståndet mot ockupationsmakten tog sig uttryck i en våg av sabotage mot tyskkontrollerade företag. De danska nazisterna svarade med kontrasabotage (Schalburggård). Omedelbart efter befrielsen ($\frac{7}{10}$ 1945) bildade Buhl en samlingsregering men avgick efter socialdemokraternas nederlag i folketingsvalet okt. s. å. Venstres ledare Kristensen ställde sig nu i spetsen för en minoritetsregering, som med de borgerliga partiernas stöd lyckades hålla sig kvar vid makten till nov. 1947. Landstingsvalet april 1947 stärkte socialdemokraternas men äv. venstres ställning, medan de konservativa o. radikala gingo tillbaka. Kristian X avled s. m. o. efterträdades av Fredrik IX. Efter misstroende-

votum mot ministären Kristensen utlystes okt. s. å. nyval till folkettinget, varvid både socialdemokrater o. venstre noterade mandatvinster. Kristensen avgick i nov. o. efterträdades av en socialdem. regering med Hedtoft som statsminister. Medl. av FN:s ekon. och sociala råd 1948—50. Uppgårelsen med landsförrädarna, förhållandet till Färoarna, Grönland o. Syd-slesvig (jfr d. o.) samt de finansiella problemen ha varit de dominerande frågorna i dansk politik sed. 1945. Juli 1947 träffades en överenskommelse, enl. vilken Färoarna stannar under danska kronan men får självstyrelse i inre angelägenheter. Jfr Hedtoft, Kristensen o. Rasmus-sen.

Danmarks sund, den del av **Atlanten**, som ligger mellan Island o. Grönland.

Dannebrogen, danebrogen, danska riksbanneret, enl. sägen nedfallen från him-melen under slaget vid Reval 1219. D. är sed. dess danska national-f laggan, världens äldsta (röd duk med vitt, liggande latinskt kors).

Dannebrogsorden, dansk riddarorden, enl. sägen av medeltida ursprung, erhö11 1693 sina statuter. Utom storkommandörer, storkors, kommandörer o. riddare finnas »dannebrogmän». Vitt ordensband med röda kanter. (Se bild.)

von Dann'ecker, Johan», Heinrich (1758—1841), tysk bildhuggare, som anslöt sig till den av Canova representerade nyklassicismen. Bl. arb. *Ariadne på pateren* (1816).

Danneman (fsv. *dandeman* — *dughande man*), duglig o. redbar man; uttrycket användes särsk. om män av allmogen.

Dannemorå, kommun i n. Uppland, Upps. I.; Iövsta landsf.distr., Upps. I:s n. doms. 989 inv. (1947). Kyrka från 1400-t:s slut med valvmålningar från 1500-t:s början.

Dannemorå gruvor, järngruvor med synnerl. fosforren svartmalm, hållande i genomsnitt 50 % järn, ha bearbetats sed. 1400-t. men beräkнас kunna lämna ett utbyte på normalt 50,000 ton i ännu minst hundra år.

Danner, l'oise (1815—74), dansk läns-grevinna, gemål till konung Fredrik VII. Hon var öökta dotter till en köpman i Köpenhamn o. blev älskarinna till danske kronprinsen Fredrik, som efter sin tronbestiguing lät viga sig vid henne 1850. Blev dock aldrig allmänt erkänd som konungens gemål.

Dannevirke. 1. D. el. Danevirke, en i försvarssyfte uppförd jordvall tvärs över s.ö. Slesvig, härstammande från 800-t:s början. Efter 1848 års krig förbättrades D. av danskarna men utrymdes utan strid under 1864 års krig o. raserades sedan av tyskarna. — 2. Stad på Nordön, Nya Zeeland, anlagd 1872 av danskar. 3,340 inv.

Dannike, kommun i mell. Västergötland, Älvsb. I. (past.adr. Långhem); Tranemo landsf.distr. Kinds o. Redvägs doms. 823 inv. (1947).

Dannström, Johan Isidor (1812—97), sångare o. tonsättare, vid Kungl. teatern 1842—44. Skrev sånger o. operetter.

Dannäs, kommun i s.v. Småland, Jönk. I.; Reftele landsf.distr., Östbo o. Västbo doms. 425 inv. (1947).

Danosve (av begynnelsebokstäverna i *Danmark*, *Norge* o. *Sverige*), populär benämning på förslaget till en tuffunion mellan de skandinaviska länderna. Jfr Benclux.

Dansant [da'ssa'e], fem. dansante [-sa'nt], fr., dansande, skicklig i dans. — Souper [sope] dansant, thé dansant, supé, tedrickning med dans.

Danse macabre [da'ss tuaka'br], fr., dödsdans. Danska rådet, eng. Danish Council, ett febr. 1941 i London av de fria danskarna bildat råd, som under Andra världskr. verkade för Danmarks kamp för friheten samt bidrog till Storbritanniens kriesinsats. Ordf. var från aug. 1942 Christianas Möller (se denne). Rådet avvecklades aug. 1945.

Danska språket, det i Danmark o. delar av prov. Schleswig-Holstein talade språket, vars äldsta text jälvständig form, äldre forndanska, på 1000—noo-t. utvecklades ur den då i Danmark o. Sverige härskande östnordiska grenen av de nordiska språken o. övergick i yngre forndanska (omkr. 1350—1500). Nydanskan (från 1500-t.) delas i två skeden, av vilka det äldre avslutas med Holberg (1700-t.).

Dansk hund, grand danois [gra'dan'a] el. ulmerdogg, en stor, kraftig, elegant, korthärig, från Danmark härstammande hund, till färgen antingen strimmig (gul med mörka längdstreck), enfärgad (gul el. grå) el. fläckig (vit med oregelbundna grå el. svarta fläckar).

Dansk-västindiska öarna, före 1917 gemensamt namn på öarna St:e-Croix, St:Thornas o. St:John, ö. om Portorico, tills. 358 kvkm. Tillh. sed. 1917 För. Stat., som köpte dem av Danmark för 25 mill. dollars. Jfr Jungfruöarna.

Danskön, en av Spetsbergens öar. Andréé startade därifrån sin ballongfärd mot Nordpolen.

Dansmus, en i Japan o. Kina frambragt form av husmusen (*Mus musculus*), vilken har till vana att i hastig takt snurra runt på en o. samma flack el. springa i små cirklar. Den egendomliga företeelsen anses bero på fel i örats jämviktsorgan. Till färgen brokig har dtn alltid röda ögon.

Danssjuka, *chorea mVnor*, akut infektionssjukdom, lokaliserad till centrala nervsystemet, som uppträder särsk. hos barn i åldern 7—16 år, ofta i samband med akut ledgångsreumatism. D. utmärkes av plötsligt uppträdande ofrivilliga, ryckiga rörelser, som stegas vid sinnesrörelser o. vid utförande av frivilliga ändamålsenliga rörelser men upphöra under sömnen. Behandlingen består framför allt i vila o. lugn (isolering, sängläge), därtill ges arsenik m. m.

Dansö'r (fr. *danseur*), dansare. — Dansö's (fr. *danseuse*), danserska.

Dan'te Alighie'ri (1265—1321), Italiens störste diktare; född i Florens, där han tidigt indrogs i de politiska striderna; landsförvisad 1302 efter motpartiets seger. Hans första betydande arb. var *Vita nuova* (omkr. 1293; I livets vår, 1897), som i en serie dikter o. prosastycken sysslar med D:s kärlek till Beatrice (trol. Beatrice Portinari, d. 1290). Under landsflykten författade D. dels några lärda arb., vari han bl. a. försvarade italienskans som litteraturspråk, dels sitt storverk *La Commedia* (senare kallad *La Divina Commedia*, Den gudomliga komedin). Det senare skildrar skaldens drömda vandring genom helvetet (*Inferno*), skärselden (*Purgatorio*) o. paradiset (*Paradiso*), under vilken han ledsagades av den rom. skalden vergilius o. (i *Paradiso*) av Beatrice. Dikten, som rym-

mer mycken skolastisk lärdom, innehåller därbredvid talr. skildringar, gjorda med lidelsefull kraft. Den framkallade efter skaldens död en rik kommentarlitteratur. Den har översatts till sv. av N. Loven 1856—57, E. Lidforss 1902—03, S. C. Bring 1905 o. A. Pipping 1925.

Danton [daⁿ*tãⁿ]. Georges Jacques (1759—94), fransk revolutionsman, advokat, en av Franska revolutionens mäktigaste män o. från 1792 Frankrikes verkliga ledare. D. genomdrev 1793 inrättandet av revolutionstribunalet o. återförde den franska utrikespolitiken till dess traditionella banor. Efter girondisternas fall gick D:s inflytande tillbaka. I förening med Robespierre lyckades han trotsa ytterlighetspartiet under Hébert. Därefter utbröt fiendskap mellan de båda ledarna. Robespierre lyckades få övertaget, o. i april 1794 blev D. avrättad. D. är en av revolutionens främsta gestalter, av många ansedd som dess störste statsman.

Danviks hem, ålderdomshem i Nacka församling, Sthlm, före nybyggnaden (1911—15) kallat Danviks hospital, under vilket namn det 1551 inrättades av Gustav I.

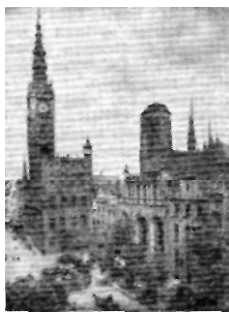
Danvikspenningen, från 1600-t. sjöfartsavgift till Danviks hospital, utgår num. med 1/2—1 öre per ton för alla från utrikes ort till Sthlm ankommande fartyg.

Danville [denn'vil], 1. Stad i Illinois, ö. mell. För. Stat. 37,000 inv. (1930). Kolgruvor, järnindustri, kvarnrorelse. — 2. Stad i Virginia, ö. För. Stat. 22,000 inv. (1930). Mycket viktigt tobaksmarknad o. tobaksindustri.

Dan'zig, po.
G d a n s k, stad
Polen, vid Weichsel-
mynningen. 1938:
258,000 inv. 1945:
97,000. Nästan hela
staden lagd i ruiner
under Andra världs-
kr. D. var rikt på
märkliga byggnader,
bl. a. de två råd-
husen (1400-t. resp.
1500-t.). Artushof
(börsen) o. Maria-
kyrkan, den ståtlig-
aste av det nord-
tyska tegelområdes

kyrkobyggnader
(1300-t., se bild).
Flygplats. — Hist.

Kant redan från 900-t. blev D. under senare medeltid en av Hansans mäktigaste städer. Lydde 1309—1454 under Tyska orden; stod därefter under polska konungars beskydd med en ganska fri ställning o. i besittning av vidsträckt privilegier. D. har flera gånger belägrats av svenskarna. Staden kom 1793 under Preussen; förklarades jämte ett kringliggande landområde (tills. 1,066 kvkm, 407,000 inv., 1933) genom freden i Versailles 1919 som en »fri stat» under N. F., ehuru ej helt oberoende av Polen, med vilket D. under åren före Andra världskr. hade många slitningar (bl. a. Gdynias konkurrens). Dessa blevo upptakten till det tyska kriget mot Polen 1939, vilket bl. a. ledde till D:s införlivande med det tyska riket. D. ingick därefter jämte f. d. Polska korridorerna o. distriktet Marienwerder av Östpreussen i riksdelens Danzig-Westpreussen (26,056 kvkm, 2,287,000 inv., 1940), vilken som »Reichsgau» styrdes av en under riksigeringen

lydande ståthållare (Forster). 1940 bildade D. o. Gdynia (Gotenhafen) ett hamnbolag. D. erövrades av ryssarna 30/3 1945 o. införlivades iv polska Lublinregeringen med Polen (30/6).

Danzigbukten, ty. Danziger Buch't, bukt av Östersjön utanför Danzig, vid mynningen 82 km; i s.ö. genom den smala landremsan Frische Nehrung skild från strandsjön Frisches Haff.

Danziger Gätt, s. inloppet till Sthlms skärgård, mellan Landsort o. Utö.

Daphne [dafne], växtsläkte (fam. *Thymeleaceae*), 50 arter i Europas o. Asiens tempererade delar. D. *mezere'um*, tibast (se bild), en intill meterhögt buske med hela, långsträckt, omvänt äggrunda blad. Blommor på bår kvist i tätta knippen med enkel, fyrlikad, blekröd kalk, vålluktande. Frukt röd, bärliknande. Eundväxt, stundom odlad i trädgårdar. Giftig.

Da Pon'te, Lorenzo (1749—1838), ital. författare, skrev operatexter, bl. a. till Mozarts operor »Don Juan» o. »Figaros bröllop».

Dapsang, bergsgrupp i Karakorumbergen, Centralasien. Toppen Godwin Austen 8,620 m. Darbhanga(h), stad i n. Indien, prov. Bihar. 61,000 inv. (1931). Praktfullt palats.

Darboux [darbo'], Jean Gaston (r842—1917), fransk matematiker, prof. i Sorbonne 188r, franska vetenskapsakad:s ständige sekreterare 1900. D. utgav viktiga arb., bl. a. i geometri o. rör. funktionsteori.

Darboj [-b'a'], Georges (1813—71), fransk ärkebiskop, ivrig försvarare av franska kyrkans fri- o. rättigheter gentemot påvestolen o. motståndare till ofelbarhetsdogmen. Föll offer för Pariskommunen r871.

Dardaneirerna (fordom Hellesponten), sund mellan Egeiska havet o. Marmarasjön, ca 65 km långt. Sedan gammalt av stor strategisk betydelse för Konstantinopel o. mycket starkt befäst har sundet spelat en viktig roll i Turkiets historia, senast under Första världskr. då det försvarades av en armé under general Limau von Sanders. De eng. o. franska flottorna lyckades icke forcera sundet mars 1915, varför en armé under general lan Hamilton landsattes april s. å., men efter upprepad, resultatlösa o. synnerligen blodiga anfall uppgavs företaget samma höst o. trupperna drog sig tillbaka. — Efter Första världskr. demilitariserades D. o. ställdes under internationell kontroll (Dardanelkommissionen). Genom en konvention i Montreux 1936 upphävdes denna kontroll o. Turkiet fick åter rätt att befästa D. Efter Andra världskr. har Ryssland krävt en revision av Montreuxkonventionen, som skulle innebära gemensamt turkiskt-ryskt försvar av D. Turkiet har med Storbritanniens o. För. Stat:s stöd avvisat det ryska kravet.

Dar da'ner, poetiskt namn på trojanerna efter deras myt. stamfader, Dardanos.

Dar'danos, forntida stad vid Hellespontens (Dardanelernas) asiatiska kust. 84 f.Kr. slöts i D. fred mellan Sulla o. Mitradates.

1. von Dar'del, Fritz (i8r7—i90r), officer, hovman, överintendent o. chef för Överintendentsämbetet, preses i Konstakad. 1864—85. På D:s förslag upprättades Sv. sjödföreningens konstindustrimuseum, som nu utgör stommen i Nat.mus:s konstslöjdssamlingar. Karikatyrtecknare. Hans *Minnen o. Dagboksanteckningar* utgavs 1911—20.

2. von Dardel, Nils (1888—rg43), sonson till F. v. D., målare av egenartad läggning

med berättande, fantastiska motiv, ej sällan i österländskt rik färgskala (*Den döende dandyn*). Av porträtt. Postumt har utg. två samlingar teckningar: *Barn i blyerts* (1943) o. *Modeller i blyerts* (1944).

von **Dar'del**, Gustaf, f. 85 1882, diplomat, chargé d'affaires i Haag 1919, envoyé i Bryssel 1921—40, i Köpenhamn sed. 1942 (ambassadör 1947).

Darei'os, lat. *D a r i' u s*, namn på *Aera persiska konungar*. 1. *D a r e i o s I* (omkr. 558—486 f.Kr.), konung 522 f.Kr., nydanare av det persiska väldet. För att utöga sina besittningar i väster sökte D. underlätta sig angränsande länder i Europa. D:s försök att erövra Grekland strandade genom Miltiades' seger vid Maraton (490). — 2. *D a r e i o s II*, d. 330 f.Kr., konung 335 f.Kr., besegrades av Alexander den store i flera drabbningar o. mördades under flykten av en förrädisk satrap.

DaréTos va-sen, en antik praktvas, som anträffades 1851 i en grav i Ca-uossa o. nu förvaras i Neapels museum. Den prydes av målningar med motiv fr. perser-krigen. (Detalj, se bild.)

Dar el-Bejda, arab. namnet på Casablanca. Dar-es-Salaam el. *D a r a l-S a l a m*, huvudstad i britt. Tanganyikalerritoriet, vid kusten. 30,000 inv. God hamn med flytdocka. Livlig handel.

Daretorp, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Tidaholm); Tidaholms landsf.distr., Vartofta o. Frökinds domsaga. 875 inv. (1947).

Da rienbukten, vik av Karibiska havet mellan Panamanäset o. Sydamerikas fastland.

Dari'us, lat. form för Darioes.

Darja', pers., »flod», »sjö»; ingår i många flodnamn, t. ex. Amu-Darja, Syr-Darja. Darjalpasset i Kaukasus, på vägen från Dsaudsjeau till Tiflis. I klyftan rinner fl. Xerek. I forntiden var passet känt under namnet *P o r t a e C a s p i a e* el. *P o r t a C a u c a s i c a*, 2,379 m ö. h.

Dariling, Darjeeling fdadsjil'ing, stad i Pakistan, prov. Ost-Bengalen. 25,000 inv. Ligger ca 2,000 m ö. h. på Himalayas sydslutning o. har ett stort sanatorium.

Dark horse [dak bás], eng., mörk häst; för publiken obekant kapplöpningshäst; äv. beteckning för idrottsman, som har utsikter att vinna överraskande över tävlingens favoriter.

Darlan [darla'«], Francois (1881—1942), fransk amiral, chef för franska marinen o. marinstabens 1936, medl. av högsta försvarsrådet 1939. Marinminister i Pétains regering 1940—42, under vilken tid D. intimt samarbetade med tyskarna. Ställde sig till de allierades förfogande efter invasionen i Nordafrika nov. 1942 men mördades julafton s. å.

Darling [da'ling], Australiens längsta flod, biflod till Murray, som utmynnar på ö. sydkusten. 2,450 km. En stor del av vattnet i D:s övre lopp tillföres underjordiska vattenförråd, som gen. borring utnyttjas för bevattning.

Darling Hänge [da'ling re'ndis], bergssträcka på s.v. kusten av v. Australien med toppen Mount William, 1,122 m.

Darlington [da'ling'tn], stad (egent grevsk.) i n. England. 84,000 inv. (1946). Järngruve- o. järnindustri; livlig handel. Järnvägen D.—Stockton, världens första, öppnades 7/5 1825.

Darm'stadt [-s'tatt], stad i Hessen, s.v. Tyskland. 116,000 inv. (1939). Slott från 1400-t. (med stort bibliotek), museum (1906) med konst- o. kulturhist. o. naturvetensk. samlingar. — Betyd. järn- o. maskinindustri samt kem. fabriker. Vid Mathildenhöhe n.ö. om D. en konstnärskoloni. Staden lades under Andra världskr. till största delen i ruiner.

Darnard [-na'«*], Joseph (1898—1945), fransk polisman, roilisschef 1941, jan. 1944 generalsekreter för ordningens bevarande i Vichyrreg., därefter statssekre. Avrättad okt. 1945.

Darnley [da'nli], Henry St nart, lord D. (1545—67), skotsk ädling, 1565 g.m. sin kusin drottning Maria Stuart, som i den klynt begåvade ynglingen ej fann något polit. stöd. Då hans önskan att bli medregent gäckats, lät han mördra hennes förtrogne, italieneren Rizzio. Kort därefter föll D. offer för en sammansvärjning, ledd av Maria senare gemål Bothwell.

Darrgräs, art av grässläktet *Briza*.

Darrmal, *Malapterurus electricus*, en i Nilen o. Senegal förekommande malfisk. Mellan huden o. muskulaturen ligger välutvecklade elektriska organ, vilka alstra en stöt nog stark att döda smärre djur.

Darr-rookor, *Torpedo marmorata*, *T. nar'ce* o. andra i Medelhavet o. övriga varma hav förekommande stora rockor, bekanta för de elektriska stötar de ha förmåga att avgiva. Skilja sig från övriga rockor genom sin jämförelsevis korta o. breda stjert.

Darfäl, *Gymnotus electricus*, en i stora delar av Sydamerika levande älliknande benfisk, till 2 m lång. Kroppen slemmig utan fjäll. Darrälén är försedd med välutvecklade elektriska organ, inneslutna i stjerten. Av alla elektr. fiskar ger darrälén de starkaste slagen.

Dartford [da'tf'd], stad i s. England, grevsk. Kent, ö. om London. 35,000 inv. (1942).

Dartmoor [da'tmo'o'], granitplata i Devonshire, S.v. England. 500 kvkm, medelhöjd 350 m, högsta toppar ca 600 m. På västsidan av D. Englands förnämsta straffångelse (1850—1914), num. förbättringsanstalt.

Dartmouth [da'tm'o'b], stad i s.v. England, grevsk. Devonshire, vid Engelska kanalen. Sjö- krigsskola. 6,000 inv. (1942).

Darvven, Över Darvven [ä'v'v'ö da'o'en], stad i n. England, grevsk. Lancashire. 30,000 inv. (1946). Järnindustri; bomullsspinneri.

1. **Darwin** [da'o'in], Erasmus (1731—1802), eng. naturfilosof, som i sitt arbete *Zoonomia* lärde, att alla djur- o. växtarter stamma från en urform.

2. **Darwin**, Charles (1809—82), sonson till E. D., eng. naturforskare. Deltog som zoolog i den eng. världsomseglingsexpeditionen med fartyget Beagle. Delvis på grundval av därvid insamlad material framlade D. sin teori om det naturliga urvalet (*d a r w i n i s m e n*).

Utg. talrika arbeten, av vilka *The origin of species* (1859; Om arternas uppkomst, 1871) o. *The descent of man and selection in relation to sex* (1871; Människans härledning och könurvalet, 1872) äro de mest bekanta. Utövade ett enormt inflytande på biologiens utveckling. Jfr Darwinismen.

3. **Darwin**, sir George Howard (1845—1912), son till C. D., eng. astronom, prof. i

Cambridge 1883. Utgav arb. rörande himlakropparnas inverkan på tidvattnet.

4. Darwin, sir Francis (1848—1925), son till C. D., eng. växtfysiolog, utgav bl. a. arb. om växternas rörelser o. biografier över fadern.

Darwin [da'win], f. d. Palmerston, huvudstad i Nordterritoriet, Australien, vid en bukt på n. kusten. God hamn. Omkr. 1,000 inv. Jfr Port Darwin.

Darwinismen el. selektionsteorin grundades av C. Darwin för att förklara organismernas förut konstaterade utveckling. Enl. darwinismen är grunden för utvecklingen att söka i det naturliga urval, som utövas genom kampen för tillvaron. I denna ha på ett el. annat sätt gynnsammast utrustade individ av en art större utsikter att reda sig än de mindre väl utrustade. De förra ha då större utsikter att leva o. fortplanta sina gynnsammare egenskaper till en avkomma, som härigenom blir förändrad i förhållande till arten i övrigt. Genom summering av dyl. förändringar uppstå nya arter. Darwinismen anses num. ej innehålla den förklaring av utvecklingens lag, som avsågs. Att märka är, att den moderna ärfthighetsläran ej erkänner flertalet av de darwinska förändringarnas ärfthighetsvärde. Darwinismens ev. fall innebär dock icke, att utvecklingsläran är oriktig.

Das, Chitta Ranjan (1870—'25), indisk politiker, en av ledarna för den indiska självständighetsrörelsen.

Dasjkova, Jekaterina Romanovna, f. grevinnan Vorontsova (1743—1810), rysk furstinna, vän till Katarina II, författarinna, president i ryska vetenskapsakad. Främjade rysk vetenskap o. litteratur.

Dass, Petter (1647—1708), norsk skald av skotsk börd, präst i Nordland, Norge. D:s *Nordlands trompet* o. *Den norske dalewise* vunno med sin friska ton stor spridning.

Dasyscypha, disksvampsläkte (fam. *Helotiaceae*). Fruktkroppar mjuka, skivformade, kortskaftade, utvändigta håriga (apothecier) med vanl. livligt färgad disk. *D. calycina* [tvillkomm'n] är parasit på grenar o. stammar av *Lart*-arter, på vilka den framkallar svulstliknande missbildningar (»lärkräfta»). Svampen uppträder ödeläggande i lärkrädbestånden inom områden med fuktigt klimat, hos oss särsk. i de s. och s.v. kuststrakterna. Närliggande arter på tall o. gran förorsaka »tall»-resp. »grankräfta».

Daszynski [dasjin'ski], Ignacy (1866—1936), polsk politiker o. tidningsman. Grundade 1890 socialdemokr. partiet i Österrike-Ungern o. var 1897—1918 deputerad till österr. riksrådet. D. bildade 1918 en prov. polsk regering i Lublin, blev 1920—21 vice konseljpresident i Witos' kabinet o. var 1928—30 sjemans talman. I början anhängare, senare motståndare till Piłsudski. Memoarer (2 bd, 1925—26).

Da'ta (lat., plur. av *da'tum*), uppgifter (om händelser med angivande av tidpunkten). — Da'ta et accep'ta, lat., utgifter o. inkomster. Datera, utsätta datum, dagteckna. — Datera sig, förskriva sig (från).

Da'tiv (lat., *da'tivus*, av *da're*, ge), kasus för det medelbara objektet, t. ex.: *dt gossen*.

Da'to (lat., av *da'tum*), innevarande dag. Datoväxel, växel, som förfaller viss tid efter den dag, då växeln utställes. Jfr Sikt.

Da'tum, lat., »givet»; dygnets ordningsnummer i månaden jämte dennas namn. I sin ursprungl. betydelse skrevs datum framför dag o. år i officiella handlingar o. fick därigenom sin nuv. innebörd.

Datumgräns. På olika orter runt jorden visa uren, som ställas efter solen, olika. Färdas man runt jorden o. ställer om sitt ur efter län-

dernas olika tid, kommer man efter ett helt varv i östlig el. västlig led att vinna resp. förlora ett helt dygn, eftersom solen på ett dygn synes gå runt jorden ett varv från ö. till v. För att efter färden återkomma med samma datumuppfattning som utgångsortens invånare måste man därför någonstades på vägen vid resa västerut hoppa över en dag i almanackan o. vid resa österut bibehålla samma datum för två på varandra följande dygn. Inom sjöfarten har man kommit överens om, att denna datumkorrigering skall utföras vid passerandet av den huvudsakl. över vatten gående meridianen 180° från Greenwich, så att denna meridian därför blir nautisk datumgräns. Den praktiska datumgränsen har något modifierats, så att närbelägna orter med livliga förbindelser räknas samma datum.

Datura, växtsläkte (fam. *Solanaceae*), 15 tropiska arter. *D. stramonium*, spikklubba (se bild), en gatt ört med stora, grovtandade blad o. stora, strutlika, vita blommor i bladycken; frukten en grovtaggig kapsel. Giftig genom sina alkaloider (i främsta rummet hyoscyamin). Medicinalväxt. Hos oss på odlade ställen o. stränder.

Daubenton [dåba'nstån'], Louis (1716—99), fransk naturforskare, prof. i Paris, de Buffons medarb. i arb. *Histoire naturelle*, där han skrev den anatomiska delen, tillämpande den jämförande metoden.

Daubigny [dåbinji'], Charles Francois (1817—78), fransk landskapsmålare, tillhörande Barbizonskolan. D. återgav med fin känsla för det atmosfäriska särsk. motiv från floderna Seine o. Oise. Repr. i Nat. mus.

Daubrée [dåbré'], Gabriel Auguste (1814—96), fransk geolog, generalinspektör för bergverken från 1867. Utg. viktiga arb. i experimentell geologi o. mineralogi.

Dau'cus, växtsläkte (fam. *Umbelliferae*), 60 arter på n. halvklotet. Frukt nästan trind, borstig, varje delkluft med 4 taggiga vingkanter. *D. carota*, morot, en tvåårig, sträv-hårig, intill 80 cm hög ört med rikt delade blad o. Stora parflikade svepeblad. Vild i s. o. rael, Sverige. Gammal kulturväxt. Den odlade formen liar starkt ansvalld, gulröd pålrot, som ätes.

i. Daudet [dådä'], Alphonse (1840—97), fransk författare, som tack vare sin temperamentsfulla berättarkonst o. älskvärda, om Dickens erinrande humor hör till de mest lästa o. uppskattade i den nyare franska litteraturen. Bl. arb. må nämnas romanerna *Le petit chose* (1868; Lille parvelns historia, T 906), *Tartarin de Tarascon* (1872; Sv. övers. 188:), *Jack* (1876), *Numa Roumestan* (1880; sv. övers. 1881), *Sapho* (1884; sv. övers. IQTI), novellsaml. *Lettres-de mon inouï* (1869; Brev från min kvarn, 1930), samt det självbiografiska arbetet *Trente ans de Paris* (1888).

2. Daudet, I.éon (1867—1942), son till A. D., fransk politiker, tidningsman o. romanförfattare, från 1908 redaktör för rojalisttidningen *L'Action Française* samt en av den franska rojalismens ledare. Deputerad 1919—24. Har i *Le drame franco-allemand* (1940) behandlat fransk-tyska förhållandet från 1870.

Daugavpils [da⁰-], dets. som Diinaburg.
Daumier [dämje'], Honoré (1808—7g)

fransk konstnär, en av alla tiders främsta karikatyrtecknare. Han gisslade huvudsakl. källborgaren o. rättvisans handhavare med våldsamt kraft av stundom grotesk monumentalitet i talrika litografier (*Försvarsadvokaten*, se bild). Betydande är D. även som målare (*Tvåterskan*). Monografi av Y. Ghirardelli (1940).

Dauphin [däfa⁰*], titel, som 1349—1830 bars av Frankrikes tronföljare; dennes gemäl kallades *dauphin* [däfinn'].

Dauphiné [däfine'], fordom fransk provins i Västalperna, num. dep. Isère, Hautes-Alpes o. delvis Drôme o. Vaucluse; området är ett av Frankrikes rikaste o. naturskönaste. — Sedan D. 1349 införlivats med franska kronan, blev det förlänat åt tronföljarna, vilka fino titeln *dauphin*, som förut burits av det självt. D:s furstar.

Dauthendey [-daj], Max (r867—1918), tysk författare, dramer, resenoveller o. lyriska diktsamlingar i impressionistisk stil.

Davao, huvudstad på ön Mindanao, Filippinerna. 103.000 inv. (1941).

Davenport [dsevn'pät], stad i Iowa, mell. För. Stat., vid Mississippi. 66.000 inv. (1940). Betyd. tillv. av maskiner o. åkerbruksredskap.

Daventry [dsvn'tri], stad 19 km v. om Northampton, England. Omkr. 4.200 inv. (1942). Säte för den eng. rundrations kortvägsstationer.

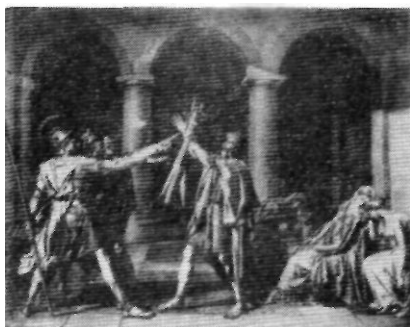
Dawes [dä's], Charles Gates, f. 1865, amerik. politiker. För. Stat:s vicepresident 1925—29, ambassadör i London 1929—32. D. var ordf. i den kommission av sakkunniga, som 1923—24 på de allierade makternas uppdrag utredde Tysklands betalningsförmåga o. vars förslag (»Dawesplanen») lades till grund för 1924 års uppgörelse i skadestandsfrågan. Dawesplanen ersattes 1929 av Youngplanen. D. erhöll 1926 jämte A. Chamberlain Nobels fredspris för 1925. Jfr Skadestandsfrågan.

David (hebr., den älskade), Israels störste konung (omkr. 1020—973 f.Kr.). Efter en växlingsrik ungdom som herde o. harpospelare vid Sauls hov utsågs D. till konung av Juda stam, sedan äv. till nordstammarnas regent. D. besegrade Israels fiender, befäste Jerusalem som huvudstad o. vidgade landets gränser. Han ärades som en sängarfurste bland sitt folk, o. som *Davids hymner* betraktades många psalmer i Psaltaren.

David, den helige, d. omkr. 1082, eng. munk, Västmanlands apostel. Minnesdag 25 juni (äv. 15 juli).

Da'vid, G er ar d (omkr. 1460—1523), höll. målare, verksam i Briège från 1483, påverkad av Memling. D:s arb. utmärka sig för rofylld människouppfattning o. i landskapsbakgrunderna ett detaljerat o. innerligt naturåtergivande. Bibliska motiv.

David [davidd'], Jacques Louis (1748—1825), fransk målare, den nyklassicistiska riktningens huvudrepr. i sitt land. Bl. hist. kompositioner *Horatiernas ed* (1784, Louvre, se bild å nästa sp.) o. *Sabinskorna* (1799, Louvre). Blev såväl Franska revolutionens som det nya kejsardömet främste målare: *Marat dödad i sitt badkar* (1793, Bryssel) o. *Kröningen i Notre-Dame 1804* (1806—07, Louvre). D. var äv. en särdeles framstående porträttör (*Madame Récamier*). Monografi av R. Cantinelli (1930).

David [davidd'], Pierre Jean, efter sin födelsestad kallad David d'Angers [da'8sje'] (1788—1856), fransk bildhuggare. Han utförde bl. a. gavelgruppen till Pantheon i Paris samt naturalistiska porträttbyster o. medaljonger av samtida.

David, Ferdinand (1810—73), tysk musiker, en av sin tids förnämsta violinister. D. stiftade tills. m. Mendelssohn m. fl. musik-konservatoriet i Leipzig 1843.

David [davidd'], Félicien César (1810—76), fransk tonsättare, missionär. Bl. hans verk märkas *Le désert* (Öknen), oratoriet *Moses på Sinai* o. operan *Lalla Roukh*.

Davidsen, David (1854—1942), nationalekonom, prof. i Uppsala 1890—1919. D. grundade 1899 *Ekonomisk Tidskrift*, i vilken en stor del av D:s vetenskapliga insats influerades.

Davidsen [de'vids'n], Randall Thomas (1848—1930), 1928 baron of Iam Beth, eng. präst, ärkebiskop av Canterbury 1903—28.

Davids psalmer, dets. som Psaltaren.

Daviel [dävjäir], Jacques (1696—1762), fransk ögonläkare, upptäckare av en operativ behandling av gråstar, bestående i avlägsnande av kristallinsen medelst ett snitt i hornhinnans rand (starrextaktion).

Davies [delvis], William Henry (1871—1940), eng. författare. Skildrade sitt växlingsrika ungdomsliv i *The autobiography of a supertramp* (1908; En luftares självbiografi, 1926). Äv. lyriker (*Collected poems*, igr6—20).

Davies [de'vis], Joseph (Edward), f. 1876, amerik. jurist o. affärsman, ursprungl. advokat, juridisk rådgivare vid fredskonferensen i Versailles 1919, ambassadör i Moskva 1936—38, i Bryssel 1938—39. D., som starkt främjade den amerik. krigshjälpen till Ryssland, sändes 1043 av Roosevelt som dennes personliga sändebud till Stalin. Utg. 1941 *Mission to Moscow* (På uppdrag i Moskva, 1942).

de Davignon [d° davinja*'], Charles (1859—1916), belg. konservativ politiker, utrikesminister från 1907. Vid krigsutbrottet 1914 avvisade D. Tysklands i ultimatumform framställda krav på fritt genomgå.

Davis [de'vis], John (omkr. 1550—1605), eng. upptäcktsresandare, upptäckte Davis' sund 1587, Falklandsöarna 1592.

Davis [de'vis], Jefferson (1808—89), amerik. krigare o. statsman, demokratisk ledare, valdes efter sydstaternas utträde ur unionen r861 till de nybildade »Konfedererade staternas» president. Sedan vapenlyckan i kampen mot nordstaterna vänt sig, sökte han in i det sista motverka fredsstämningen. Anklagad för högförräderi hölls D. i fängelse 1865—67, benådades 1868 o. levde sedan som privatman. D. har blivit mycket olika bedömd.

Davis [de'vis], Andrew Jackson

(1826—1910), amerik. spiritist, skrev bl. a. *The philosophy of spiritual intercourse* (1851), en av spiritismens huvudkällor, som skaffat honom namnet »spiritismens fader».

Davis [de^vvis], William Morris (1850—1934), amerik. geolog o. geograf. Har bildat skola genom sin i början av 1900-t. utformade geomorfologiska arbetsmetod.

Davis [de^vvis], Norman (1878—1944), amerik. politiker o. finansman. Medl. av skadeståndskommisionen efter Första världskr. o. deltog i världsekonom. konferensen i Geneve maj 1927, nedrustningskonferensen i Geneve 1932 o. flottkonferensen i London dec. 1935—mars 1936. Ordf. i amerik. Röda korset från 1938.

Davis [de^vvis], Bette, f. 1908, amerik. filmskådespelerska. Framstående karaktärsroller, bl. a. i *Seger i mörket* (1939), *Allt detta o. himlen därrill* (1940), *Kvinnan utan nåd* (1942).

Davis' Cup [de^vvis kupp], tennispris, som num. anses som det förnämsta i världen. D., som är ett ständigt vandringpris, uppsattes 1900 av amerikanaren D wigbt F. Davis, (1879—1945), vilken bl. a. var För. Stats krigsminister (1925—29) o. dess generalguvernör på Filippinerna (1929—32).

Da visson [de^vvis^{en}], Clinton, f. 1881, amerik. fysiker, sed. 1917 verksam vid Bell Telephone Laboratories i New York. Erhöll tills. m. G. P. Thomson 1937 års nobelpris i fysik för det experimentella bevisandet av L. de Broglies teori om materievågorna.

Davis' sund [de^vvis] mellan Grönland o. Baffinsland förenar Baffin Bay med Atlanten. 350 km brett. Har sitt namn efter engelsmannen John Davis, som seglade därigenom 1587.

Davitt [de^vvitt], Michiel (1846—1906), irl. politiker; en av ledarna för den irländska oavhängighetsrörelsen.

Davos [davå's], kurort i Schweiz, kant. Graubünden. 1,560 m ö. h. Europas förnämsta luftkurort för lungsjuka. Vintersportplats.

Davout el. Davoust [davo'], Louis Nicolas, hertig av Auerstädt, furste av Eckmuhl (1770—1823), fransk marskalk, var en av Napoleons skickligaste o. hänsynslosaste generaler. Besegrade prussarna vid Auerstädt 1806 o. österrikarna vid Eckmuhl 1807.

Dawson [då'sou], Geoffrey (1874—1944), eng. tidningsman, huvudredaktör för Times 1912—19 o. 1923—41.

Dawson City [då'sou sitfi], huvudstad i Yukonterritoriet, Canada, vid Klondykefloden. Grundlades 1896 o. blomstrade hastigt upp tack vare de stora guldfälten. Hade då över 20,000 inv., 1941 endast 1,039 inv.

Davy [de^vvi], sir Humphry (1778—1829), eng. kemist, utförde grundläggande arb. i elektrokemi, varvid han bl. a. sönderdelade vatten i syre o. väte samt upptäckte o. framställde metallerna kalium o. natrium. Av stor betydelse för gruvdriften blev Davys säkerhetslampan, i vilken lågan omgives av ett metalltrådsnät, som fullst. förhindrar den explosionsfarliga antändningen av omgivande gruvgas.

Davymedaljen [de^vvi-], medalj, instiftad testamentariskt av H. Davy; utdelas årl. sed. 1877 av Royal Society i London för framstående kemisk upptäckt.

Dax, stad i S. Frankrike, dep. Ländes, vid Adour, 12,000 inv. Varma svavelkällor, kända redan av romarna.

Day [de¹], Clarence (1874—1935), amerik.

författare, känd genom *Life with jather* (1935; Pappa och vi, uppf. i Sthlm 1946).

Dayton [de^tnl. 1. Stad i Ohio, o. För. Stat., vid fl. Miami. 216,000 inv. (1945). Mycket betyd. industri: maskiner, järnvägsmateriel, redskap o. tobak. (Säte för National Cash Register-fabriken o. Wrights aeroplanverkst.) — 2. Stad i Tennessee, ö. mell. För. Stat. 2,000 inv. Bekant genom en process 1925, varigenom en lärare, som undervisat i darwinismen, dömdes till böter (»processen»).

Daytona Beach [de^tåⁿo bi'tij], stad i Florida, s.ö. För. stat. 17,000 inv. Mycket besökt badort. Hastighetstävlingar för bilar på badstranden.

D. C. förkortning för (*District of Columbia*). DC, beteckning på amerik. transportflygplan från Douglas-fabriken i Santa Monica, Kalifornien. DC-3, mil. beteckn. C-47, är 2-motorigt (jfr Dakota). DC-j, »Skymaster», mil. beteckn. C-54, är 4-motorigt. DC-6, »Cloudniaster», mil. beteckn. C-74, är äv. 4-motorigt.

d. c. förkortning för *da capo*.

d. C. förkortning för eng. *dir ed current*, likström. Vanlig uppgift på elektriska apparater av eng. el. amer. tillverkning. Jfr a. c.

D. D. K. K. H. H., förkortning för *Deras Kungliga Hngheter*.

DDL, förkortning för *Det Danske Luftfartsselskab A/S*, Köpenhamn, halvstatligt flygbötag, trafikerar Sverige. Jfr SAS.

DDT, förkortning för ioklorfifenykriklor-metylmetan, en syntetisk kemisk förening, som under olika namn (allt ox, boxol, gesaröl m. fl.) användes som verksam gift mot vissa skadeinsekter på växter o. i spannmålslager samt mot flugor, mal o. ohyra. Fläcktyfus, som alltid överföres av löss, har effektivt bekämpats med detta medel.

D dur, durtonart, med d till grundton o. två g, för f och c; parallell tonart till h moll.

De, lat., från, ur, av.

De [de¹], fr., från, ur, av.

Deaconprooessen [di^kn-], metod för framställning av klorgas genom att leda klorvätegas o. luft över upphettade tegelstenar, som impregnerats med kopparklorid.

Dead weight [dedd¹et], eng., död vikt (om fartygs dräktighet). Förkortas d. w.

Deåk [de'ak], Feren 9 (»803—76), ungersk statsman, sökte på laglig väg skaffa Ungern en oberoende ställning under huset Habsburgs spira. Efter Österrikes nederlag mot Preussen lyckades han 1867 få till stånd en uppgörelse (*Ausgleich*) med Österrike, varigenom Ungerns likställdhet erkändes.

Deakin [di'kin], Alfred (1856—1919), austral. politiker; deltog i bildandet av Australiska statsförbundet 1900; premie-minister 1903—04, 1905—08 o. 1909—10.

Deakin [di'kin], Arthur, f. 1890, britt, fackföreningsman, generalsekreterare i Transport and General Workers' Union.

De Ameis [ami'tisij], E d m o n d o (1846—1908), ital. författare, känd för reseskildringar, skisser ur militärlivet samt barnboken *Hjärtat på rätta stallet* (sv. övers. 1899).

Dean [di'n], eng. (av lat. *decanus*), titel för domprostar o. kontraktsprostar i eng. högkyrkan; äv. för fakultetsordf. o. collegeföreståndare vid eng. universitet. Jfr Dekan.

Death Valley [dep vtiell!], eng., »Dödsdalen», öde dal i s.ö. Kalifornien, v. För. Stat.; ligger lägre än havsytan o. är känd för enorm hetta under sommaren, upp till 57° C.

Deauville [dävill!], fashionabel badort i n.v. Frankrike, dep. Calvados, vid Engelska kanalen. 4,000 inv. D. skiljes av fl. Touques från den äldre, folkligare badorten Trouville.

Dëbåcle [deba'kl], fr., misslyckande, krasch.

Debarke'ra (av fr. *débarquer*, till *barque*, skuta), urlasta, landsätta trupper, stiga i land.

Debarrassera (av fr.), befria, lösgöra.
Debatt' (fr. *débat*), meningsutbyte mellan ett flertal personer. Användes huvudsakl. om meningsutbyte i församlingar, tidsningspressen o. dyl. — Deballer'a, avhandla, dryfta.

Débauche [debå'sj], fr., utsävning, omåttlighet (i mat o. dryck), liderlighet. — Debauchera, föra ett utsävande liv.

Debentures [dibent'j's], eng., ett slags skuldförbindelser, obligationer. Ha i Sverige utfärdats av AB. Kreuger & Toll.

Deberitz, Per (1880—1945), norsk målare, en av de främsta repr. för sitt lands expressionistiska konst. Landskap o. porträtt.

De Besche [d^o bäs'j], Giliis (1579—1648), Hubert (1582—1658) o. Gerard (1585—1656), arkitekter, industrimän, bröder. Gillis var arbetsledare vid Nyköpings slott. Med Hubert anlade han Nävekyrns bruk 1623. — Hubert uppförde Tyska kyrkans torn 1613—18, samtidigt som han var byggmästare vid Kungl. slottet. — Gerard byggde tornet på Stora Tuna kyrka o. tornen på Uppsala domkyrka, nedbrunna 1702. Han ägde Forsmarks bruk.

Debet, lat., »han är skyldig (att betala)», skulder; motsats till kred'it, tillgångar.

Debitsedel, skattsedel.

Debitit' (av fr.), svaghet; svag intelligens. — Debitil, svag el. efterbliven till förståndet. Debitera (av lat. *debitum*, skuld), uppätta som skuld, påföra. — Debitör, gäldenär.

Deblin rdä*blin, fästning o. förlägningsort i ö. Polen, vojvodskapet Warszawa, vid fl. Wieprz inflöde i Weichsel. 1842—1915 kallad Ivangorod.

De Bono [bå'nå], Emilio (1866—1944), ital. marskalk (1915). Deltog i Tripolisfregat 1912 o. i Första världskriget. Var en av de s. k. kvatrumvirerna vid marschen mot Rom 1922. Guvernör i Libyen 1925—28, kolonialminister 1929—35. Högste befälh. för den ital. armén i Ostafrika 1935 ledde han de inledande operationerna under kriget mot Abyssinien s. å. Utgav 1937 ett arbete om Abyssinienkrigets förhistoria. Avrättades av ncofascisterna i Verona jan. 1944.

Debo'ra, profetissa i Israel, som samlade Israels stammar till segerrik strid mot kananéerna. I Dom. 5 återfinnes hennes berömda »segersång».

Debra Markos, stad i Etiopien, n.v. om Addis-Abeba.

Debra Tabor, stad i Etiopien, ö. om sjön Tana. Har tidvis varit rikets huvudstad men är nu förfallen. 10,000 inv.

Debrecen [däbb'rätsän], stad i Ö. Ungern, på pusan ö. om Theiss. 123,000 inv. (1943). Betyd. industri (kvarnar, tobaks- o. tvålfabriker m. m.) o. handel med den fruktbara omgivningens produkter, stora boskapsmarknader. Univ. (1,050 stud.). Huvudort för ungerska protestantismen o. nationalismen.

De Broen [d^o bro'n], Abraham (1758—1804), skådespelare, en av de främsta vid Gustav III:s teater; grundade 1801 Djurgårdsteatern.

Debs, Eugene Victor (1855—1926), amerik. arbetarledare o. politiker, socialistisk presidentkandidat 1900, 1904, 1908, 1912 och 1920. D. satt 1919—21 fängslad för fredsvänlig verksamhet under Första världskriget.

Debussy [d^o bysi]. Claude Achille (1862—1918), fransk tonsättare, impressionist. Bl. hans verk märkas *Pelléas et Mélisande*, operan *Pelléas et Mélisande*, pianostycken o. en stråkkvartett.

Debu't (fr. *debut*), början, första uppträdandet. — Debutant', en som första gången uppträder offentligt. — Debutera, uppträda för första gången.

Debye [debaj'], Peter, f. 1884, holländsk fysiker, prof. vid olika univ. sed. 1911, dir. för Kaiser Wilhelm-Inst. för Fysik i Berlin 1935. Har utfört viktiga arbeten på många olika områden inom fysik o. kemi. Erhöll 1936 nobelpriset i kemi för undersök. över dipolmoment samt röntgen- o. elektronstråleinterferens i gaser. Num. bosatt i För. Stat.

Decamerone [-ä'ne] (it., av grek. *de'ka*, tio, o. *heme'ra*, dag), novellsamling av Boccaccio. De Camps [d^o ka*'s], Louis Marie (1765—1844), fransk militär, medföljde Karl XIV Johan till Sverige o. var dennes adjutant o. förtrogne (»dibrodern»).

Decamps [d^o ka*'s], Alexandre Gabriel (1803—60), fransk målare. Efter en resa i Mindre Asien införde D. orientaliska motiv i den franska konsten. Djurstudier.

Decandria (av grek. *de'ka*, tio, o. *ane'r*, man), den tionde klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. 10 fria ståndare, t. ex. släktena *Silene* o. *Cerastium*.

Decatur [d^o ke't^o], stad i Illinois, ö. mell. För. Stat., vid fl. Sangamon. 59,000 inv. (1940). Betyd. industri o. handel. Universitet (gr. 1902).

Décauvillebana [dekävill'-], transportabel, smalspårig järnbana, enl. konstruktion 1876 av den franske ingenjören Paul Décauville. Skenorna tillverkas i sammanhängande stycken med 40—60 cm spårvidd. Vagnarna är vanl. små tippvagnar.

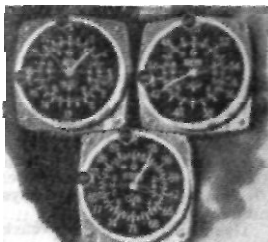
Deoazes [d^o ka's], Elie (1780—1860), hertig, fransk politiker, blev 1815 polisminister o. 1819 konseljpresident. Hans hållning ådrog honom det ultraroyalistiska partiets hat; störtades efter mordet på hertigen av Berry (1820).

Decazeville [d^o kasviH'], stad i s. Frankrike, dep. Aveyron, grundad av E. Decazes. 12,000 inv. (1936). Rika kolgruvor; järnverk.

Decca, eng., system för hyperbelnavigering

(se d. o.) av fartyg o. flyplan, arbetar på långväg. Räckvidd: max. 240 mil under mörker.

— Deccameter, instrument för automatisk registrering av läge vid navigering med Decca. (Se bild.)

Deccan, »Södern», hinduisk benämning på s. delen av Indien, mellan Ö. o. V. Ghatsbergen.

Decem'ber (lat., av *de'cem*, tio), tionde månaden i den fornnorm. kalendern, tolfte i den julianska o. gregorianska kalendern.

Decembristerna, deltagare i Louis Napoleons (Napoleon Ulls) statskupp 2 dec. 1851.

Decemv'rer (lat., av *de'cem*, tio, o. *vir*, man), medlemmar av vissa tiomannanämnder i det gamla Rom. Mest bekant är den 451 f.Kr. tillsatta med uppgift att uppteckna lagarna (»de tolv tavlornas lag»).

Decennium (lat., av *de'cem*, tio, o. *annus*, år), årtionde.

Decentralisatio'n (av lat. *de*, från, o. *centrum*, medelpunkt), styrelsesystem, där verksamhetens olika grenar är fördelade på olika institutioner. Motsats: centralisatio'n.

— Decentralisera, egentl. flytta från medelpunkten, flytta avgränsat från centralmyndighet till underordnade organ.

Deception [disepp'lj'n], britt., ö. i Södra Ishavet, tillh. Syd-Shetlands ögrupp; 19 km lång, består av lava o. aska, täckt av evig snö; genom

öppningarna utströmma på en mängd ställen ånga o. varmt vatten. Utmärkt hamn bildad av en vattenfylld krater. Port Foster. D. ockuperades febr. 1948 av Argentina under skarpa protester från britt. regeringen.

De Champs [d^oʃa^oʃa^o], Charles Leon, f. ¹⁰/io 1873, svensk viceamiral, den förste innehavaren av befatt. som chef för marinen (1937—39).

Decharge [desjarsj] (av fr. *decharge*, avlastning), ansvarsfrihet för fullgjort uppdrag.

Decharge betänkande, konstitutionsutskottets memorial med anledning av granskningens av statsrådsprotokollen.

Deohargedebatt, den debatt, som förekommer i riksdagens kamrar vid behandlingen av dechargebetänkandet.

Dechiffre (fr. *déchiffrer*), uttyda chifferskrift; tolka något som är dunkelt.

Deci- (av lat. *decem*, tio), i sammansättningar = en tiondel.

Decibe'l, förk. *dB*, enhet för intensitetsnivå, dvs. för en logaritmisk funktion av förhållandet mellan två intensiteter. Användes särskilt inom akustiken, ex. för att ange en tons ljudstyrka i förhållande till ett normalt öras tröskelkurva (känslighet), graden av lönhörighet el. verkan av en ljudisolerande vägg.

Decide'ra (lat. *decidere*, avskära), avgöra, bestämma, besluta. — *Deciderad*, avgjord, bestämd, utpräglad.

Decigram, förk. *dg*, viktmaßt = $1/10$ av ett gram. Deciliter, förk. *dl*, rymdmaßt = $1/10$ av en liter. Decima (lat., fem. av *decimus*, tionde), det tionde diatoniska tonsteget uppåt från en viss ton räknat.

Decima'l (av lat. *decem*, tio), siffror efter decimalkommat i ett decimalbråk. Ex.: 7 är fjärde decimalen i 4,14375.

Decimalbråk (av lat. *decem*, tio), ett bråk, där siffertecknen äro uppställda i följd o. medelst ett komma, *decimalkomma*, delade i två grupper; siffrorna framför kommat ange ental, tiotal, hundratal, tusental osv., medan siffrorna efter kommat i ordning ange tiondelar, hundradelar, tusendelar osv. Ex.: 132,505 = 132 hela o. 505 tusendelar.

Decimallinje, äldre svenskt längdmått = $1/10$ av en decimaltum = 297 mm.

Decimalsystem (av lat. *decem*, tio), tal- el. skaldelningssystem, vid vilket en indelning sker efter enheter, tiotal, hundratal osv. ävensom i tiondelar, hundradelar, tusendelar osv. Jfr Decimalbråk, Duodecimalsystem, Positionsaritmetik.

Decimaltum, äldre svenskt längdmått = $1/10$ av en fot = 297 cm.

Decime'ra (lat. *decimare*), egentl. uttaga var tionde man till straff; förminska med en tiondel, åstadkomma stor förminskning.

Decimeter, förk. *dm*, längdmått = $1/10$ av en meter.

Decimol [-måll] (it. *decimole*, av lat. *decem*, tio), figur av tio likvärdiga noter, som skola utföras under viss takteld.

Decisio'n (av lat. *decidere*, avskära), beslut, domslut.

Decisi'v (av lat. *decidere*, avskära), avgörande. — *Decisiv* t v o't u m, röst som vid omröstning faller utslaget.

Deoiton, förk. *dt*, viktmaßt = $1/10$ av ett ton. Decius, rom. *kejars* 249—251, en av »soldatkejsarna»; anställd svåra förföljelser mot de kristna. Stupade i kamp mot goterna.

Declamando, it., med uttrycksfullt sångföredrag, varvid särsk. texten framhålls.

Deolaration of Independence [dekl^ore'isj^on] äv inpenden'dns], den av Nordamerikas stater 4 juli 1776 utfärdade oavhängighetsförklaringen.

Declaration of Rights [dekl^ore'ij^on] äv

rajts], eng., rättighetsförklaring, akt, varigenom den eng. riksförsamlingen 1689 fastslog grunddragen till författningen. Antogs s. å. som lag under namnet Bill of Rights.

Decolleté [dckälte], fr., dekolleterad. Decorated style [dekk'äre'tid stajl], »dekorerad stil», den högtogiska stilen i England.

Deco'rum (lat., av *decet*, det påse, det passande; anständighet).

Découper (av fr. *découper*, skära ut efter mönster), beteckning för bl. a. den person, som säger ut de olika träpartier, vilka tillsammans skola bilda en intarsia.

Decre'pitus, lat., utlevad, kroppsligt o. andligt bruten. Försvenskat: *dekrepit*.

Decrescendo [deksesjänn'då], it., med avtagande styrka; förk. *decr.* el. *decresc.*

Dedaegatj", turk. namnet på Alexandro'polis. Dedicera (lat. *dedicare*), tillägna. — *De dikatio'n*, tillägna.

Deducera (av lat. *deducere*, bortföra), härleda; bevisa.

Deductio ad absurdum, lat., »förande till det orimliga», indirekt bevis för ett påstående genom att uppvisa falskheten av dess motsats.

Dsduktio n (av lat. *deductio*, härledning), det rationella härledandet av en satz ur andra, förut bekanta satsen. Motsats: *induktion*.

Dee [di]. 1. Flod i n. Wales, utfaller i Irlandska sjön. 145 km. — 2. Flod i Skottland, utfaller i Nordsjön vid Aberdeen. 140 km.

Deeping [di'p-]. *Warwick*, f. 1877, eng. författare, urspr. läkare, deltog i Första världskr., en erfarenhet som blev avgörande för hans författarskap. Bl. romaner *Roper's Row* (1929; Doktorn i Roper's Row, 1932).

DEFA, förk. för *Deutsche Filmaktiengesellschaft*, rysslicenserat tyskt filmbolag i Berlin med ateljéer i filmstaden Ncu-Babelsberg. Bolaget har efterträtt UFA.

De fac'to, lat., i själva verket, enligt sakläget. Jfr *De jure*.

Defaitism [defätism] (av fr. *défaite*, nederlag), slagord i Frankrike, präglad under Första världskr., betecknande en fredsvillighet till varje pris, grundad på övertygelsen om nederlagets oundviklighet; uppiggelseanda.

Defekt' (lat. *defectus*), brist; bristfällighet.

De femhundra råd, ena kammaren i Frankrikes folkrepresentation under direktoriet 1795—99, bestående av 500 medlem. över 30 år.

Defensio'nskommissio'nen (av lat. *defensio*, försvar), ett utskott av åtta rådherrar, åt vilket uppdrogs värden om det egentliga Sveriges försvar, när Karl XII vid Stora nordiska krigets utbrott lämnade Sverige. Senare utvidgades dess befogenheter; upplöstes 1714.

Defensiv (av lat.), försvar; tjänande till försvar. Motsats: *offensiv*. — *Defensivallians*, försvarsförbund.

Defen'sor, lat., försvarare. — *Defensor fidei*, trons försvarare, titel för eng. konungar, given Henrik VIII 1521 av Ieo X.

Deferred rebates [difo'd ribe'ts], handels-term inom transportväsendet, som innebär, att en betraktare, som under viss tid (vanl. en sexmånadersperiod) verkställt alla sina skeppningar på en viss route med samma rederis el. rederisammanslutnings fartyg, återfår en del av frakten efter ytterligare 6 månader under förutsättning, att betraktaren ej heller under denna senare period anlitat främmande fartyg.

Deficit, lat., »det fattas»; brist.

Defigure'ra (av fr. *défigurer*), vanställa.

Defile'ring (fr. *défile*), förbimarsch av trupper ss. hedersbetygelse el. för inspektion.

Definiera (av lat.), begränsa, bestämma.

Defini't (lat. *definivus*), bestämd.

Definitio'n (av lat. *definivus*, begränsning), begreppsbestämning, det fullständiga angivan-

det av vad ett begrepp är till skillnad från allt annat. Begreppet definieras genom angivande av dels det närmast högre släkte, varunder det hör (*genus proximum*), dels de speciella egenskaper, som utmärka begreppet självt till skillnad från alla andra begrepp inom släktet (*differensspecifica*).

Definitiv (av lat.), bestämd, slutgiltig.

Deflatio'n (av lat. *de/Wre*, blåsa ned), ökning av penningvärdet genom minskning av mängden betalningsmedel. Motsats: inflation.

Defloratio'n (av lat. *de/lora're*, avplocka blommor från), sprängning av mödomshinnan. Defoe [difå°], Daniel (1660—1731), eng. författare o. journalist, världsberömd genom verket *Robinson Crusoe* (1719), för vilket en dagbok, förd av en på den obebodda ön Juan Fernandez landsatt sjöman, i någon mån varit en källa. Arbetet översattes till nästan alla europeiska språk (till svenska 1752), fick en utomordentlig betydelse för den realistiska prosaskildringens utveckling o. framkallade ett stort antal efterbildningar (robinsonad'er). Romanen *Moll Flanders* (1722; fr. övers. 1895, sv. övers. 1944) betecknar ett viktigt steg i den realistiska romanens utvecklingshistoria.

Deformatio'n (av lat.), formförändring. — Defo'me'ra, förändra, vanställa. — Defo'rnit'e't, missbildning, vanskaplighet.

De gamles råd, ena kammaren i Frankrikes folkrepresentation 1795—99, best. av 250 medl. över 40 år.

Degas [d°ga°], Edgar (1834—1917), fransk målare, mest uppskattad för sina ofta brutalt realistiska oljemålningar, pasteller o. teckningar av kapplöpningar samt framför allt av dansöser (*Två dansöser*, Nat.mus., se bild).

D. har äv. verkat som skulptör. Monografi av C. Maclair (1938).

De Gaulle [d°gå°l], Charles, f. 1890, fransk militär, general (1941). D., som deltog i Första o. Andra världskr., organiserade efter Frankrikes kapitulation 1940 motståndet mot tyskarna först från London o. sedan från Alger. Efter ett misslyckat angrepp mot Dakar sept.

1940, med eng. flottans hjälp, anslöt sig dock de franska kolonierna i Afrika till D. o. de fria franska styrkorna deltog bl. a. i britt. angreppet på Syrien

1941. Efter de allierades invasion i Nordafrika bildade l. i maj 1943 i Alger Franska befrielsecutskottet (se d. o.), som vid Frankrikes befrielse aug. 1944 blev dess provisoriska regering o. erkändes av de allierade okt. s. å. D. kvarstod som regeringschef till jan. 1946, då han avgick på grund av motsättningen till vänstern. D. har kritiserat Fjärde republikens författning o. grundade april 1947 *Rassemblement du peuple francais* (jfr d. o.) i avsikt att genomdriva en författningsreform, som ger presidenten större makt gentemot nationalförsamlingen.

Degeberga, kommun i ö. Skåne, Kristianst.

1. (past.adr. Vittskövleby); Degeberga landsf. distr., Gärdö o. Albo doms. 1,366 inv. (1947).

1. De Geer [d°jær], Louis (1587—1652), höll storköpmän, »den svenska industriens fader». D. inflyttade till Sverige 1627, där han framgångsrikt verkade för järnförädlingens höjande. Stångjärnsmediet förbättrades efter vallonsk metod, o. en livlig bruksrörelse uppväxte. L., som anlitades av de styrande, bl. a. som kreditgivare o. för vapenleveranser, intresserade sig äv. för utvidgandet av Sveriges handelsförbindelser (Afrikanska kompaniet). Som utpräglad fiende till Danmark utrustade han under kriget 1643—44 från Holland en eskader, som påverkade avgörandet. En av Milles (1943) utförd staty av D. restes i Norrköping rg45.

2. De Geer, Charles (1720—78), frih., entomolog, vars noggranna systematiska arbeten än i dag åtnjuta stort anseende. Sin stora insektsamling skänkte han till Vet.akad.

3. De Geer, Charles (1747—1805), son till den föregående, frih., politiker, en av adelsoppositionens ledare under Gustav III.

4. De Geer, Louis Gerard (r8r8—96), frih., statsman, justitiestatsminister 1858—70 o. 1875—76, statsminister 1876—80. D. framlade 1863 ett nytt representationsförslag, byggt på samfälliga val (under census) o. riksdagens fördelning på två kanarar, vilket bifölls av stånden i dec. 1865. D. framträdde äv. som vitter författare. Mest bekanta äro hans *Minnen* (1892).

5. De Geer, Louis (1854—1935), son till L. G. D., frih., liberal ämbetsman, landshövding i Kristianst. 1. 1905—23, led. av FK 1901—14, statsminister okt. 1920—febr. 1921. Utg. *T926 Politiska hägkomster från åren 1901—1021 o. Strödda minnen i/rån 1854 till 1024*.

6. De Geer, Gerard (1858—1943), broder till L. D., frih., geolog, prof. vid Sthlms högskola 1897—1924, dess rektor 1902—10; mest bekant genom sina grundläggande kronologiska bestämningar på basis av den varviga lerans växlande årsskikt. Dessa undersökningar utsträcktes med hjälp av en stab av lärjungar, äv. utanför Skandinavien. Bl. arb. *Geochronologia Suecica, Principles* (1940).

7. De Geer, Gerard, f. 89 1889, frih., industriman, disp. för Lesjöfors AB. sed. 1926. Led. av AK 1937—43. Utg. arb. på näringspolitikens område, bl. a. *Sveriges naturrikedomar* (1946).

Degel, kärl av elffast material i form av en tjockväggig kopp utan öra. Användes till smältning av metaller, glas o. dyl. Degelstål, stål, framställt genom att i deglar av grafit, chamotte el. dyl. nedsmälta råmaterial, vanl. tack- o. stångjärnsstycken jämte kol o. slaggbildande ämnen.

Degeneratio'n (av lat. *de*, från, o. *ge'nus*, släkte), urartning. *Rasbiol.* Försämring av arvsbeskaffenheten hos ett folk el. en släkt. — *Patol. anal.* Förändring av den levande ma-

terian till icke funktionsdugliga produkter, varigenom funktionen i celler, vävnader el. organ rubbas.

Degerfors. 1. Köping (1943) i s.ö. Värmland, Örebro l.; Karlskoga landsf.distr., Nora doms. 7,560 inv. (1947). — 2. Kommun i Västerbotten, Västerb. l. (past.adr. Vindeln); Degerfors landsf.distr., Västerb. s. doms. 10,087 inv. (1947) > därav i Degerfors kyrkbof.d.i.s.t.r. 8,474, varav i Vindelns municipalsamhälle 990, i Hällnäs municipalsamhälle 569, i Amsele kyrkboföringsdistr. 1,613 o. i Granöns municipalsamhälle 477. Folkhögskola o. lantmannaskola.

Degerhamn, hamn på Ölands s.v. kust, S. Möckleby kommun. 916 inv. (1946). Tillverkning o. utskepning av portlandcement, rödfärg o. kalk.

Dégout [dego'], fr., avsmak, motvilja.

Degrade'ring (av lat. *de*, från, o. *gradus*, trappsteg, rang), nedflyttning från en högre till en lägre befattning; förekommer ej längre i fredstid vid krigsmakten i Sverige.

Degrelle [d'gräh'], Léon, f. 1907, belg. politiker. Grundade 1935 Rexpartiet (se Eexistenter). Gick i nazistisk tjänst efter den tyska ockupationen av Belgien 1940. Flydde efter det tyska nederlaget maj 1945 till Spanien. Uppgavs under 1947 ha vistats i Portugal.

De gus'tibus non est disputan dum, lat., om smak skall man ej tvista.

De'ho, Ge'org (1850—1932), tysk kyrko- o. konsthistoriker, prof. i Strassburg 1892—>914. Har tills. m. G. v. Besold utgivit *Die kirchliche Baukunst des Abendlandes* (1—7; 1884—1901).

Dehlgren, Sten (1881—1947), tidningsman, f. d. kommandörkapten, 1922—46 huvudred. för Dagens Nyheter, 1937—39 ordf. i Fubliscitklubben.

Dehli, annan stavform för Delhi.

Dehmel [de'm-], Richard (1863—1920), tysk skald, påverkad av Nietzsches filosofi. D. sökte i tankelyriken fördjupning men stannade ofta vid dunkel. Hans starkt personliga dikter (*Aber der Liebe*, 1893, *Weib und Welt*, 1896) ha haft inflytande på nysvensk poesi.

Dehydratise'ring (av lat. *de*, från, o. grek. *hydor*, vatten), avspjälkning av vatten ur en kemisk förening. Jfr Hydrat.

Dehydre'ring (av lat. *de*, från, o. *hydroge'nium*, väte), borttagande av väte ur en kemisk förening, sål. en form av oxidation. D. utgör det första stadiet vid cellandningen, varvid specifika enzym, dchydra'ser (el. dehydrogenaser), äro verksamma. Jfr Desoxidation.

De'i gra'tia, lat., »med Guds nåde», tillägg framför vissa titlar. Användes av högre kyrkliga ämbetsmän alltifrån 400-t. o. ännu av romkät. biskopar. Såsom tillägg framför konungatiteln brukades formeln först av Pippin den lille o. uppfattades under den oinskränkta furstemaktens tid som ett uttryck för ett gudomligt ursprung.

Deism' (av lat. *de'us*, gud), den världsåskådning, som bejakar Guds existens men förnekar varje ingripande från hans sida i världs-förloppet; Gud är världens skapare men ej dess regent. Deismen hyllades i synnerhet av uppsyningsfilosofien.

Deissmann [dajs'-], Gustav Adolf (1866—1937), tysk protestantisk teolog, prof. i Heidelberg 1897, i Berlin 1908. Bl. arb. *Licht vant Osten* (1908, 4:e uppl. 1923), *Paulus* (sv. uppl. 1910) r. fl.

Deje, municipalsamhälle i s. Värmland, Nedre Ulleruds kommun, vid järnvägsknuten D. Pappersbruk o. sulfatfabrik. 2,564 inv. (1946).

Dejefors, bruksegendom i s. Värmland, Nedre Ulleruds kommun. Kraftverk.

Déjeuner [des'ne'], fr., frukost, lunch. — P e t i t d. [p'ti'], första frukost, morgonmål.

Dejsa, segla baklänges, gå akter över.

De ju're, lat., enligt lagen, rättsligt. Jfr De facto.

De'ka, grek., tio; brukas i många sammansättningar, t. ex. dekalogen, Dekapolis.

Dekabris'ter (av ry. *dekabr'*, december), namn på deltagarna i upproret 4/12 1825 i Petersburg, vilket hade till syfte att i Ryssland införa konstitutionell monarki el. republik.

Deka'd (av grek. *de'ka*, tio), tiotal; en tid av tio dagar.

Dekadans' (fr. *décadence*, av lat. *de*, från, o. *ca'dere*, falla), förfall.

Dekaden'ter (fr. *décadents*, av *décadence*, förfall), företrädare för en litterär riktning under slutet av 1800-t., företrädesvis inom fransk o. eng. litteratur. De gävo uttryck åt det konstlade, säregna o. sjukligt förnåda. Bl. riktningens anhängare märkas Baudelaire, Verlaine, Huysmans, Wilde m. fl.

Dekali'n el. dekahydronaftalin, ett flytande aromatiskt kolväte, C₁₀H₁₈, framställes genom hydriering av naftalin med nickel som katalysator, användes i tekniken som lösningsmedel o. som tillsats till vissa motorbränslen. Utgör en blandning av två stereoisomera former med kokp. 185° o. 195°. Jfr Tetralin.

Dekalo'gen (grek. *deka'logos*, av *de'ka*, tio, o. *logos*, ord), tio Guds bud.

Dekalumen (av grek. *de'ka*, tio, o. lat. *lumen*, ljus), enhet för ljusflöde = 10 internationella lumen. Användes för att beteckna glödlampors »styrka» (ljusflöde). Tidigare angavs endast lampornas effektförbrukning i watt; båda uppgifterna giva tillsammans upplysning även om lampans verkningsgrad (ljusutbytet i lumen per watt).

Deka'n el. deka'nus (lat. *deca'nus*, av *de'cem*, tio), rom. benämning på uppsynings-männen över ett av tio män bestående tältlag. I katolska kyrkan titel för medlem av domkapitlet. Vid universitetens ordföranden inom fakultet el. fakultetssektion. Jfr Dean.

Dekante'ra (av lat. *de*, från, o. grek. *kanto's*, vinkel), försiktigt avtappa en vätska ur ett kärl, så att bottenatsen icke medföljer.

Dekapite'ra (av lat. *de*, av, o. *ca'put*, huvud), halshugga; avskilja huvudet från bålen på fostret vid vissa förlösningshinder. — Dekapite'ring, uteslutning genom valmanöver av ett partis främste kandidat.

Dekapolis (av grek. *de'ka*, tio, o. *po'lis*, stad), grupp av urspr. 10 hellenistiska städer i Palestina, alla utom Skytopolis belägna ö. om Jordan. Antjötjo en viss självstyrelse under romarna.

Dekas'tikon (av grek. *de'ka*, tio, o. *s'wkon*, rad), tioradigt strof.

Dekker [dekk'j], Thomas (omkr. 1570—omkr. 1640), eng. dramatiker, arbetade stundom samman med Ben Jonson, Marlowe o. Webster. Bl. hans arb. märkas *The shoemaker's holiday* samt *The honest whore*.

Deklamatio'n (av lat. *declama're*, ropa högt), konstnäsligt föredragande av vers. — Verb: deklam'e'ra. — Deklamato'risk, som tillhör deklamation; högravande. — Deklamato'ri, person som föredrager vers.

Deklaratio'n (av lat. *declara're*, göra klar, förklara), förklaring; kungörelse; uppgift för besattning (s j ä l v d c k l a r a t i o n, se d. o.). — Verb: dekla'ra'ra.

Deklination (lat. *declina'tio*), böjning. — Sprdkv. Substantivs, pronomens o. adjektivs böjning medelst ändelser till kasus, numerus o

genus. — Fys. Deklination el. missvisning, den vinkel som kompassnålen bildar med nord-sydriktningen. Till underlättande av kompassens användning inom sjöfarten uppgöres deklinationskartor, varvid orter på jorden med samma deklination sammanbindas med linjer, isogoner, på vilka deklinationens värde i grader utsattes med + för östlig o. — för västlig missvisning. Deklinationen växlar för samma ort från år till år, i Sverige f. n. med ca 7' om året. Jfr Agon. — Astr. Vinkelavståndet från himmelsekvatorn för en punkt på stjärnhimlen.

Deklinationscirkel el. timcirkel för en himlakropp är en storcirkel på himlavalvet genom polerna o. himlakroppen.

Deklinationsparallell, med himmelsekvatorn parallell cirkel på himmelsgloben.

Deklinatorium (av lat. *declinare*, böja), magnetisk kompass, särsk. utrustad för noggrann uppmätning av kompassnålens avvikelse (deklination) ur nord-sydriktningen.

Dekline'ra (lat. *declinare*), böja; förändra; förfalla, avtaga, gå tillbaka (i utseende m. m.).

Dekokt' (av lat. *de*, från, o. *coquere*, koka), avkok; läkemedelsform, som erhålles, då de lösliga beståndsdelarna i en drog utdragas genom en längre stunds (ca 30 min.) koking med vatten. Drogens mängd förhåller sig vanl. till vattenmängden som 1 till 10.

Dekolleterad [dekälte'-] (fr. *décolleté*), egentl. utan krae; djupt uringad.

Dekonfity'r (av fr.), motgång, nederlag, förödmjukelse.

Dekomenansera, bringa ur fattningen, göra flat el. handfallen.

Dekor [-kärj] (av fr.), utsirning, utsmyckning (t. ex. av keramiskt gods).

DekoratFv (fr. *décoratif*, av lat. *decorare*, pryda), prydnad, utsmyckning. — Dekorator, konstnär el. hantverkare, som sysslar med dekorativa uppgifter. — Dekorera, pryda, smycka; utmärka med ordenstecken.

Dekorum [dekå'-], dets. som decorum.

Dekredite'ra (fr. *décréditer*), förstöra någons anseende el. förtröende.

Dekrepi't, sv. form för decrepitus.

Dekrepteritng (av lat. *de*, från, o. *crepita're*, smattra), det smattrande sönderspringandet av saltkristaller, då dessa upphettas, orsakas av ångtrycket från vatten, som inneslutits i kristallens håligheter.

Dekre't (lat. *decre'tum*, av *decer'nere*, av-göra), påbud. — Dekre'tal'er, påvliga skrivelser el. påbud. — Dekre'tera, påbjuda, stadga.

Dekuragera [-sje'ra] (av fr. *décourager*), beröva modet, avskräcka.

Del. 1. Förkortning av Delaware. — 2. Förkortning av *delineavit*.

De la Brache [d° la braj'], Helga, i verkligheten trol. Aurora Florentina Magnusson (1817—85), en kvinna, som föregivande sig vara dotter till Gustav IV Adolf 1861 erhöi pension av sv. staten, vilken hon 1870 förlorade, sedan hennes börd utretts.

Delaoroix [d°lakr°a], Eugéne (1798—1863), fransk målare, som bröt med nyklassicismen o. blev huvudman för den romantiska riktningen. Hans starkt personliga konst, ofta med ämnen inspirerade av Dante, Byron o. Scott, präglas av flammande färgrikedom. Bl. arb. *Dante och Vergilius i underjorden* (1822, Louvre), *Sardanabals död o. Friheten på barrikaden* (1831; se bild å nästa sp.). Märkliga äro hans *dagbok* (sista uppl. 1932) o. *brev* (sista uppl. 1936 o. 1938). Monografi av J. Merer-Graefe (1913). K. Escholier (1—3; 1926—29).

Delacroix [d°lakr°a], Leon (1865—1929), belg. politiker. Som konseljpresident nov. 1918

E. Delacroix: Friheten på barrikaden.

—nov. 1920 genomförde D. bl. a. en genomgripande rösträttsreform.

Delafield, E. M. (pseud. för Edmé e Pasture), f. 1890, eng. författarinna. Har skrivit satiriska o. psykologiska kvinnoskildringar [Jill, 1926; *Women are like that*, 1929; Kvinnor äro sådana, 1932].

1. De la Gardie [d°lagarr'di], Pontus (1520—85), frih., fältherre av fransk börd, från 1565 i svensk tjänst. Johan III:s krig mot Ryssland, som i början gick olyckligt för svenskarna, tog en ny vändning, sedan D. 1580 blivit överbefälhavare.

2. De la Gardie, Jakob Pontusson, greve till Äckö (1583—1652), som till P. D., g. m. Ebba Brahe, fältherre, fick befälet över den svenska armé, som 1609 sändes till tsar Vasilij Sjujskij's hjälp. Sedan Sverige kommit i krig med Ryssland, fortsatte D. med framgång striderna, samtidigt skötande invecklade förhandlingar, varigenom han bidrog till den för Sverige förmånliga freden i Stolbova. Riksmarsk 1620 o. medlem av förmyndarregeringen för drottning Kristina. (Vänstra bilden.)

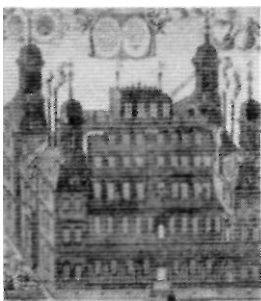
3. De la Gardie, Magnus Gabriel, greve till Läckö o. Arensburg (1622—86), som till J. P. D., hovman, mecenat. En lysande ädling, vann D. drottning Kristinas särskilda ynnest o. överhopades med gåvor o. utmärkelser men föll sedan i onåd. D. var som rikskansler medlem av Karl XI:s förmyndarregering. Odesdiger blev den av honom tillstyrkta subsidiepolitiken, som gjorde Sverige beroende av Frankrike. D. blev reduktionens förnämsta offer; den gjorde honom till en fattig man. D:s största betydelse ligger i hans upplysta nit för vetenskap o. konst. (Högra bilden.)

4. De la Gardie, Jakob Gustaf (1768—1842), ättling av J. P. D., greve, diplomat, samlare; hopbragte på Löberöds slott i Skåne ett stort bibliotek o. arkiv (De la Gardieska arkivet), num. i Lunds universitetsbibliotek. Verkade för prins Gustavs kandidatur vid tronföljarvalet 1810 samt för ståndsprivilegieringens avskaffande.

5. De la Gardie, Robert (1823—1916), greve, ämbetsman, riksdagsman från 1859, AK:s talman 1894—1902. Verkade särsk. för grundskattens upphävande. Landshövding i Östergöt. 1. 1869—1901.

De la Gardieska palatset [d°lagarr'diska], äv. kallat Makalös, låg på nuv. Kari XII:s

torg i Sthlm. mellan Karl XII:s staty o. Operahuset. Det uppfördes 1635—42 för Jakob Pontusson De la Gardie av H. J. Kristler. Palatset indrogs till staten 1680, inrättades till arsenal 1691, påbyggdes vid r700-t:s mitt o. inreddes till Kungl. Dramatiska teatern 1793. Förstördes 1825 genom vålded. Palatset enl. kopparstick av S. v. Vogel 1647, se bild.

Delage [d^ola'sj], Marie Yves (1854—1920), fransk zoolog, prof. i Paris. D. har särsk. bidragit till utforskandet av de lägre djurens anatomi o. fosterutveckling.

Delago'abukten, bukt på ö. Sydafrika. De la Mare [del^omä'], Walter John, f. 1873, eng. författare; som romanförfattare, novellist (*The Riddle*, 1923) o. lyriker (*Poems*, 1902—18, 1920 o. 1930—44) en av den moderna eng. litteraturens mest originella gesterlar.

Delaroehe [d^olaräij'], Paul (1797—1856), fransk målare, skapare av berömda historiemålningar (*Edvard IV:s söner i Towern*, *Loiivre*).

De Lattre de Tassigny, dens. som T. attre de T.

Do Laval' [d^o; sv. utt. d^olavall], Gustaf (1845—1913), ingenjör, fil. dr, uppfinnare o. industriman, mest bekant som föregångsman inom separator- o. ångturbinindustrierna. Bl. hans många geniala uppfinningar märkas särsk. De Laval's böjliga axel till turbinhjul, vilken tillåter utomordentligt höga rotationshastigheter (upp till 30,000 varv i min.). De Lavalmunstycket, vilket genom konisk vidgning av tvärsnittet tillåter lämplig avpassning av ångstrålens tryck o. hastighet, samt en elektrisk ljusbågsugn för framställning av zink. — D. deltog i bildandet av flera bolag ss. AB. Separator o. AB. De Laval's Ångturbin.

1. De la Vallée [d^olavale'], Marin (omkr. 1575—1655), fransk arkitekt. Fullbordade 1608 *Hotel de ville* i Paris o. samarbetade med S. de Brosse vid uppförandet av *Palais de Luxembourg* (Luxembourpalatset) i Paris.

2. De la Vallée, Siméon, d. 1642, son till M. D., fransk arkitekt. Han inkallades till Sverige o. utnämndes 1639 till »Kongl. Majestäts architecteur». Uppgjorde (aldrig fullförljda) ritningar till *Riddarhuset* i Sthlm.

3. De la Vallée, Jean (1620—96), son till S. D., arkitekt. Ekonomiborgmästare i Sthlm 1671, hov- o. stadsarkitekt 1680. Hans stil präglas av ital. klassicism, modifierad av franska o. höll. särdrag. Bl. arb. i Sthlm: *triumfbåge* vid Kristinas kröning 1650, *Katarina* o. *Hedvig Eleonora kyrkor*, fullbordandet av *Riddarhuset*, förslag till ombyggnad av Kungl. slottet, *Wrangelska* o. *Bondeska palatsen* (dessa senare i samarbete med Nic. Tessin d. ä.). Han antitades särsk. av M. G. De la Gardie, för vilken han ombyggde bl. a. *Karlberg* o. *Vänngarn* samt nybyggde bl. a. *Höjenorp*.

Betydande av. som trädi-årsarkitekt. D. utnämndes 1662 till »embetes commissarius» över manufakturerna. Viclarc var han värds-husvärd o. drev fabrik för kastoruttar.

AB. De Laval's Ångturbin, Sthlm. Grundat 1893. Aktiekap. 4.8 mill. kr. (1948). Fabrik vid Saltsjö-Järta, Nacka kommun, för tillv. av ångturbiner, elektriska maskiner, rörljemotorer, fläktar, kompressorer, centrifugalpumpar m. m. Dotterbolag: De Laval Steam Turbine Comp. (Amerika), Verkst. dir. V. Nordström (sed. 1938).

Delaware [dell^oä^o]. 1. Flod i För. Stat., flyter från Catskill Mountains (staten New York) i oregelbundet lopp till Delawareviken på ö. kusten. Ca 550 km. Segelbar för oceanångare till Pkiladelphia. — 2. Förk. *Del.* Den till rangen första (äldsta) av Amerikas Förenta stater (1787) vid Atlanten. 5,091 kvkm, 284,000 inv. (1944). Bördigt slättland medumpig kust utan hamnar. Åkerbruk, boskapsskötsel; fiske (ostron). Läderindustri, trikkåfabrikation, konservering av frukt. Största staden är Wilmington, huvudstad Dover. — D. koloniserades först av svenskar, som 1638 där anlade kolonien Nya Sverige. Vid 300-årsjubileet härav 1938 överlämnade Sverige till D. ett av Milles utförna monument med de invandrande svenskarnas fartyg Kalmar Nyckel som motiv.

De la Varende [d^olavara^oed], Jean, f. 1907, fransk författare; har bl. a. utgivit novellsam. *Pays i'Ouche* (1936) samt romanen *Le centaure de Dieu* (1938), belönad med l'r. akad:s pris. Led. av Goncourtakad. 1943.

Delavigne [d^olavinnj'], Casimir (1793—1843), fransk författare, skrev fosterländska oden, folkhymer (*Parishymnen*) o. skådespel, som förskaffade honom vidsträckt popularitet.

Delbos [dälbäss'], Yvon, f. 1885, fransk politiker. För politisk red. för det radikalsocialist, huvudorganet *Dcpêche* de Toulouse. Chef för det radikalsocialist, partiet 1936. Utrikesmin. i Blums ministär 1936—37. I koncentrationsläger i Tyskland under Andra världskr. Minister utan portfölj i Rarnadiers reg. jan.—nov. 1947.

Derbrück, Hans (1848—1929), tysk krigshistoriker, tidningsman o. politiker, prof. i Berlin 1885—92i. Som utgavare 1883—1919 av *Preussische Jahrbücher* o. som lärare utövade D. ett betyd. inflytande på Tysklands andliga o. politiska liv. Kritiserade skarpt Ludendorffs krigföring o. politik. Bl. arb. *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte* (7 bd, rgoo—36).

1. von Derbrück, Rudolf (1817—1903), tysk politiker. Bismarcks medhjälpare vid skapandet av Tysklands enhet.

2. Delbrück, Berthold (1842—1922), brorson till R. v. D., tysk språkforskare, prof. i jämförande språkforskning i Jena 1870—1913. Banbrytande syntaktiker.

Delcassé [dälkase'], Théophile (1852—1923), fransk statsman, utrikesminister 1898—1905 o. aug. 1914—okt. 1915, ambassadör i Petersburg 1913—14. D. var en av de främsta tillskyndarna av ententen Ryssland-Fraukrike-England. Under sin första utrikesministertid avvecklade D. Fashodakonflikten med England.

Del cre'dere, dets. som delkredere. Delea'tur (lat., av *deWre*, utplåna), »bör borttagas», ett korrekturtecken (se bild).

Deledd'a-Madesa'ni, Grazia (1875—1936), ital. författarinna, har skrivit folklikskildringar (särsk. från Sardinien) samt psykologiska romaner. Av. noveller o. skådespel. Erhöll 1926 års nobel pris i litteratur. På sv. *Valda romaner*, 1928.

Delegat' (av lat. *delega're*, avsända med uppdrag), ombud, fullmäktig.

Delegatio'n (lat. *deUga'tio*), avsändande av fullmäktige; uppdrag att handla i någons ställe; de personer, som erhållit sådant uppdrag. — *Statsr.* Konungens överlämnande till riksdagen att jämte honom stifta lagar, som eljest tillkommer konungen ensam (R.F. § 89). Verb: *dele* g e r a.

Delege'rad (av lat.), ombud. Jfr Delegat.

Delen da (est) Cartha'go, lat., »Kartago bör förstöras», direkt form för Catos yttrande: *Præte'ra cen'seo Cartha' ginem ess'e delen'dam*, »j. ö. anser jag, att Kartago bör förstöras».

Del'fi, grek. D e l f o i (äldre namn P y t o), forntida stad i Fokis, Grekland, berömd för sitt Apollontempel med orakel samt de pytiska spelen. Det äldsta templet, som nedbrann 548 f.Kr., ersattes med ett nytt på 500-t., som efter en jordbävning uppbyggdes i mitten av 300-t. f.Kr. Det underhölls av 12 kringboende stammar (Amfiktyonska förbundet). Inom den med murar omgivna tempelplatsen — där grävningar påbörjades 1892 — funnos vidare ett antal små tempelliknande byggnader för förvaring av offergåvor (»skattkammare»), en festspelsteater o. talf. skulpturverk. — Oraklet i D. rådfrågade de både enskilda o. statsangelägenheter. Svaren meddelades i tvetydigt form genom prästinnan (pytlan), som därvid satt på en trefot över en jordklyfta, varur berusande ångor uppstego.

Delfi'ndjur, *Delphini'dae*, familj bland tandvalarna, omfattande huvudmassan av alla valar. Till utseendet ofta olika utmärkas de av i allm. vägutvecklade, likartade, kägelformade tänder i såväl över- som underkäken o. en gemensam tvärställd mynning för båda näsborrarna. Indelas i egentliga delfiner (springare, späckhuggare, tumlare, grindvalar m. fl.) o. vitfiskdjur (vitvalar o. narvalar). De förekomma i alla hav.

Delfi'nryggen el. Nordatlantiska ryggen, långsträckt upphöjning på Atlantens botten, mellan Azorerna o. ön St Paul. Ca. 2,800—3,500 m under havets yta. Fortsättes efter ett kort avbrott av Challengerryggen el. Sydatlantiska ryggen.

Delft [-faj'], grek. namnet på Delfi.

Delft, älderdomlig stad i s.v. Nederländerna prov. Syd-Holland, s.ö. om Haag. 60,000 inv. (1946). D. var residens för Vilhelm I av Oranien, som mördades där 1584. Hans forna bostad, Prinsenhof, är num. museum. Bl. övriga äldre byggnader det av H. de Keyser i renässans uppförda stadshuset o. två gotiska kyrkor (den ena med huset Oranien's gravplats med monument av nämnde de Keyser). På 1600- o. 1700-t. var D. berömt för sin fajanstillv. (delftgoods). Tekn. högskola.

Delfzijl [-sejl], stad i n.ö. Nederländerna, prov. Groningen, vid Dollart. 10,000 inv. (1940). Starkt befäst; uthamn till Groningen, utgångspunkt för Emskanalen m. fl. kanaler.

Delgivning, *jur.*, överlämnande på föreskrivet sätt av handling, t. ex. stämning.

Delhi el. De h i [de'li]. 1. Provins i n. Indien. 1,493 kvkm, 918,000 inv. (1941). — 2. Huvudstad i D. 1 o. i Indiska unionen, vid fl. Jumna. 522,000 inv. (1941). Betyd. handel. Flygstation på linjen England—Australien. Univ., gr. 1922. — V. är en av Indiens äldsta städer o. dess

historiskt viktigaste. Efter synnerl. växlande öden blev D. 1526 säte för stormogul o. förblev det ända till 1857, då den siste stormogul,

som dock från 1803 stått under britt. beskydd, förvisades efter sepoyupproret, som hade sin härd i D. — Bl. D:s praktbyggnader märkas schah Jahans palats (med en yta av 50 hektar) o. moskén Jama Mashid, Indiens största (se bild). I omgivn. vidsträckt ruinfallt efter gamla D. med bl. a. den 72 m höga minareten Kutb Minar.

Delibes [d'libb'], L.éo (1836—91), fransk tonsättare, skrev operetter, operor, ss. *Lakmé* (1883), baletter, körverk o. manskvartetter.

Delicato, it., musikterm: mjukt. Délicie [deliss'], fr., njutning. — Delici'ös, läcker, utsökt.

Delikat (lat. *delic'atus*), läcker, ömtålig, grannlagh. — Delikatess', läckerhet; fin-känslighet.

Delikt' (av lat. *delic'tum*), rättsstridig handling, brott.

Delikvencens [-Ijäns'] (av lat. *deliquesce're*, flyta sönder), lättlösliga fasta ämnens sönderflytande i fuktig luft. Beror på att de upptaga så mycket vattenånga ur luften, att de lösas i detta vatten. Ex. på delikvencenta ämnen äro kaliumkarbonat, kaliumklorid o. järnklorid. Jfr Hygrokopisk.

Delila, hebr., »den smäktandes, Simsons, den israelitiske »domarens», gemål (Dom. 16), som avlockade honom hemligheten i hans styrka (hans hår). En av huvudpersonerna i Saint-Saëns' opera *Simson och Delila* (1877).

Delille [d'li'l], Jacques (1738—1813), fransk skald, översatte Vergilius o. Milton. En av den romantiska naturdikningens föregångare, bl. a. genom *Uhomme des champs* (1802), där han besjöng lantlivets företräden.

Delineavit, lat., »har tecknat», sättes efter signaturen på teckningar o. gravyrer. Förk. *dél.*

Delinkvent' (lat. *delin'quens*, av *delin'quere*, fela), brottsling, som skall dömas el. avstraffas.

Delirant', person med delirium.

Delirium (av lat. *de*, ur. o. *Wra*, fåra), det sjukliga tillstånd, då en individs föreställningsliv befinner sig i fullst. oordning o. allt följder riktigt tänkande o. handling upphör. Tillståndet, som utmärkes av fantisering o. sinnessvillor (hallucinationer), förekommer vid förgiftningar (alkohol m. fl.), feber, infektions- o. sinnessjukdomar. — Delirium *tre'mens*, lat., el. *fullerigalenskap*, efter långvarigt spritmissbruk, ofta i samband med tillfälliga sjukdomar (ex. lunginflammation, magkatarr) el. yttre skador (benbrott osv.), uppträdande anfall av akut sinnessjukdom med stark oro, sömnlöshet, sinnessvillor. Den sjuke ser t. ex. rörliga kryp, som han försöker fånga, el. skräckinjagande gestalter, som förfölja honom; en närliggande patient blir en supbroder, som han ivrigt skålar med. Starka svettningar o. skakningar i armar o. ben infinna sig. Det typiska anfallet avslutas i regel efter 2—3 dagar med långvarig o. djup sömn, varur den sjuke uppvaknar redig.

De'liska problemet, benämning på problemet kubens förubbling; uppkallat efter ön Delos, vars invånare enl. sägen fått sig problemet förelagt av oraklet i Delfi.

Delisle [d'li'l], Eéopold (1826—1910), fransk biblioteksman o. historiker, chef för Bibliothèque Nationale i Paris 1874—1905, varvid han genomförde inventering av dess handskriftsbestånd o. katalogisering efter moderna metoder. Utgav viktiga urkundssamlingar med kommentar.

1. De'litzsch, Franz (1813—90), tysk teolog, käunare av rabbinlitteraturen o. främjare av judemissionen.

2. Delitzsch, Friedrich (1850—1922), son till Franz D., tysk assyriolog, prof. i Berlin 1899—1920. Genom utgivande av tre föredrag (*Babel och Bibel*) framkallade D. den 3. k. Bibel-Babelstriden.

Delkre'dere el. del ere'dere, it., »på tro o. loven», övertagande av ansvar såsom för egen skuld. Vanligt i kommissionsförhållande. Här för åtnjuter kommissionären särskild provision, som jämväl kallas delkredere el. delkredereprovision.

Dellensjöarna, två sjöar i n. Hälsingland, N. Dellen (80 kvkm) o. S. Dellen (50 kvkm). Avrinna genom Delångersån till Bottn. viken.

Delling, i nord. myt. gryningen, nattens make o. dagens fader.

Del'menhorst, stad i delstaten Niedersachsen, n.v. Tyskland (Oldenburg). 38,000 inv. (1939). D. var fordom huvudstad i ett grevskap D. Titeln greve av D. innehades av de svenska konungarna av holstein-gottorpska huset (1751—1818).

Delningsvävnad, embryonal vävnad el. meristem förekommer i begränsade delar av växtkroppen o. består av tunnväggiga, plasmafyllda, i allni. likaxliga celler, vilka ofta undergår delning. Man urskiljer primära o. sekundära delningsvävnader. De förra, kvarstående rester av den vävnad, som uppbygger växtämnet i fröet, förekomma i stam- o. rotpetsar, i bladveck m. fl. ställen, de senare framgå ur vävnader, vilka en gång nått sin slutliga utformning (ex. korkkambiet). Hos kryptogamerna ersättes ofta delningsvävnaden i stam- o. rotpetsar av en enda cell, kallad toppcell.

De Longöarna, rysk ögrupp i Norra Ishavet, n.ö. om Nysibiriska öarna. Upptäcktes 1881 av den amerik. polarforsaren G. W. De Long (1844—81). Obebodda.

Delorme, äv. de l'Orme [d°lår'm], Philibert (omkr. 1512—15—1570), fransk arkitekt, en av den fr. renässansens främsta repr. Verksam vid *Fontainebleau*, *Tuilerierna* i Paris och slottet *Chenonceaux* (galleriet). För Diana av Poitiers uppförde han *slottet i Anet* (endast en mindre del återstår). D. utgav viktiga teoretiska arbeten.

De'IOS, historisk riktbar grek. ö i Egeiska havet bland Kykladerna, ca 5 kvkm; nu nästan obebodd. — I forntiden en av grekernas heliga platser med berömt Apollontempel; en lång tid säte för de förbundna joniska sjöstaternas råd o. förvaltning; senare viktig handelsstad. Nyare utgrävningar ha bragt i dagen en hellenistisk stad, som i arkeologisk betydelse kan tävla med Pompeji.

Delphinium [delfi-], riddarsporrsläktet (fam. *Ranunculaceae*), ca 200 arter på n. halvklotet. Blad mer el. mindre djupt handdelade, fingrade med djupt o. fint kluvna småblad. Av blommornas kronlika foderblad är det övre försett med sporre, i vilken en el. två sporrar från kronbladen sitta instuckna. Samtliga arter innehålla starkt giftiga alkaloider. *D. consolida*, riddarsporre, hos oss som åkergräs. Många främmande arter, t. ex. *D. ajacis* o. *D. elwtum*, omtyckta trädgårdsväxter. (Se färgplansch.)

Delsbo, kommun i n.ö. Hälsingland, Gävlebl. l.; Delsbo landsf. distr., N. Hälsingl. doms. 5,010 inv. (1947).

Delsbostintan, artistnamn för Ida Gawell-Blumenthal.

Delta. 1. Fjärde bokstaven i grek. alfabetet (<, /d). — 2. *Mat.* Tecken för differens; ställt framför en variabls bokstavs-beteckning an-

ger det ett tillskott i denna variabls värde. — 3. *Geol.* Genom avlagring bildat landområde vid en flods mynning (se bild: Nilens delta), stundom bildande smala remsor genomdragna av mynningsarmar, s. k. gasfotsdelta, ex. Mississippidelta.

Deltakoppling, dets. som triangelkoppling. Deltametall, legering av koppar (ca 56 %), zink (ca 41 %), mangan, järn o. bly; är lättbearbetad, hård o. hållfast.

Deltamuskeln, den kraftiga, trekantiga muskeln vid skulderleden. Den ger skuldran dess runda form. Utspringer från skulderbladet o. nyckelbenet; fäster sig vid överarmbenet o. lyfter vid sin sammandragning armen bl. a. utåt.

Deltoner, dets. som övertoner (se d. o.). Doludera (lat. *delu'dere*), gäcka, överlista. — *Delusi'o'n*, gäckeri. — *Delusori'sk*, gäckande, bedräglig.

Del'vig, Anton Antonovitj (1798—1831), rysk skald, Pusjkins skolkamrat o. vän; skrev idyller o. folkvisor.

Delyannis [dili'janni's], Theodoros (1826—1905), grek. statsman. Hans nationalistiska expansionspolitik, som bl. a. kastade Grekland in i det olyckliga kriget mot Turkiet 1897, ruinerade statsfinanserna. Mördades.

Demagog (av grek. *de'mos*, folk, o. *ag'ein*, leda), folkledare; folkuppviglare. — *Demagogi'*, styrelseform, som ger makten åt massans ledare; hänsynslös agitation.

Démarcne [darnars'], fr. åtgärd. de Ivaré, Rolf, f. »U 1888, konstsamlare, grundare av *Svenska baletten* i Paris (1920—25) o. 1933 av *Les archives internationales de la danse* (Internationella dansarkivet) i Paris.

Demarkatio'n (fr. *démarcatton*), begränsning. *Med.* Gräns mellan inflammatoriskt förändrad o. frisk vävnad. — *Demarkationslinje*, den gränslinje, som under ett vapenstillstånd ej får överskridas av de stridande parterna; gräns mellan intressesfärer.

Demaske'ra (ir. *dmasquer*), taga masken av någon; avslöja.

Demavend', högsta toppen i Elburskedjan, n.ö. om Teheran. 5,670 m. Utslöcknad vulkan.

Dembin'ski, Henryk (1791—1864), polsk general, deltog i polska upproret 1830—31 o. var 1849 högste befälhavare för ungerska armén.

Dement'e-ra (fr. *démentir*), bestrida riktigheten av. — *Dementi'*, förnekande.

Dementia el. dem'ens (av lat. *de*, från, o. *mens*, förnuft), förvärdad, obtlig svaghet. — *D. paralytica*, till demens ledande syfilitisk sinnessjukdom. — *D. praecox*, grupp av sinnessjukdomar, uppträdande hos unga individer o. beroende på inre (ärftliga) orsaker. — *D. senilis*, sinnessjukdom till följd av åldersförändringar.

Deme'ter, lat. *Ceres* i grek. myt. fruktbarhetens o. årsväxtens gudinna, Persefones moder; dyrkad särsk. i de eleviska mysterierna.

Deme'trios från Fale'ron, 300-t. f.Kr., grek. talare o. filosof; stod 317—307 i spetsen för Athens regering.

Demi'dov, Anatolij Nikolajevitj (1813—70), rysk mecenat, ordnade 1837 på egen bekostnad en naturvetenskaplig expedition till S. Ryssland o. utgav dess arb. G. m. prinsessan Mathilda, dotter till Jeröme Bonaparte, köpte D. furstendömet San Donato o. kallade sig furste av San Donato.

Demilitarisera (av lat. *de*, från, bort, o. *militarisera*), avskaffa militära anordningar.

De Mille [de mill'], Cecil B., f. 1881, amerik. regissör, världsbekant för sina massscener i historiska filmer, bl. a. / *Korsets tecken* (1933). *De obseggrade* (1947).

Demimonde [d°mima'8d'], fr., kvinna som genom sedeslöshet skaffar sig medel till dyrbart

levnadssätt. — Termen uppkommen efter A. Dumas d. y:s skådespel »Le demimonde» (1885), som närmast behandlade simpla äventyrarens försök att innästa sig i societeten (*le monde*). D. betyder alltså egentligen »halvsocietet».

Demisce [d^misäck]_f fr., halvtorr (söthetsgrad hos champagne).

Demissio'n (av lat. *demittere*, nedsläppa), nedläggande av ett ämbete. — Demissio'n e'ra, avgå.

Demiurg' (grek. *demiurgo's*, av *de'mos*, folk, o. *er'gon*, verk), egentl. byggmästare. Hos Platon benämning på gudomen såsom världsskapande makt; hos gnosticismen den synliga världens skapare; hos nyplatonismen världssjäl. De båda sista åskådningarna fattade D. i motsättning mot den högste guden.

Demm'in, stad i delstaten Mecklenburg, n. Tyskland (Pommern), vid Peene. 14.000 inv. (1933). Var under medeltiden en betyd. handelsstad. Tillhörde Sverige 1648—1720.

Demobilise'ring (av fr.), krigsmaktens övergång från krigsfot till fredsfot.

Demografi' (av grek. *de'mos*, folk, o. *gra'fein*, skriva), befolkningslära.

Demoiselle [d^mo'asäir], fr., fröken.

Demokra't (av grek. *de'mos*, folk, o. *kratéin*, härska), anhängare av demokrati. — Demokra'tisk, folkligt (sinnad), folkvänlig, som strävar för fritt styrelsesätt.

Demokrater, polit. parti i För. Stat., bildat 1828 som en lortsaitning av »antifederalistiska» strömningar, innehade i stort sett makten till 1861, då de ss. förespråkare för delstaternas självstyrelse likställde sin sak med sydstaternas. Num. valorganisation utan bestämt idéprogram liksom motpartiet, republikanerna. Demokratiska presidenter ha efter inbördeskriget varit Cleveland 1885—89 o. 1893—97, Wilson 1913—21, Rooseveltt 1933—45 o. Truman 1945—.

Demokrati' (av grek. *de'mos*, folk, o. *kratéin*, härska), egentl. folkvälde, oftast använt i betydelsen av ett statskick, där flertalets vilja utövar det direkt avgörande inflytandet på statsviljans bildande. Demokratien förutsätter sålunda i sin mest utvecklade form alla myndiga mäns o. kvinnors lika deltagande i den polit. bestämmanderätten (»formaldemokrati»). Den moderna formen härför är den allmänna o. lika rösträtten. Den moderna demokratiens främste teoretiske grundläggare är Rousseau. Efter Första världskr. infördes demokratiska författningar i flertalet västerländska stater. Parlamentarismens svaga förankring i statslivet o. de sönderdrande partistriderna ledde emellertid i flera stater till en reaktion mot demokratiens principer. I bl. a. Italien o. Tyskland avskaffades demokrati o. ersattes med partidiktaturer, en utveckling, som fortsatt äv. efter Andra världskr. Jfr Folkdemokrati. — I vidsträcktare mening användes demokrati i betydelse av »folkighet» o. »lätillgänglighet» äv. på andra områden än det politiska. Med »industriell demokrati» avses tillämpning av demokrati inom industriella företags driftledning i form av de anställda arbetarnas medbestämmanderätt. Jfr Företagsdemokrati.

Demokratisera, göra folklig.

Demokritos I r a n A b d e r a (omkr. 460—370 f.Kr.), grek. filosof, betraktad som materialismens grundare på grund av sina satser, att allt sker av naturnödvändighet o. att allt, som finns, äv. själen, till sitt väsen består av atomer.

Demolon (lat. *demoWri*), förstöra, nedriva. Demolon [-mä'n] el. de'mon (grek. *däi'mon*), ond ande. Jfr Daimon. — De'mon' i s k, driven av en ond ande, djävulsk.

Demonetise'ring (av lat. *de*, från, o. *monet'a*, mynt) innebär, att ett mynt el. en metall berövas sin användning ss. lagligt betalningsmedel.

Demonstratio'd (av lat. *demonstra're*, visa), förevisning, förklaring, åskådlig bevisföring. Massmöte för öppet framläggande av en åsikt el. ett krav. — Demonstrati'v, åskådliggörande, bevisande; utmanande. — Demonstrativa pronomen, utpekande pronomen, t. ex. denne, den här. — Demonst'e'ra, bevisa, åskådliggöra, deltaga i en demonstration; visa missnöje med något.

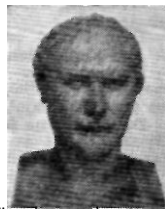
Demonte'ra (av lat. *de*, från, bort, o. *mon'tera*), taga isär (eo mekanism).

Demoralisera (av lat. *de*, från, o. *mora'lis*, som angår sederna), fördärva sederna; förstöra krigstukten hos soldater. — Demoralisati'ön, sedefördärv, bruten disciplin.

De mor'tuis nil ni'si be'ne, lat., »om de döda intet annat än gott».

De'mos, grek., folk, det lägre folket; område; beteckning för kommunala valkretsar i Attika under forengrek. tid.

Demos'tenes (384—322 f.Kr.), atensk statsman, antikens mest berömda talare. D. sökte ivrigt genom sina s. k. filippiska tal förmä landsmännen att försvara sig mot Filip av Makedonien, såg i det olyckliga slaget vid Kaironeia 338 sina planer definitivt korsas o. tvingades sluta. Av Antipatros att fly till ön Kalauria, vareft han tog gift för att undkomma förföljarna. Omkr. 60 tal äro bevarade.

Demo'tika, stad i n.ö. Grekland, Trakien, vid en biflod till Maritza. Ca 10.000 inv. Där vistades Karl XII i två omgångar r713—14.

Demo'tisk skrift (av grek. *de'mos*, folk), fornegypt. »folklig skrift» i motsats till hieroglyfer o. hieratisk skrift.

Dempsey [demp'si], William H. (Jack), f. 1895, amerik. professionell boxare, världsmästare i tung tung vikt 1919. Vann sensationell seger över G. Carpentier 1921. Förlovarde världsmästartiteln till G. Tunney 1926.

Dempsey [demp'si], sir Miles Christopher, f. 1896, eng. militär, generallöjtnant (1945). Överbefälh. i Mellersta Östern 1946.

Denain [d'nä'n*L stad i n. Frankrike, dep. Nord, vid Schelde. 26.000 inv. (1936). Kolgruvor o. järnverk.

Dona'tus (lat. *dena'trius*). 1. Rom. silvermynt = 16 as (= 75 å 80 öre). Under kejsartiden sjönk dess värde o. det var omkr. 300 e.Kr. blott ett kopparmynt värt i 1/2 öre. — 2. Rom. goldmynt = 25 silverdenärer, från kejsar Konstantins tid kallat *solidus*. — Namnet har sedan övergått till andra språk, t. ex. fr. *denier*, eng. förk. *d.* för penny, pence samt jugoslaviska *dinar*.

Demonialise'ra (av lat. *de*, från, o. *na'tio*, folk), beröva nationalitet; utplåna det för ett folk säregna.

Denaturering (av lat. *de*, från, o. *nat'ura*, natur) av sprit genom tillsats av illasmakande el. giftiga ämnen ss. pyridinbaser, krottonaldehyd, bensol o. dyl. avser att göra den onjutbar som dryck. Ofta färgad med t. ex. fuksin (rödspirit).

Dena'tus, lat., död, avliden. Förk. *den*.

Denbighshire [denn'bisj⁰], grevskap i n. Wales, vid Irländska sjön. 1.724 kvkm, 158.000 inv. (1931).

Den'dera, by i s. Egypten, n. om Tebe, vid Nilen. Stortade ruiner efter gamla staden Tentyris med det praktfulla, ännu väl

bibehållna templet (se bild) från tiden kort före Kr. f. åt kärleksgudinnan Hator.

Dendra, by i Argolis, på ö. Peloponnesos, Grekland, berömd fyndort från den mykenska tiden (omkr. 1550—1150 f.Kr.). Här utgrävde en svensk expedition under ledn. av Å. W. Persson 1926 en kuppelgrav med enastående rika gravgävor, bl. a. ciselerade guldsålar o. praktfullt skulpterade sigillstenar, samt under förnyade kampanjer, senast 1939, några mykenska kammargravar med fynd av stort vetenskapligt intresse. Invid D. höjer sig den mykenska borgen M i d e'a med en välbevarad ringmur.

Dendrokronologi' (av grek. *dend'ron*, träd, o. *kronologi*), tidsbestämning baserad på trädens årsringar.

Dendrologi' (av grek. *dend'ron*, träd, o. *logos*, lära), vetenskapen om träd o. buskar.

Dendrometer (av grek. *dend'ron*, träd, o. *metron*, mått), höjdmätare för träd, består av en graderad linjal, mot vilken trädet insyftas.

Den gudarna älska, dör ung, bevingat uttryck, präglat av Plautus. Ar dock möjl. av forindiskt ursprung.

Denguefeber [deng'ge-], en i tropiska o. subtropiska trakter uppträdande epidemisk infektionssjukdom, som börjar med plötslig feber o. svåra ledsmärtor samt åtföljes av stark huvudvärk. Ar godartad.

Denifle, Heinrich Suso (1844—1905), österrik, kyrkohistoriker, arkivman. Hans ryktbara arbete *Luther and Luthertum* (1904) är ett av de mest uppseendeväckande angreppen mot Luther från katolskt håll.

Denikin, Anton Iva novitj (1872—1947), O'sk general, kontra-revolutionär ledare. Från okt. 1918 var l), chef för en i södra Ryssland opererande antibolsjevikisk armé, vilken under år 1919 samverkade med Koltjaks regering i Sibirien samt äv. erhöjll visst understöd från Frankrike o. England. D. vann varen o. sommaren 1919 betydande framgångar men blev sedermera slagen o. lämnade i mars 1920 sin armé samt begav sig till England.

Denis [d'ni'], Maurice, f. 1870, fransk målare o. grafiker. Påverkad av i400-t:s ital. freskomaleri, av Gauguin o. P. de Chavannes, har han, huvudsakl. i dekorativa uppgifter, ofta med religiösa ämnen, företrätt en reaktion mot impressionismen.

Denitrifikation (av lat. *de*, från, o. *nitrum*, salpeter), förstöring av markens nitrat (de högre växternas gynnsammaste kvävekälla) genom bakterier vid inträdande syrebrist. Nitraten nedbrytas därvid först till nitrit o. dessa därefter till fritt kväve. Jfr Nitrifikation.

Denn'er, Balthasar (1685—1749), tysk porträttmålare, som mycket anlätades av hoven i Tyskland, England, Holland o. Danmark. Minutiöst utförande o. ytlig uppfattning.

Denn'ewitz, by i n. Tyskland, prov. Brandenburg, bekant för nordarméns (under Karl Johans befäl) seger över fransmännen (under marskalk Ney) 07 / 1813.

Denominati'va ord (av lat. *de*, av, från, o. *nomen*), av nomen (substantiv el. adjektiv) avlett substantiv (t. ex. *fuling* av *ful*) el. adjektiv (t. ex. *stridig* av *strid*).

Den pansrade näven, uttryck för våldspolitik, präglat av kejsar Vilhelm II 1897.

Dens, lat., tand.

Den siste atenaren, roman (1859) av Viktor Rydberg.

Den siste mohikanen, roman (1826) av J. F. Cooper.

Den som tiger, han samtycker, bevingat uttryck, präglat av påven Bonifatius VIII. Ingick i vissa påvliga dekret.

Den stumma från Prortioi [-titsji], opera med musik av Auber o. text av E. Scribe o. G. Delavigne; uppförd i Sthlm i:a gången 1836.

Densuzian'u, O v i d (1873—1938), rumänsk språkforskare, prof. i Bukarest fr. 1901. Utg. ett betydelsefullt arb. över rumänskans historia.

Dent [da*], fr., tand; ingår i namn på spetsiga toppar i Alperna (Dent du Midi m. fl.).

Dental (av lat. *dens*, tand), tillhörande tänderna. Språklyd, som bildas med tungspetsen mot tänderna (t. ex. *t, d*).

Den tapre Landsoldat, dansk visa av P. Faber (1848). Tonsatt som marsch av E. Horneman.

Dentaria, örtsläkte (fam. *Cruciferae*).

D. *bulwfera*, tandrot (se bild), en flerårig, intill halvmeterhög ört, har en vit rotstock med köttiga, utstående fjäll. Nedre blad med 2—3 par småblad, övre hela el. tandade med svartrodda groddknoppar (bulbillier) i bladvecken. Blommor ljus rödvioletta. Lundväxt.

Dent du Midi [da* dy midi'], alptopp i s.v. Schweiz, 25 km s. om Genève'sjöns ö. ände, på Rhönes västra strand. 3.260 m.

Denti'n (av lat. *dens*, tand), tandben. — D e n t i s t', icke legitimerad tandläkare. — D e n t i t' o'n, tandsprickning.

Denudatio'n (av lat. *denuda're*, blotta), högt belägna jord- o. bergsområdens avnötning o. borttransportering genom jöklar, vattendrag el. vind.

Denver [denn'v°], huvudstad i Colorado, mell. För. Stat., vid fl. South Platte. 322.000 inv. (1940). Beläget i ett rikt malmdistrikt, har D. stora smältverk, betydande järn- o. maskinindustri samt handel. Univ., gr. 1864 (3.8° stud., 1946).

Den vilseförda, it. La T r a v i a't a, opera med musik av G. Verdi o. text efter A. Dumas d. yrs »La dame aux camélias»; uppförd i Sthlm i:a gången 1868.

De'o gra'tias, lat., Gud vare lov!

Departement' (fr. *departement*, av lat. *pars*, del), avdelning, område. 1. I vissa länder ss. i Sverige o. Norge benämning på regeringsmaktens centralorgan för de olika förvaltningsgrenarna. I Sverige finnas n departement: justitie-, utrikes-, försvars-, social-, kommunikations-, finans-, ecklesiastik-, jordbruks- o. handelsdepartementen, 1939 tillkom folkhushållningsdepartementet o. 1947 inrikesdepartementet. Vardera står under chefskap av en led. av regeringen (d e p a r t e m e n t s - c h e f). — 2. Avdelning inom ministerierna i Danmark. — 3. [Fr. uttal depart'ma*], administrativt område i Frankrike, motsv. svenskt län o. styrt av en prefekt. — 4. Avdelning av svenska örlogsvarens förvaltning.

Departementa'lreformen, vedertagen benämning på den förändring i statsförvaltningen, som skedde vid 1840—41 års riksdag o. genom vilken statsdepartementen tillkommo.

Departementalstyrelse, förbindelse mellan

regeringen o. statsförvaltningens olika grenar genom departement.

Departementsstadgan, benämning på K. M:ts stadga av $\frac{30}{6}$ 1947 ang. statsdepartementen.

Departur, avstånd mellan tvänne orters meridianer, mätt på deras medelparallell.

Depens [depangs'] (fr. *dépense*), utgift. — Depensera, ge ut pengar.

Depersonalisatio'n (av lat. *de*, från, o. *person*), sinnessjukdom, varunder den sjuke förlorar känslan av sitt eget jag.

Depesch' (fr. *dépêche*, av *dépêcher*, påskynda), viktig skrivelse, som befordras på hastigt sätt. I särsk. bemärkelse: skrivelse från ett utrikesdepartement till dess diplomatiska representanter i utlandet el. omvänt. — Depeschbyrå, tidningskontor, där dagsnyheter anslås i skyltfönstren.

Depilatorium (av lat. *depilare*, avlägsna hår), hårborttagande medel. — Depilera, avlägsna hårväxt.

Dep'ken, Klas, 1676 adlad Anekarström, d. 1702, bruksägare. Grundade Älvkarleö bruk (1659), Söderfors ankarbruk samt bruken Axmar o. Galtström, samtliga för beredning av dännemoramlin.

Displacement' (av fr.), den av en i vätska nedsänkt kropp undanträngda vätskemassan. Flyter kroppen på vätskan, väger displacementet lika mycket som kroppen, lastfartygs förstav brukar därför förses med en skala för uppskattning av displacementets o. således av lastens storlek ur vattenlinjens ställning på skalan. Jfr Dräktighet.

Depolarisator, ämne med uppgift att förhindra polarisation i galvaniska element, då ström uttages. Vid kolelektroder skulle vätska utfällas o. genom polarisation sänka elektromotoriska kraften, om ej ett oxidationsmedel användes som d., t. ex. mangandioxid (brunsten) i vanliga torrelement.

Deponens, lat., verb med enbart passiv form men aktiv betydelse, t. ex. *andas*, *släss*.

Depone'ra (lat. *deponere*, nedlägga), lämna som säkerhet, i förvar.

Deportatio'n (av lat. *deportare*, föra bort), av myndigheter föranstaltat bortförande till utom hemlandet belägen ort, vanl. som straff, stundom som polit. åtgärd. — Deportera, förvisa till, bortföra.

Déposé [depâse'], fr., egentl. deponerad; inregistrerad, lagligen skyddad.

Depositio'n (lat. *depositio*, av *deponere*, nedlägga), överlämnande av värdeföremål till förvar. Förvaringsplatsen kallas depositorium, det förvarade godset depositum, godsets ägare deponent' el. depositör o. dess förvarare depositarie el. depositär. Jfr Depositionsräkning.

Depositionsbevis, bevis, som bank lämnar rörande insättning på depotionsräkning.

Depositionsräkning, viss gren av bankernas inlåningsförelse. Återbetalningsskyldigheten inträder först efter uppsägning. Rântan är beroende på uppsägningstiden.

Depravatio'n (av lat.), sedefördärv. — Depravera, fördärva, moraliskt försämma.

Deprecie'ring (av fr. *deprécier*), värdeminskning (av t. ex. mynt).

Depressio'n (lat. *depressio*, av *deprimere*, nedtrycka), melankoli, tryckt sinnestillstånd, beroende på medfödda anlag (endogen depression) el. av yttre påverkan (psykogen depression) — *Nationalekon.* Betryckthet, »dåliga tider». Jfr Konjunktur. — *Asst.* Depression för en punkt på den under horisonten belägna delen av stjärnhimlen är dess vinkelavstånd till horisonten. — *Geol.* landområde beläget under havsytans nivå, t. ex. delar av Nederländerna samt Kaspiska havet med omgivn.

Depre'tis, Agostino (1813—87), ital. statsman, inleddes som konseljpresident (från 1876) den ital. kolonialpolitiken.

Deprez [d'pre'], Marcel (1843—1918), fransk ingenjör, föregångsman på den elektriska kraftöverföringens område. Uppfann det av d'Arsonval sedermera förbättrade vridspindelinstrumentet (Deprez-d'Arsonval-galvanometern).

Deprime'ra (lat. *deprimere*), nedtrycka. — Depri'mera'd, nedstämd, svag.

De profun'dis, lat., »ur djupen», beteckning för ps. 130 i Psaltaren (efter begynnelseorden i Vulgata).

Deptford [dett'f'rd], förstad till London i s.ö., vid Thames, 113,000 inv. Stora slakthus; proviantcentral för flottan.

Deputatio'n (av lat. *deputare*, avskilja), samling ombud; under frihetstiden benämning på de flesta riksdagsutskotten (justitiedeputationen, stora sekretare deputationen, bankdepurationen m. fl.).

Depute'rad (av fr. *député*, vald), ombud, fullmäktig; i Frankrike, Belgien m. fl. länder benämning på medlem av den folkvalda kammaren.

Depå (fr. *dépôt*, av lat. *deponere*, nedlägga, förvara). *Krigsv.* Upplag av krigsmateriel, särsk. för ersättning under krig, t. ex. vapendepå, hästdepå. För ersättning av personal vid de mobiliserade truppförbanden uppsätts särskilda depåtrupper.

Depåfartyg, specialfartyg, som utgöra förläggingsplats för ubåtminsvepningsfartygs- och andra mindre fartygs- samt flygplansbesättningar, då dessa icke äro i verksamhet. På depåfartygen finnas förråd av ammunition, drivmedel och proviant m. m. för nämnda farkoster.

Depåförband, som bestå av truppslagens mobiliseringsdepåer m. m., handha personal- och lokalförbands för av dem organiserade fält- och lokalförbands samt utbilda ersättningsmanskaper för dessa.

De Quincey [dik'inn'si], Thomas (1785—1859), eng. författare, vän till Coleridge o. Wordsworth. Skildrade i *Confessions of an English opium eater* (1821) sitt eget liv under missbruket av opium.

Deraïn [d'rä'n'æ'], André, f. 1880, fransk målare, en av ledarna för den nyrealistiska riktning, som uppstod på 1920-t. i opposition mot Matisse's ytmåleri o. kubismens abstraktioner.

Dera Ismail Khan [di'ra ismai'kan], stad i Pakistan, Nordvästra gränsprovinserna, v. om Indus. 39,000 inv. Genomfartsort till Afghanistan.

Derangera [derangje'raj] (fr. *deranger*), bringa i oordning, störa, besvärä.

Derbe, forntida stad i s.ö. Lykaonien, Mindre Asien. Besöktes av Paulus på hans 1:a o. 2:a missionsresa (Apg. 14: 21; 16: 1).

Derbent', hamnstad i Dagestan, SSSR, vid Kaspiska havet. 31,000 inv. Silkesmaskodling.

Derby [da'bi], huvudstad (eget grevskap) i grevsk. Derbyshire, mell. England. 140,000 inv. (1946). Sidenväveri o. stor järn- o. maskinindustri; bomulls- o. porslinsfabriker.

Derby [da'bi], eng., en åldersviktöppning över 2,400 m (1.5 eng. mil) för 3-åriga hästar. Löpningen instiftades i England 1780 av 12:e earlen av Derby o. hålles där årl. sist onsdagen i maj el. första i juni vid Epsom nära London. I Sverige rides sed. 1918 ett dyl. lopp i juni vid Jägersro, Malmö.

1. Derby [da'bi], Edward Geoffrey Stanley, earl of D. (1799—1869), britt. statsman, tillhörde flera gånger eng. ministären o. var 3 gånger premiärminister; genomdrev 1833 slaveriets upphävande i Britt. riket samt 1858 judarnas likställighet med andra medborgare.

2. Derby, Edward Henry Stanley, earl of D. (1826—93), son till E. G. S. D.,

britt, statsman, utrikesminister 1866—68 o. 1874—78, tog som sådan initiativ till diplomatkonferensen i Konstantinopel 1876. Från 1891 de liberala unionisternas ledare i överhuset.

3. Derby, Edward Stanley, earl of D. (1865—1948), brorson till E. H. S. D., britt, politiker. D. organiserade under Första världskr. först den frivilliga rekryteringen av den eng. armén o. sedan den allmänna värnplikens genomförande i England. D. var krigsminister 1916—18 o. 1922—24 samt ambassadör i Paris 1918—20.

Derbyshire [da'bisj°], grevskap i mell. England, kring fl. Derwent. 2,666 kvkm, 757,000 inv. (1931). Huvudstad: Derby.

Der er et yndigt Land, dikt av Oehlen-schläger, sed. 1844 dansk nationalsång med musik av H. E. Krøyer.

De resandes träd, art av växtsläktet *Ravenala* (se d. o.).

von Derfflinger, Hans Georg (1606—95), tysk riksfriherre, brandenburgsk fältherre, i svensk tjänst till 1648. I kriget mot Sverige 1674—79 segrade han vid Fehrbellin (1675), Wolgast (1676) o. Tilsit (1679).

De rigneur [d° rig'ör], fr., oundgänglig.

Derivan'tia, lat., avledande medel.

Derivat (av lat. *derivare*, härleda), kemisk förening, erhållen ur en annan (vanl. organisk) förening genom tillkomst av nya atomer i molekyl, additionsderivat, el. genom vissa atomers ersättande av andra, substituitionsderivat.

Deriva'ta (av lat. *derivare*, härleda) till en matematisk funktion (/*) är en annan funktion, som beräknas på så sätt, att man bildar bråket

$\frac{f(x+h) - f(x)}{h}$ o. bestämmer dettas värde för

$h = 0$. Sålunda ger funktionen x^2 bråket

$\frac{(x+h)^2 - x^2}{h} = 2x + h$, som för $h = 0$ övergår till derivatan $2x$. Jfr Differentialkalkyl.

Derivati'va laga fång (av lat. *derivare*, härleda), förvärv av äganderätt genom härledning från förre ägaren (fångesmannen). Ex.: arv, skifte, köp, gåva o. pant.

Derive'ra (lat. *derivare*), härleda, avleda.

Dermatit (av grek. *der'ma*, hud), dets. som hudinflammation.

Dermatol [-tål] (av grek. *der'ma*, hud, o. lat. *oleum*, olja), basiskt vismutgallat; hud, olösligt, antiseptiskt särpulver.

Dermatolo'g (av grek. *der'ma*, hud, o. *logos*, lära), specialist i hudsjukdomar. — *Dermatolog* i, läran om hudsjukdomarna.

Der'na, stad på Afrikas n. kust, huvudort i Cyrenaica (se d. o.), 22,000 inv. {1939}.

Dernier cri [därnje' kri], fr., »sista skriket»; sista modet.

Dérouléde [derolä'd], Paul (1846—1914), fransk politiker o. skald; kämpade under boulangismen o. Dreyfusaffären lidelsefullt för rensansktanken.

De'rris, växtsläkte i tropikerna (fam. *Leguminosae*). Rötterna av vissa arter användas som utrottningsmedel (*derrispulver*) mot insekter, ss. myror o. skadedjur på växter. Jfr Rotenon.

Dersjavin, Gavriil Romanovitj {1743—1816}, rysk skald, justitieminister under Alexander I. D. skrev oden i pseudoklassisk stil till ära för Katarina II o. samtida statsmän samt filosoferande dikter [*Felitsa*, *Mursas vision*, *Gud* m. fl.].

Dervisch' (av pers. *darvisj*, tiggare), namn på muhammedanska fromhetsövare av egendomlig karaktär, uppträdande särsk. vid religiösa fester o. marknader. Dervischen, som i viss mån erinrar om den indiske fakiren, vill genom

extatiska rörelser, danser osv. söka en förbindelse med gudomen.

Desaix de Veygoux [d°sä' d° vägo'], Louis (1765—1800), fransk general, stupade vid Marengo, sedan han genom sitt ingräpnade tryggt segern åt Napoleon.

Desarmera (av fr.), avvärpa, oskadliggöra. Desault [d°sä'], Pierre Joseph {1744—95}, fransk läkare, den kirurgiska anatomiens grundläggare.

Desavuera (fr. *désavouer*), förneka, förklara (ett ombuds åtgärd) ogiltig, jäva.

Descartes [dekarf], Cartesius' franska namn. Descendensteori [desjen-] (av lat. *descendere*, nedstiga), dets. som utvecklingslära.

Descendent' [deijen-] (av lat. *descendere*, nedstiga), ättling i rätt nedstigande led. Jfr Ascendent.

Deschamp'sia, grässläkte, 20 arter. Fleråriga, smalbladiga, glatta med 2-blommiga småax i utbredt vippa. *D. (Aira) flexuosa*, krustätel, krus-tada, med trådlika blad, allm. i skogsmark. *D. (Aira) caespitosa*, tuvätel, tuv-tada, meterhög, med långa, platta, ytterst sträva blad; allm. på fuktig ängsmark.

Deschanel [däsjanäll'], Paul (1856—1922), fransk politiker o. skriftställare. 1898—1902 o. 1912—20 deputeradekammarens president o. jan.—sept. 1920 republikens president. Bl. arb. en biografi över Gambetta. I «cd. av Fr. akad.

Desdemona [-mä'na], Othello's maka i Shakespeares sorgespel »Othello». Mördad av sin svart-sjuke make.

Densensibiliser'ing (av lat. *de*, från, o. *sensibilis*, känslig), minskning av ljuskänsligheten hos fotografiska skikt före el. under framkallningen, så att starkare mörkrymbelysning kan användas. Plåten el. filmen behandlas med en lösning av vissa färgämnen, sensibilisatorer, t. ex. fenosafranin, pinakrytolgrönt el. -gult. Jfr Sensibilisering.

Deserte'ra (av lat. *deserere*, övergiva), rymma ur krigstjänst. — *Desertör*, rymmare. *Dëshabillé* [desabije'] (fr., av *dëshabiller*, kläda av), dräkt som användes, då man gör toalet. — *I dëshabillé*, halvklädd.

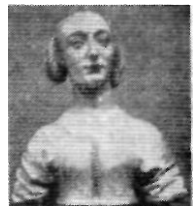
Deshima [desli'ma], konstgjord ö vid staden Nagasaki, Japan. 1635 portug., 1641—1854 höll. handelsfaktori med ensamrätt till Japans europ. handel.

Desidera'tum, plur. *desiderata* (av lat. *desidera're*, önska), önskemål, brist, lucka.

Deside'ria (Desirée) (1777—1860), svensk-norsk *drottning*, dotter av franske köpmannen Francois Clary, var förlovad med Napoleon 1794—95, äktade 1798 general Bernadotte o. följde i 8 sin make till Sverige, som hon s. å. lämnade för att först 1823 återvända. Aldrig fullt aklimatiserad i Sverige levde D. många år i avskildhet.

Desiderio da Settignano [sätinja'nä] (1428—64), ital. bildhuggare med mästergig behandling av marmor. Utmärkt porträttör (*Marrietta Strozzi*, se bild). Huvudverk: *Carlo Marsuppini's gravvård* i S. Croce i Florens.

Designera (lat. *designare*, av *signum*, tecken), beteckna, bestämma, i förväg utse (till ämbete, uppdrag o. dyl.).

Desillusio'n (fr. *desillusion*), missräkning. — Desillusio'n e'ra d, besviken.

Desinfekte'ra, desinfectio'ra, desinfecte'ra (av fr. *dés, bort, o. injecter, förorena*), rena från smitta el. ohyra. — Desinfectio'n, smittrening, oskadliggörande av smittämnen el. ohyra i rum, på föremål osv. Effektiv smittrening kan uppnås dels genom upphettning, dels genom kemiska medel. Enklaste formen av upphettning är kokning i vatten under V2^x tim. För föremål, som ej tåla kokning, användes dels — för böcker, finare kläder, pälsverk o. dyl. — upphettning i torr luft till 90—120° i s. k. betluftkammare under 1—5 tim., dels — för alla slag av säng-, gång- o. tvättkläder — behandling med strömmande el. överhettad (120°) vattenångor i desinfektionsugn el. autoklav under V2—1 tim. Vanligaste kemiska desinfektionsmedel äro 5 %ig kresolsäplösning (lysol), 5 %ig kloramin-, 1 %ig sublimat- o. 3 %ig formalinlösning el. formaldehyd i gasform för smittrening av rum, husgeråd, kläder m. m. o. klorkalk el. kalkmjölk för desinfektion av latriner o. dyl. Säpvtätning, luftning, lufttorkning o. solljus äro goda understödjande medel. Ömtåliga föremål, möbler, böcker, tavlor osv., som endast tyligt nedsmittas, kunna smittreans genom att ställas för 3—4 veckor i ett ljust, torrt, väl ventilerat rum, för dagar el. några timmar i direkt solljus el. genom relativt kort bestrålning med kvartslampa.

Desinsektio'n el. desinsektisatio'n, utrotning av skadeinsekter.

Desintegratio'n (fr. *désintégration*, av lat. *de, från, o. integer, hel*), sönderdelning. — Desintegrationssteori, läran om lagarna för de radioaktiva ämnenas sönderfallande o. ombildning. — Desintegrator, krossningsmaskin för mindre hållfasta ämnen ss. kol, superfosfat, träflis m. m.

Desira'bel (av fr.), önskvärd, åtråvärd.

Desiré, svensk prinsessa, f. s/e '938, tredje dotter till prins Gustaf Adolf o. prinsessan Sibylla.

Desjatin', ryskt ytmått = 1,0955 hektar.

De sju mot Tebe, drama av Aiskylos, behandlade sagan om 7 grek. furstar, som företogo ett krigståg mot Tebe för att återinsätta den av sin broder Eteokles fördrivne Polyneikes på tronen. Alla utom anföraren, Adrastós, stupade. Jfr Epigoner.

Deskriptio'n (lat. *descriptio*), beskrivning. — Deskriptiv, beskrivande.

Desländres [dälä]«dr], Henri Alexandre (1853—'948), fransk astronom, dir. för observatoriet i Meudon 1908—39 o. 1927—29 äv. för observ. i Paris. Utförde banbrytande undersökningar av solfotosfären.

Desm anrätta, Desma'na [*M yoga'le*] *moscha'ta*, en med svansen omkr. 40 cm lång, i vatten levande insektätare av mullvadsfamiljen med snabelformigt utdragen nos o. från sidorna tilltryckt lång svans. Skinet går i pälshandeln under

namn av myskbisamel, silverbisam. S.ö. Europa o. Buchara.

Desmarées [dema're], Georg (1697—1776), målare, elev till M. Mijtens d. y. D. lämnade Sverige 1724 o. bosatte sig 1730 i Munchen, där han blev hovmålare. Bl. arb. fr. den sv. tiden märkas porträtten av Nic. Tessin d. y. o. amiralskan Appelbom (dep. i Nat-

mus.). Därefter kom D. att utveckla en för den sydtyiska rokokon typisk stiluppfattning. *Självsporträtt*, se bild å föreg. sp. Monografi av C. Hernmarck (1933).

Desmeknopp, art av örtsläktet *Adoxa*.

Desmidia'oeae, familj, tillhörande avdelningen *Conjugatae* av algerna. Omfattar över 2,100 gröna, i sött vatten levande arter. De utgöras av fria el. i trädar förenade celler, vilka vand. i en insnörning på mitten äro delade i två symmetriska hälfter. Formen är den mest sirliga o. samtidigt växlingsrika. Förökning genom tudelning; äv. bildas genom sammansmältning av två individer en vilspor, ur vilken vid groningen åter två individer framgås.

Des Moines [d°mäjn]. 1. Biflod från h. till Mississippi. 720 km. — 2. Huvudstad i Iowa, mell. För. Stat., vid D. 1. 160,000 inv. (1940). Univ., gr. 1881 (940 stud., 1945). Betyd. industri.

Desmotropi', dets. som tautomeri.

Desmoulin's [dämölä'nj], C a m i l l e (1760—04), fransk revolutionsman, medverkade till girondisternas fall; avrättad 1794. Utgivare av flera ryktbara tidningar.

Desna', biflod fr. v. till Dnjestr, Ryssland. Desnoyers [dän°aje], Auguste Boucher (X779—1857), fransk kopparstickare. Särsk.känd genom sina gravyrer efter Rafael o. Gérard.

Desodoris'erande medel el. desodora'n'tia (av fr. *dés, bort, o. lat. odor, lukt*), medel som borttaga (dålig) lukt.

Desorganisation (fr. *désorganisation*), upplösning, förvirring, oreda. — Desorganis'e'ra, bringa i oordning, upplösa.

Desorient'e'ra (fr. *désorienter*), vilseleda. — Desorient'e'ring, förlust av uppfattningen av tid o. rum, vanl. orsakad av sjuksjukdom el. alkoholförgiftning.

Desoxidatio'n (av fr. *dés, ifrån, bort, o. oxidation*), borttagande av syre ur en kemisk förening, sål. en form av reduktion.

Desperado, sp., förtvivlad; medlem av ett polit. omstörtningparti, som ställer sig utom lagarna, hänsynslöst oförvägen individ.

Despera't (lat. *desperatus, hoppl.*), förtvivlad, ursinnig. — Desperatio'n, förtvivlan, ursinne.

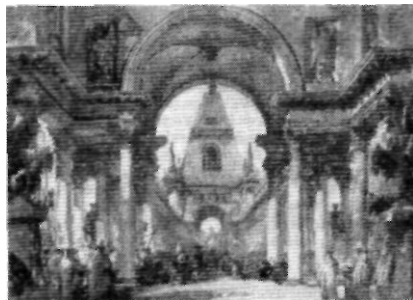
Despiau [däpiä], Charles (1874—1946), fransk bildhuggare, elev till Rodin. Känsligt modellerade porträtthuvuden. D. har haft betydelse för flera sv. skulptörer.

Desportes [däpärf], Francois (1661—1743), fransk målare, som efter flamsk påverkan utförde jaktbilder o. stilleben.

Despot [-ät] (grek. *despotes*, herre, härskare), cnvälidshärskare, godtycklig maktutövare. — Despotisk, egenmäktig, härsklysten. — Despotism, styrelseform, där monarkens vilja är obunden av alla lagar.

Des'poto dag, »prästberget», dets. som Rodopemassivet på Balkanhalvön.

Desprez [däpre'], Louis Jean (1743—

—1804), fransk-svensk konstnär. Urspr. utbildad till arkitekt i Paris utförde han efter 1777 i Italien för R. de Saint-Nons topogr. verk *Voyage pittoresque de Naples et de Sicile* ett flertal illustr. 1784 engagerades D. som dekoratör vid Operan i Stilm. Hans arbete på detta område bildade epok (dekorations-skiss för operan »Elektra», se bild). D. var även verksam som arkitekt (ett flertal projekt för Haga o. Drottningholm, *Botanicum i Uppsala, rundkyrkan i Tavastehus*). Han företrädde även en strängt autonom riktning, som fick betydelse för hans elever (Gjörvells, Fr. Blom m. fl.). D. var också grafiker. Monografi av N. G. Wollin (I—III; 1933—39).

Dess, den medelst ett V en halv ton sänkta tonen d.

Dessalines [däsälinn^h], Jacques (1758—1806), urspr. neger-slav, lät efter strider med fransmännen 1804 utropa sig till kejsare av Haiti. Mördad.

Dessau, huvudstad i delstaten Sachsen-Anhalt, n. Tyskland (Anhalt), vid Mulde, nära dess inflöde i Elbe. 121,000 inv. (1939). Betyd. industri (socker-, ylle-, läder-, tvål- o. tobaksfabr. samt Junkers flygplansfabriker) o. stor spannmålshandel. Fackskola för konst o. arkitektur (Bauhaus se d. o.). Junkersfabrikerna uppges ha nedmonterats av ryssarna 1946.

Dess, durs, durtonart med dess till grundton o. 5 t; för h, e, a, d och g; parallelltonart: b moll. Dessin [desä^h«], fr., utkast, skiss; avsikt. Dessert [desä^h«r] (av fr. *desservir*, duka av), efterrätt.

Dessess, den medelst dubbelbe (bb) två halvtoner sänkta tonen d.

Dessie, stad i Etiopien, n.ö. om Addis-Abeba. 10,000 inv. Biväg till Assab.

Dessin [-ä^h«J, fr., plan, utkast, skiss.

Dessouer [deso^h«er] (av fr. *dessous*, under), damunderkläder.

Dessä^hng, försvenskning av dessin.

Destain [d^h«st^h«*], Joseph Gabriel, fransk arkitekt, verksam i Sverige på 1720-t., representerande övergången mellan N. Tessin d. y: s barock o. C. Hårlemans rokokko. D. utförde huvudbyggnaderna på *Tullgarn, Bergshammar* o. *Björksund*.

Desterro, äldre namn på Florianopolis.

Destilla^ht, ämne, framställt genom destination. Destilla^htion (lat. *destillatio*, av *stilla*, droppe), gammal metod att skilja olika vätskor i en blandning från varandra genom deras förändring till ånga genom upphettning vanl. i retort el. rörförsedd behållare o. ångans förtätning till vätska i en avkyld behållare, förlaget. Det rör, varigenom ångan ledes, göres ofta långt, stundom spiralvridet, o. avkyles då så, att förtätningen kan ske i detsamma. Genom att låta ånga passera en rad efter varandra ställda, till olika temperaturer avkylda behållare utföres s. k. fraktionerad destination, varvid ett flertal olika flyktiga ämnen kunna åtskiljas, ex. bergolja's olika oljor. Svårflyktiga ämnen destilleras i vakuum el. tills, med vatten-ånga. Jfr Kolonnapparat o. Torrdestillation. — Verb: destillera.

Destillationsfaktor, förhållandet mellan ångans o. vätskans halt (denna i vikts-%) av ett flyktigt ämne, som avskiljes medelst destillation.

Destination (av lat. *destinare*, fästa, bestämma), avsändande, särsk. av fartyg. — Destination^hsort, bestämmelseort. — Destine^hra, avsända till bestämd ort.

Destouches [datos^h], Philippe Néricault (1680—1754), fransk författare, skrev lustspel i Molières anda, av vilka flera bearbetats till sv., bl. a. *Le glorieux* (1732; Den hög-färdige, 1818).

Destroyer [disträ^h«⁰] (eng., »förstörare»), jaregar, torpedjagare.

Destruktio^hn (av lat. *destruc^hio*, nedrivning), tillintetgörande, förstöring. — Destruktio^hv, förstörande.

Destruktionsanstalt, kommunal anläggning, där beslagtagna, till föda otjänliga animaliska näringsmedel oskadliggöras genom kokning. Produkterna användas för tekn. ändamål.

Desulfure^hring (av lat. *de*, från, o. *su^hVjur*, svavel), borttagande av svavel, vid järn- o. stål-framställning.

Det, tjuskraft, charm(fullhet), sex appeal. Användes i uttrycket »ha det» o. vann burskap genom Elinor Glynsboksl^h (1927; Det, s.ä.) o. en därpå byggd film med Clara Bow i huvudrollen.

Detachment^h [-'taije-] (fr. *détachement*), avdelning utsänd för visst uppdrag från en truppstyrka. Under marschbevakning avdelas sidodetachment för skyddet åt sidorna. — *Detachera* [-sje^h-] (fr. *détacher*), avdela, avskilja.

Detaille [d^h«taj^h], Édouard (1848—1912), fransk bataljmålar, med motiv särsk. från Fransk-tyska kriget 1870—71.

Detail^h (fr. *détail*, av *détailler*, skära i bitar), del av ett helt; särskild omständighet. Avdelning inom Försvarets kommandoexpedition (t. ex. »värnpliktsdetail»). — *Detailj* e^hra, uträkna styckevis, framställa utförligt.

Detailhandel, minuthandel i motsats till grosshandel el. partihandel. — Detailjist^h, detailhandlare.

Det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta, bevingat uttryck ur Es. Tegners »Epilog vid magisterpromotionen i Lund 1820».

De te fa'bula narra tur, lat., »berättelsen handlar om dig» (känn igen dig själv i berättelsen), citat ur Hora ti us' satirer.

Detekti^hv (av lat. *dete^hgere*, avslöja), person, som har till yrke att upptäcka förbrytelser o. uppspära brottslingar; kriminalpolis.

Detek^htor (av lat. *dete^hgere*, avslöja, uppdaga), den del av en radiomottagare, som likriktar de inkommande växelströmssignalerna, så att de bli hörbara i en telefon. Utgöres antingen av en kristalldetektor el. ett elektronrör.

De'terding, sir Henry (1866—1939), engelsk-holl. oljeuking, ledare av Royal Dutch Shell-koncernen. D., som var född på Java, blev under Första världskr. eng. medborgare o. adlad.

Determinant^h (av lat. *determinare*, bestämma), *Matem.* Ett symboliskt uttryck, bestående av flera storheter, som ordnats i form av en kvadrat med rader o. kolumner. Är lika med en algebraisk summa, där varje term utgör en produkt av vissa av de ingående storheterna. Lösningen av ekvationssystem med flera obekanta underlättas genom användningen av determinanter.

Determinati^hv (av lat. *determinare*, bestämma), bestämmande, hänvisande. — Determinativa pronomen, sådana demonstrativa pronomen, som hänvisa på en följande bestämning.

Determine^hra (av lat. *determinare*), bestämma.

Determinismen (av lat. *determinare*, begränsa), läran, att människans beslut o. handlingar alltid med nödvändighet följa ur de förhandenvarande omständigheterna o. att någon fri vilja följaktl. ej existerar. Motsats: i n d e t e r m i n i s m e n.

Detesta^hbel (lat. *detestabilis*), avskyvärd, vederstygglig, usel.

Det går an, novell av C. J. L. Almqvist, utg. 1839, vari han angrep äktenskapet som institution. Skriften framkallade en livlig fejd, vari inlägg gjordes bl. a. av J. V. Snellman, I. Hwasser o. V. F. Palmblad (Det går an-striden).

Defmold, huvudstad i Lippe, v. mell. Tyskland, på n.ö. sluttningen av Teutoburgcrwald.

1501—1918 residens för furstarna av Eippe. 23,000 inv. (1939). Vackert renässansslott.

Detonation' n (avlat. *detonare*, dāna), explosion med knall. — Detonera, förbrinna med knall.

Detritus el. detrit' (av lat. *deterere*, nöta av), lämningar efter avödda o. sönderfallna celler o. vävnader. Grötiga el. korniga, amorfa massor. Ingår bl. a. i särsekret.

Detroit [dītrāj']. 1. Flod i n.ö. För. Stat., mellan sjöarna St Clair o. Frie. — 2. Stad i n. Michigan, För. Stat., vid fl. D. 16 mill. inv. (1940). Vackert byggt. Stortardt industri med tusentals anläggningar, världens största auto-

mobilitillv. (Ford, Dodge Brothers, General Motor Corp., Chrysler, Packard). Mycket livlig handel, framför allt med spannmål. Utmärkt hamn med enorm sjöfart. 1910 hade D. endast 466,000 inv.

Detronisera (av fr. *détrôner*), avsätta från tronen.

Det rätter och packer Eder efter, bevingat uttryck, som ofta utgjorde avslutningsorden i hertig Karls (Karl IX) brev till sina fogdar.

Detskoje Selö', 1919—37 namnet på staden Tsarskoje Selö, nuv. Fuszkin.

Dettern, vik av s. Väner.

1. **Detthow**, Alma (1855—1937), pedagog, grundade 1896 i Stlm den s. k. Detthowska skolan, en högre flickskola, som hon förestod till 1925 o. som 1933 uppgick i Anna-skolan.

2. **Detthow**, Eric f. ²⁷/₂ 1888, målare, sed. 1919 i Paris. Porträtt o. landskap.

De liffoss, berömt vattenfall i Jökulså, Island. Omkr. 60 m högt.

Detweiler, Peter (1837—1904), tysk läkare, grundade det första tyska folksanatoriet (i Falckenstein 1876).

De'tur, lat., »det må givas» (på recept), förk. D.

Det är bara första steget, som kostar (fr. *il n'y a que le premier pas qui coûte*), bevingat uttryck, präglat av Madame du Deffand vid kardinal Polignacs berättelse om hur martyren Dionysius, bärande på sitt avhuggna huvud, gick från Montmartre till klosteret Saint-Denis.

Deuka'lon, dets. som Devkalion.

Deutzer [dājn'-], Johan Henrik (1845—1918), dansk rättslärare o. politiker (liberal), prof. i Köpenhamn 1872; 1901—05 konseljpresident o. utrikesminister i den första danska vänsterministären. En av grundarna av Östasiatisk Kompagni.

De'us, lat., gud.

De'us ex ma'china, lat., »en gud från en maskin» (näml. teatermaskineriet), i det grek. dramat beteckning för konfliktens lösande genom en gudomlighetens plötsliga uppträdande på scenen. Uttrycket betecknar sedermera en persons oväntade ingripande i en brydsam situation.

Deuterium, tungt väte, kem. tecken D, en väteisotop med masstalet 2. Utgör en ringa brädel av vätet i vanligt vatten o. anrikas däri genom elektrolys, varvid erhålles tungt vatten. Jfr Deutoner, Vatten o. Väte.

Deu'tero-Jesaja' (»den andre Jesaja», av grek. *deuteros*, andre), benämning på den ökände författaren till kap. 40—55 av Jesajas bok i GT.

Deuteronomium (lat., av grek. *deuteros*, andre, o. *nomos*, lag), namn på Femte Mosebok. Den anses utgöra en lagbok, som ca 100 år efter Israels rikets undergång påträffades i Jerusalems tempel o. av den fromme konung Josia lades till grund för en reformation (2 Kon. 22 ff.).

Deuteroskopi' (av grek. *deuteros*, andre, o. *skopéin*, se), uttryck, som betecknar att se sig själv el. sitt andra jag i syne. Stundom äv. dets. som clairvoyance.

Deutoner [-tāner] el. deuteroner [-rāner], atomkärnor av deuterium, således partiklar med masstalet 2 o. positiva laddningen 1 elementarkvantum. I form av mycket snabba jonstrålar (jfr Cyklotron) ha deutoner använts vid atomsprängningar. Jfr Elementomvaulding.

Deutsche Allgemeine Zeitung [dājsje all'gemajne tsajtong], till nov. 1861 Norddeutsche Allgemeine Zeitung, daglig nationell Berlindning, 1862—1918 preuss. regeringsorgan, 1920—24 ägd av Hugo Stinnes. Num. nedlagd.

Deutschland [dājsjt'lant], ty., Tyskland. — Äv. namn på en tysk handels-ubåt, som under Första världskr. under kapten Königs befäl tog sig fram över Atlanten från Bremen till Baltimore o. sedan tillbaka till Tyskland.

Deutschland, Deutschland tiber allés [dājsjt'lant], »Tyskland, Tyskland framför allt», tysk nationalsång, författad 1841 av Hoffmann v. Fallersleben; musik av Haydn.

Deutzia [dājt'sia], växtsläkte (fam. Saxifragaceae), 20 arter buskar i Himalaya, Östasien o. Nordamerika. Blad lansettlika el. ovala, blommor vita, ofta i rika klasar. *D. crenata* (Japan), en hos oss på kalljord ofta odlad prydnadsbuske. *D. gracilis* är även krukväxt.

Deux-battants [döbata'*)] (fr. *porte à deux battants*), dörr med två halvdörrar, dubbeldörr.

Deux-Ponts [döpa'æ'], franska namnet på Zweibrücken.

Deux-Sèvres [dösa'vrl, departement i v. Frankrike. 6,054 kvkm, 309,000 inv. (1936). Huvudstad: Niort.

De Wahl, Anders, f. ¹/₂ 1869, skådespelare, anställd vid Dram. teatern i Stlm 1907—19 o. gästspelar där sed. 1920, vid Ranfts teatrar 1892—1907, rgao—22; har utom i hjälte- o. älskarroller äv. uppträtt inom det komiska facket samt såsom uppläsare. (Se bild.)

De Vale'ra, Eamonn, f. 1882, irländsk frihetskämpe, blev i okt. 1917 vald till »Irländska republikens» president o. var från denna tid till dec. 1921 den främste ledaren för den irländska frihetsrörelsen. D. röstade i dec. 1921 emot uppgörelsen med England o. befordrade sedan kampen mot den nya Irländska fristatens regering till våren 1923, då han ingick stillestånd. 1926 bildade D. ett nytt parti, vars valseger 1932 medförde D:s val till president i Eires exekutiva råd o. samtidigt utrikesminister. 1936 tog D. avstånd från Irländska republikanska arméns revolutionära verksamhet o. blev 1937 premier- o. utrikesminister. Som sådan genomdrev han hänsynslöst reformer med ökad autonomi för Eire som mål.

Vid Andra Världskr:s utbrott 1939 proklamerade D. neutralitet för liire o. motsatte sig därefter energiskt varje avsteg därifrån. Vid parlamentsvalet febr. 1948 förlorade D:s parti majoriteten i Dail Eireann o. D. avgick.

Majoritet ring (av lat. *de*, från, o. *vaWre*, gälla), nedsättning i värde (t. ex. av pappersmynts nominella värde).

Dewar [djo⁰], sir James (1842—1923), eng. fysiker o. kemist, framställde flytande väte o. uppfann de dubbelväggiga, invändigt förslirade glaskärl (Dewars kärl), urtypen för termosflaskan, vari man med lätthet förvarar förtätade gaser.

Developpabel (fr. *developpable*), utvecklingsbar; som kan tänkas utbredd i ett plan (om vissa buktiga ytor).

Dewenter, stad i mell. Nederländerna. prov. Overijssel, vid IJssel. 41.000 inv. (1940). Bekant för sina honungsakor (»kocch»). Mattfabr., guiterier, tobaksindustri. Livlig handel o. sjöfart. — Gammal hansestad. Gotisk domkyrka.

Devereux [devv⁰ro], Robert, earl of Essex (1567—1601), eng. hovman, kom för en kort tid i stor gunst hos drottning Elisabet o. bekläddes med viktiga förtroendeposter. Avrättades.

Devers [devv⁰s], Jacob, f. 1887, amerik. generalljtnant (1940), expert på mekaniserad krigföring, överbefälh. för de amerik. styrkorna i Europa maj 1943—jan. 1944; deltog våren 1945 i offensiven i s. Tyskland.

De Wet, Christian Rudolph (1854—1922), boerledare, general, kämpade 1899—1902 med växlande framgång mot engelsmännen. D., som efter kriget levde som privatman, försköte hösten 1914 förgäves höja upprorsfanan.

Dewey [djo⁰i], John, f. 1859, amerik. filosof, pedagog o. socialpsykolog. D. har spelat en stor roll i amerik. skolliv. Utarbetade en plan för det turk. skolväsendet, o. har äv. påverkat kines. o. jap. undervisningsväsendets utformning.

Dewey [djo⁰i], Thomas, f. 1902, amerik. politiker (republikan), sed. 1942 guvernör i staten New York. Ehuru tidigare isolationist intar D. num. en utpräglat internationell hållning. Presidentkandidat 1944. Vid primärvälet till det republikanska nationalkonventet april 1948 låg D. före huvudkonkurrenterna Stassen, Taft o. Vandenberg.

Deviation (av lat. *de*, från, o. *via*, väg), avvikelse.

Devi's (fr. *devise*), kännemärke; sinnebild; valspråk, motto, tänkespråk.

De vises sten, det av alkemisterna sökta ämne, som skulle möjliggöra bl. a. blys förvandling till guld.

De Witt, Johan (1625—72), höll statsman, republikens egentlige ledare från 1653. Utmärkt både som diplomat o. administratör arbetade han framgångsrikt på landets välfärd men försummade lanförsvaret o. bar därför till stor del ansvaret för katastrofen vid det franska anfallet 1672. Oraniska partiet kom nu åter till makten o. D. mördades av pöbeln tillsammans, med brodern Cornelis D. (f. 1623).

De Witte, Peeter (1548—1628), flaml. konstnär, manierist. Verkade i Rom o. från 1578 vid bayerska hovet i Mimenen, där han utförde den gamla residensbyggnaden samt målningar o. skulpturer.

De Witte, Emanuel (1617—92), höll. målare, som på ett utomordentligt sätt återgivit sitt hemlands reformerta, vitmenade kyrkointeriörer; äv. salutorgsscener.

Devka'lion, i grek. myt. son av Prometevs. Då Zevs ville med en översämning förgöra människosläktet, byggde D. en farkost, vari han o. hans maka, Pyrra, drevo omkring i nio dagar, tills båten landade på berget Parnassos.

Från D:s son Hellen ansågs hellenerna härstamma.

Devon [devv⁰n], dets. som Devonshire. Devonformationen [devv⁰n-], geologisk formation mellan silur- o. stenkolformationerna, omfattar huvudsakl. skifferar, sand- o. kalkstenar; dessa innehålla fossil av fiskar, ormbunksväxter o. lägre organismer.

Devonport [devv⁰npå], stadsdel i Plymouth, England.

Devonrasen [devv⁰n-], eng. rödbrun nötkreatursras, uppkallad efter grevsk. Devonshire.

Devonshire [devv⁰nsj⁰] el. Devon, grevskap i s.v. England, mellan Engelska kanalen o. Bristolkanalen. 6.728 kvkm, 733.000 inv. (1931). Huvudstad: Exeter.

Devonshire [devv⁰n³], hertigtitel, som sed. 1694 bäres av huvudmannen för eng. ätten Cavendish. Hertigen av D. är Englands ärfarlige »lord high steward», vilken bär fram kronan vid kungakröting.

1. Devonshire [devv⁰ns³], William Cavendish, hertig av D. (1640—1707), eng. statsman, föll som rådsmedlem i onåd hos Jakob II o. medverkade till inkallandet av Vilhelm av Oranien 1688.

2. Devonshire, William Cavendish, hertig av D. (1808—91), eng. godsägare, en av grundarna av Iron and Steel Institute. Äv. främjare av boskapsskötseln (Devonrasen).

3. Devonshire, Spencer Compton Cavendish, hertig av D., markis av Hartington (1835—1908), son till W. C. D., eng. statsman, 1874 det liberala partiets ledare efter Gladstone. D., som flera ggr var miuister, lämnade 1885 liberalerna o. grundade det liberalunionistiska partiet samt var 1902—07 unionisternas ledare. Frihandlare.

Devo't (fr. *dévo*, av lat. *devo'tus*, helgad åt), from, hängiven, skenhelig.

Dewsbury [djo⁰sb⁰ri], stad (eget grevskap) i n. England, grevsk. Yorkshire (West Riding). 51.000 inv. (1946). Textilindustri.

Dexippos, Herennios, grek. historikerskivare från Aten på 200-t. e.Kr.; besungen av Viktor Rydberg i en berömd dik.

Dextra'n, ett högmolekylärt kolhydrat (en polysackarid), som kan bildas i betsockersaft under inverkan av en bakterie, *Leuconostoc mesenteroides*. Spjälkas av syror till glykos (dextra's). Nedbrytningsprodukter av dextran ha börjat användas som ersättning för blodplasma vid blodöverföring i sådana fall, där blodkroppar (oförändrad blod) ej behöva tillföras, t. ex. vid chocker efter olycksfall, sär o. brännskador.

Dextra'n, kolhydrater, erhållna ur stärkelse genom dettas upphettning till 160—200⁰ el. behandling med enzym. Användes som bindemedel i st. f. gummii o. ingår som en viktig beståndsdel i skorpan på bröd o. dyl.

Dextros [-å's], dets. som glykos. Benämningen syftar på att glykos är högervändande (jfr Optisk vridningsförmåga).

dg, förkortning för *decieram*.

Dhaka, dets. som Dacca.

Dhaulagir [da⁰lagi⁰ri], en av Himalayas högsta toppar, i Nepal, 8.176 m.

D. H. G., förkortning för »diplomerad från Handelshögskolan i Göteborg».

D. H. S. el. D. H. H. S., förkortningar för »diplomerad från Handelshögskolan i Stockholm».

Di el. di s, grek. förstavelse med betydelsen dubbel.

Dia⁰, grek., genom; ingår i många låneord, t. ex. diagonal.

Diabas (av grek. *dia*'basis, genomgång), hård, tung, grovkornig till tät, eruptiv bergart av grönstensfamiljen, förekommer dels som täcken ovanpå el. bäddar inuti skiktade avlagringar,

dels som gångar. Huvudbeståndsdelar äro plagioklas o. augit med inblandning av apatit o. magnetit el. titanjärn. Stundom ingå olivin, olivinbasalt, kvarts, kvartsbasalt, hornblände o. glimmer. Färgen är i allm. mörk, varför den oegentligt benämnes svart granit. Anv. till gravvärdar, skulpturverk o. dyl.

Diabetes (av grek. *diabainein*, gå igenom), sjukdomstillstånd med utöndring av abnormt stora urinmängder. Vanl. avses diabetes mellitus, sockersjuka, men betecknar äv. bl. a. diabetes insipidus, en rubbning i hypofysens funktion.

Diabolisk (av grek. *diaboli*, djävul), djävulsk, avgrundslig.

Diabolo (it., av lat. *diabolus*, djävul), lek-sak, bestående av en dubbelkägla, som uppläges på ett snöre o. medelst dragningar i detta fås att genom rotation balansera på snöret. Genom att hastigt spänna snöret kan man kasta käglan upp i luften, varefter den åter uppfångas. Urspr. ett kinesiskt spel.

Diadelphia, sjuttonde klassen i tinnens sexualsystem. Omfattar sådana tvåkönade växter, vilkas ståndare äro förenade i två grupper, t. ex. ärtväxterna, *Fewia*Via-släktet o. a.

Diade'm (grek. *diadema*), pannbindel, bestående av el. prydd med guldsmedsarbete o. stående. I Österlandet under forntiden utmärkelsen tecken för högt uppsatta personer. D. öfverfördes till Västerlandet av Alexander den store som tecken för monarkisk myndighet men bars i Rom först av Diocletianus. — Bäres num. ibland av damer i högtidsdräkt.

Diademodon, utdött kräldjur från Sydafrika. Särdeles märklig djurform, med talrika daggdjursgenskaper, bl. a. en tandömsning av samma slag som den hos daggdjuren. Växtätare.

Diadoker (av grek. *diadokoi*, efterträdare), benämning på de av Alexander den stores följare, som efter hans död (323 f.Kr.) under inbördes strider tillskansade sig olika delar av hans rike o. i några fall grundade nya dynastier. De viktigaste voro Perdikkas, Iysymakos, Antipatros o. hans son Kassandros, Antigonos, Ptolemaios o. Seleukos.

Diadumenos, namn på en berömd friskulptur av Polykleitos, föreställande en ung man, som knyter segerbindeln kring sin panna (se bild).

Diafa'n (grek. *diafanes*), genomskinlig.

Diafora', grek., olikhet; uppreppning av ett ord i olika betydelse, t. ex. »Säg vid säg jag säg, varhelst jag säg».

Diafrag'ma, grek., skiljevägg. — 1. Mellan-gärde. — 2. Annan benämning på optisk bländare. — 3. Porös skiljevägg av djurtarmar, läder, oglaserat lergods m. m. Jfr Osmo3.

Diafragmapump, pump, som arbetar med korta kölvslag o. har kolven ersatt av en inspänd följlig skiva (membran) av läder el. paraggummi, varigenom äv. uppslammat vatten (grundvattnen o. dyl.) kan uppföras utan fara för slipande nötning.

Diafy's, rörbensens rörfornida mittstycke, kroppen. Jfr Epify's.

Diagnos [-näs] (av grek. *diagnosis*, urskiljan-de), igenkännande o. bestämning (namngivning) av en sjukdom. — Diagnostik, läran om metoder (undersökningar o. prov) för ernående av en säker diagnos. — Diagnostisera, ställa diagnos.

Diagona'l (av grek. *dia'*, genom, o. *goni'a*, vinkel). *Geom.* Sammanbindningslinjen mellan två hörn i en månghörning figur. — *Textil.* Vävd med snett gående kyperlinjer. — *Tekn.* Snett gående stång i ett lackverk.

Diagram' (av grek. *diagrafein*, avteckna). *Geom.* Figur avsedd att åskådliggöra ett matematiskt samband mellan två el. flera kvantiteter. Erhålles vid en mängd viktiga instrument o. maskiner genom att en pennförsedd visare direkt ritar på ett rörligt pappersunderlag. Jfr Koordinatsystem, Barogram, Indikator. — *Bot.* Schematisk framställning i ett plan av ett organ med alla dess delar (t. ex. av blom-mor o. blomställningar).

Diakon [-kån], diakon's s'a (grek. *diakonos*), manlig resp. kvinnlig församlingstjänare, anställd i kyrkans sjuk- o. fattigvård. I vårt land utbildas diakonerna vid Stora Sköndal, diakonissorna nuvudsakl. vid Ersta i Stholm o. Samariterhemmet i Uppsala.

Diakri'tiska tecken (av grek. *diakri'nai*, särskilja), skrivtecken (punkter, streck, krokar o. dyl.), som begagnas för att ange ett särskilt uttal av en bokstav (t. ex. punkterna i sv. a, som skiljer denna bokstav från a).

Dia'l, dially'lbarbitu'rsyra, sömn-o. bedövningssmedel.

Dialekt' (av grek. *diaklektos*, samtal), mun-art, bygdemål, folksål, som talas endast inom ett visst område (landskap, härad, socken osv.).

Dialektik (grek. *dialektike'*), bevisföringskonst; som filos. term användt i växlande betydelse. Hos Platon beteckning för det begreppsmässiga filosofiska sanningsökandet, hos Kant i dålig bemärkelse, en »skenets logik», hos Hegel sammanfattningen av allt sant vetande.

Dialektiker (av *dialektik*), person som är snabb o. säker i bevisföringskonst. — Dial-ek'tisk, ibland: härklyvande. I

Dialla'g (av grek.), grönt el. brunt pyroxen-minera', ingår som beståndsdel i gabbro.

Dialog [-låg] (grek. *dia'logos*), samtal; litte-rärt arbete i samtalsform.

Dialy's (av grek. *dia'*, genom, o. *lyein*, lösa), metod att ur en lösning med hjälp av en halv-genomtränglig vägg skilja kristalliserbara ämnen från kolloidcr.

Diamagnetiska ämnen äro sådana, vilkas permeabilitet (genomtränglighet) är mindre än 1 cgs-enhet, så att magnetiska krafterlinjer ha svårare att gå fram genom dem än genom tomrum. Ex. visniet, guld, kvicksilver, koppar.

Diamagnetism', sammanfattande benämning på de för diamagnetiska ämnen (ss. vismut, antimon, koppar) såregna företeelserna. Ex.: en vismutstav ställer sig på tvären mellan pol-skorna till en hästkamagnet.

Diamant' (mlat. *di'amas*, av grek. *ad'amas*, stål, egentl. obetvinglig på grund av sin hårdhet). — 1. Vattenklara, färglösa el. svagt färgade (blå, rosa, grön, gul, orange, brun), utomordentligt hårda o. starkt ljusbrytande kristaller av rent kol. Slipad användes diamanten i smycken. Oslipad o. som skårvor användes den till industriändamål, s. k. industridiamanter, till glaskärning, gravsticklar, diamantborrar m. m. Diamant slipning utföres mot roterande skivor, vilka ingnidits med diamantpulver. De olika geometriska former, som härvid förekomma, kallas briljant, rosett, bagett, taffel, navett, caré, oblange m. fl. Mycket stora diamanter ha äv. slipats i andra former. — 2. Den minsta stilgraden; kâgel (höjd): 4 punkter — $\frac{1}{8}$ « petti

= 1.504 mm. Ex.: Diamant.

Diame'ter el. di'ameter (grek. *dia'metros*), rät linje, som halverar alla med en viss riktning parallella kordor till en plan kurva.

Diametra'l, hörande till diametern. Dia-metralt motsatt, rakt motsatt.

Dia'na, gammal italsk gudomlighet o. mångdinna; kom senare att motsv. grek. Artemis.

Diana av Poitiers [-p'atje] (1499—1566), hertiginna av Valentinois, den franske konungen Henrik II:s älskarinna; utövade stort inflytande på statsstyrelsen.

Diandra, andra klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. två fria ståndare. Hit föras bl. a. släktena *Circaea* o. *Veronica*.

Dian'thus, nejliksläktet (fam. *Caryophyllaceae*, underfam. *Silenoideae*), 250 arter, de flesta i Medelhavsområdet, många på torr, sandig mark. Under fodret ett av höblad bildat yterfoder; stift 2 med fjäderlika märken. Flera arter odlas som prydnadsväxter i en mängd former, t. ex. *D. caryophyllus*, trädgårdsnejlika (se bild), *D. barbatus*, borstnejlika, o. den ettåriga *D. chinensis*, sommarnejlika. *D. deltoides*, ängsnejlika, rödblommig, vanlig ängsväxt.

sommarnejlika.

Diapensia, växtsläkte (fam. *Diapensiaceae*, besläktat med ljungväxterna). *D. lapponica*, polört el. fjällgrön, en lågvuxen, tätt tuvad halvbuske med smalt tunglika blad o. vita blommor, ensamma på intill 4 cm långa skaft. Hos oss i fjällen.

Diapositiv (av grek. *dia'*, genom, o. *positiv*), en på film el. fotografiflät utförd genomskinglig fotografisk bild. Användes till skioptikon- o. biografbilder.

Di (trol. av ir. *dia*, gud), i Snorres Ynglingasaga ett annat namn på åsarna.

Diarbekir, turk. Kära Amid, stad i Kurdistan, asiat. Turkiet. 41,000 inv. (1945). Bl. märkliga byggnader stora moskén, uppförd på 1100-t., innehållande delar av en fornkristen kyrkobyggnad. Stadsмур av basalt med talr. torn, delvis uppförd under romartiden. D., som blev rom. besittning 230 e.Kr. under namnet Amid a. erövrades 640 av araberna, var 1085—1408 huvudstad i ett turkmeniskt rike o. intogs 1515 av turkarna.

Diarium (av lat. *di'es*, dag), hos ämbetsverk i tidsföljd förd anteckningsbok rörande inkomna handlingar o. utgående expeditioner; dagbok, förd av affärsmän.

Diarré (av grek. *diarréin*, flyta igenom) el. utslott, tätare o. lösare (från gröt till vattenutna) avföringar än normalt. Är dels ett symptom vid organiska mag- o. tarmsjukdomar, vissa förgiftningar, infektions- o. andra sjukdomar, dels rent nervöst betingad vid sinnesrörelser (t. ex. skräck, spänning), hysteri osv.

Diaspora, grek. »förskingring», beteckning för en grupp el. församling bekännare av en viss religion bosatt i ett land med huvudsakl. annan religion. Ex. den judiska diasporan i de flesta länder el. landområden.

Diasta's, dets. som amylas.

Dias'tole (grek. *dia'*, genom o. *steWein*, skicka), den fas i hjärtats arbetsperiod, då hjärtmuskeln är slapp o. hjärtats rum utvidgas genom blodets tillströmning genom de stora blodådrorna. Jfr Systole.

Diaterma'n (av grek. *dia'*, genom, o. *ter'me*, värme) säges en kropp vara, när den i motsatt till exempelvis glas icke absorberar infraröda strålar. — Motsats: a d i a t e r m a'n.

Diatermi' (av grek. *dia'*, genom, o. *ter'me*, värme), användande av högfrekventa, lågspända (upp till några 100 volt) elektr. strömmar med relativt stor strömstyrka för uppvärmning av kroppsdelar (medicinsk diatermi) el. för att förstöra sjuk vävnad o. stilla blödning (kirurgisk

diatermi). Detta är ett långvägsförärande (300—1,000 m:s våglängd) till skillnad från den nyare s. k. kortvägsbehandlingen (6—30 m). Jfr Ultrakorta vågor.

Diato's (av grek. *diat'esis*, tillstånd), sjukdomsanlag; stegrad mottaglighet för sjukdomar.

Diatomeaceae, d i a t o m a c e e r el. k l a s s e l a g e r, en lågt stående algrupp utan anslutning till högre former. Betydligt över 2,000 arter kända. Ytterst små, encelliga, stundom i kolonier förenade, av den största formväxling utmärkta alger (se bild), som leva i sött, bräckt o. salt vatten, fritt svävande el. fastsittande på avsnödrade geléskåft. Klorofyllkropparna (kloroplasterna) äro bruna. Vägen består av två kiselinlagrade halv, stundom med den finaste geometriskt regelbundna skulptur, som gripa över varandra som locket en askbotten. Förökning genom tudelning; äv. sporbildning, stundom föregången av en sammansmältning (konjugation) av två individ, förekommer. På bottnen av forma vatten avsattes flerstädes skal av kiselalger i sådana massor, att jordlager, s. k. kiselgur el. bergmjöl, av betyd. mäktighet därigenom uppkommit.

Diatonisk skala (av grek. *dia'*, genom, o. *to'nos*, skala), skala bestående av omväxlande hela o. halva toner.

Diatri'b (av grek. *diatribe'*, förbrukande av tid), strids- o. småskrift.

Diaz [di'as], Bartholomeu, d. 1500, portug. sjöfarande, seglade 1486—87 längs Afrikas v. kust o. passerade sydspetsen. Deltog i Cabrals upptäckt av Brasilien (1500). Förliste s. ä. utanför Goda-Hoppssudden.

Diaz [di'as], Porfirio (1830—1915), Mexicos president 1877—80 o. 1884—1911. Under D:s diktatoriska regim nådde storgodsägarnas värde sin kulmen. D:s äsidosättande av folkets rättigheter ledde till 1911 års revolution, under vilken D. störtades.

Di'az [-tsl. Arman do (1861—1928), ital. marskalk, efterträdde 1917 Cadorna som generalstabschef o. ledare för ital. armén. Genomförde offensiven i okt. 1918, som bidrog till den österrik.-ung. arméns upplösning.

Diaz de la Pena [dia's d'lapanja], Narcisse (1808—76), fransk målare av spansk härkomst. Tillhörde i viss grad Barbizonskolan.

Diazoföreningar (av grek. *di*, dubbelt, o. fr. *azote*, kväve), kemiska föreningar, som innehålla en N₂-grupp, bunden av en organisk radikal (vid två organ, radikaler föreliggazoföreningar). Bildas då aromatiska aminer i kall salturs lösning, behandlas med salpetersyrlighet (nitrit); t. ex. anilin ger härvid diazobensol el. bensoldiazoniumklorid, C₆H₅N₂Cl. Dessa diazoniaumalter äro mycket obeständiga o. undergå lätt olika reaktioner, vilket utnyttjas till framställning av många viktiga föreningar; med fenoler el. aromatiska aminer bildas en rad värdefulla färgämnen (azofärgämnen). I alkalisk lösning, övergå diazoniomsalterna till diazotater. t. ex. C₆H₅N₂OK, varvid sål. den positiva organiska jonen omlagras till en negativ jon. — Alifatiska d. ha helt andra egenskaper.

Diazotypi', ljuskopiering med vissa diazoföreningar som ljuskänsligt material. En nyare form är ozalidkopiering (se d. o.).

Di'biti'-Sabalkan'ski, Ivan Ivanovitj (1785—1831), rysk general, deltog i krigen 1812—14; erövrade 1829 fästn. Silistria o. Adrianopol samt tvang Turkiet till fred.

Dicentra, Dicyl'tra el. Dicyl'ytra, örtsläkte (fam. *Papaveraceae*), 15 arter på n.

halvklotet. *D. spectabilis*, löjtnantshjärta, intill meterhög med två gånger trefingrade blad o. röda, hjärtlika blommor i långa, glesa klasar. Allmänt odlad i trädgårdar.

Dickens [dikk'ins], Charles (1812—70), eng. författare, debuterade 1836 med en samling *Skeiches* (under författarnamnet *B o z*) o. påbörjade samma år den humoristiska romanen *The posthumous papers of the Pickwick club* (Pickwickklubbens efterlämnade papper), som gjorde honom till Englands populäraste romanförfattare. 1838 följde *Oliver Twist*, som inleder raden av hans sociala romaner. I *Nicholas Nickleby* (1839) angrep han det eng. undervisningsväsendet. Bl. D:s övriga arbeten märkas *The old curiosity shop* (1841; Den gamla antikvitetshandeln), julberättelsen *A Christmas carol* (1843), det självbiografiska mästerverket *David Copperfield* (1850), *Bleak House* (1852), *Little Dorrit* (1857), *Great expectations* (1861; hysande utsikter) m. fl. D:s alster präglas av äkta humor, rik fantasi o. enastående berättargåva. Helst skildrar han medelklassens o. de fattigas liv. Med sina tendensromaner har D. bidragit till avskaffandet av många sociala o. andra missförhållanden.

Dick'inson [-s'n], Emily (1830—86), amerik. skaldinna, vars produktion utgivits postumt o. genom sin språkliga uttrycksfullhet o. egenart ställt henne bland Amerikas främsta lyriker. *The poems of Emily Dickinson* (1937) utgör den förnämsta upplagan av hennes lyrik.

1. Diokson, James, d. ä. (1784—1855), köpman, donator, grundade i Göteborg det särsk. inom trävaruindustrin betydande handelshuset James Dickson & C. o.

2. Diokson, Charles (1814—1902), brorson till J. D. d. ä., läkare, kommunal- o. riksdagsman. Medlem av riksdagen 1867—95 tillhörde han de s. k. bögerfribandlarna.

3. Diokson, James, d. y. (1815—85), son till J. D. d. ä., köpman i Göteborg, donerade en stor del av sin förmögenhet till välgörande o. allmänna inrättningar i Göteborg.

4. Dickson, Oscar (1823—97), frih., broder till J. D. d. y., köpman i Göteborg, bistod med frikostighet vetenskapl. företag, bl. a. A. E. Nordenskiöld's arktiska expeditioner. Orter på Spetsbergen ha uppkallats efter D.

5. Dickson, Robert (1843—1924), son till Ch. D., ämbetsman, landshövding i Jönk. l. 1888—92 o. i Malmh. l. 1892—1902, överståthållare i Sthlm 1902—11, led. av FK 1892—1902.

Dick's reaktio'n, hudreaktion för utronande av mottaglighet för scharlakansfeberinfektion.

Dicotyledo'neae, den ena av angiospermernas (gömfroiga växternas) huvudavdelningar. Omfattar växter med typiskt tvåbjärtbladiga embryoner; några släkten, *Cyclamen*, *Corydalis* o. a., ha blott 1 hjärtblad, andra sakna sådana helt o. hållet, t. ex. *Mono'tropa*; 2 hjärtblad förekomma f. ö. äv. hos en del gymnospermer (nakenfroiga). Uppdelas i två underavdelningar: *Choripetalae* (hülle saknas el. är fribladigt, enkelt el. dubbelt) o. *Sympetalae* (hülle dubbelt, med sambladig krona).

Dictarn'us, växtsläkte (fam. *Rutaceae*). Enda art *D. al'bus*, örtart (s. o. mell. Europa, Asien), meterhög ört med parbladiga blad o. vita el. röda blommor i lång, toppställd klase. Hela växten med en tät beklädnad av fina hår (glandier), som avskräda en flyktig, starkt doftande olja. Fröna utslungas vid mognaden med kraft ur baljkapslarna genom deras elastiska,

lossnande innervägg. Ofta odlad trädgårdsväxt (Moses brinnande buske).

Didakti'k (grek. *didaktike'*), undervisningslära, lärodikt. — D i d a k t i s k, undervisande, sedelärande.

Didcot [did'kät], by i s. England, grevsk. Berkshire, 15 km s. om Oxford, atomforskningsanläggning med Storbritanniens första uranstapel (1947).

Diderot [didrä'], Denis (1713—84), fransk skriftställare o. filosof, jämte d'Alembert utgivare av den stora »Encyclopedien». D. hyllade en rent materialistisk världsåskådning o. förnekade själens odödlighet. Sina läror har han framlagt i en mängd skrifter, bl. a. *Entrelie'n entré d'Alembert et Diderot* (1769) o. *Le rive de d'Alembert* (3. å.). Av flera av D:s rent litterära arb. äro märkliga: novellen *Le neveu de Raman* (1760), det borgerliga skådespelet *Le pire de lami'* (1758) m. fl.

Di'do el. Elis's'a, i grek. sagor Kartagos grundläggarna o. drottning. Besjungen i Vergilius' »Aeneid».

Didrik av Bern, östgotakonungen Teoderiks namn i den forngermanska sagodiktningen. Med Bern avses här Verona.

Didrikssagn, medeltida hjältesaga med Didrik av Bern som hjälte; uppstod i Tyskland o. sammanknötts tidigt med sagorna om Sigfrid (Sigurd Fafnesbåker). Den spriddes på 1100-t. till Norden o. är bevarad i en norsk uppteckning från 1200-t:s slut.

Didring, Ernst (1868—1931), författare, ordf. i Sveriges författareförening 1915—20 samt 1921—31. Har framträtt med problemdramatik (*Högt spel*, *Elna Hall*), romaner, främst norrländsskildringen *Malm*, 1914—19, o. noveller.

Didy'm (av grek. *di'dymos*, tvilling), äldre benämning på de sedermera åtskilda bägge metallerna neodym o. praseodym.

Di'pylona, ort nära Miletos, Mindre Asien, med Apollontempel o. berömt orakel. Templet förstördes av perserna på 400-t. f.Kr. men återuppbyggdes efter 333. Utgrävningar ha företagits 1895 o. 1906.

Didynamia, fjortonde klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. 4 tvåvärdiga ståndare (2 längre o. 2 kortare). Hit föras bl. a. släktena *Lamium* o. *Antirrhinum*.

Diecee (lat. *dioec'e'sis*), förvaltningsområde. r. De 12 huvuddelar, vari Dioecletianus indelade rom. riket. En diecees styrdes av en ståt-hållare (v i c a r i u s). — 2. Biskopsstift.

Diego Suarez [diegä' svare's], stad på n. spetsen av Madagaskar. 12,000 inv. (1936). Fransk krigshamn. Stora köttkonserveringsfabriker.

Diehards [dajh'as] (eng., av *die*, dö, o. *hård*, hård; soldater som hellre dö än ge sig), benämning på ytterlighetsmännen inom eng. konservativa partiet.

Dielektricitet'skonstant, mått på ett isolerande ämnes genomtränglighet för elektriska kraftlinjer. Användas två ämnen var sin gång som mellanlag mellan en kondensators plattor, kommer dennas kapacitans att visa sig proportionell mot d. Den här värdet 8 för glimner, 2 för fotogen, 80 för vatten.

Dielektrikum, plur. d i e l e k t r i k a, kallas varje elektriskt isolerande ämne, ss. glas, ebonit, glimner m. m., med hänsyn till att de genomsläppa elektriska kraftlinjer. Jfr Dielektricitetskonstant.

Dielektriska förluster, energiförluster (genom omvandling till värme), uppkommande i

isolationsmaterial (ex. i kondensatorer), då de utsåttas för högfrekventa elektriska växelspanningar. Spela stor roll inom radiotekniken o. kunna vid högre effekter ge stark uppvärmning. För radiodelar användas material med låga d., ss. calit, trolitul o. frckventa.

Diels [di'lsj], **Hermann** (1848—1922), tysk klassisk språkforskare, prof. i Berlin 1886. Framjäre av internationellt vetenskapligt samarbete. Flitig skriftställare.

van Diemar [di'm-], **Ernst Hartmann** (1682—1734), hessisk general o. diplomat, minister i Sthlm 1721—25, ägde stort inflytande över Fredrik I. Senare i österrikisk tjänst.

Diezthofer [di'ts-], tysk arkitektfamilj, huvudsakl. verksam i Franken o. Böhmen. Främst märkas **Johans**, d. 1726, samt **Christoph I** (1655—1722) o. hans son **Kilian Ignaz** (1689—1751), vilka två senare särskilt verkade i Prag. J. D. uppförde domkyrkan i **Fulda** (1704—12), slottet i **Pommersjeldan** (1711—18) o. **klosterkyrkan Banz** (1710—18). Chr. och K. I. D:s huvudverk är den praktfulla **S:t Nikolauskirche i Prag**. Arkitekterna D. omsatte på ett personligt sätt den borromiska ital. barocken.

Dieppe [djäpp], stad i n. Frankrike, dep. Seine-Inférieure, vid Engelska kanalen, 26,000 inv. (1936). Mycket besökt, förnäm badort med ett slott från 1400-t. Utmärkt hamn; livlig sjöfart o. handel. Storfiske, ostronodling. På 1400—1600-t. en av landets främsta sjöstäder. — 19 aug. 1942 företogo de allierade ett landstigningsförsök med kommandostyrkor, understödda av sjö- o. luftstridskrafter, på en 25 km bred front vid D. Trupperna embarkeerade åter efter 9 timmars strid, kvarlämnande huvuddelen av sin tunga materiel. Raden tillmättes dock stor betydelse som experiment för den planerade invasionen av Atlantvallen. — Okuperat av tyskarna juni 1940—aug. 1944.

Die'resis (av grek. *diät'resis*, delning), den metrisk vilopunkt, som uppstår, då en versfots slut sammanfaller med ett ords slut.

Diervilla el. **Weig'elia**, växtsläkte (fam. *Caprifoliaceae*), 8 arter buskar i Östasien o. Nordamerika. Kapselfrukt. *D. florida* o. *D. coraeensis* med stora, röda blommor, ofta odlade prydnadsbuskar.

Di'es, lat., dag.

Dieselmotor [di's-], förbränningsmotor med mycket hög verkningsgrad, uppfunnen av den tyske ingenjören **Rudolf Diesel** (1858—1913) o. sedermera förbättrad, bl. a. i Sverige av **Jonas Hesselman**; användes till elektricitetsverk o. som fartygsmotor.

Dies irae, lat., »vredens dag», begynnelseorden i en latinsk hymn över yttersta domen, författad av **Tomas av Celano** (d. omkr. 1255). Ingår i katolska dödsmissan.

Di'esis (grek., genomsläppning), skillnaden i svängningstal mellan två närliggande enharmoniska toner, t. ex. ciss o. dess, f o. eiss. Hos grekerna betecknade diesis en delning av toner, t. ex. ett halvt, ett fjärdedels tonsteg.

Die't (fr. *diète*, av grek. *di'aita*, levnadsordning) brukas num. i betydelsen särskild (av läkare föreskriven) ordning beträffande förtärandet av mat o. dryck, gällande såväl födans sammansättning som kvantitet o. fördelning på måltider under dygnet, avsedd att motverka el. lindra sjukdomar.

Dietrich [di'tritj], **Marlene**, f. von Losch, f. 1904, amerik. filmskådespelerska av tysk börd. Amerik. medborgare 1937. Lanserat skönhetsp.

Dietrichson [di'trik-j], **Lo-rentz** (1834—1917), norsk författare, litteratur- o. konsthistoriker. Kom under sitt deltagande i den skandinaviska studentrörelsen till Sverige, där han 1859 bosatte sig. Som docent i Fppsala o.

prof. vid Konstakad., från 1869, kom D. att spela en viktig kulturell roll. En av stiftarna av Namnlösa sällskapet. 1875 prof. i Kristiania. Bl. arb. *De norske stavkirker* (1891—92).

Dietterlin [di't-], **Wendel**, egentl. **Wendling Grapp** (1550 el. 1551—99), tysk konstnär, verksam i s. Tyskland, som målare, arkitekt o. ornamentsticckare. D. blev banbrytare för senrenässansens dekorativa formvärld n. om Alpenra genom arbetet *Architectura* etc. (1598).

Dieu et mon droit [djö e mäⁿ dr^oa], fr., »Gud o. min rätt»; valspråk på eng. riksvapnet. **Dieulafoy** [djöla'fö], **Auguste Marcel** (1844—1920), fransk arkeolog, som med sin hustru **Jeanne D.** (1851—1916) företog vidsträckt resor i Orienten (Persien), över vilka de utgav värdefulla arbeten.

Dieussart [djösar] el. **Dusart**, **Jean Baptiste**, fransk-svensk bildhuggare, verksam i Sverige 1662—68. Han arbetade särsk. för M. G. De la Gardie (statyer på Makalös, Ulriksdal, Iäckö osv.). Statyerna på Riddarhusets tak äro också av D.

Die **Waocht am Rhein** [di - rajn], »Vakten vid Rhen», tysk folksång, diktad 1840 av Max **Schneckenburger** (1819—49) o. tonsatt av **Karl Wilhelm** (1804—73).

Diez [di'ts], **Friedrich** (1794—1876), tysk språkforskare, prof. i romanska språk i Bonn 1830. Utgav bl. a. en grammatik över de romanska språken (1836—42).

Differens [-rens' el. -rangs'] (fr. *différence*), olikhet, skillnad. — **Different'**, olik. — **Differens**, vara olik, skilja sig.

Differensaffärer el. **differensavtal** kallas sådana affärer, som blott till formen äro varuavtal, men där leverans av vara icke förekommer utan endast uppgörelse beträffande prisdifferensen.

Differentiälkalky'l (av lat. *dijferentia*, åtskillnad), den gren av den högre matem. analysen, som behandlar dels regler för hur man bildar funktioners derivator o. dels huru dessa kunna utnyttjas till behandling av diverse matematiska uppgifter.

Differentielltull föreligger, då samma vara är i samma land belagd med olika tullsatser, allteftersom varan införes sjö- el. landvägen, el. beroende på vilket land varan kommer ifrån.

Differentiälväxel el. **differential**, en särsk. vid automobilerna använd axelkoppling, varigenom den motordrivna kardanaxeln rörelse genom koniska kugg-hjul överföres till vartdera bakhjulet på ett sådant sätt, att de oberoende av varandra kunna anpassa den rullande rörelsen efter vägbanans påfrestningar o. krökning.

Differen tia [-tsi] *speo'fica*, lat., artmärke(t).

Differentiatio'n (av lat. *differen'tia*, åtskillnad) är en ojämn fördelning av urspr. likformigt fördelade beständsdelar.

Differentiering (av lat. *dijfer'e*, skilja sig), särskildand, delning. — **Differens**, avvika.

Diffici'l (av lat.), svår, omedgörlig.

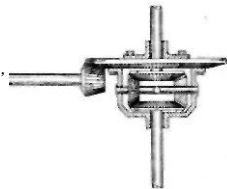
Difform' (fr. *difforme*), vanskapt, ful.

Diffraktio'n (av lat. *diffrin'eere*, sönderbryta), ljusets böjning. Jfr *ljusböjning*.

Difundera (av lat. *di'fundere*, sprida), utgjuta, utbreda sig.

Diffu's (lat. *diffu'sus*), utbredd, vidlyftig, splittrad; icke skarpt begränsad.

Diffusio'n (av lat. *diffun'dere*, utbreda), den oberoende av olika tyngd automatiskt skeende

blandningen av i samma kärl förvarade gaser el. vätskor, är en typisk yttring av molekylär-förelsen. Jfr Osmos o. Termodiffusion.

Difluor-r-diklo'rmeta'n, dets. som freon.
Difteri' (av grek. *dite'ra*, garvad hud), smittosani, epidemiskt uppträdande, akut infektionssjukdom, orsakad av difteribacillen (Löfflers bacill) o. utmärkt av grävita, hinnika beläggningar på svalgslimhinnorna, feber, lymfkörtelsvullnad o. dåligt allmäntillstånd. Farliga komplikationer kunna uppkomma genom inflammationens övergripande på struphuvudet (strypsjuka) o. genom difterigiftets verkningar på hjärtat, nervsystemet o. njurarna. Bakterierprov från svalget äro betydelsefulla för diagnosen. Viktigaste behandlingen är insprutning av difteriserum, vilket består av blodserum vanligen från hästar, vilka förutbehandlats med difterigift (difteritoxin) o. därvid bildat skyddssämnen (difteriantitoxin) mot detta. Difterifall skall isoleras enligt epidemilagen. Jfr Krupp.

Diftong' (av grek. *diftongos*, dubbelljud), tveldjud, förening av två vokaler i samma stavelse. Förekommer i nysvenskt riksspråk blott i ord av främmande ursprung, t. ex. paws, augusti. Däremot vanlig i dialekter.

Di'gamma (*J-*), namn på 6:e bokstaven i det äldre forngrek. alfabetet, betecknande ett v-ljud. Försvann snart ur uttal o. skrift men fortlevde som siffertecken för sex.

1. Digby [diggb'i], John, earl of Bristol (1580—1654), eng. statsman, en av Jakob I:s förnämsta utrikespolit. rådgivare.

2. Digby, sir Kenelm (1603—65), eng. filosof o. politiker, en av stiftarna av Royal Society.
Di'gelpress (av ty. *Tiegel*, degel), en tryckpress, där papperet placeras på en plan skiva (digel), som under tryckningen pressar detta mot tryckformen. Jfr Snällpress o. Rotationspress.

Digerdöden (av fsv. *digher*, stor), stordöden el. svarta döden kallades under sina härjningar i Sverige 1350 den från Asien kommande pest (böld- o. lungpest), som under 1340- o. början av 1350-t. gick fram över större delen av Europa. Omkr. 25 mill. människor förmodas då ha fallit offer för dess härjningar.

Digere'ring (av lat. *dige'rere*, upplösa), metod åt medelst lämplig vätska som lösningsmedel urlaka vissa lösliga beståndsdelar ur ett fast ämne.

Digestibel (av lat. *digesti*, upplösa), smältbar.

Digestion (lat. *digestio*, av *dige'rere*, upplösa), matsmältning. — Digestiv, som befordrar matsmältningen.

Digitälis, örtsläkte (fam. *Scrophulariaceae*), 25 arter i Europa, Medelhavsområdet o. v. Asien. Högvuxna, blad hela, spetsade, blommor strutlika, buktigt vidgade, i ensidig toppställd klase, frukt en kapsel. *D. purpurea*, fingerborgsblomma (se bild), röd-violett- el. vitblommig, omtyckt trädgårdsväxt. Innehåller starkt giftiga ämnen (digitoxin, digitalin m. fl.), vilka i lämplig dos påverka den försvagade hjärtmuskeln, så att hjärtats arbete blir kraftigare, långsammare o. regelbundnare, varvid blodcirkulationen i sin helhet förbättras. D. saknar motsv. effekt på friskt hjärta.

Di'gitus, lat., finger.

Digne [dinj], huvudstad i dep. Basses-Alpes, s.ö. Frankrike, 6,300 in v.

Dignite't (lat. *dignitas*, av *dignus*, värdig), värdighet, ämbete, äreställe. — Mat. Potens.

Dignitä'r (av lat. *dignitas*, värde), innehavare av en värdighet el. ett äreställe.

Digressio'n (lat. *digressio*), avvikelse.

Digy'nia (av grek. *dis*, dubbel, o. *gynē*, kvinna), ordningar inom flera klasser av Linnés sexualsystem, utmärka genom förekomsten av 2 stift i blommorna.

Di'i oonsen'tes, lat., »de rådgivande gudarna», beteckning för den 217 f.Kr. i den rom. statskulten officiellt upptagna grek. gudakretsen av 12 högre gudar o. gudinnor: Jupiter o. Juno, Neptunus o. Minerva, Mars o. Venus, Apollo o. Diana, Vulcanus o. Vesta samt Mercurius o. Ceres.

Di'i majo'res, lat., »högre gudar», hos romarna beteckning för äldre o. förnämre gudomligheter i motsats till nyare o. mera oansenliga, dii minore's, »lägre gudar».

Dijon [digjä'ne], huvudstad i dep. Côte-d'Or, ö. Frankrike, vid fl. Ouche, 101,000 inv. (1946). Vacker stad med många gamla, intressanta byggnader, bl. a. rådhuset, i vilket ingå rester av hertigarnas av Burgund borg, nu använt som konstmuseum, kyrkor i gotik o. renessans, justitiipalats från 1500-t. samt det delvis bevarade kartusianerkloster Charreuse de Champmol utanför D. med Claus Sluters Mosesbrunn. Univ. gr. 1722. Betyd. industri (ölbrggerier, senaps- o. tobaks- o. kem. fabriker). Livlig handel, särsk. med vin o. spannmål. — D., antikens Divio, var 1179—1477 hertigdömet Burgunds huvudstad.

Dikabröd el. odika bröd, bröd, berett av rostade frön av dikaträd, trop. Afrika.

Dika fett, fett, som erhålles ur rostade frön av dikaträd, användes vid tillverkning av tvålar, pomador m. m.

Dikanäs, kyrkobokf.-listr. i Vilhelmina kommun, Västerb.l. 1,254 inv. (1947). Kyrka. Turistort.

Dikaträd, arter av trädsläktet ' *Irvingia*.

Di'ke, i grek. myt. rättvisans gudinna, en av horerna.

Diklina växter (av grek. *dis*, dubbel, o. *klōnē*, bädd), sådana växter, vilka endast ha enkönade blommor (han- o. honblommor). Finnas dessa på samma individ, äro växterna sambyggare, t. ex. gran, finnas de på skilda individ, äro växterna tvåbyggare, t. ex. sälg.

Dikningslagen, benämning på 7 kap. vattenlagen, som handlar om torrläggning av mark genom dikning t. m.

Dikningsmaskin, ett med grävsopor utrustat paternosterverk för grävning av täckdiken med motorkraft.

Dikogami' (av grek. *dika*, i två delar, o. *gamos*, giftermål), beteckning för det förhållandet, att ståndare o. pistiller i en tvåkönad blomma icke samtidigt nå full utveckling, varigenom självbefruktning förhindras.

Dikotomi' (av grek. *dika*, i två delar, o. *temnēin*, skära), gaffelförening, en hos kryptogamerna vanlig föreningsform, som innebär, att den arbetande växtpunkten i stam- el. rotspetsar halveras, varefter halvorna uppbygga var sin nya dotteraxel. Vid falsk dikotomi avbryter huvudaxeln sin tillväxt (t. ex. genom blombildning) o. 2 motsatta sidoknoppar utväxa omedelbart under dess spets i likvärdiga grenar (ex. misteln).

Dikotyledo'ner, växter tillhörande gruppen *Dicotyledoneae*.

Dikt (av ty. *dicht*, tät), nära intill, tät. Rodret säges ligga dikt, då det lagts så mycket det går åt endera sidan.

Dikta (av tv. *dicht*, tät), täta springor i metall- el. träföremål genom drivning (se d. o.) el. med inmcjsling av den ena plätens uttunade kant i den andra pläten vid nitskvar.

Diktafon [-fän], fonograf, i vars mjuka vaxrulle telefonsamtal, brevdiiktat o. dyl. kunna upptagas o. sedan återgivras. Jfr Talregistreringsapparat.

Diktamen (av lat. *dicta're*, föresäga), föresägning, förestavtnis. Verb: diktate'ra.

Diktator. i. Fornromersk ämbetsman med oinskränkt laglig myndighet, tillsatt för viss tid vid utomordentliga tillfällen (sista gången 202 f.Kr.). — 2. I modern tid utom författningen stående innehavare av absolut makt, erövrade genom statskupp för längre el. kortare tid. — Diktat'or, diktators ämbete, makt o. myndighet, utövad av diktator. Jfr Envälde.

Diktora (av lat. *dicta're*, föresäga), bestämma, förestava.

Diktation (av lat. *dicere*, säga, tala), uttal, framsägningssätt (om skadespelare).

Diktö'nus, Elmer, f. 1896, finl. författare. D:s ojäma, kantigt originella lyrik är expressionistiskt inställd, den förenar naivism o. effektivt raffinering, o. ger uttryck åt socialt frihetspatos o. hänigen naturdyrk. *Min dikt* (1921), *Hårda sånger* (1922), *Varsel* (1943) m. fl. Urval: *Gräs och granit* (1937). *prosa bl. a. *Janne Kubik* (1933) o. *Höstlig bastu* (1944).

Dilatatio n (av lat. *dilatari*%, utvidgning). Fys. En kropps utvidgning, t. ex. genom uppvärmning. — Med. Plötsligt uppkommande utvidgning av ett hålorgan (magsäck, hjärta, blodkärl osv.); med konst utförd vidgning av en öppning el. en kanal i kroppen.

Dilemma, grek., trångmål, klämma; kinkigt val, valet o. kvalet.

Dilettant' (it. *dilettante*, av lat. *delecta're*, roa), person som sysslar med konst el. vetenskap endast för sitt nöjes skull; kläpare.

Diligens [-ijangs] (av lat. *diligens*, omsorgsfull), fyrhjuling, av 2—6 hästar dragen täckvagn (se bild) för befördning av post o. passagerare. I Sverige inrättades den första diligensförbindelsen (Sthlm—Ystad) 1830; den sista (Göteborg—Varberg) indrogs 1888. Ett nytt slags diligenser äro de omnibusar för post o. persontrafik, som postverket från 1925 insatt på vissa sträckor i anslutning till järnvägstracken.

Dill, *Ane'thum grave'olens* (fam. *Umbelliferae*), en ettårig, från Medelhavstrakterna härtamande ört, intill meterhögh, glatt med trådlikt delade blad o. gula blommor. Rik på flyktiga oljor. Allmänt odlad kryddväxt.

Dill, sir John (1881—1944), eng. militär, överbefälh. för de britt. styrkorna i Palestina 1936—37. Generalstabschef maj 1940—dec. 1941, dessförinnan vice generalstabschef. Fältmarskalk 1941.

1. Dillner, Johan (1785—1863), präst, musiker. För att främja kyrkosången uppfann D. ett enkelt stränginstrument, psalmodikon, o. en lättfattlig siffernotskrift.

2. Dillner, Gunnar (1875—1942), sonen till J. D., industriman, kommerseråd 1915, verkst. dir. för Trafik-AB. Grängesberg-Oxelösund, Luossavaara-Kirnavaara AB., Grängesbergs Gruv-AB. 1916—30. Utg. arb. i bergstekniska o. metallurgiska frågor.

Dillnäs, se Gäsinge-Dillnäs.

Dillon [dill'>n], John (1851—1927), irländsk politiker, en av ledarna för home-rule-rörelsen.

Dilthey [dill'taj], Wilhelm (1833—1911), betydande tysk kulturfilosof, prof. i Berlin 1882, kritiserade användandet av naturvetenskapliga metoder inom de hist. vetenskaperna. Dilu'en'do, it., musikerter: bortdöende.

Diluti'n, en för rengöring använd vätska av kolväten.

Diluvium, lat., egentl. översvämning, syndafloed; istiden; i geologien äldre benämning på

avlagringar från istiden. — Adj.: diluvia'l, diluvi'a'nsk.

Dim., förkortning av *diminuendo*.

Dimbildare, ämnen, som utveckla dimma el. rök vid förbränning el. genom reaktion med luftens fuktighet, ex. fosfor, oleum, klorosulfonsyra el. blandn. av koltetraklorid o. zinkstoft. Användas för att dölja militära operationer, som skydd mot frostsador på växter under klara nätter o. vid rökskrift från flygplan (skywriting).

Dimbo, kommun i ö. Västergötland, Skarab. l. (past.adr. Dimboby); Slättings landsf.distr., Vartofta o. Frökinds doms. 48 f inv. (1947).

Dinie [dajm], amerik. silvermynt = 10 cents.

Dimensio'n (lat. *dimen'sio*), mått, storlek. Fys. De flesta fysikaliska storheter äro matematiskt förbundna med varandra, geometriskt, genom naturlagarna osv. o. kunna därigenom uttryckas i ett fåtal grundläggande storheter ss. längd, massa o. tid, varvid dessa inga hopmultiplicerade o. i form av positiva el. negativa potenser. Sammanfattningen av dessa potenser kallas storhetens dimension. — Geom. Man talar om en, två, tre osv. dimensioner hos en geometrisk figur allt efter det antal mot varandra vinkelräta riktningar, utefter vilka en punkt är rörlig inom figuren. Sålunda har en kurva en, en yta två o. en kropp tre dimensioner.

Dimgrana't, populär benämning på raketprojektilet för dimkastare. Jfr Raketprojektilet.

Diminuen'do (it., av lat. *diminu'ere*, förminska), musikerter: avtagande i styrka. Förkortas *dim.* o. tecknas >.

Diminutfv (av lat. *diminu'ere*, förminska) ord, som genom sin ena sammansättningsdel el. genom ändelse fått betydelsen av att vara mindre än stamordet, t. ex. *staty ett* (av *staty*).

Dimissio'n (lat. *dimissio*, av *dimi'ere*, avskeda), entledigande, avskedande. — Dimissio'nerna, begära avsked. — Dimissio'nsexamen, avgångsexamen; förr (teoretisk) prövetexamen. — Dimissio'nsrätt, rätt för enskild läroanstalt att anställa studentexamen med sina lärjungar.

Dimi'trij, dets. som Dmitrij. Dimftrov, Georgi f. 1882, bulgarisk politiker, urspr. typograf, en av Kominterns främsta ledare. Sekr. i bulg. fackföreningscentralen 1904—23, medl. av sobranjen 1913—23. Sistnämnda är dömdes han till långvarigt fängelsestraff för deltagande i ett kommunistiskt uppror. Flydde och vistades de följande åren i Moskva o. Centraleuropa. Anklagades 1933 för deltagande i tyska riksdagsbrändens men frikändes. 1935 blev D. Kominterns generalsekreterare o. som sådan överledade för den internationella kommunistpropagandan. D. återvände 1945 till Bulgarien o. blev nov. 1946 konseljpresident.

Dimitte'ra (lat. *dimittere*), avskicka, avskeda. Dimkammare, dets. som Wilsonkammare.

Dimma, molnlik samling av fritt svävande, små vattenpartiklar omedelbart över jordytan. Bildas genom kondensering av luftens vattenånga, varvid damm, rök o. dyl. tjunggör som de föremål (kondensationskärnor), varpå vatten utfalles, o. därigenom underlättar dimbildningen. Dimman kan vara olika starkt utvecklad från dis till tjocka, beroende på vattenpartiklarnas storlek o. mängd.

Dimorf (av grek. *di'morfo's*), tvåformig; ämne som kristalliserar på 2 sätt; djur- el. växtart som uppträder i 2 former.

Dimorfi'el. dimorfi's m' (av grek. *dis*, dubbel, o. *mor fe'*, form). Bot. Beteckning för det förhållandet, att ett o. samma organ, t. ex. blad o. blommor, förekommer i två olika typer: gälblad o. flytblad hos *Batrachium-artet*; han-

o. honblommor hos växter med enkönade blommor. — *Zool.* Samma djurarts upprädnad under till det yttre olika utseende. Som könsdimorfism i betecknas det förhållande, att de båda könen äro olika, t. ex. tuppen o. hönan. Så som dimorfism är det förhållande, att en o. samma djurart har olika utseende vid olika årstider, antingen till följd av ombyte av beklädnad (t. ex. haren) el. genom alstrande av till utseendet olika generationer för t. ex. höst o. vår, torr tid o. regntid osv. — *Kem.* Det förhållande att vissa ämnen kunna förekomma i två olika kristallformer. Jfr Polymorfi.

DIN, förkortning för *Deutsche Industrie-Norm*, betecknar den tyska standardiseringen på olika tekniska områden. Ex. ljuskänsligheten hos fotografiska plåtar o. film anges numera i °DIN (jfr Sensitometri).

Di nan [-naⁿ«], stad i n.v. Frankrike, dep. Côtes-du-Nord (Bretagne), vid fl. Rauce. 10,000 inv. Kurort.

Dinant [-naⁿ*], stad i s. Belgien, prov. Namur, vid Meuse. 7,000 inv. (1936). Under medeltiden en betyd. stad, berömd för sina bronsgjutier. Gotisk kyrka från 1200-t. På en hög klippa ligger stadens citadell. 1914 blev D. nästan förstört av tyskarna.

Dina'r (av lat. *denarius*), Jugoslaviens myntenhets = 100 para.

Dinard [dinar'], stad i n.v. Frankrik, dep. Ille-et-Vilaine (Bretagne). 7,000 inv. Badort.

Dinariska alperna, bergskedja på gränsen mellan Dalmatien o. Bosnien. Högsta toppen Triglav, 1,913 m.

Dinarisk ras (lat. *ho'mo dinaricus*), människoras med kortskalligt, högt huvud, kraftig böjd näsa, platt bakhuvud, mörk pigmentering o. betydande kroppslängd, talrika förtäring på v. Balkanhälften. I Främre Orienten förekommer en varietet av den dinariska rasen, den främreasiat. el. armenoida (*ho'mo f^o*ricus*).

Di nastegel el. kvartstegel fås genom att blanda krossad kvarts med vatten, kalkmjöl o. cement el. lera samt därefter torka o. bränna blandningen vid 1,460—1,470° C. Anv. bl. a. i martin-o. glasugnar på grund av sin eldfasthet.

Diner [dine'] el. *dine* (fr. *diner*), middagsmåltid. — *Diner* a, äta middag.

Dinesen, Isak, pseudonym för Karen Blixen-Finecke.

Ding an sich, ty., »tinget i sig». Kants benämning på den objektiva verkligheten, sådan den är, oberoende av o. oåtkomlig för det uppfattande subjektet. Motsats: »tinget för oss», verkligheten sådan vi uppfatta den.

Din'go, *Canis din'go*, anses av en del forskare vara en av människan till Australien förd, senare förvildad, medelstor tamhund, av andra åter för en äkta vildhund.

Ding-tuna, kommun i Sö. Västmanland, Västmanl. l.; Västerås landsf. distr., Västmanl. mell. doms. r.361 inv. (1947).

Dinitrofenol [-ål] o. **Dinitrokresol** [-ål], två ämnen som stegra ämnesomsättningen o. därför användas som verksamma avmagningsmedel. Allvarliga komplikationer, bl. a. starr o. t. m. dödsfall, kunna dock uppträda. — *Dinitro* (ort)kresol, ofta förkortat *DNOC*, användes i form av natrium- el. ammoniumsalt dels till besprutning av sådesfält för att hämma ogräsets utveckling o. dels i form av en oljeemulsion för att bekämpa vissa skadeinsekter på fruktträd o. bärbuskar.

Dinitrol [-ål], ett kemiskt rostskyddsmedel. **Din'ka**, muhammedansk negerfolk i ö. Sudan. Ca 1 mill.

Dinkelsbuhl, ålderdomlig stad i s. Tyskland, mell. Bayern. 1351—1802 fri riksstad. Ca 5,000 inv. S:t Georgskirche (1448—99) är en av Tysklands märkligaste sengotiska hallkyrkor (se bild). Till minne av stadens räddning undan svenskarna i trettioåriga kriget firas årligen en fest (1777).

Dinoflagellater, *Peridinaeae*, en grupp encelliga, mikroskopiska organismer, som utgöra en stor del av havets plankton o. bidraga till »mar-elden». Föröka sig vanl. genom delning.

Dinosaurier, vetenskapligt namn för en grupp bland skräcködlorna.

Dinotherium, ett utdött elefantdjur med kraftiga nedåtböjda betar i underkäken o. 5 kindtänder i såväl övre som undre käken. I överkäken äga betar. (Se bild.)

Dioeasarea, nu Sefarje, by i n. Palestina (Galilée), n. om Nasaret, ansedd som boningsort för Johannes döparens föräldrar. Vid tiden för Kristi födelse en rätt betyd. stad.

Diocletianus, Gajus Aurelius Valerius (omkr. 243—316), rom. kejsare 285—305. D. besegrade rikets fiender o. återställde den inre enheten genom förvaltningens centralisering; sökte genom stränga påbud fullständigt utplåna kristendomen. Då han ansåg det omöjligt att ensam försvara det stora riket, uppdelade han kejsarriket på sig själv o. tre medregenter. Residerade i Nikomödia; avsåg sig tronen 305.

Diocletianus' termer, märklig, 305—306 betydligt utökad, ännu delvis bevarad badanläggning i Rom. Senare upplåter: till kartusianerkloster. Den stora hallen ändrades av Michelangelo till den nuv. kyrkan *S. Maria degli Angeli*. En annan del inrymmer *Museo Nazionale* med märkliga antika skulptursamlingar.

Dio'd, elektronrör med två elektroder; saknar således galler.

Diodo ros, en vid tiden för vår tideräkning början levande grek. historiskrivare från Sicilien (därför kallad *Siculus*), vilken skrev en delvis bevarad världshistoria (*Biblioteka*).

Dioecia, tjuogoandra klassen i Linnés sexualsystem. Omfattar växter med han- o. honblommor, fördelade på olika individ (ex. sälgar o. popplar).

Diofa'n, skyddat varunamn på genomskinligt foliematerial, främst, av cellulosaacetat. Svårantändligt, har god vattenbeständighet. Jfr Cellon.

Diogenes. I. D. från Sinope, d. 323 f.Kr., grek. filosof, anhängare av kyniska skolan, vars lärar han enl. sagan sökt tillämpa i livet, bl. a. genom att till bostad välja en tunna. — 2. D. från Laerte, 3:e årh. e.Kr., grek. filosof, förf. till en viktig biografi över grek. filosofer.

DiöTk (av grek. *dis*, dubbel, o. *öik*, hem), beteckning för växter, vilka äga skilda han- o. honindivid, tvåbyggare.

Diomedes. i. Grek. sagokonung i Trokien. Han ägde 4 eldsprutande hästar, som han fodrade med de främlingar, som kommo till hans land. Herakles fångade hästarna o. kastade D. själv framför dem till föda. — 2. Konung i Argos, Thydevs' son, en av de grek. hjältarna i Trojanska kriget.

Di'on (omkr. 410—353 el. 354 f.Kr.), syrakusansk statsman, fördev Dionysios d. y. Mordades då han sökte genomföra en förfätningsändring i aristokratisk riktning.

Dionaea, örtsläkte (fam. *Droseraceae*). Enda art *D. muscipula*, flugfälla (Carolina, Florida), en i sumpmarker levande växt; fångar o. förtär insekter med sina rundade, i kanten grovtaggiga bladkivor, vilka vid beröring snabbt hopvikas långa medelnerverna.

Dio'ne, i grek. myt. en gudinna, dotter av Okeanos o. Tetys, genom Zevs moder till Afrodite.

Dioni'n, etylmorfinhydroklorid, vitt vattenlösligt pulver, smärtstillande o. hostlindrande medel. äv. använt vid höfeber o. vissa ögonsjukdomar.

Dionysierna, forntida grek. fester till Dionysos' ära, fyra årligen, av vilka »de stora» firades med skådespel. Dionysierna ägde i allm. en uppsluppen o. orgiastisk karaktär. Ur Dionysierna uppstod det grek. dramat.

1. Dionysios d. ä. (omkr. 430—367 f.Kr.), enväldshärskare (»tyrann») i Syrakusa; erövrade en stor del av de grek. kolonierna på Sicilien. D. ägde betyd. statsmannaegenskaper men var grym o. misstänksam.

2. Dionysios d. y., son till D. d. ä., var en grym o. oduglig despot; förjagades slutl. (356 f.Kr.) från Syrakusa.

Dionysios Areopagita, medlem av areopagen i Aten, enl. Apg. 17: 34 omvänd av aposteln Paulus; ansågs ss. förf. till flera, först i 5e årh. tillkomna skrifter av mystiskt innehåll, som påverkat den orientaliska kristendomen.

Dionysios från Halikarnassos, grek. historieskrivare i Rom på Augustus' tid, förf. till ett verk om Roms äldsta historia.

Dionysios exiguus, d. före 544, skytisk munk, abbot i Rom. D. är upphovsman till dionysiska tideräkningen, som tar Jesu födelse till utgångspunkt.

Dionysos el. Bakkos, i grek. myt. vinets gud, son av Zevs o. Semele. Åtföljd av satyrer, silener, backanter, mainader o. nymfer, alla upptända av rusig var, drog D. från land till land. D. var äv. hänförelsens o. förutsägelsens gud. Jfr Dionysierna o. Bacchus.

Diopter (av grek. *di'optra*, något varigenom man ser), sikte, vanl. bestående av en siktskåra o. en lodrät fin tråd, vilka insyftas så, att de täcka både varandra o. ett observerat föremål. Användes vid lantmätteriinstrument, kompasser, precisionsgevär m. m.

Dioptri' (av grek. *dis*, dubbel, o. *ops*, öga), mått för den ljusbrytande kraften i ögat, äv. för styrkan av de ögonglas, som fördras för att korrigera brytningsfel i ögat. Ar lika med inverterade värdet av brännvidden i meter. — Dioptri'k, gammaldags benämning på läran om ljusets brytning i linser o. dyl.

Diora'ma (av grek. *dia'*, genom, o. *hora'ein*, se), arrangemang med verkliga föremål (t. ex. uppstoppade djur) i förgrunden o. målad o. be-lyst bakgrund, vilka sedda på avstånd smälta samman till en helhetsbild.

Diorism' (av grek. *di'o'ros*, tydlig). *Geom.* En sats, som anger ett möjlighetsvillkor för ett problem.

Dioriti' (av grek. *dioro's*, tydlig), tät till grov-kornig grönstensbergart, väsentl. bestående av plagioklas o. hornblände. Användes under benämningen »svart granit» till skulpturändamål.

Disco rea, växtsläkte (fam. *Diosioreaceae*,

närstående fam. *Amaryhidaceae*), över 600, huvudsakl. i tropikerna växande arter. Klängande örter el. halvbuskar med handnerviga blad, små oansliga blommor i klander från bladvecken samt knölformade, stärkelseri-ka, stundom mycket starkt ans vällda rotstockar, vilka ätas. *D. batatas* (Kina, Japan), *D. bulbifera* o. *D. alata* (Indien), yamsrötter, allmänt odlade, lämna en viktig folknäring.

Diosko'rides, grek. läkare o. botaniker i i:a årh. e.Kr., förf. till *Peri i'eres iatrikes*, en under medeltiden flitigt anlitad bok rörande läkemedlen, framför allt medicinalväxterna.

Dioskurerna, Kas'tor o. Polydev'kes, lat. Castor o. Pollui, i grek. myt. Zevs o. Iedas tvillingsooner. De deltog i många bragder, bl. a. i argonauternas färd o. i den kaly-donska vildsvinsjakten, o. avbildas i den antika konsten ridande på el. ledande var sin vita häst.

Diospyros, växtsläkte (fam. *Ebenaceae*), ca 300 arter i tropikerna växande träd o. buskar; många, särsk. de som tillhöra det indomalajiska området, t. ex. *D. ebenum*, lämna i sin kärn-ved ett utmärkt ebenholts. *D. kaki*, kaki-plommön el. persimon, ett av Kinas o. Japans viktigaste fruktträd.

Dioxa'n, dietylendioxid, 0(CH₂•CH₂)₂O, färglös vätska med kokp. 102°, viktigt lösnings-medel. Framställs genom upphettning av glykol med svavelsyra) o. utgör dess di-eter. Jfr Etylenoxid.

Dipente'n, ett kolväte, som ingår i terpen-tinolja. Utgör den optiskt inaktiva (racemiska) formen av limoncen. Jfr Terpener.

Dipepti'der, föreningar av två aminocy-molekyler på sådant sätt, att gruppen -CO•NH-ingår i formeln (s. k. peptidhiudning). Bildas vid äggviteämnenas nedbrytn. i tarmen. Jfr Peptider.

Diplo'id (av grek. *diplo's*, dubbel, o. *ei'dos*, utseende) säges en organisck cell vara, då i cellkärnorna finnas två satser kromosomer.

Diplokokker (av grek. *diplo's*, dubbel), klotformade bakterier (kocker), som ligga två o. två tillsammans. Av denna typ äro lunginflammationens, gonorréns m. fl. bakterier.

Diplom [-äm] (av grek. *di'ploma*, brev), under antiken ämbetsutskrivelse på två mot varandra lagda, förseglade skrivtavlor. Sammanfattande beteckning på offentlig handling från medeltiden; urkund. Num. skrivelse, vare någon tilldelas en utmärkelse (d i p l o m e r a s).

Diploma't (av grek. *di'ploma*, brev), person som ägnar sig åt diplomati; i överförd bemärkelse en världslok, beräknande man.

Diplomatarium, lat., handskriven el. tryckt samling av äldre urkunder, särsk. medeltida.

Diploma'ti', kunskap om staternas förhållande till varandra inbördes samt den praktiska tillämpningen av denna kunskap; äv. samling av personer, som å olika staters vägnar användas i denna praktik (»diplomatiska kåren»). — Den svenska diplomatiens organiserades i fastare former från början av 1600-t.

Diploma'ti'k, den hist. hjälpvetenskap, grundlagd av Mabillon, som genom undersökning av urkunder el. diplom söker bestämma deras värde som hist. källa.

Diploma'tisk, som hör till diplomatiens; som avser diplomatisk; noggrant återgivande (grund-texten); smidig, slug.

Diploma'tiska kåren (fr. *corps diploma-tique*), sammanfattande benämning på samtliga hos ett statsöverhuvud akkrediterade sändebud o. deras underlydande tjänstemän. Den på platsen äldste kallas »doyen».

Diplomingenjör, titel för personer, som genomgått vissa utländska tekniska läroanstalter.

Diplomvetenskap, dets. som diplomatik.

Diplopi' (av grek. *diplo's*, dubbel, o. *ops*, öga), dubbelseende, ett sjukligt tillstånd, vid vilket

föremålen synas dubbla. Beror på förlamningar av yttre ögonmusklerna o. är ett viktigt symptom vid sjukdomar i hjärnan o. hjärnnerverna.

Dipol'moment', elektriskt vriddningsmoment, som verkar på molekyler med positiva o. negativa laddningar på skilda ställen (dipoler). Uppstår genom influensverkan i ett elektriskt fält men är för många molekyler av permanent natur, beroende på osymmetrisk byggnad. Dipolmomentet kan bestämmas genom mätning av dielektricitetskonstanten o. tilläta slutsatser om molekylernas byggnad. Jfr P. Debye.

Dippel, Johann Konrad (1673—1734), tysk teolog o. läkare, stridbar representant för pietismen. D. kom 1726 till Sverige o. blev följ. år Fredrik I:s läkare men förvisades redan 1728 för sin pietistiska propaganda.

Dipsacaceae, växtfamilj, omfattande örter el. halvbuskar med motsatta blad o. blommor i korgliknande, av hök fjäll omgivna samlingar. Krona sambladig, 4- el. 5-tälig, foder dubbelt, ståndare 4, stift 1; nötkrutt. Hit hör bl. a. släktena *Dipsacus*, *Cephalaria* o. *Scabiosa*.

Dipsacus, växtsläkte (fam. *Dipsacaceae*), 12 arter (Europa, Medelhavsområdet, Indien). *D. fullo* num, kårdistel. D. kom 1726 till Sverige o. blev följ. år Fredrik I:s läkare men förvisades redan 1728 för sin pietistiska propaganda.

Dipsomani' (av grek. *dip'sa*, törst, o. *mani'a*, raseri), periodsuperi. — *Dipsomani'*, periodsupare.

Diptam, enda art av växtsläktet *Dictamnus*. Dipterothecaceae, växtfamilj, omfattande huvudsakl. i tropiska Asien växande, ständigt grönskande träd. Foderblad vinglikt förlängda vid fruktmodningen. Vävnaderna föra harts el. kamfer. Hit hör bl. a. släktena *Dryobalanus* o. *Shorea*.

Dipteros, grek. tempel av rektangulär form o. omgivet av en dubbel rad kolonner.

Dipteryx, växtsläkte (fam. *Leguminosae*), 8 arter i tropiska Amerika. *D. odorata* (Venezuela, Surinam), ett högvuxet träd, lämnar de värdulnande tonkabonorna, som användas till parfymering av snus.

Diptyk (grek. *dip'tykon*, dubbelt hopvikt), 1. Skrivtavla, bestående av två hopfällbara skivor av trä, elfenben el. ädla metaller o. stenar. Innersidorna voro överdragna med wax, i vilket aneckningarna inristades, yttersidorna pryddes ofta med relief (konsulardiptyk, se bild). De voro vanliga under antiken. Den kristna kyrkan använde dyl. föl upptecknadet av martyrer, kyrkornas föreståndare osv. o. uppställde tavlor på altaret. — 2. Medeltida, tyvärdad, skåpförmad altarpredn med reliefutsmückning. Jfr Triptyk.

Dipylon (grek., dubbelport), det forntida Athens n.v. stadsport. Utanför denna låg stadens viktigaste gravplats, där man påträffat många learkl från den geometriska stilstens tid (omkr. 1000—700 f.Kr.). Efter denna tyndort kallas liknande kår dipylonvaser.

Diraa [daj'røk], Paul, f. 1902, eng. matematiker o. fysiker, prof. i Cambridge 1932. Ilerköll hälften av 1933 års nobelpris i fysik för en atommekanik, som till sina konsekvenser nära överensstämmer med Schrödingers o. 2-leisensbergs teorier. D:s atomteori fick ett starkt stöd genom upptäckten av positronen (jfr C. D. Anderson).

Direktor mus'ices, lat., musikkdirektör. I Sverige titel för läraren i musik vid Uppsala univ. **Direkt'** (lat. *direct'us*), rak, omedelbar, utan avbrott el. omvägar.

Direkt' anföring, ordagrant återgivande av ett yttrande, t. ex. han sade: »Jag är glad.» Motsats: indirekt anföring.

Direktion (av lat. *dirigere*, rikta, styra), riktning; styrelse, ledning.

Direkti'v, rättesnöre, föreskrift.

Direktöar, den franska kvinnodräkten under direktoriets tid, kännetecknad av högt placerad midja o. korta puffärmor. Snörliv följ. — **Direktör** arstil, annan benämning på den tidiga emprens möbelstil.

Direktorialförfattning, den under det franska direktoriet gällande författningen.

Direktorium (lat., av *dirigere*, styra), styrelse, ledning. — *Hist.* Den myndighet, som okt. 1795—nov. 1799 utövade makten i Frankrike. Bestod av fem medlemmar, direktorer, som utsågs av folkrepresentationens två kamrar, de femhundra rådet o. de gamla rådet. Vid direktoriets 3 sida stod en ansvarig ministär. Störtades av Bonaparte vid brumairekuppen.

Direktör' (av lat. *dirigere*, styra), ledare av ett företag, föreståndare. Fem.: direktör's.

Dirham el. *d r a h e m* [dram], en på Balkan o. i Främre Asien allmänt brukad vikt av växlande storlek (2—3 gram).

Dirichlet [-klej], Peter Gustav I, jeune (1805—59), tysk matematiker, utförde grundläggande undersökningar rörande den högre analysens anv. inom taleteorien.

Dirigent' (av lat. *dirigere*, leda), ledare; musikanförare. — **Dirigör** el. leda, styra.

Dirigold, ett slags aluminiumbron.

Diriks, Karl Edvard (1855—1930), norsk målare, har företädesvis målat impressionistiska ovädersbilder.

Dirk, tåg, som uppår ett gaffelslags bom.

Dir'ke, i grek. myt. en tebansk drottning, Antiope's fiende. Jfr Antiope.

Dir'schau, tyska namnet på Tczew.

Dis, svag dimma. Jfr Dimma o. Solrök.

Dis, kvinnlig växlighet o. dödsgodomlighet. Jfr Diser.

Dis. 1. Grek. förstavelse med betydelsen två, dubbel. Skrivs före konsonant *di*. — 2. Lat. förstavelse, betecknar motsats el. åtskilljande.

Disa, svensk sagodrottning, huvudpersion i ett drama med samma namn av Messenius.

Disablot (av fnord. *dis*, ödesgudinna, o. *blót*, offer) el. *disating*, offerfest i Uppsala, ägnad åt diserna. Härav *Distingens* marknads, som ännu hålles i Uppsala i febr. el. mars (kreaturs- o. påvelskmarknad).

Disagio, underpris. Jfr Agio.

Discessus (lat., av *discedere*, gå åt skilda håll), gående åt olika håll; omröstnings sätt, varvid ja- o. nejströande gå åt var sin sida.

Discip'el (av lat. *discere*, lära sig), lärjung. * **Disciplin** (av lat. *discere*, lära sig), vetenskapsgren; tukt, krigslydnad. — **Disciplin** e'ra, vänja vid krigstukt, hålla i ordning.

Disciplinmä, militära brottmåll, i vilka bestraffningsrätten tillkommer vederb. befälhavare; ärenden om civila tjänstemäns bestraffning, som avgöres inom vederbörande ämbetsverk och ej göres till domstolssak.

Disoiplinstraff, särskild straffart, som ädmes för brott enligt strafflagen för krigsmakten; arrest utan bevaktning, vaktarrest, skarpt arrest o. sträng arrest.

Disciplinär, hörande till disciplin. — **Disciplinär** bestraffningsrätt, rätt för vederbörande verks chef el. militärfälhavare att i vissa fall ålägga underlydande bestraffning.

Disoomyces, disksvampar, svampar vilkas fruktkroppar utgöras av apothecier el. liä det sporsäckförande lagret, hymeniet, fritt utbrett över någon del av fruktkroppen. Ex. murklor, släktena *Dasyyscypha*, *Peziza* m. fl.

Di'ser (isl. *disir*), i nord. myt. namn på kvinnliga växtlighets-, skydds- o. dödsgudomligheter, till vilka man offerade (disabiot).

Disful, stad i v. Iran. 50,000 inv. (1933). Delvis inbyggd i klipporna. I närh. ruiner av Susa.

Disharmoni' (av lat. *dis*, isär, o. *harmo'ni'*, samklang), missljud; oenighet; själso. — Disharmoni' i sk., missljudande, söndersliten, orolig.

Disjunktiv (av lat. *disjungere*, särskilja), särskiljande; oförenlig. — Disjunktiv konjunktion, t. ex. eller, antingen — eller.

Diskant' (av lat. *dis*, isär, o. *can'tus*, sång), den högsta av fyra sångstämmor; övre hälften av tonomfånget på ett piano. Under medeltiden en till en given stämma (tenor) satt ny melodier, äv. namn på en flerstämmig sats.

Diskblommor, de inre trattel. rörliga blommorna hos korgblommiga växter (fam. *Compositae*), särsk. hos sådana, vilkas korgar ha tunglika kantblommor (ex. prästkragen). (Se bild.)

Disko, ö utanför v. kusten av Grönland. Ca 8,600 kvkm, 700 inv. Längst i s. Godhavn (med biologisk station).

Disko-bukten, vik på v. kusten av Grönland, s. om ön Disko.

Diskofil' (av grek. *dis'kos*, skiva, o. *fil'os*, vän), ivrig grammofonlyssnare.

Diskontering el. växeliskontering (it. *sconto*, av lat. *computus*, beräkning), köp av icke förfallna växlar.

Diskontinuerlig (av lat.), med avbrutet sammanhang; utan övergång; språngvis fortskridande.

Diskonto (it. *sconto*, av lat. *computum*, beräkning), vid skuldförbindelsen utan ränta (ss. växlar) verkställt avdrag från en skuldsummas nominella belopp, som göres, då skulden betalas el. överlåtes före förfalltiden. Diskonto benämns vanl. äv. den räntefot, efter vilken avdraget beräknas. Diskontoräntan, som vanl. regleras av de olika ländernas centralbanker, är ett uttryck för kapitalräntan.

Diskontobank, bank som särsk. ägnar sig åt diskontering av växlar.

Diskontör, person som affärsmässigt sysslar med diskontering av växlar.

Diskordans' (av lat.), oöverensstämmelse; olikformig lagring; geol. term som betecknar, att ett lager av skiktade bergarter vilar på äldre lager, mot vilka det bildar vinkel.

Diskreditera (av lat.), misstänkliggöra, ned-sätta.

Diskrepans' (av lat. *diset'epan'tia*), brist på överensstämmelse.

Diskre't (fr. *discret*, av lat. *discer'ere*, avskilja), grannlaga, tystlåten. — Diskre'tion, grannlagheten, tystlåtenhet. — Diskre'tion är, grannlaga.

Diskriminera (av lat. *discrimina're*, urskilja), särskilja, göra åtskillnad (särsk. om tilldelandet av politiska rättigheter efter individernas kvalifikationer ur partisynpunkt).

Disksvampar, namn på svampgruppen *Discomycetes*.

Diskurs' (av lat. *discurr'ere*, springa hit o. dit), meningsutbyte. — Diskursiv kallas den begreppsmässiga kunskap, som successivt fattar sitt föremål. Motsats: intuitiv.

Dis kus (grek. *dis'kos*), rund kastskiva, urspr. av sten el. metall, num. av metallbe-

slaget trä. — Diskuskastning förekom särsk. hos forntidens greker o. upptogs sedan av romarna. Modern idrott har uttagit diskuskastningen, som sker från en cirkel (2.5 m diameter), inom vilken kastaren tar sats genom att svänga sig runt. 1948 gällande världsrekord innehas av A. Consolini, Italien, med 53.34 m. Ett längre, ännu ej godkänt kast har presterats av F. Gordien, För. Stat., med 54.40 m.

Diskussion (av lat. *discut'ere*, sönderdelat), noggrann undersökning; meningsutbyte, överläggning. — Diskutabel, omtvistlig. — Diskutera, utreda, dryfta.

Diskvalifice ra (av lat. *dis*, isär, o. *qualific'era*), göra oduglig, förklara obehörig (som sportterm ett tävlingsdeltagare, som ej uppfyller de uppställda villkoren el. bryter mot dem). — Diskvalifikation, oduglighets-, obehörighetsförklaring.

Dislokation (av mlat. *disloc'a're*, flytta), rubbing. — Geol. Förkastningar, veckningar o. dylika tektoniska rubbningar av jordytan. — Med. Förskjutning av ett organ ur dess rätta läge (vid benbrott, urreldridningar m. m.).

Dismal Swamp [dis'm'l s'wæmp], sumprakt i ö. För. Stat., vid Atlantens kust, på gränsen mellan Virginia o. Nord-Carolina. Bevuxen av snårskog.

Disney [diss'ni], Walt (er), f. 1901, amerik. tecknare o. filmproducent, banbrytande för den tecknade ljudfilmen. D. har givit prov på en rik, burlesk fantasi i sina kortfilmer i färg med populära, människoparodierande djurfigurer som Musse Pigg o. Kalle Anka samt i långfilmerna *Snövit o. de sju dvärgarna* (1938), *Pinocchio* (1940), *Fantasia* (1942), *Bambi* (1943) o. *Tre Caballeros* (1947).

Dispara't (av lat. *dispara're*, åtskilja), olik-artad, väsenslik.

Dispasch' (av lat. *dispassio*, depesch, av *spaciare*, avfärda, klarera), utredning om haveri samt därav uppkomna kostnader o. skadas fördelning på fartygsägare, lastägare o. försäkringsgivare. — Dispaschör, av K. M. för förändrad tjänsteman, har att på haveri-intressenters begäran verkställa dispasch. Dispaschörer finns i Sthm o. Göteborg.

Dispatch money [dispaets' mann'i], eng., gottgörelse för lossning av last före liggettidens utgång, som erlägges till lastemottagaren.

Dispens [dispangs'] (fr. *dispense*), befrielse från vissa författingsenligt åliggande förpliktelser (t. ex. från avläggande av stadga examen), som meddelas av vederbörande myndighet. — Dispensera, bevilja dispens.

Dispensär (fr. *dispensaire*), tuberkulosbyrå. — Dispensärverksamhet, upplysnings- o. undersödsverksamhet närmast att fråga om lungtuberkulos. Sed. 1938 finnes inom varje s. k. sjukvårdsområde i Sverige en centraldispensär med fullständig röntgenutrustning under ledning av specialläkare (självständig el. knuten till annan sjukvårdsanstalt). Dessutom finns distriktdispensärer med sköterska under ledning av i regel respektive tjänsteläkare.

Dispersion (av lat. *dis*, isär, o. *sparg'ere*, sprida), spridning, särsk. ljusets färgspridning. Jfr Brytningsindex o. Spektrum.

Displaced persons [displ'et p's'ons], eng., tvångsförflyttade, gemensam benämning på personer av olika nationaliteter, som under o. efter Andra världskr. fördrivits från sina hem till främmande länder. Antalet d. p. var hösten 1947 enl. IRO 1,346,000, varav i den britt. Tysklands/öncn 233,000 o. i den amerik. 530,000. 1945-47 ombesörjde TJNKRA repatrieringen av de tvångsförflyttade Därefter övertog IRO (jfr d. o.) dess verksamhet.

Disponent' (av lat. *dispo'nere*, ordna), chef för större industri- el. affärsverksamhet. — *Dispo'nera*, råda, förfoga över; anordna, planera.

Dispo'nibel, som står till förfogande. — *Dispo'nibilitet*, tjänstefrihet med skyldighet att tjänstgöra i händelse av behov. Förekommer särsk. inom den diplomatiska representationen.

Dispositio'n (av lat. *dispo'nere*, ordna), anordning, förfogande, utkast med angivna huvudpunkter. — *Med.* Amlag el. mottaglighet för (viss) sjukdom. Man urskiljer medfödd o. förvärvat, ålders-, köns-, ras-, individuell o. organDisposition. — *Mus.* En sångrösts tillfälliga beskaffenhet.

Dispositiva rättsregler (av lat. *dispo'nere*, ordna) kallas sådana, som icke ovillkorligt behöva iakttagas utan tillämpas allenast, om parterna icke på annat sätt ordna sitt inllan-havande.

Dispropor'tio'n (av lat. *dis*, isär, o. *propor'tio*, förhållande), missförhållande, olikhet.

Disputa, it., det gängse men oegentliga namnet på en av Rafaels vatikanska fresker, framställande den himmelska o. den jordiska kyrkan. Tillkom omkr. 1509.

Disputabel (av lat. *disputa're*, avhandla), tvistig, som kan ifrågasättas. — *Disputa-tio'n*, meningsutbyte; offentligt försvar av en vetenskapl. avhandling för erhållande av någon lärdomsgrad, vanl. doktorsgrad. — *Dispu-ter'a*, hålla en disputation, tvista.

Dispy't (fr. *dispute*), meningsutbyte, tvist. — *Disraeli* [disre-'li el. diiri'i'i], Is a a c {1766—1848}, fader till Benjamin D., lord Beaconsfield; eng. litteraturhistoriker. Bl. arb.: *Curiosities of literature* (1791—1834), en samling litterära karaktärsteckningar o. anekdoter. Jfr Beaconsfield.

Diss, den medelt ett I en halv ton höjda tonen d.

Dissektio'n (av lat. *dis*, isär, o. *seca're*, skära), anatomisk undersökningsmetod, som består i att med särskilda instrument, framför allt kniv o. sax, metodiskt uppdelna den döda djur- o. människokroppen i dess särskilda delar i o. för studiet av dessas bygdgn o. anordning. — *Disseke'ra*, utföra en dissektion; användes äv. i överflyttad betydelse.

Dissenters (eng. av lat. *dissen'Wre*, vara av olika mening), kyrkolagens benämning på främmande trosbekännare, vilka enl. den s. k. dissidenterlagen av 1873 åtnjuta fri religionsutövning o. fått till församlingsbildning men ej kunna ifrågakomma som statsråd el. kristendoms-lärare i offentliga skolor. Bl. våra dissenters märkas: mosaiska trosbekännare, rom.-kat., engelsk-episkopala, fransk reformerta, metodister, svedenborgare o. irvingianer.

Dissertation (lat. *disserta'tio*), (disputa-tions-Javhandling).

Dissident'er (av lat. *disside're*, skilja s:g\ personer som avvika i sin trosbekännelse. Anv. särsk. om icke-katoliker i Polen o. Schweiz.

Dissimilatio'n (av lat. *dissi'milis*, olik), *Sprdkv.* Förändring av ett ljud till olikhet med ett annat närstående, t. ex. fsv. *lycMar* till nysv. *nycklar*. Motsats: *assimilatio'n*.

Dississ, den medelt ett dubbelkors (X) två halva toner höjda tonen d.

Diss moll, molltonart med diss till grundton o. sex g, för f, c, g, d, a och e; parallelltonart till fissa dur.

Dissociatio'n (av lat. *dissocia're*, söndra), vissa ämnens sönderdelning genom värme (termisk dissociation) el. vid lösning i vissa lösningsmedel (elektrolytisk dissociation). Det senare inträffar enl. Svante Arrhenius' dissociationsteori, då elek-

trolyter (dvs. syror, baser o. salter) lösas i vatten el. vissa andra lösningsmedel med hög dielektricitetskonstant, varvid molekylerna spaltas i joner med positiv och negativ laddning (katjoner resp. anjoner). *Dissociatio'n* s-graden, dvs. den bräddel av hela antalet molekyls, som dissocierats, ökas med utspädningen o. kan för s. k. svaga elektrolyter beräknas ur lösningens elektriska ledningsförmåga. Dissociationens ändring med utspädningen följer massverks lag; jämviktsskonstanten kallas *dissociationskonstant* (el. affinitetskonstant) o. utgör ett mått på syrans el. basens styrka. För starka elektrolyter är enl. modern uppfattning dissociationen fullständig redan vid måttlig utspädning; molekylära ledningsförmå-gans ändring vid ytterligare utspädning beror i detta fall uteslutande på minskningen av de elektrostatiske krafter, som verka mellan joner-na. Elektrolyters förhållanden i lösning bestä-mas i de flesta avseenden av dissociationen; deras kem. reaktioner försiggå mellan jonerna o. de s. k. kolligativa egenskaperna (osmotiskt tryck, f ryspunktsnedsättning, kokpunktsf örhöj ning m. m.) bero av summan av antalet joner o. odissocierade molekyls. — *Dissocie'ra*, sönderdela.

Dissonans' (av lat. *dis*, isär, o. *sona're*, ljud), missljud, störandet av enhetsuppfattningen av klangligt sammanhörande toner (konsonans) genom toner, vilka uppfattas ss. tillhöriga andra klanger. De väsentliga dissonanserna äro sekunder, septimer o. nonor; under medeltiden räknades äv. terser o. sexter dit.

Dissousgas [diso-'L acetylengas löst i acetone. Jfr Gasackumulator.

Distans [-angs'], avstånd, vägsträcka; vinkelav-ståndet mellan två stjärnor.

Distansera, gå förbi, överträffa.

Distansfrakt, frakt, som betraktare är skyldig betala för den tillryggalagda distansen i sådana fall, då fartyg genom oförutsedda hinder icke kan föra godset till bestämmelseorten.

Distansköpp, köp, där säljaren har att sända det köpta från en ort till en annan. Motsats: *p l a t s k ö p*.

Distansminut, en nautisk mil = 1,852 m.

Dist'ikon, plur. *d i s' t i k a*, grek., tväradig; verspar bestående av en hexameter o. en pentameter. Ex.:

Skugga är med överallt, där utågot skall eynas och malas; natten, all varelse mor, är ock all varelses grund. (Afterboiti: Recensionablmorm.)

Distingen (fsv. *disa Ping*), en årlig marknad i Uppsala. Jfr Disablot

Distinge'ra (av lat. *distin'guere*, särskilja), utmärka framför andra, åtskilja, urskilja. — *Dis t i n g e' r a* d, skild från hopen, förnäm.

Distinkt' (av lat. *distin'guere*, särskilja), tydlig. — *Dis t i n k t i o'n*, åtskiljande, utmärkelse, begreppsskillnad. — *Dis t i n k t i'v*, utmärkande.

Distinktiosnskorpal, 1858—1914 benämning på innehavare av högsta underbefäls-graden vid armén (ei artilleriet); kallas nu furir.

Distler, Hugo (1908—42), tysk tonsättare. Koralmåssa, motetter m. fl. kyrkomusikaliska verk i polyfon, »saklig» stil, anknyttande till Schiitz.

Distorsio'n (lat. *distor'sio*, av *distorque're*, vrida isär). — *El.tekn.* ljudförvrängning vid återgivande av tal el. musik på grund av brister i den elektriska apparaturen. — *Med.* Vricking av en led, varvid ledytorna återtagit sitt ursprungliga läge (jfr l uxation). — *Opt.* V. el. feltäckning, ett linseffekt som medför att avbildningsskalan är något olika på olika ställen i bildplanet. En kvadrat avbildas därvid med krökta sidor. Felet sammanhänger med bländarens placering i förhållande till linsystemet.

Distrahera (av lat. *distrahere*, draga isär), förströ, avledda uppmärksamheten. — *Distrat* [disträ], fr., disträ, tankspridd. — *Distraktion*, tankspriddhet, förströelse.

Distribuer (lat. *distribuere*), sprida, utdela; indela; försälja litterära alster mot provision. — *Distribution*, utdelning; indelning. — *Distributör*, person, som distribuerar.

Distrikt' (av lat. *distringere*, draga åtskils), område, förvaltningsområde (vid kommunikationsverken, luftskyddet m. m.).

Distriktsköterska, sjuksköterska, anställd av landsting (statsbidrag för avlöning) för den öppna hälso- o. sjukvården inom visst avgränsat område (distrikt).

Distriktsåklagare, under landsfogden lydande allin. åklagare. De äro landsfiskaler, stadsfiskaler, köpingsåklagare o. polismän med åtalsrätt.

Distron, dets. som tistron.

Disträ' (fr. *distrain*, av lat. *distrahere*, draga isär), tankspridd, förströdd, frånvarande.

Ditlevsen, T o v e, f. 1918, dansk författarinna. Dikter o. romaner: *Barndommens Gade* (1943), *For Barnets Skyld* (1946; En annan man o. mor, 1947).

Ditmarsken el. *Dithmarschen*, s. v. delen av prov. Schleswig-Holstein, Tyskland, vid Nordsjön mellan Eider o. Elbe, 1.354 kvkm, omkr. 98.000 inv. — Ds invånare ha varit kända för sin okuvliga frihetsänska. Ilandet bildade från omkr. 1230 en självständig bonde-republik, som efter långa strider — varunder holsteinare o. danskar tillfogats flera fruktansvärda nederlag U 319, 1404, 1500 — införsvadades med Holstein 1559. En viss självstyrelse ägde D. fram till 1867.

Di'tO (it. *detto*, det sagda), dylik, av samma slag. Förk. *d. o.*

Ditters von *Dittersdorf*, Karl (1739—99), österrik. tonsättare, skrev operor (*Doctor und Apotheker*, 1786), symfonier, sträckvartetter.

Dityramb' (grek. *dityrambos*), under antiken sång till vingudens ära, urspr. beledsagd av flöjtspel o. dans; i modern betydelse lyrisk dikt, fylld av liv o. högstäm entusiasmer.

Di'u, portug. ö s. om halvön Kathiawar, v. Främre Indien. 57 kvkm, 15.000 inv. Saltgruvor. Besattes av portugiserna 1515.

Diures (lat. *diuresis*, av grek. *dia'*, genom, *o. u'ron*, urin), urinavsöndring. — *Diuretika*, urindrivande medel.

Div., förkortning av lat. *divide'*, dela! (på recept), betecknar, att det föreskrivna skall uppdelas på visst antal lika delar, såsom pulver el. piller.

Di'va, lat., gudinna; firad skådespelerska el. sängerska.

Divan, pers., register, lista; diktsamling; audiensal, statsråd (ex. Turkiets); låg soffas.

Divergens' (av lat. *dis*, isär, o. *vergere*, luta), skiljakthet. — *Divergera*, taga olika rikningar, skilja sig från varandra.

Diver'se (av lat. *diversus*, skiljaktig, spridd), varjehanda, åtskilligt.

Diversio'n (av lat. *divertere*, vända bort), skenafall, anfall för att draga uppmärksamheten från huvudfronten.

Divertik'el (lat. *diverwculum*, av *divertere*, vända ifrån), utbuktning el. utstjälpning av väggen i ett hålorgan, t. ex. tarmdivertikel.

Divertimento (it., av lat. *divertere*, vända åt olika håll), en sviten närstående flersatsig instrumentalform, använd av Haydn o. Mozart.

Divertissement [-ma'!] (fr., av lat. *divertere*, vända åt olika håll), nöje, tidsfördriv. — *Mus. I.* Ett i en opera inlagt dansnummer. — *2.* Potpurri.

Di'vide et *im'peral*, lat., »söndra o. härskal!» dvs. övertvinn motståndarna genom att hetsa dem mot varandra! En regel för statskonst.

Dividend' (av lat. *dividere*, dela), det tal som divideras. Jfr *Division*. — Den del av ett bolags nettovinst, som utdelas till aktieägarna; utdelningen till fördringsägarna vid konkurs.

Dividera (av lat.), utföra division; prata strunt.

Di'vidi'vi, de garvämnesrika frukterna av växten *Caesalpi'nia coria'ria*.

Divina Comme'dia, »Gudomliga komedien», Dantes huvudverk.

Divinatio'n (lat. *divinatio*, av *divinare*, förutsäga), spådomsförmåga, aning. — *Divina'torisk*, anande, förutseende.

Divi's (av lat. *dividere*, dela), bindstreck.

Division (av lat. *divisio*, delning), delning, indelning, avdelning. — *Log.* Logisk indelning, ett fullständig angivande av ett begrepps arter från en viss synpunkt. T. ex. växterna indelas med avseende på befruktningsorganen i fanerogamer o. kryptogamer. — *Mat.* Det räknesätt, medelst vilket man, då två tal

(*divisor* o. *dividenden*) äro givna, bestämmer ett tredje tal (*kvot*), som när det multipliceras med det andra talet, divisionen, ger till resultat det andra, dividenden. — *Jur.* Avdelning inom hovrätt. — *Krigsv.* Högre, utländskt truppförband, inom vilket alla truppslag förekomma. Den består i regel av 2 brigader el. 3 infanteriregementen, 1 kavalleri- o. 1 fältartilleriregemente m. m. Divisionen kan också bestå enbart av ett antal infanteri- el. kavalleriregementen, men tilldelas då vanl. i krig vissa andra truppslag. Motsvarar i Sverige militärörnade. Divisionen utgör dessutom vid fältartilleriregementena i Sverige en av a—3 batterier sammansatt enhet. — *Sjöv.* Taktiskt förband om i regel 3—6 örlogsfartyg. Besättningen på ett örlogsfartyg är med hänsyn till stridstjänsten indelad i divisioner. — *Flygv.* Förband, i regel bestående av divisionsstab o. två grupper samt reservflygplan. — *Sport.* Benämning på klass el. grupp i serietävling, t. ex. fotboll. Division I betecknar högsta klassen, division II näst högsta osv.

Divi'sor, det tal, varmed ett annat (*dividenden*) skall delas. Jfr *Division*.

Dix, John Adams (1798—1879) amerik. politiker o. militär, finansminister 1861. Under Inbördeskriget verkade D. kraftfullt på nordstaternas sida, dels som organisatör av frivilligkårer, dels som befälhavare.

Dixe'lius, Hildur f. **/M 1879, författarinna, mest bekant genom den romantiserade norrländska släktrönikan *Prästdottern*, *Prästdotterns son*, *Sonsonen* (1920—22).

Dixi, lat., »jag har talat». Användes för att markera slutet på ett anförande. — *Dir*'i et *salva'vi* a nima' m'e'a m, lat., »jag har talat o. frälst min själ», dvs. avbördat mig ansvaret för tystlättnhet.

Dix'muide [—mójde], fr. *Dixmude*, stad i v. Belgien, prov. Väst-Flandern, vid Yser, förstörd under Första världskr. (hösten 1914).

Djagatai, d. 1241, Djingis-khans andre son, grundade det efter honom uppkallade kanatet D. i Turkestan o. Buchara (huvudstad: Samarkand), där hans ätt regerade till 1397. — *Ordet* djagatai betecknar numera den i Turkestan talade turkiska munarten.

Djagi'lev, S e r g e j (1872—1929), rysk konstmeccenat, mest känd som ledare o. organisatör av ryska baletten.

Djami, Nured'din Abd a-r-R a h m an (1414—92), persisk skald, skrev den poetiska berättelsen *Jusuf och Suleika* o. 3 saml. (»diva-ner») lyriska dikter.

Djamileh, komisk opera med musik av G. Bizet o. text av E. Gallet; uppf. i Sthlm r:a ggn 1889.

Dja'rabub, oas i Libyska ökenen, avträdd 1925 av Egypten till Italien. 1855—95 huvudsäte för senusiorden, som ännu har en viktig stödgrund i D. Muhammedansk universitet. W. var häftigt omstritt under Andra världskriget. Erövrades slutl. av britterna.

Djebel, arab., »berg». Ingår i många geogr. namn. Djebel ed-Drus, territorium i s. Syrien, omfattande berglandet Hauran. Omkr. 6,000 kvkm, 60,000 inv., huvudsakligen druser. Huvudort: es-Suweda. Jfr Druser.

Djebel Sjammar, bergland i inre Arabien. Omkr. 200,000 inv. D., som på 1840-t. blev självständigt emirat, erövrades av Ibn Saud av Nedjd 1921. Huvudort: Hail.

Djema'l pascha, A c h m e d (1873—1922), turk. general o. politiker, arméchef i Syrien 1914. Företog flera anfall 1914—16 mot Suezkanalen, som han icke lyckades erövrå, o. nödgades hösten 1917 draga sig tillbaka vid general Allenbys anfall mot Palestina. Senare verksam i Armenien för ett ryskt-turkiskt närmande. Mördades där.

Djenne el. D j a n n'a, arab., »trädgård», muhammedanernas parad.

Djenné, handelsstad i Franska Sudan, vid en biflod till Niger. 5,300 inv. (1945).

Djer'ba el. D j e b a d o, ö i s. Medelhavet, i Gabésviken. C:a 1,000 kvkm, 40,000 inv. Sed. forntiden känd för sin fruktbarhet.

Djerid, S j o l l e i D j e r i d, saltträsk i s. Tunisien, innanför Gabésviken. 5,000 kvkm.

Djibouti, huvudstad i Franska Somaliland, vid Adenviken. 10,400 inv., varav 600 europeer (1945). God hamn; järnväg till Addis-Abeba (under fransk kontroll); livlig handel.

Djidda, stad i konungariket Saudi-Arabien, vid Röda havet. 40,000 inv. Hamnstad till Mecca. Vallfartsort.

Djiddelli, stad i ö. Algeriet, dep. Constantine, vid Medelhavet. 9,000 inv. Under 1500-t. beryktad sjövarnaste o. slavmarknad.

Djingis-khan, egentl. Temudjin (1161—1227), mongolisk furste, världshistoriens störste erövrare, grundade ett rike, som sträckte sig från Stilla havet till Medelhavet. D. var en militärisks organisator av rang men grym o. kulturfientlig. De rika trakterna i Centralasien ha aldrig repat sig efter hans skövlingar. Hans rike sönderföll efter hans död.

Djinn, arab., andeväsen, demon.

Djof, djauf, djouf el. djuf, arab., magé el. urholkning; förekommer ofta som namn på områden el. orter, belägna i en sänka.

Djokjakar'ta. 1. Förvaltningsområde på s. Java. 3,109 kvkm, 200,000 inv. Mycket fruktbart. — 2. Huvudstad i D. l. 104,000 inv. (1930). I närh. ruinplatser (Boro-Boedoer, se d. o., m. fl.).

Djonk, ett slags kinesiskt segelfartyg. (Se bild.)

Djumna, dets. som Jumna.

Djung'el (eng. *jungle*), benämning på indisk urskog, särsk. sådan med tät underväxtlighet.

Djupafors, vattenfall vid Ronnebyjön.

Djupbergarter, sådana bergarter, som långsamt o. under starkt tryck stelnat djupt under jordytan. Motsats: *y t b e r g a r t e r*.

Djupbrytning, sådan grubbrytning, som i motsats mot dagbrytning sker under jorden.

Djupfrysning. Livsmedel, som snabbfrysas o. sedan förvaras vid c:a —18° C. bibehålla sina ursprungliga egenskaper i det

närmaste oförändrade efter årslång förvaring. De smaka som färska, äro lättkokta o. vitaminhalten kan vara större än i torgfärska varor. De måste emellertid användas el. färdiglagas så kort tid efter upptiningen som möjligt o. de kunna ej förvaras nämnvärd tid i vanliga hushållskylskåp (utom i isfrysingsdelen). Infrysningen sker genom direkt kontakt med kylfa plattor (frysplattor), genom d o p p k y l n i n g i flytande köldbärare el. köldmedium el. därigenom, att materialet utsattes för en stark, kall luftström i frystunnel. Då frysningsbör inträda c:a 2 cm per timme, är låg temperatur (mcll. —25° o. —40°) nödvändig. Den behandlade varan kallas djupfrost el. fryst vara (frysvara).

Djuphavsdjur, sådana djur, som antingen äro bundna vid de större havsdjupens botten el. också leva i det mellersta vattenlagret på större djup (bathypelagiska djur). Djurvärlden på djuphavets botten är fattig, dock representerad av alla de större grupperna av havsdjur. Bl. de bathypelagiska djuren är ett stort antal försedt med lysorgan.

Djuplod, lodapparat för stora djup.

Djupskärpa, dets. som skärpedjup.

Djuptryck, reproduktionsförfarande, varvid tryckformens färgvande partier äro fördjupade, ss. fotografvyr (djuptryck i inkränkt mening), etsning o. koppartryck. Motsats: *h ö g t r y c k*.

Djur, *Animalia*, levande varelser, som i näringshänseende endast kunna tillgodogöra sig redan av andra levande varelser (i första hand av växter) framställda organiska ämnen. Detta synes vara den enda någorlunda säkra skillnaden, när det gäller att avgöra de encelliga organismernas karaktär av djur el. växter. Dock finnas växter (parasiter) med animal ämnesomsättning.

Djura församling, församling i Leksands kommun, Kopparb. l. 1,001 inv. (1947).

Djurelektricitet, elektriska företeelser, som kunna iakttagas hos levande djurorganismer. Hit höra dels de elektr. stötar av betydande spänning (upp till 400 volt), som de elektriska fiskarna (»darrfiskarna») med hjälp av särsk. s. k. elektriska organ utdela, dels de mycket svagare elektr. företeelser (aktionsströmmar), som uppträda särsk. i muskler o. nerver vid dessas verksamhet.

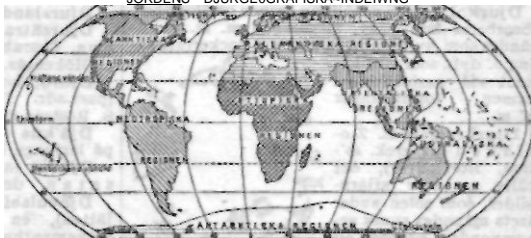
Djurepos, berättande medeltida dikt, där djur (vanl. räv o. varg) uppträda som handlande o. talande personer; vanl. bearbetning av djursaga. Jfr Djursaga.

Djurfabel, fabel, där de uppträdande personerna äro djur. Jfr Fabel.

Djurgeografi är läran om djurens nutida o. forntida (paleogeografi) geografiska utbredning över jorden. Med hänsyn till lantdjurens utbredning indelas jordytan i följande 8 regioner: den arktiska (grönlandsval, nar- o. vitval, valross, isbjörn, myskoxe m. fl.), den antarktiska (vissa valar o. salar,

JORDENS DJURGEOGRAFISKA-INDEIUNG

pingvincr, stormfåglar m. fl.), den nearktiska (skunkdjur, tvättbjörn, bisamråtta, gaffclantilop, alligatorer m. fl.), den palearktiska (storkar, grävlingar, mullvadar, gemser, rådjur m. fl.), den neotropiska (vrål- o. kloapor, lamadjur, tapirer, navelsvin, sängängare, bältor, myrslokare m. fl.), den etiopiska (gorillor, schimpanser, halvapor, flodhästar, giraffer, lejon, afrikanska bufflar, afrikanska nöshörningar o. afrikanska elefanter), den orientalska (orangutang, gibboner, makaker, tigrar, påfåglar o. gavioler m. fl.) o. den australiska (pungdjur, kloakdjur, talrika papegojor, lyrfågeln, emu m. fl.). (Se bild.)

Djurgård, inhägnad mark för hjortdjur.

Djurgården, Kungliga D., ett under kungl. förvaltning stående område ö. om det bebyggda Sthlm, mellan Brunnsviken, Lilla Värtan o. Saltsjöloppet. Sydligaste delen, egentliga D. el. Valdemarsön (egentl. Valmundsön), skiljes genom Djurgårdsbrunnsviken o. -kanalen från den större delen, Norra D. Till Sthlms stad hörande områdena är på Norra D. Hjorthagen med Värtahamnen o. Frihamnen samt den vid Djurgårdsbrunnsviken belägna s. k. diplomatstaden, på egentliga D. den s. k. Djurgårdsstaden längst i v.; intill denna ligger Galärvarvet, som lyder under Marinförvaltningen. — D., som erhöll sitt namn genom Johan III:s 1579 upprättade djurgård, blev från 1600-t:s mitt uteslutande kungl. jaktmark, tills det på 1700-t. under Gustav III alltmer började få karaktär av förlustese- o. vilooft för huvudstadens befolkning. Stora områden äro upplåtna till privata byggnader, men större delen är ännu skogspark.

Djurgårdsbrunn, utvårdshus på N. Djurgården i Sthlm, uppkallat efter en av Urban Hjärne 1690 upptäckt surbrunn, vilken senare blev en anlitad hälsokälla. Under 1800-t:s början var D. sålunda en besökt kurort.

Djurgårdscommissionen, inrättad 1910 med uppgift att förvalta o. försälja staten tillhöriga områden på Norra Djurgården i Sthlm. Hade 1933—47 hand om all ställig tomtmark i Sthlm. Jfr Djurgårdsnämnden.

Djurgårdsnämnden, ett V7¹⁹⁴⁷ inrättat statligt organ, som övertagit Djurgårdscommissionens arbete, behandlar alla frågor rörande markdispositionen på Norra Djurgården i Sthlm. D. består av ordf. o. 4 ledamöter, alla riksdagsmän o. tillsatta av Kungl. Maj:t. Instr. av ¹²/₁₂ 1947.

Djurgårdsstaden, stadsdel i Sthlm, belägen på Djurgårdens s.v. sida, ingående i Oscars församling. Uppvuxen på 1730-t. kring Iodsacks skeppsvärd.

Djurgårdsteatern, sommarteater på S. Djurgården 1801—1929. Nedbrann sistn. år.

Djurhuus, Hans Andreas, f. 1883, färöisk författare av diktsaml., sagor o. dramer; modern nationaldiktare.

Djurklo, [-klo], Nils Gabriel (1829—1904), folklorist, fornforskare, utg. arbeten rörande Närke folkhäl. o. kulturhistoria; initiativtagare till Hjälmarens sänkning.

Djurkol, kol, framställt av ämnen ur djurriket, absorberar lätt gaser, färgämnen m. m. o. användes som avfärgningsmedel vid sockerraffinering o. dyl., som medikament vid gasbildning i tarmen, förgiftningar m. m.

Djurkretsen el. Zodiaken (av grek. *zōdion*, litet djur), det bälte av tolv stjärnbilder, som solen under årets månader synes genomvandra, utgöres av Väduren, Oxen, Tvil-

Ungarna, Kräftan, Lejonet, Jungfrun, Vågen, Skorpionen, Skytten, Stenbocken, Vattumannen o. Fiskarna. Tidpunkten för solens inträdande i dessa stjärnbilder ändras under årtusendenas lopp. En framställning av Djurkretsen i templet i Dendera, Egypten, se bild.

Djurkult, djurdyrkan, förekommer hos nästan alla folk på primitivt stadium o. har oftast sin grund i fruktan. Stundom betraktas djuren som avlidna förfäder, som genom själavandring tagit djurgestalt. Stundom, s.s. hos egypterna, betraktades djuren som gudar.

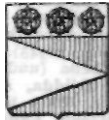
Djurplågeri betecknade tidigare uppenbar grymhet i behandling av husdjur. 1907 utsträckt brottsbegreppet att omfatta äv. vilda djur. Genom lagändring i 9/4 1944 av 18 kap. 16 § strafflagen fastställdes brottsbeskrivningen till att »genom misshandel, överansträngning, vanvård el. annrylades» utsätta djur för »otillförligt lidande».

Djurpsykologi, läran om djurens själsliv. Djurröd, kommun i mell. Skåne. Kristianst. l. (past.adr. Ovesholm); Asphults landsf.distr., Gälds o. Albo doms. 659 inv. (1947).

Djursaga, en hos alla folk förekommande form av skämtsamt berättelse, där de handlande äro djur med mänsklig förmåga att tala o. handla. En konstnärlig bearbetning av djursagan är djureposet.

Djursdala, kommun i n.ö. Småland, Kalmar l. (past.adr. Södra Vi); Södra Vi landsf.distr., Sevede o. Tunälans doms. 818 inv. (1947).

Djursholm, stad vid Stora Värtan, Sthlms l.; S. Roslags doms. 6,952 inv. (1947). Högre samskola. Stadsvapen, se bild. — D. var urspr. ett adelsgod, som på 1500-t. kom i ätten Baners ägo. Då uppfördes D:s Slott, som ombyggdes vid 1600-t:s mitt o. rest. på 1890-t. Slottet, enligt »Suecia antiqua», se bild.

Djurskydd, Lagstiftningsåtgärder till djurskydd i Sverige äro dels 18 kap. 16 § av strafflagen, kung. ¹⁷/₁₇ 1944 om rätt för polismyndighet att under vissa omständigheter omhändertaga djur o. kung. ¹⁷/₁₇ 1944 om transport av vissa levande djur, dels menageriförbudet 1916 samt en lag av den ¹⁷/₁₇ 1944, som bl. a. innehåller allm. bestämmelser om behandling av djur till undvikande av djurplågeri, om kastkring o. kupering (se d. o.) etc.

Djursland, dets. som Dyrmland. Djursåtra, brunns- o. badort i Vårsås kommun, Skarab. l., på högslätten mellan Billingen o. Hökensås. Järnhaltiga källor.

Djurö, kommun i s.ö. Uppland, Sthlms l. (past.adr. Djurhamn); Värmdö landsf.distr., S. Roslags doms. 1,180 inv. (1947).

Djäkne (lat. *diaconus*), fardom benämning på lärjunge i gymnasieklasserna.

Djävul (av grek. *diabolos*, förtalare), hebr. satan, det ondas princip i personlig gestalt.

Djävulsbibeln (lat. *Gi'gas libro'rum*, bokjätten), en i Kungl. bibl. i Sthlm förvarad pergamenthandskrift, antagl. skriven i Böhmen omkr. 1200. Den innehåller olika skrifter o.

har fått sitt namn av en på ett av bladen befintlig djävulsbild (se bild). Kom i svensk ägo vid stormingen av Prag 1648.

Djävulsbjörn, annat namn för pungdjävul.

Djävulsrookor, *Dicerobati'dae*, en fam. rookor; de största av alla rookorna. Kännetecknas av hornliknande bihang (ombildade delar av bröstfjennerna) på ömse sidor om munnen, varav namnet. Bredd 7—8 m. Tropiska hav.

Djävulsön, ö utanför kusten av Franska Guayana, Sydamerika, n.v. om Cayenne. Ca 50 km. Använd som statsfängelse till 1946.

dl, förkortning för *deciliter*.

Dhigosz [dlo'gåsJ], Jan, på latin *I. o n g i u s*, Johannes (1415—80), polsk historiker, förf. av det monumental verk *Historia Polonica*, 2 böcker (intill året 1480) (första fullst. uppl. 1711, polsk övers. 1867—70), den första källkritiska polska historien.

d. m., förkortning för it. *dextra mano*, (med) högra handen (i nottext). Jfr Mano.

dm, dm², dm³, förkortningar för *decimeter*, *kvadratdecimeter* o. *kubikdecimeter*.

Dmitrij, ryska furstar. 1. D. Iva'n ovitj J Donskoj' (1350—89), storfurste i Moskva, som till storfurst Ivan II, inledde genom segern över tatarerna vid Kulikovopolje vid Don (var av Donskoj) ryska folkets befrielse från tatarernas ok. — 2. D. Iva'n ovitj (1583—91), rysk tronföljare, Ivan den förskräckliges yngste son med hans sjunde hustru Maria Nagaja. Mördades i Uglitj, enl. sägnen på Boris Godunovs befalning. Med D:s död utlocknade Ruriks dynasti o. inleddes en anarkisk period i Rysslands historia. Jfr Dmitrij, den falske.

Dmit'rij, den falske, benämning på tre ryska tronpretender, som efter Dmitrij Iva-novitjs död 1591 utgav sig för honom. Den förste D. samlade med hjälp av Sigismund en här, med vilken han 1605 inryckte i Moskva. Han mördades f. å., men redan 1607 framträdde den andre D., höll läger vid Tusjino, besegrade 1608 o. 1610 tsaren (Vasilij Sjujskij), som fått hjälp av Karl IX, men blev 1610 mördad. Den tredje D., vars verkl. namn var Sidor, sökte 1611 förgäves få svenskt understöd; efter flera framgångar (erövrade Pskov) blev han 1612 tillfångatagen o. dödad.

D moll, molltonart med d till grundton o. ett b, för h; parallelltonart till f dur.

Dmowski, Roman (1864—1939), polsk politiker, ledare för polska nationaldemokratiska partiet. D. var 1919 Polens främsta ombud vid fredsförhandlingarna i Paris o. okt.—dec. 1923 utrikesminister. Starkt tyfskientlig ivrade D. för ett självständigt Polen i samverkan med Ryssland men fick ge vika för Pilsudskis radikalfare lösning: ett självtillräckligt Polen med front såväl mot Tyskland som Ryssland. Främst, politisk författare.

D.N., förkortning för *Dagens Nyheter*.

Dnjepr, Europas till längden 3:e flod, upp-rinner i v. Ryssland s. om Valdaj, flyter s. ut o. mynnar i Svarta havet. 2,200 km. Bifloder: fr. h. Beresina o. Pripet, fr. v. Desna. Till större delen segelbar. Vid genombrottet av Sydryska platåryggen bildar D. ett flertal forsar (ry. *porog*), vilka 1927—32 utbygdes till vattenkraftverket Dnjeprstroj' el. Dnjeprges', samtidigt som slussar anlades för

seglationen. Dammen, som är 1,900 m lång, sprängdes i aug. 1941 inför den tyska offensiven (äteruppbyggd). Återtags av ryssarna okt. 1943. Kanalförbindelse med Weichsel, Njemen o. Duna. — Under vikingatiden var D. nordbornas viktigaste färdled till Bysans, o. härom minna nordiska namn på flera av forsarna. Rysslands enda runsten med inskription på svenska är anträffad på ön Beresan i D:s mynning. Stenen, som härstammade från 1000-talet, fanns före 1941 förvarad i Odessa.

Dnjeprdersjinsk', före 1936 K a m e n s k o j e, stad i Ukraina, SSSR, vid Dnjepr. 150,000 inv. (1939). Järn- o. kemisk industri.

Dnjepr opetrovsk'. 1. Förvaltningsområde i mell. Ukraina, vid Dnjepr. 34,800 kvkm. 2,5 mill. inv. (1933). — 2. Huvudstad i D. l., vid Dnjepr (till 1926 J e k a t e r i n o s l a v). 501,000 inv. (1939). Betyd. järnindustri. Spannmåls- o. trähandel. Utev. invid D. kraftverket Dnjeprstroj' (jfr Dnjepr).

Dnjestr, flod i s.ö. Europa, upp-rinner i mell. Galizien på Karpaternas n. sluttning, flyter åt s.ö. och mynnar i Svarta havet. 1,400 km. Bifloder: fr. v. Strypa o. Seret, fr. h. Stryj, Bystrzyca o. Lomnica. Till stor del segelbar.

DNL, förkortning för Det Norske Luftfart-selskab A/S, Oslo, halvstatligt flygbolag, trafikerar Sverige. Jfr SAS.

Do, it., musikterm: ton (c) i solmisationen.

D:o, förkortning för *dito*.

Dobbel, hasardspel; spel med kort el. tärning. Verb: d o b b l a.

Dobera'n, stad i n. Tyskland, Mecklenburg-Schwerin, nära Östersjön. 6,000 inv. Gotisk kyrka från 1300-t. med mecklenburgska furstegravar. Järn- o. svavelhaltiga källor. — Vid kusten Heiligendamm, Tysklands äldsta badort.

Dober'd opiat'än, västligaste delen av Karst, Istrien. Under Första världskr. den viktigaste delen av österrik. Ison-zofronten.

Do'bermannpin'-scher, muskulös o. kraf-tig, korthårig, svart el. brun hund, som har upp-kommit genom korsning av flera hundraser. Myc-ket använd polis- o. krigshund. (Se bild.)

Dobrowen', I s s a y, f. 1894, rysk dirigent, prof. i Moskva 1917—21, operadirigent i Tyskland till 1927, därefter turnéer i Europa o. För. Stat. Sed. 1941 i Sverige, där han bl. a. iscensatt »Hovansjtjina» o. »Boris Godunov» på Kungl. teatern.

Dobrovsky [dåbb'råfski], Josef (1753—1829), tjeck, språkforskare, »slavistikens fader».

Dobrud sja, rum. Dobrogea, landskap i Rumänien o. Bulgarien, mellan Donau o. Svarta havet. 23,262 kvkm, 900,000 inv. (1937)—Skoglös högplåt med utmärkta betesmarker o. bördig, ehuru ej vidare uppodlad jord. Huvudnäring: boskapsskötsel. Kusten sumpig med strand-sjöar. Huvudstad: Constanta. — D. ingick före 1878 i den turk. prov. Bulgarien. Genom Neuilly-freden 1919 erhö ll Rumänien s. delen av D., vilken del emellertid i Craiova-fördraget 1940 åter avträdde till Bulgarien (7,695 kvkm, 280,000 inv.).

Dobsina [dåpp'sjina], stad i ö. Tjeckoslovakien, i Karpaterna. 5,000 inv. Mineralgruvor. I närh. en i s g r o t t a, vars största sal är 120 m lång, 50—60 m bred o. n m hög; väggar o. tak äro klädda med is.

Docendo dis'eimur, lat., »genom att undervisa lära vi själva».

Docent' (av lat. *docere*, undervisa), titel för vetenskapsman, som har rätt Q. t några fall

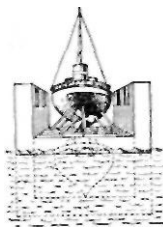

skyldighet att meddela viss undervisning, att fungera som fakultetsopponent etc. vid universitet el. statlig högskola. Jfr Forskarstipendiat.

Doce'ra (lat. *doce're*), lära, undervisa; tala lärt el. (överlägset) undervisande.

Doch'mius (Ankylos'tomus) duodenaläs, en i människans tunntarm levande trädmask. Försäkras genom sin sugning starka blodådringar med åtföljande bleksot. Äggen utveckla sig i slam o. fuktigt jord till små maskar, som borra sig in i människans hud o. genom blodet föras till tarmen, där de ombildas till könsmogna djur om ca i cnr.s längd.

Docka. *Sjöv.* i. Anordning för torrsättning av fartyg; antingen fast (sprängd el. grävd) bassäng el. ock flytdocka, bestående av pontoner av olika form (U el. I-formiga). Flytdocka, se bild; streckbeteckningen avser dockan i nedsänkt läge. — 2. Bassäng, som kan stängas med slussport el. dyl. o. vari fartyg kunna lossa o. lasta, beroende av tidvattnet.

Doc'tor ecole'siae, lat., »kyrkolärare», hederstitel inom kat. kyrkan; utfärdas num. av påven o. betecknar högsta graden av helgonförklaring.

Doctor honoris cau'sa [ka'sa], lat., hedersdoktor.

Document humain [dåkyma"* ymä"»], fr., »mänsklig urkund»; något som tillhör det verkliga livet; ett av naturalismens slagord.

Documents against acceptanoe [dåkk'jom°nts °ge°nst feksepp't°ns], eng., klausul, som man begagnar vid dokumentväxel o. som innebär, att dokumenten utlämnas endast mot accept av växeln. Förk. *D/A*.

Documents against payment [dåkk'jom°nts °ge°nst pe°m°nt], eng., klausul, som begagnas vid dokumentväxel o. innebär, att dokumenten utlämnas endast mot inlösen av växeln. Säljaren vill härigenom försäkra sig den trygghet, som ligger i växelrätt mot trasatsen. Förk. *D/P*.

Dodd, William (1869—1940), amerik. historiker o. diplomat. Prof. i historia i Chicago 1908. Ambassadör i Berlin 1933—37. D:s 1941 postumt utgivna dagbok för åren 1933—38 (sv. övers. 1942) utgör ett ytterst märkligt samtids-historiskt dokument.

Dodds, Edward Charles, f. 1899, eng. biokemist, professor vid Londons universitet sed. 1925. Känd sexualhormonforskare.

Dodecan'tria, elfte klassen i linnés sexualsystem. Omfattar växter med tvåkönade blommor o. (6)—12—(20) fria ståndare.

Dodekae'der (av grek. *do'deka*, tolv, o. *he'dra*, yta), kropp, begränsad av tolv plana ytor, t. ex. kristallformer av rombodekader o. deltoiddodekader. — En reguljär d. begränsas av tolv regelbundna femhörningar.

Dodekane'siska öarna, dets. som Tolvöarna.

Dodgson [dådsj's°n], Charles Lutwidge (1832—98), eng. författare, skrev under namnet Lewis Carroll de klassiska barnböckerna *AHce's adventures in Wonderland* o. *Through the looking-glass* (1865 o. 1872; flera sv. övers.).

Dodoéns [då'dons el. dådo°ns], Rembert, latiniserat Rembertus Dodaëus (r517—85), höll. botaniker, prof. i medicin i Leyden 1582. Främjade uppkomsten av den höll. trädgårdsodlingen.

Dodona [då'då°-], ett berömt Zevstempel med orakel i det forngrekiska landskapet Epirus.

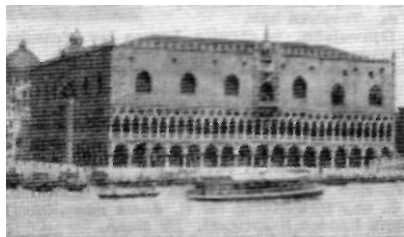
Doffel (av eng.), fyrskaftat, tjockt valkat o. starkt ruggat ylletyg.

Dogcart [dågg'kat] (eng., »hundkärra»), urspr. vagn med pårs för hundar under sätet; lätt, enspant, tvåhjuligt fordon, vanl. med två säten tvärs över med ryggstöden mot varandra.

Doge [dådsj'e, sv. uttal då'sj] (av lat. *dux*, anförare, hertig), titel på statschefen i republ. Venedig (697—1797).o. Genua (1339—1797).

Dogepalatset [då'sj-] i Venedig, urspr. dogens residens o. republikens regeringsbyggnad, är ett av Europas mest pittoreska o. kända byggnads-

verk (se bild). Det nuvarande började uppföras under 1300-t. Praktfulla salar, dekorerade av bl. a. Tintoretto o. Paolo Veronese. Palatset förbindes med statsfängelset av Suckarnas bro o. är i norr sammanbyggt med Markuskyrkan.

Doggar, grupp av hundar med kraftigt, massivt kranium, stark pannavsats, kort, trubbig nos; alltid korthäriga, oftast enfärgat gula men äv. med gråa o. svarta ränder. Hit räknas dansk hund, mastiff, boxer, bulldoggar m. fl. (se d. o.).

Dogger, holländskt fiskefartyg. (Se bild.)

Doggerbank [dågg°-bEngk], stor sandbank i Nordsjön, mellan England o. Danmark. Synnerl. rik på fisk, mest sill o. torsk, besökt av väldiga fiskeflotter. Vid D. stod 4, 1915 ett oavgjort tyskt-eng. sjöslag.

Doggerbankaffären, politisk konflikt mell. Storbritannien o. Ryssland 1904, framkallad av att den ryska östersjökadern under sin färd till Ostasien, under Rysk-japanska kriget, beskött eng. fisketrälare vid Doggerbank. Ryssland utbetalade skadestånd.

Dogm (av grek. *dog'ma*, lärosats), i teol. språkbruk en auktoritativt fastställd lärosats. I vidare bemärkelse kyrklig lärosats över huvud. — Dogmatik, vetenskapen om dogmerna, de kyrkliga lärosatserna. — Dogmatiker, 1. Idkare av dogmatikens vetenskap. — 2. Person med tränga, författade meningar. — Dogmatiska, upphöja en åsikt till trosats; yttra sig i avgörande ton i omtvistliga frågor. — Dogmatisk, som avser dogmatiken; författad, ofri; tvärsäker.

Dogmatism' (av grek. *dog'ma*, lärosats), det filosofiska system, som söker vinna kunskap om en absolut verklighet utan att först kritiskt ha prövat den egna kunskapsförmågan. Motsats: kriticism.

Dogmhistoria, vetenskapen om de kristna dogmernas uppkomst o. utveckling. Dess förnämste representant är A. v. Harnack.

Dohna [då'na], tysk adelsätt, som 1156 fick borggrevskap i Sachsen. En gren introducerades på sv. riddarhuset 1720, utdog r820. Bl. medf. märkes: Christoff Delphicus D., borggreve av D. (1628—68), greve, fältmarskalk, kammarrherre hos drott. Kristina 1653, ambassadör i Holland 1666 med uppgift att medla mellan Holland o. England, underteck-

nade 1668 trippelliansen mellan England, Holland o. Sverige.

von Dohnányi [dån'anj]. E r n e s z t, f. 1877, ungersk musiker, sed. 1934 dir. vid musik-högskolan i Budapest. Framstående pianist. Skrev kvartetter, konserter, symfoniska verk.

Dohrn [dån], Anton (1840—1909), tysk zoolog; grundade 1874 den zoologiska stationen i Neapel, den förnämsta i världen.

1. Dohsson [dåsa³«], Ignatius Mouradgæ (1740—1807), diplomat o. historie-skrivare, av armenisk börd; urspr. tolk, sedermera svensk minister i Konstantinopel. Utgav viktiga arb. rörande Turkiets historia.

2. D'Ohsson, Abraham Konstantin Mouradgæ (i779—1851), son till I. M. D'o., frih., diplomat. Utg. bl. a. ett ännu anlitat arbete om Djingis-khan.

Doisy [dåj'si], Edward A., f. 1893, amerik. biokemist, sed. 1923 prof. i biokemi vid University of Saint Louis. Erhöll 1944, tills. med dansken H. Dam, 1943 års nobelpris i fysiologi o. medicin för upptäckten o. renframställning av K-vitamin.

Dok'tor (lat. *doc'tor*, lärare, av *doce're*, undervisa), förk. *d:r* el. *dr*, titel för den som avlagt licentiatexamen samt författat o. försvaret an gradualavhandling o. därigenom förvärvat högsta lärdomsgraden inom en akademisk fakultet. Yrkestitel för läkare.

Doktorsring, ring, som bäres av doktorer, för fil. dr dekorerad med lager, jur. dr lager o. eklöv, med. dr slingrad orm o. lager, teol. dr kors o. lager (i Uppsala) el. grek. kors o. solstrålar (i Lund). Även doktorer från fackhögskolor ha doktorsringar.

Doktrin (lat. *doctr'ina*), lära, lärosats, vetenskap. — Doktrinär, som pedantiskt o. ensidigt hävdar sina lärosatser.

Doktrinal'en, *Doctrinal'e puero'rum* (gossarnas doktrinal), latinsk grammatik, författad av Alexander de Villa Dei på iroo-t. o. använd i skolorna ända in på 1800-1.

Dokument (lat. *documen'tum*, av *doce're*, lära), urkund, skriftligt bevis inom handeln, konossement, faktura. — Dokumenter, a, styrka något med påtagliga bevis.

Dokumentväxel, av skeppningsdokument åtföljd växel. Dokumenten utlämnas till trasaten endast mot inlösen (ev. accept) av växeln.

Dolce [dårtije], it., musikterm: ljvut, milt. — Dolce far niente, »ljvut göra intet», ljvut sysslolöshet. — Dolcissimi, så milt som möjligt.

Doloi [dåll'tsjj], Carlo (1616—86), ital. målare, den siste mera betydande florentinske målaren. Nästan uteslutande bibliska motiv, präglade av starkt sentimentala drag. D. är representerad i Nat.mus.

Döle [dål], stad i v. Frankrike, dep. Jura, vid Doubs o. Rhen—Rhönekanalen. 18 000 inv. (1936). Fordom huvudstad i prov. Franche-Comté med universitet o. starka befästningar.

Dolent, it., musikterm: vemodigt. Dolerit' (av grek. *dolero's*, bedrägligt), en tydligt kornig, ej porfyrisk basalt.

Dolgor'kov, rysk furstesläkt: r. Jakob Fjodorovitch D. (1659—1720), militär, Peter I:s gunstling, svensk fånge efter slaget vid Narva; känd för sin rättrådighet. — 2. Ivan Aleksejevitch D. (1708—39h överkammarherre, Peter II:s vän. Efter Peters död förfälskade D. hans testamente, deporterades härifrån till Sibirien o. blev under Anna I:s regering rådbråkad till döds.

Dolicocefal (av grek. *doliko's*, lång, o. *kefale'*, huvud), långskalle el. långskallig. Jfr Brakycéfal.

Doli'ner el. karsträttar, karstområdens tratt- el. kittelformiga fördjupningar i marken.

Dolk, kort, blankt, tveeggat stötvapen med handtag o. parerstång.

Dollar (av ty. *Thaler*). 1. Myntenheten i För. Stat., Canada o. Newfoundland = 100 cents. Tecknas \$. — 2. »Mexikansk dollar» (peso), myntenhet av växl. värde i Hongkong, Straits Settlements, Filippinerna, delar av Kina m. fl. länder.

Dollarpund, pundkurs uttryckt i dollar. DolTart, vik av Nordsjön vid tysk-nederl. gränsen, upptagande fl. Ems. Uppkom på 1200-t. genom översvämning.

Doll'fuss, Engelbert (1892—1934), österrik. politiker. Blev maj 1932 förbundskansler o. utrikesminister. Då nationalrådets presidenter mars 1933 trädde tillbaka på grund av oenighet, begagnade sig D. av detta för att sätta parlamentarismen ur spel o. upprätta en auktoritär regim, den s. k. austro-fascismen, på katolsk ståndsrundval. Sedan D. i juni 1933 förbjöd det österrik. nazistpartiet o. i febr. 1934 med hemvärnets hjälp nedslagit den österrikiska socialdemokratien, genomdrev han 1 maj 1934 en ny författning, som gjorde Österrike till en kristlig förbundsstat på ståndsrundval. De undertryckta nazisterna företog emellertid redan 25 juli s. å. en kupp i Wien, som visserligen nedslags, men vid vilken D. själv döddes på sin ämbetslokal. Jfr Austronazistero. Austromarxismen.

Dolma (ungerska), kort, med knäppsnören över bröstet försedd uniformsover; i Sverige fastställd för husarregementena. (Se bild.)

Dolma-Bagtsje, ort n.ö. om Istanbul. Praktfull sultanpalats (uppf. 1850—55).

DoTmen (av kelt. *daul*, bord, o. *man*, sten), namn på förhistoriska gravbyggnader i Frankrike, bestående av stora stenblock (se bild). Motsvarar när- ; mast de nord. dösarna, som tidigare av kallfåts dolmen.

Dolomit, bergart, tillhörande kalkstensfamiljen. Består till mer än 30 % av dolomitspat, magnesiumkarbonat, resten är huvudsäkl. kalkspat, kalciumkarbonat. Är halten av dolomitspat 30—10 %, kallas bergarten dolomitis k k a l k s p a t.

Dolomitalperna el. Dolomiterna, alpgrupp i Ostalperna, Sydtyrolen, Italien. D. uppbyggs delvis av dolomitisk kalksten. Högsta topp: Marmolata, 3 344 m.

Dolonor el. Lama-miao, stad i n. Kina, prov. Chahar. 30 000 inv. Berömda lamakloster.

Doloroso [dälär'sä], con dolore, it., musikterm: smärtfullt.

Dolus [då-], lat., list, svek. Inom straffrätten betecknar dolus, att ett brott begåtts med rättsstridigt uppsåt. Motsats: culpa.

Dom [däm] (fr. *däme*), domkyrka. Dom, domstols avgörande av själva saken, dvs. den fråga varom rättegången rör sig. Alla andra avgöranden av domstolen kallas beslut, t. ex. om häktning. Beslut varigenom domstol skiljer sig från målet utan dom, t. ex. beslut om avskrivning el. återförvisning av målet, kallas slutligt beslut.

Dom [då⁸], (port., av lat. *do'minus*), herre; port. adelstitel, använd framför förnamnet. Femininum: Dona [då-]. Jfr Don.

Domagk [då'mak], Gerhard, f. 1895, tysk läkare o. vetenskapsman, förest. vid Igefass forskningslab. i Wuppertal, e. o. prof. i Münster. För sin upptäckt av prontosiletets antibakteriella verkan (1932) erhöi D. 1939 nobelpriset i medicin, vars mottagande han dock av politiska käl tvingades avböja. Mottog 1947 nobelprisdiplomet.

Do'malde, enl. Snorre sveakonung av Ynglingaätten, son till Visbur. Offrades till gudarna för att avvända den missväxt, som i tre år rått i landet.

Do'mar, enl. Snorre en sveakonung av Ynglingaätten, son till Domaide. Under D:s tid rådde goda år.

Domareboken, en bok i GT, benämnd efter de s. k. domarna, stamhövdingar i Israels tidigare historia (mellan Josua o. Saul).

Domaredansen, gammal svensk ringlek, som tillgås så, att en person går inom ringen med ett tänt ljus o. lyser dem, som gå i ringen, i ansiktet samt söker få dem att skrattra, medan den av alla sjungna visan bryr dem för deras käresta. Den, som skrattrar, erlägger pant.

Domareed skall före tillträdande av domarämbete avläggas av envar domare (äv. nämndeman). Formulär härtil finnes i 4 kap. ir § rättegångsbalken.

Domarekansli, vardagligt uttryck för domsagas kansli.

Domareregler, en samling rättsgrundsatser, vilka tillskrivas Olaus Petri. De finnas intagna i början av den allmänna lagboken.

Domarering, förhistorisk stensättning, vanl. rund el. avlång, bildad av 6—24 resta stenar; trol. offer- o. tingsplats.

Domatier (av grek. *dōmat'ion*, litet hus), organ hos växterna i form av insänkta gropar, på annat sätt avgränsade håligheter el. ock mera säregna bildningar, i vilka leva små djur (ex. kvalster, myror), alger, svampar el. bakterier; deras närvaro är värdväxten på något sätt till nytta. Domatier förekomma t. ex. på bladen hos flera av våra lövträd (lind, lönn, ek m. fl.).

Dombok, samling av en domstols domar under ett år, ordnade i tidsföljd. Tidigare underretts allmänna protokoll ang. tvistemål o. brottmål. Jfr Småprotokoll.

Dombrott, försök att olagligen åstadkomma förnyad prövning av lagakraftvunnet domstolsbeslut. Dombrott är belagt med böter.

Dombås, järnvägsknut o. turistort i Gudbrandsdalen, s. om Dovrefjell, Norge. Vid D. stodo hårda strider mellan tyskar o. norrmän i april 1940.

Domedagsprofeterna, »musikaliskt lustspel» med text o. musik av W. Peterson-Berger; uppf. i: a ggn i Sthlm 1919. Motivet är hämtat från en tvist mellan Johan Bure o. apotekaren S. Wolimhaus om tidpunkten för yttersta domen.

Domei, japansk nyhetsbyrå med säte i Tokio. Bildades 1936 genom sammanslagning av tio andra byråer. Nu under amerik. kontroll.

Domenichino [-ki'nå], egentl. D o m e n i c o Z a m p i e r i (1581—1641), ital. målare, huvudsakl. verksam i Bologna, Rom o. Neapel. Lärjunge till Carraccierna förde han vidare deras stil men gav den mera av ädel klarhet o. harmoni. *Den helige Andreas gisslande* (se bild å nästa spalt).

Domestic'ra (av lat. *domestic'ra*, till *domesticus*, hörande till huset), göra till husdjur, tämja, göra inhemsk.

Domest'k (av lat. *domesticus*, hörande till huset), tjänare. — *Text.* (av eng. *domestic*, hemvänd). Grovt bomullstyg med tvåskaftad bindning.

Domför säges domstol vara, då vid ett måls handläggning erforderligt antal ledamöter äro tillstädes.

Domenichino.

Domhavande, handhavare av domarämbete, vanligen häradshövding.

Domherre, *Pyrr'hula pyrr'hula*, en finkfågel med hos hanen lysande röda färger. Näbben är lika hög som bred. Allmän över hela landet. För dock under sommaren ett undagömt liv i skogarna. Om vintern mera synlig, då den förekommer i flockar. Lever av frön, bär o. knoppar. Nordeuropa o. Sibirien. (Se färgplansch.)

Domherre, medlem av ett katolskt domkapitel.

Domici'I (lat. *domic'vlium*, av *do'mus*, hus), hemvist, boningsort.

Domina'ns (av lat. *domina'ri*, behärska), om arvsanlag, då i ett visst avseende olika egenskaper ärvas o. endast anlaget från fadern eller modern utveckelts. Detta anlag säges dominera.

Dominant' (av lat. *domina'ri*, behärska), den förhärskande tonen, den ton, som näst grundtonen (ton i k a n) gör sig mest gällande i tonarten, näml. kvinten. Ex. i c dur är g överdominant o. f underdominant.

Domine'ra (av lat.), behärska, överflygla. Doming'ohampa, fibermaterial, som utvinnes ur bladen av *Agave-axmt*.

Dominica, vulkanisk ö bland Små Antillerna (Windward Islands). Britt. Västindien. 790 kvkm, 54,500 inv. (1944: fransktalande negrer). Huvudstad: Roseau.

Domi'nicus (1170—1221), spansk präst, dominikanerordens stiftare. Predikade mot de kätterska rörelserna i s. Frankrike o. fick 1216 sin orden stadfäst med syfte att utrota dem. Kanoniserad 1234.

Dominikanerorden (svart- el. predikarbröder), stiftad av Dominicus o. stadfäst 1216. Orden, vilkens regler voro mycket stränga, hade särsk. till uppgift att motarbeta kätteri. 1232 kommo inkvisitionsdomstolarna i dominikanernas händer. Till d. hörde några av medeltidens förnämsta mystiker o. lärda (Tomas av Aquino m. fl.). I Norden anlades under 1200-t. de första dominikanerklostren i Lund, på Gotland, i Sigtuna o. Skänninge.

Dominikanska republiken, sp. *Rep'ü b l i c a D o m i n i c a n a* el. *S a n't o 'I J o 'l l i n'g o*, republik, omfattande ö. delen av ön Haiti. 48,577 kvkm, 2,053,000 inv. (1946). Jordbruk, boskapsskötsel. Fyndigheter av guld o. koppar. Utförelvaror: socker, tobak, kaffe, kakao. Befolkningen består huvudsakl. av spansktalande mulatter. Huvudstad: Ciudad Trujillo. D. styres av en president o. en kongress på två kamrar. I realiteten råder diktatur, sedan Trujillo Molina vid en revolution år 1930 sprängde de gamla partierna o. i stället bildade ett nationellt enhetsparti. Efter Andra världskr. ha emeller-tid nya partibildningar tillåtits uppstå; bl. a. ha arbetare o. radikala intellektuella grundat ett arbetarparti.

Dominion [dåminn'jån] (eng., av lat. *domi-num*, väld), benämning på de delar av Britt,

samväldet, vilka, såsom huvudsakl. bebodda av vita, äga fullständig självstyrelse. 1947 beslöt britt, regeringen, att dominicna skola kallas *m e m b e r s o f c o m m o n w e a l t h*.

Dom'inium, lat., egendom; herraväld.

Dom'ino, it., sp., herre, andlig. 1. Kort vinterkappa med kapuschong, för buren av präster; maskeraddräkt med vida ärmar o. kapuschong; en i sådan dräkt maskerad person. — 2. Ett spel med 28 fyrkantiga brickor, delade i två fält, vardera med o till 6 el. 8 punkter.

Do'minus, lat., herre, husbonde. — **D. v o b i s' c u m**, lat., Herren vare med eder.

Domitia'nus, **Titus Flavius** (5r—96), rom. kejsare från 81, som till Vespasianus o. yngre broder till Titus. D. var en dugande o. samvetsgrann regent men härsklysten o. hård. Sedan han berövat senaten dess makt, råkade han på spänd fot med aristokratien. Mördades på anstiften av sin gemål.

Domkapitel (av lat. *do'mus*, hus, o. *capit'ulum*, kapitel), namn på stiftsstyrelse med biskopen som självskrivnen ordf. o. domprost som vice ordf. Domkapitlen ha utgått ur biskop Krodegangs av Metz kanikinstitution från omkr. 760. Kanikernas gemensamma andaktsövningar med daglig läsning av ett bibelkapitel ha, jämte lat. *do'mus*, hus, givit upphov till namnet. I Sverige vann domkapitelinstitutionen insteg före 1300. Före 1937 rekruterades domkapitlen i universitetsstäderna av teologie professorer o. i övriga stift till viss del av lektorerna vid stiftsstadens gymnasium. Enl. 1936 års lag om domkapitel (i kraft 1937) skola dessa bestå av biskop, domprost, en av stiftets prästerskap vald präst, en av pastorn vald lekman samt två av domkapitlet föreslagna o. av K. Mt förordnade lekman, av vilka en skall vara sakkunnig i skolfrågor. I Uppsala o. Lunds stift omfattar domkapitlen ytterligare två av teologiska fakultetens professorer. Domkapitlen ha viss domsrätt över prästerna, vilken, enl. förslag 1948, skall upphöra att gälla. Vid domkapitlen är anställd (en stifts) sekreterare med domarkompetens. Jfr Konsistorium.

Domkraft (av ty. *Daumen*, tumme, kugge), maskin för tunga lasters höjande medelst handkraft, består av ett vanl. på marken placerat stativ, uppstående en medelst skruv- el. kuggutväxling höjbar ständare, vilken ansattes mot det föremål, som skall flyttas.

Domkval el. **dombrött**, tadlande ytt- rande ang. dom, som vunnit laga kraft.

Domkyrka (av lat. *do'mus*, hus, särskilt biskopens; alltså egentl. den närmast biskopens hus belägna kyrkan), huvudkyrkan i ett biskopsstift. Kallas också *dom* [då'm] o. *k a t e d r a l*.

Domkyrkosysselman, prästerlig tjänsteman, som handhar förvaltningen av domkyrkas ekonomi. Finnes vid alla domkyrkor utom vid I,unds, Göteborgs, Härnösands, Luleå o. Sthlms. I Kalmar finnes äv. en domkyrkosysselman.

Domnarvet, f. d. kommun i mell. Dalarna, 1944 inkorporerad med Borlänge. **D o m n a r v e t s j e r n v e r k**, som igångsattes 1878, är det största i Skandinavien o. äges av Stora Kopparbergs Bergslags AB.

Domning, ett tillstånd av minskad känsel- o. rörelseförmåga i en kroppsdell, oftast en lem. Samtidigt förefinnas vanl. egendomliga känsel- förminnelser, »myrkrypning», stickningar, värme- känsla osv. Domning är ett viktigt symptom vid vissa nervsjukdomar men förekommer äv. övergående efter långvariga tryck på de till den domnande kroppsdelen förlöpande nerverna.

Domstroj', egeptl. »Ordning för hemmet», ett trol. av tsar Ivan IV:s rådgivare, prästen Silvester, redigerat o. delvis av denne författat ryskt manuskript, som innehåller regler för tro, gudsfuktan, moral o. huslig ekonomi. D. är

ett dokument över isoo-t:s ryska liv, belysande dess råa seder o. primitiva tänkesätt.

Domprost, titel för kyrkoherden i domkyrkoförsamlingen (i Sthlm Storkyrkoförs.), som tillika är vice preses i domkapitlet.

Domptö'r (av fr.), djurtämjare.

Domrémy-la-Pucelle [då'«remi'-la-pysäll'], by i ö. Frankrike, dep. Vosges, vid Meuse, med det hus, i vilket Jeanne d'Arc föddes (1412), ännu i behåll.

Domsaga, område för rättskipningen på landet. Domarbrevet i domsaga förvaltas av en häradshövding. 1948 funnos 115 domsagor.

Domsjö, industriort o. lastageplats i Ångermanland, Själevads kommun, invid Örnsköldsvik. 2,335 inv. (1946). Sägverk, hyvleri, cellulos- o. sulfitsprittfabriker m. m. (»Domsjöverken»), tillhöriga Jlo o. Domsjö AB (se d. o.).

Domskola, under medeltiden med domkyrkan förenad skola för blivande präster.

Domsrätt, befogenhet att skapa lag o. rätt. Domsrätten tillkommer endast staten själv o. utövas av särskilda organ, domstolar.

Domstol, det statens organ, som har befogenhet att utöva domsrätt. Man skiljer mellan allmänna domstolar (häradsrätter, rådhusrätter, hovrätter o. Högsta domstolen) samt specialdomstolar (krigsdomstol, domkapitel, Kammarrätten, ägodelningsrätt, vattendomstol m. fl.).

Domsvärkställare kallas enl. kungl. kung. 18/11 95 den, som av överexekutor antagits el. godkännts för att av utmättningsman i stad för bestämt fall sättas till utmättningsman i hans ställe.

Domvilla, svårare rättegångsfel, närmare angivna i 59 kap. rättegångsbalken. Föreligger domvilla, skall domen, trots att den vunnit laga kraft, undanröjas på besvär av någon, vilkens rätt domen berör. Besvär måste dock (i regel) anföras inom 6 månader från den dag, då domen vann laga kraft.

Domvärjo. Uttrycket »lyda under viss domstols domvärjo» betecknar, att en person är skyldig svara vid ifrågavarande domstol.

Domän (fr. *domaine*, egendom), i vidsträckt bemärkelse en stats hela inkomstbringande egendom, i inskränkt o. vanligare bemärkelse en stats fasta egendom.

Domänfiskaler, tjänstemän i Domänst5relsen, som bevaka o. utföra styrelsens rätt o. tala i rättegångsären den m. m.

Domänintendent, tjänsteman, som inom vissa distrikt (6 st.) har tillsynen över statens utarrenderade jordbruksdomäner.

Domänstyrelsen förvaltar till domänfonden hörande fast egendom m. m., handhar tillämpningen av gällande författningar rörande vissa allmänna o. enskilda skogar, förvaltar o. övar tillsyn över vissa sådana skogar, ordnar o. övervakar den lägre skogsundervisningen samt verkar för ändamålsenlig skogshushållning o. jaktvård i riket. Instruktion av /s 1935 med senare ändringar. Chef: generaldirektör.

Domänverket, samtliga de ämbets- o. tjänstemän, som handhava statens domäner.

Domö (till 1936 Gustafsson), Fritiof, f. so/s 1889, politiker. Led. av FK 1928, ordf. för dess högergrupp 1936. Handelsminister i samlingsregeringen l». A. Hansson dec. 1939—mars 1941, konsultativt statsråd mars 1941—sept. 1944, kommunikationsminister sept. 1944—juli 1945. Sed. dec. 1944 högerpartiets ledare.

Don [dänn] (av lat. *do'minus*, herre), it. o. sp., herre; titel, som jämte förnamnet el. hela namnet i Italien användes för präster, i Spanien för alla män ur högre klasser. Fem. är it. *donna* o. sp. *dofta* [dänn'ja] (av lat. *do'mina*, husfru) o. nyttjas som titel för damer ur de högre klasserna.

Don [dänn], grek. *Tanaïs*, flod i Ryssland, börjar i förvalningsomr. *fula* o. utmynnar i *Asovska sjön*, 1.984 km. Stor sjöfart.

Dona [dänn'ja], sp., *Dona* [dä'na], port., fru, fröken (användes framför förnamnet). Jfr *Don* o. *Seöor*.

Do'nar, det fornhögtyska namnet på åsguden (Tör).

Donatell'o, egentl. *Donato di Niccolò di Eetto Bar di* (1386—1466), florentinsk bildhuggare, en av ugenrensansens största konstnärer. Bl. arb. i Florens må nämnas: *Sankt Georg* (se bild), *profetstatyerna på kampanilen, gravmonumentet över påven Johannes XXIII* (Uaptisteriet), *David*, den första nakna renässansynglingen, terrakottabysten av *Niccolò da Uzzano*, båda i Bargello, samt den imponerande ryttarstatyn i Padua över fältherren *Galtamelata* (se art. om denne). Därjämte lekan- de barn på predikstolar o. kring läktare samt reliefer. Den första, *Salomes dans*, 1425—28, i Baptistieriet i Siena. De senare relieferna i San Antonio i Padua (1443—1531) ha en stegrad dramatisk uttrycksfullhet. Monogr. av L. Planiscig (1940).

Donation (av lat. *donare*, giva), gåva i laga form (genom testamente el. dyl.), vanl. om penningssumma m. m., som skänkes för visst ändamål.

Donationsjord, *städenas*, fastighet, som städerna erhållit i förläning av kronan.

Donatismen, sekt i Nordafrika, framkallad genom *Diocletianus'* förföljelse (303—311) o. uppkallad efter biskopen *Donatus* den *Store*. Hävdade strängt kyrkan som de heligas samfund o. ville icke veta av några avfallingar. Rörelsen avstannade i börj. av 300-t.

Donator (av lat. *donare*, giva), givare; den som gör en donation.

Donatus, *Aelius*, rom. grammatiker på 300-t., förf. till flera läroböcker, bl. a. en latinsk formlära, som användes ända in i nyare tid (»Donaten»).

Donatus, d. antagl. omkr. 1135, trol. ital. arkitekt. Hans enda kända verk är *Lunds domkyrka*.

Donau, Europas näst Volga längsta flod (2,860 km), till vattenmassan den största; uppriinner i s. Schwarzwald, genomflyter schwabiska Jura, flyter genom Tyskland (blir segelbar vid Ulm), Österrike, Tjeckoslovakien, Ungern, Jugoslavien, Bulgarien o. Rumäni- en till Svarta havet, där den delar sig i tre huvud- armar o. bildar ett stort delta. Dess förnämsta bifloder äro fr. h.: Iller, Lech, Isar, Inn, Drava, Sava, Morava; fr. v.: Theiss, Aluta, Seret o. Prut. Genom Ludwigskanalen står D. i för- bindelse med Main. Jfr *Donaukommissioner*.

Donaufurstendömena, de tidigare rum. furstendömena Moldau o. Valakiet.

Donaukommissioner, benämning på inter- nationella kommissioner, som från Pariskon- gressen 1856 med vissa av krig betingade av- brott sört för Donausjöfartens reglering intill Andra världskr. De allierade stormakternas utrikesministrar fattade i dec. 1946 ett principbe- slut om fri sjöfart på Donau, men någon ny in-

ternationell reglering har ännu inte åstadkom- mits.

Donaumarkien, populär benämning på det forna Österrike-Ungern.

Donauried [dä'na'rit], sumptmarksområde i s. Tyskland, Bayern, kring övre Donau, Iller o. Lech. Nu till stor del uppodlat.

Donauwörth', stad i s. Tyskland, delstaten Bayern, vid Donau, 6.000 inv. Viktig Donau- hamn. D. intogs av Gustav II Adolf 1632.

Donawitz [dä-'], stad i Österrike, Steier- marks största industriort. 17.000 inv. (1934). Järnverk, kolgruvor.

Don Benito, stad i s.v. Spanien, prov. Badajoz (Estremadura), nära Guadiana. 21.000 inv. Vin-, frukt- o. grönsaksodling.

Don Car'los, opera av G. Verdi, uppförd i Sthlm i a. gn 1933. Libretto byggt på Schil- lers drama »Don Carlos».

Doncaster [dång'kast°], stad i mell. England, grevsk. Yorkshire (West Riding), vid Don. 71.000 inv. (1946). Järnvägsverkstäder; spannmåls-, ull- o. hästmärknader. Berömda kapp- löpningar varje höst.

Donchery [dä'esjri'], stad i n. Frankrike, dep. Ardennes (Champagne), nära Sedan. 1.800 inv. »/» 1870, dagen efter slaget vid Sedan, möttes här Bismarck o. Napoleon III.

Don'ders, **Franciscus Cornelius** (1818—89), höll. fysiol. o. ögonläkare, ban- brytare inom ögats fysiologi o. ljudfysiologi.

Donegal [dä'nigäl], grevskap i n.v. Eire, prov. Ulster, vid Atlanten. 4.844 kvkin, 136.000 inv. (1943). Huvudstad: Lifford.

Done'ra (lat. *donare*), giva, bortskänka. Donets [danjät's], biflod till Don, fr. h. 1.056 km.

Donets'bäckenet kallas området mellan flo- derna Donets o. Dnjepr i Ukraina; ett av Ryss- lands viktigaste kol- o. industriområden. Krigs- skådeplats under Andra världskr.

van Dongen [fann], **Kees**, f. 1877, höll. målare, sedan 1897 verksam i Paris; represen- tant för expressionismen.

Don'gola. 1. Provins i Anglo-egyptiska Sudan, omfattar Nildalen mellan 4:e o. 3:e katarakten samt ökenområdet v. ut till Franska Ekvatorialafrika. 322.000 kvkm, 140.000 inv. (nubier). — Under medeltiden kristet konunga- rike uppgick D. omkr. 1500 till största delen i riket Sennar, varefter kristendomen snart utro- tades. Egypt. besittning 1820. — 2. Ny a. D. el. el- Ordi, stad i D. 1, vid Nilen. 9.000 inv. Viktig handelsplats.

Donizetti, **Gaetano** (1797—1848), ital. tonsät- tare, en av den romantiska operaskolans främsta i Ita- lien. Bl. 65 operor *Leonora, Regementets dotter* o. *Kär- leksdrycken*. (Se bild.)

Donjon [dä'8s5ä'«], fransk benämning på medeltida centraltorn, kring vilka en borg el. en stad växte upp. Jfr *Belfroi* o. *Kärna*.

Don Juan [sp. ut. dänn *clioann'*], spansk sagogestalt; i dagligt tal kvinnotjusare, för- förare. Den äldsta bevarade litterära be- handlingen av ämnet är av spanjoren *Gabriel Tellez* i dramet *El burlador de Sevilla* (omkr. 1630; Förföraren från Sevilla, 1924). Sin nuv. popularitet har figuren till stor del att tacka Mozarts opera *Don Juan* (med text av I. Da Ponte). Av. Molière, Byron, I. enau, Kierke- gaard, C. J. L. Almqvist m. fl. ha behandlat *Don Juan*-gestalten.

Donkey [dång'ki], eng., åsna. — **Donkey**, panna, ångpanna för drift av hjälpmaskin (*donkeymaskin*) på fartyg. — **Don-**

k e y p u m p, pump för länsning o. fyllning av tankar o. pannor på fartyg. Av länsypump.

Donkosackerna, rysk emigrantkör (gr. 1921). Gästade Sthlm i a ggn 1927.

Donläge, malmfyndighets sidoytors lutningsvinkel med lodlinjen.

Donna, it., fru; dam. Jfr Don.

Donne [dänn], John (1573—1631), engskald, påverkad av ital. o. spansk diktning, barockdiktens främste representant i England.

Donn'er, Georg Raphael (1693—1741), österrik, bildhuggare, påverkad av den ital. barocken. Men med sina slutna sena former ha hans arbeten en klassicerande prägel. Huvudverk: *brunnsfigurena* (urspr. av bly, gjutna i brons 1873) på Neuer Märkt i Wien.

1. Donn'er, Otto (1835—1909), finl. språkforskare o. politiker, prof. i sanskrit i Helsingfors 1875. Utgav bl. a. arb. i finsk-ugriska språk. D., som 1864—66 utgav Helsingfors Tidningar, var 1905—08 ecklesiastikchef.

2. Donner, Anders (1854—1938), brorson o. styvson till O. D., finl. astronom, prof. i Helsingfors 1883—1915; universitetets rektor 1911—15 o. t. f. kansler 1917—19, 1921—26. Donator.

Donn'ervvetter, ty., åskväder; som svordom: blixt o. dunder.

Donor [dånår] (av lat. *donare*, giva). Med. Blodgivare.

Don Quijote [sp. utt. dänn kichåte], hjälten i Cervantes' roman med samma namn.

Dons, A a g e, f. r903, dansk författare. Har skrivit romaner om köpenhamnska vardagsproblem: *Soldaterbrönden* (1936), *Her modes alle Veje* (1941; Här mötas alla vägar, 1942), *Trotjenerinde* (1942) samt novellsaml. *Den gode Billedbog* (1943).

Donsö, fiskläge o. municipalsamhälle s.v. om Göteborg, Styrös kommun. 923 inv. (1947).

Doollittle [do'littl], James, f. 1896, aruerik. flygare o. general. D. gjorde 1922 den första flygningen utan mellanlandning tvärs över den amerik. kontinenten. Ledde flygråden mot Tokio april 1942, nov. s. å. chef för de amerikanska o. febr. 1943 för samtliga luftstridskrafter i Nordafrika. Jan. 1944 befälh. för 8:e amerik. flygkåren i England, med vilken han maj 1945 överflyttade till japanska krigszonen. Vice direktör i Shellbolaget sed. 1946.

Dootn [dårn], stad i mell. Nederländerna, prov. Utrecht, 4,000 inv. Villan »Het Huis te Doorn» var maj 1920 till hans död 1941 exkejsar Vilhelm II:s uppehållsort, därefter museum.

Dop el. d ö p e l s e, det sakrament, varigenom en kristen högtid. upptages i församlingens gemenskap. Dopets närmaste förebild är Joliannesdopet vid Jordan, »bättringens döpselse till syndernas förlåtelse» (Mark. I: 4). Den kristna döpselsen, som hänvisar till Jesu dopbäddning i Matt. 28:19 ➔ övades allmänt i de första kristna församlingarna. Paulus fattar dopet dels som en bekännelsehandling, dels som ett nådemedel, varigenom Andens gåva tilläggs den enskilde. Enl. rom.- o. grek.-katolsk åskådning utplånar dopet arvsyndan med undantag av det kvarstående »begäret». Zwingli ser i dopet blott ett »förbundsstecken», medan Calvin närmar sig luthersk åskådning, som hävdar dopet som nådemedel men avvisar dess maskiska verkan. Barn dop med vattenbegjutning o. namngivning blev allmänt på 200-t. e.Kr.

Dopfat el. dopskål, behållare för dopvattnet. Ofta av driven mässing o. förskrivande sig från s. Tyskland, särsk. Nürnberg, där en dyl. fabrikation ägde rum från 1400-t:s senare del till början av 1600-t., samt från Dinant i Nederländerna. I våra kyrkor ha äv. använts gjutna malmskålar, drivna mässingsfat från Skultuna samt silver- o. tennskålar.

Dopfund el. f u n t (av lat. *fontis*, källa), ett i kyrkan, urspr. oftast innanför huvudingången uppställt käl av sten, stundom av metall el. trä, för förrättande av barn Dop. Funtarna, som ofta täcktes av ett dekorativt lock, voro i Sverige i allm. rikt skulpterade. Särsk. märkliga äro de på Gotland under 1100- o. 1200-t. tillverkade funtarna Under 1600- o. 1700-t. ombildades dopfunten till ett ställ för dopfatet, ofta buret av en ängel i trä (d o p å n g e l). Dopfund av god. mästare i Löderups kyrka, Kristianst. l., se bild.

Dopkyrka, dets. som baptisterium.

Dopplavo'ro [dåpälavå'ra], etl. egentl. »efter arbetet», av fascisterna upprättad statlig organisation i Italien för arbetarnas fritidsproblem. Jfr Kraft durch Freude.

Dopparedagen, gammalt namn på julaftonen, härlett ur den från de hedniska offermåltiderna härstammande seden att »doppa i grytan», dvs. att doppa brödiskivor i det vid julsinkans kokande erhållna spadet.

Doppingar, *Po'diceps*, släkte av lomfåglar, vilkas tår äga var sin simflik. De ha litet huvud, lång hals o. platt kropp. Leva vid sött vatten av småfisk o. insekter. Skickliga simmare o. dykare. Äggen läggas i flytande bon av växter. Ett 20-tal arter i nästan alla världsdelar, hos oss 4 arter häckande, vanligast skäggdoppingen, *P. cristatus* (se bild), vacker o. egendomlig med nacktofs o. halstrage.

Dopplers princip, en av den österrik. fysikern Christian Doppler (1803—53) uttalad sats, enl. vilken svängningstalet för en vågrörelse (ljud, ljus) uppfattas såsom ökat el. minskat, allteftersom observatören har rörelse mot el. från vågens utgångspunkt (ljud- el. ljuskällan). Ur ändringen i svängningstalet kan man beräkna denna rörelsens hastighet.

Dopvitne. Sedan det obligatoriska kravet på faddrar vid dopet 1894 bortfallit, kunna minst tvne s. k. dopvitnen träda i faddrarnas ställe.

Dora Bal'tea [då'-], vänsterbiflod till Po, n.v. Italien. 148 km.

Dora Ripa'ria [då-], källflod till Po från Cottiska alperna—125 km.

Dorat [dåra'], Claude Joseph (1734—80), fransk skald, skrev erotiska dikter i sirlig rokokostil; påverkade Kellgren.

Dorohester [då'tsist'], Guy Carleton, baron D. (1724—1808), britt, militär, guvernör över Quebec (Canada) flera perioder 1762—96, i vilken egenskap han under Nordamerikanska frihetskriget genom tappert försvar av provinsen räddade Canada åt Storbritannien.

Dordogne [dårdånj']. 1. Biflod fr. h. till Garonne, s.v. Frankrike; utmynnar i viken Gironde. 490 km, varav ca 300 km segelbara. — 2. Departement i s. Frankrike. 9,224 kvkm, 388,000 inv. (r946). I D. upptäcktes 1940 märkliga grottmålningar av 20—30,000 års ålder. Jfr Cro-Magnon. Huvudstad: Périgueux.

Dordreht [dårrfräjt'], stad i s.v. Nederländerna, prov. Syd-Holland, på en ö i Merwede. 66,000 inv. (1946). Industri o. handel; hamn. Stor domkyrka från 1300-t. Under medeltiden Hollands rikaste stad.

Doré [dåre'], G u s t a v e (1832—83), fransk konstnär, ryktbar huvudsakl. genom sina i träsnitt utförda illustrationer till *Divina Commedia*,

Perraults sagor, *Don Quijote*, *Münchhausens äventyr o. Bibel*. D. ägde en betydande skaparkraft o. fantasistyrka, men framställningen ligger på en viss schablon.

Dor'er el. *dorier*, en av forngrekernas tre huvudstämmer, invandrade omkr. 1100 f.Kr. från norr till Peloponnesos o. Kreta. Doriska kolonier funnos på Mindre Asiens s.v. kust samt i s. Italien o. på Sicilien. Krigiskt lynne o. lugn kraft ha ansetts vara deras karaktärsdrag (Sparta).

Dorestad (nu *Wijk bij Duurstede*), stad i Nederländerna, s.ö. om Utrecht. På 700—800-t. en blomstrande handelsstad med livliga förbindelser med Sverige (Birka). Utgrävningar 1923—28.

Doria [då'-], berömd genuesisk släkt, bl. vars medl. märkes *Andrea D.*, furste av *Melfi* (1468—1560), sjöhjälte o. statsman (se bild). Under striderna mellan Karl V o. Frans I stod han i början på den sistnämndes sida men gick 1528 över till kejsaren, befriade det av fransmännen besatta Genua o. gav landet en ny författning, som i huvudsak bestod till republikens upplösning 1815. Hedradesmed titeln »fäderneslandets fader o. befriare». — Efter släkten D. äro uppkallade tre palats i Genua, bl. vilka märkes ett uppfört av A. D. efter ritning av Galeazzo Alessi med terrasträdgårdar. I Rom finnes äv. ett *palazzo Doria*, uppfört efter ritning av Gabr. Valvasori, Paolo Amati o. Pietro da Cortona. Rika konstsamlingar.

Doriot [dårjå'], *Jacques* (1898—1945), fransk politiker, kommunistisk deputerad 1924; bröt med kommunismen o. grundlade 1936 Franska folkpartiet. Agiterade 1940 för fullständig uppslutning på Tysklands sida. Medl. av oationrådet 1941.

Dor'is, i grek. myt. dotter av Okeanos o. Tety's; hade med havsguden Nerevs 50 döttrar (nereiderna),

Dor'is är en s. k. naken (skallös) snäckä, vanlig i bladtångsregionen vid vår västkust. Karakteristisk är den vackra rosett av gälar, den bär baktill på ryggsidan. (Se bild.)

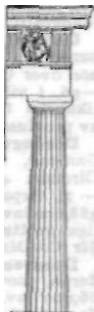
Dor'is, landskap i forntidens Grekland, omfattande bergdalarna n.v. om Parnassos; ansågs senare som dorernas urhem. — D. el. Dor'ien kallades äv. de doriska kolonierna på s.v. kusten av Mindre Asien.

Dor'isk (kolorm)ordning, den enklaste o. mest linjära av de tre grekiska arkitektoniska stilarna. Kolonnskäftet, som höjer sig direkt från underbyggnadens översta plan, avsmalnar uppåt med svag ansvällning (*entasis*) o. prydes med grunda, långsgående räfflor, som stöta ihop i skarpa kanter. Kapitäl består av en rund skiva (*echinus*) med täckplatta (*abakus*). Det burna, horisontala entablementet består av odekorerad arkitrav, fris, prydd med triglyfer o. metoper, samt den framskjutande kransemsinen med rännlist.

Dor'mitor el. *Durmitor*, bergstopp i s. Jugoslavien (Montenegro). 2,528 m.

Dormitor'ium (lat., av *dormi're*, sova), sovsal, särsk. i kloster.

Dom [dårn], cylindriskt el. svagt koniskt

stål för fastsättning som skaft på fräser, chucker, brotchar m. m., för upprymning av hål, till stöd vid fördrängning osv.

Dornierverken [dårni'r-j. ty. *Dornier Metallbauten*], förr flygplansfabrik i Friedrichshafen, vid Bodensjön, uppkallade efter flygplanskonstruktören *Claudius Dornier*, f. 1884, vilken vid Zepelinverken byggde det första flygplanet med stälväggar. 1914 konstruerade han det första flygplanet av aluminium. Fabrikeras ödelades vid allierade bombträder 1944. Dornier dömdes jan. 1948 av en denazifieringsdomstol till 300,000 marks böter.

Doronicum, växtsläkte (fam. *Compositae*), 25 arter i Europas o. Asiens tempererade delar. Flera odlas som prydnadsväxter, bl. a. *D. caucasicum*, gemsrot, som har hjärtlika blad o. stora, höggula, prästkragslika blomkorgar; värväxt.

Doros [dårås], dorernas mytiske stamfader, son av Hellen.

Dorote'a (1430—95), *svensk-dansk-norsk drottning*, förmäld med unionskonungen Kristofer (1445) o. efter dennes död med Kristian I (1449—81).

Dorotea, kommun i s. kappland, Västerb. l.; Dorotea laudsdistr., Västerb. v. doms. 5,770 inv. (1947), därav i Dorotea församling 4,833 (varav i Dorotea municipalsamhälle 870) o. i Risbäckes församling 937. Uppkallad efter Gustav IV Adolfs gemäl.

Dorpat, estn. *Tartu*, stad i ö. Estland, SSSR, vid fl. Embach. 60,000 inv. (1938). Universitet (se bild), grundlagt av Gustav II Adolf 1632, utsatt för mycket våxländ

de öden under de gångna årh. tidvis upplöst; 1919 ombildat till estniskt universitet. Till 1941 flera svenskar bl. professorerna. D. var under större delen av 1600-t. svenskt. 1630 inrättade svenskarna äv. en hovrätt där. 19*0 slötos i D. Rysslands freder med Estland o. Finland. D. var maj 1940—juli 1941 ockuperat av ryssarna, därefter av tyskarna till sept. 1944, då D. återogs av ryssarna. Krigshärjat.

Dorsa'l (av lat. *dorsum*, rygg), ryggen tillhörande el. åt ryggsidan liggande. Motsats: *ventral*. — *Konsthist.* Den stundom utsmäykade baksidan av ett alttarverk, ryggstycket i ett helgonskåp el. till en korstol. — *Språkv.* Tungryggs-, med tungryggen bildad.

Dorsetshire [dåsitsjir^o], grevskap i s. England, vid Engelska kanalen. 2,532 kvkm. 259,000 inv. (1931). Huvudstad: *Dorchester*. 10,000 inv.

Dorsiventral' (av lat. *dorsum*, rygg, *o. venter*, buk), beteckning för sådana växtdelar, vilka äga en tydlig skillnad mellan över- o. undersida; olikheten sträcker sig oftast äv. till den inre byggnaden. Ex. utbredda bladskivor.

Dortmund [-mont], stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Westfalen, rredsren), vid D.-Emskanalen. 537,000 inv. (1939). Gamml stad; under medeltiden haustead o. fri riksstad (1300-t.—1803). På grund av sitt läge i ett på stenkol (Ruhrkol) synnerl. rikt distrikt o. en därpå fotad stortard järnindustri hade D. från 1870-t. ett oerhört uppsving. 1846 ca 9,000 inv. Utsattes från 1943 för allierade bombträder, som till stor del lamslog krigsindustrien o. till väsentliga delar förstörde staden.

Dortmund-Emskanalen, kanalänläggning mellan Dortmund vid fl. Emscher o. Nordsjön,

vid Ems mynning. Längd 283 km, fallhöjd 72 ni. Byggt 1892—99. Torrlagd genom ett allierat bombanfall 2¹/₀ 19-14, reparerad 1945.

Dorval, flygplats vid Mont-real.

Doryfo'ros, grek., lansbärare. Namn på en berömd friskulptur av Polykleitos, föreställande en gående ung man, med ett spjut på axeln. Detta verk ansågs av forntidens konstnärer som mönster för manliga skönhetsmått (kanon). Den bästa kopian i Neapels museum. (Se bild.)

Dos el. do'sis (av grek. do'sis, gåva), den mängd av ett läkemedel, som givas på en gång el. inom viss tid. Man skiljer på full dos, så stor dos av ett läkemedel, att detta förmår utöva sin fulla verkan, o. refrakt (sönderdelad) dos med ej full verkan. Maximal dos, lagligen fastställd största dos av ett läkemedel. — Doser'ing, fastställande av dosen för ett läkemedel.

Dos Passos [dås pass's^os], John, f. 1896, amerik. författare, starkt påverkad av filmens skildringsteknik. I trilogien *The 4211a Parallell* (1930); *421a breddgraden*, 1932), *Nineteen nineteen* (1932; övers. 1939 med titeln 1919) o. *The big money* (1936) vill han ge den amerik. utvecklingen från 1800-t:s slut. D. har vidare utgivit dikter o. essäer, reseskildringen *Orient express* (1927) samt romanen *Adventures of a young man* (1939) — *Number one* (1944) är en bitter satir över vulgaritet o. korruption i För. Stats offentliga liv.

Dossering (av fr. dos, rygg), lutningen av en bank el. jordvall; en vägytias (vägkurvas) avsikliga lutning för att motverka centrifugalkraften hos hastigt framförda fordon.

Doss'i, Dosso, egentl. Giovanni di Lutcro (omkr. 1475—1542), i tal. målare, hovmålare i Ferrara 1517. Inspirerad av Giorgione o. Tiziau skapade han koloristiskt rika, stämningfulla landskap med bibliska o. mytologiska ämnen. Porträtt.

Dossier [däss-je'], fr., samling av handlingar rörande viss sak.

Dostojev'skij, Fjodor Mihajlovitj (1821—81), rysk författare. I romaner o. noveller, utmärkta av livfull berättarkonst i förening med en ingående karaktärsteckning o. själsanalys, gav D. uttryck åt en kristlig, social medkänsla för den lidande mänskligheten o. åt sin tro på lidandets nödvändighet samt Kysslands messianska roll. Bl. D:s verk, som översatts till nästan alla kulturspråk, märkas *Fattiga stackare* (1846; sv. övers. 1907, 1920), *Kränkning och förödmjukelse* (1861—62; sv. övers. 1881), *Idioten* (1868; sv. övers. 1919—20), *Det döda huset* (1861—63; sv. övers. 1913), en skildring av D:s sibiriska fångenskap. *Onda andar* (1871; sv. övers. 1918—20), *Rasknikov* (1866; sv. övers. 1883) o. *Bröderna Karamasov* (1879—80; sv. övers. 1918—19) m. fl.

Dou rda'q, Gerard (1613—75), höll. målare, lärjunge till Rembrandt. Miniaturartat utförande. Oftast små tavlor med människor i halvfigur, sedda i en fönsteröppning. Repr. i Nat.mus.

Douai [doä'] stad i n. Frankrike, dep. Bord, s. om Lille. 42,000 inv. (1936)- Järnindustri o.

handel med spannmål, kol ni. m. Under Första världskr. 1914 blev l. till stor del förstört.

Douarnenez [doarii'nä's], stad i v. Frankrike, dep. Finistère, vid D.-viken. 12,000 inv. Betyd. Fiske. Badort.

Double [dabbl], eng., dubbel (t. ex. i tennis, då två par spela mot varandra, jfr Mixed double); vikarie för filmskådespelare (vid provtagningar, livsfarliga situationer m. m.) — Double sculls [skalls], eng., utriggad kapproddbåt för två roddare.

Double [doble'], förgyllda galanterivaror, ädelsten hopkittad av en äkta överdel o. en färgad glasunderdel.

Doubs [do]. 1. Biflod till Saône, ö. Frankrike; upprinner i Jura, bildar delvis gräns till Schweiz, utfaller vid Verdun. 430 km. — 2. Departement i ö. Frankrike. 5,260 kvkm, 298,000 inv. (1946). Huvudstad: Besancon.

Doucín [dosä'«'], en svagt växande varietet av det vanliga äppleträdet, *Pyrus malus*, var. *pu'mila*, som lämnar grundstämningar för framställning av dvärgäppleträd.

Douglas [dagg'l^os], skotsk adelsätt, uppkallad efter stamslottet D. Castle i grevsk. Lanark. Dess äldste kände medlem, William de Dufglas, levde omkr. år 1200. En av ättens grenar (Anguslinjen) bär hertigtitel av D., en annan berrigtitel av Hamilton o. Brandon.

Douglas, James, earl av Morton (omkr. 1520—81), skotsk statsman, den egentl. ledaren av det engelskvänliga partiet i Skottland; efter Maria Stuarts avsättning den verkliga styresmannen.

Douglas [dugg'las], svensk ätt, en gren av den skotska ätten D. Friherrlig 1651, grevlig 1654.

1. Douglas, Robert (r6n—62), greve, fältmarskalk; deltog i Trettio-åriga kriget samt i Karl X Gustavs polska krig.

2. Douglas, Ludvig (1849—1916), greve, politiker, riksmarskalk 1911. D. var 1890—1911 led. av FK samt 1895—99 utrikesminister.

3. Douglas, Archibald, f. 1877, 1883, greve, son till L. D., generallöjtnant 1944, chef för Övre Norrlands trupper 1937, arméinspektör 1942, chef för armén 1944—48. D., som deltog i Finlands frihetskrig 1918, utg. 1928 *Kriget i Finland 1918*. (Se bild.)

Douglas [dagg'l^os], Stephen Arnold (1813—61), amerik. statsman, en av det demokratiska partiets inflytelserikaste ledare. I slavfrågan intog han en mot sydstaterna moderat hållning.

Douglas [dagg'l^os], sir William S h o l l o, f. 1893, eng. flygmarskalk, vice flygmarskalk 1938—40, befälh. för flygstridskrafterna i England 1940—42, nov. s. å. befälh. för eng. flyget i Mellerta Östern, maj 1945 befälh. i Tyskland. Militärguvernör i britt. zonen o. medl. av allierade kontrollrådet 1946—47.

Douglas [dagg'l^os], huvudstad på eng. ön Man. 20,000 inv. (1939). Badort.

Douglasstran [dagg'l^os-], *Pseudotsuga taxifolia* (douglasii) (fam. Pinaceae), inhemsk i v. Nordamerika, från kusten upp i bergstrakterna. Stämmer stundom 100 m höga o. 4 m diam. Barr smala, plattade, åt sidorna utspärrade, knoppar spetsiga, rödbruna; kottar hängande med långt utskjutande, trespetsade täckfjäll. Fröna frigöras genom klängning. Virke värdefullt med rödbrun kärna. Hos oss ofta som prydnadssträd, ännu endast i mindre utsträckning prövad i skogskultur.

Douhet, Giulio (1869—1930), ita!. gene-

ral, flygare. Framstående skribent på det flygmilitära området: *Il dominio de Waria* (Herraväldet i luften, 1921).

Doumer [domä'r], Paul (1857—1932), fransk politiker, franska republikens president; deputerad 1888, senator 1912. D. var 1896—1902 generalguvernör i Franska Indo-Kina samt var flera gånger finansminister, senast i Briand's ministär 1925—26. D., som tillhörde den moderata republikanska gruppen, valdes 1927 till senatens o. 1931 till republikens president. Mördades av en rysk emigrant.

Doumergue [domärg'],

Gaston (1863—1937),

fransk politiker, franska republikens president. D. var deputerad 1893—1910, senator 1910—24. D., som tillhörde den demokratiska vänstern, var 1913—14 konseljpresident o. utrikesminister samt innehade äv. förut o. senare flera ggr olika ministerposter. 1923 utsågs D. till senatens president o. valdes i juni 1924 till republikens president efter Millerand. Drog sig 1931 tillbaka till sitt lantställe Tournefeuille nära Toulouse. Oron i Paris febr. 1934 föranledde D. att åtaga sig bildandet av en samlingsministär, som emellertid störtades i nov. s. å.

Doumio [domikk'], René (1860—1937), fransk litteraturkritiker, medl. av Fr. akad. 1909. Bl. arb. *Études sur la littérature française* (6 dir, 1896—1909).

Doumpalm [dom-], art av palmsläktet *Hyphaene*.

Douro [dåj'rå], portug. namnet på Duero.

Do, ut des, lat., »jag giver, för att du skall giva».

Dowden [da'dn], Edward (1843—1913), ir. litteraturhistoriker, framstående Shakspearsforskare (*Shakespeare, his mind and art*, 1875).

Dover [då'v>]. 1. Stad i s.ö. England, grevsk. Kent, vid Engelska kanalens smalaste del. 24,000 inv. (1945). Viktigaste överfartsorten till kontinenten. Gammalt slott, Dovercastle, delvis från rom. tiden. Badort. 1940—44 utsatt för tyskt långskjutande artilleri o. flygräder, som lade D. i ruiner. — 2. Stad i New Hampshire, n.ö. För. Stat. 15,000 inv. (1940). Bomulls- o. skoindustri. — 3. Huvudstad i Delaware, ö. För. Stat. 6,000 inv. (1940).

Do'vers pulver, läkemedel, som innehåller kräkrot, opium o. kaliumsulfat o. verkar lugnande, svett drivande o. hämmande på tarmrörelsen. Användes vid diarré, rödsot, reumatism, gikt o. lungsjukdomar.

Dovhjärt, *Da'ma da'ma*, en medelstor (85—90 cm hög), ljusfläckig hjört med skovelhorn. Förekommer från Skandinavien till Saharas gräns. Hos oss är den inför. Jaktid i Skåne $\frac{1}{30}$ /:!» o. g a riket i $\frac{1}{9}$ $\frac{1}{u}$. Fridlyst i Alvsb. o. Skarab. 1. samt Hallands o. Kalmar l. (Se bild.)

Down [da'nj grevskap, i s.ö. Nordirland, prov. Ulster. 2,478 kvkm, 211,000 inv. (1937). Huvudstad: Downpatrick (3,000 inv.).

Down [da'n] eng., nere; var a down, vara psykiskt nere, vara deprimerad.

Downingstreet [da'uingstri't], gata i London, där den britt. premiärministern har sin ämbetsbostad o. där det britt. utrikesmiiste-

riets lokaler äro belägna. I överförd bemärkelse benämning på den britt. regeringen, särsk. i dess utrikespolitiska o. diplomatiska verksamhet. Gatan är uppkallad efter George Downiu, en engelsk lyckoriddare under 1600-t.

Downs, The [5° da'ntO, två rader av kritbergskullar i s.ö. England, mellan Thames o. Engelska kanalen. Omsluta en synnerl. bördig o. tät befolkad slättbygd, The Weald. På D:s gräsmarker bedrivs fårskötsel.

Dovre, Dovrefjeld, högfjällsområde i Norge med ö.—v. riktning, mellan Österdalen o. Atlanten. Högsta toppar: Snehetta (2,246 m), Rondane (2,176 m), Trolltindene (1,760 m), Romsdalshorn (1,556 m). D. skares av järnvägen Oslo—Trondheim, som på sträckan Dombås—Stören kallas Dovrebanan (öppnad 1921).

Doxologi' (av grek. *dox'a*, lov, o. *lo'gos*, ord), Guds lovprisande, särsk. i den kyrkliga liturgien. Ex.: Fader värs avslutning »Ty riket är ditt» osv.

Doyen [doajä'>], fr., den främste el. äldste (i en krets, särsk. i diplomatisk kår), dekan.

Doyle [dåjl], sir Arthur Conan (1859—1930), eng. författare. Tjänstgjorde som läkare under Boerkriget, vars historia han skildrat. Sitt världsrykte vann han genom en rad detektivnoveller (*A study in scarlet*, 1887, *The sign of jour*, 1889, m. fl.), i vilka »Sherlock Holmes» är hjälten. D. har med dessa övat stort inflytande på den moderna detektivromanens utveckling. Ivrig spiritist.

D/P, förkortning för eng. *Documents against payment* (handelsterm).

Dr, D : r, förk. för doktor.

Dråa [dra], Wadi D., flod i s.v. Marocko vid gränsen. Flyter från s. Atlasbergen till Atlanten, som den dock när endast efter snösmältningen. 1,000 km.

Dra'ba, växtsläkte (fam. *Cruciferae*), 150 arter, de flesta arktiska o. alpina. Blommor vita el. gula, skidor ovala, plattade. *D. ver'na*, nagelört, rågblomma, liten ört med mot marken tryckt bladrossett samt vita, av en bladlös axel burna blommor. Tidig värväxt.

Drabant' (möjl. av pers. *derban*, dörrvaktare). 1. Medlem av den kungliga livvakten. I Sverige ha drabanter funnits från Gustav I:s tid till inpå 1800-t. Karl XII omorganiserade drabantkåren, så att den kom. att bestå av enbart officerare (200 man) under hans eget personliga befäl. — 2. D. el. s a t e l l i't, annan benämning på de olika planeternas månar.

Dracae'na, växtsläkte (fam. *Liliaceae*), 40 arter i Gamla världens tropiska delar. Palinliknande träd, stammar stundom rikt förgrenade, blad i toppställda rosetter. *D. draco*, drakblods-trädet (se bild), o. *D. cinna'bari* (Sokotra) innehålla i barken ett rött hart, som lämnar ett slags »drakblod».

Drach/enfels, borg-ruin på en bergstopp vid Rhen, 10 km s.ö. om Bonn, med en av de mest berömda utsiktterna öv r Rhendalen.

Drachmann, Holger (1846—1908), dansk författare. Framträdde först som målare. Anslöt sig till den Brandesska radikalismen på 1870-t., under vilket årtonde han äv. upplevde ett lyriskt genombrott, som tog sig uttryck i flera diktsamlingar (*Digte*. 1872,

Drzmpede Melodier, 1875, *Ränker og Roser*, 1879), innehållande bland det bästa av dansk lyrik. D:s åskådning genomgick senare flera omslag. Av hans senare författarskap må nämnas *Sangesens Bog* (1889) o. romanerna *Forskrevet* (1890) o. *Den helige lid* (1899).

Dr'ga (1867—1903) I serb. drottning, gemål till konung Alexander I Obrenovitch. Då D., som tidigare varit gift med en ingenjör Maschin, förblev barnlös o. fara förelåg att någon av hennes bröder skulle utses till tronarvinge, blev konungaparet mördat av en grupp officerare.

Dragande segel, segel som står fullt.

Draganf, en gummihaltig utsöndningsprodukt från stammen av en del i Iran, Mindre Asien o. Syrien växande *Astragalus-arter*. Beredes bl. a. till bimedel för medicinska tabletter o. pastiljer.

Dragarpenningar, avgift för uppackning, vägning, återinpackning m. m., som vid tullbehandling erlägges av varumottagaren.

Dragering [drasje'-], sockerbagerivarors o. tabletters förseende med en skyddshinna av socker (el. kakao) samt bimedel.

Dragg, ett slags mindre ankare el. krok med flera klor (se bild).

Dragoma'n, tolk, särsk. vid beskickningar hos turk. regeringen.

Drack'o'n, *Artemisia dracuncul* (fam. *Compositae*), meterhögh, stundom äv. hos oss odlad ört (Ryssland, Mongoliet). Innehåller en flyktig olja o. anv. för smaksättning av ättika o. senap.

Drago'n (fr. »drake», efter fälttecknet), urspr. beriden fotsoldat, sedermera soldat vid vissa kavalleriregementen.

Dragona'der, tvångsinkvartering av dragonregementen, ingingo som ett led i de förföljelser, vilka Ludvig XIV igångsatte mot hugenotterna för att tvinga dem att övergå till katolicismen.

Dragsjuka, gammal beteckning för epidemisk hjärnhinneinflammation ävensom för mjöldryggeförgiftning.

Dragsmark, kommun i mell. Bohuslän. Göteb. l. (past.adr. Bokenäs); Lane landsf.distr., Sunnervikens doms. 333 inv. (1947). — ID. anlande den norske konungen Håkon den gamle vid izoo-t:s mitt ett kloster, äv. kallat Marie-skog. Ruinerna utgrävdes på 1890-t. I kyrkan förvaras en märklig kalk från 1200-t.

Dragstift, tuschpenna i form av två näbbförmigt anordnade, med skruv ställbara stålfrjädr, mellan vilkas spetsar en tuschdropp placeras. Användes till lineärinrättning för att åstadkomma jämntjocka streck.

Dragö'r, dansk hamnplats vid Öresund, på Amager. 2,150 inv. (1945). Badort.

Drakballong, vid marken förtöjd luftballong, förseed med stabiliseringsanordning. Användes under Första världskriget för ledning av artillerield.

Drakbergen, *Kathlamaberg*en, bergskedja i Sydafrika, sträcka sig i en båge från ö. Kaplandet genom Basutoland o. gränstrakterna mellan Natal o. Oranjefrjstaten i Transvaal. Högsta toppar: Cathkin Peak (3,660 m) o. Gianta Castle (3,350 m).

Drakblod, ett till färgen mörkt blodrött, sprött harts, som tidigare utvanns av ett par *Dracaena-arter*; erhålles nu huvudsakl. från frukterna av en palm, *Calamus dra'co* (Ostindien, Sundaöarna). Hade förr medicinsk, nu endast teknisk användning.

Prakblodsträd, art av växtsläktet *Dracaena*.

Drake, i. Sagovidunder av fantastisk form, ofta framställt ss. personifikation av det onda. — 2. En kropp, som är tyngre än luften o. hålles svävande genom vindens tryck.

Drake [dre'k], sir Francis (1540—96), eng. sjöhjälte. D. företog flera kaparfärder o. seglade bl. a. jorden runt 1577—80. Vann tills. m. Howard *9/7 1588 i Engelska kanalen en fullständig seger över Spaniens flotta, den »oövervinneliga armaden». (Se bild.)

Drake, Gustaf (1634—84), hovjunkare, militär, bekant genom sina sjööverier. D. är hjälten i V. Rydbergs roman »Fribytaren på Östersjön».

Drakenberg, Sten (i86t—i94^{tt}) > överste-löjtnant, 1924—27 förest. för Gymnastiska centralinstituet i Sthlm. Idrottsfrämjarc. Från 1918 sekr. i Patriotiska sällskapet.

Drak'ma (grek. *drakme'*). I. Forngrck. silvermynt = 6 oboler. Värde på Solons tid ca 71 öre i nuv. mynt. — 2. Den nu gällande grek. myntenheten.

Drak'on, grek. lagstiftare, lät som arkont i Aten 621 f.Kr. uppteckna forntiska lagar, beriktade för överdriven stränghet. Därav drak'o'nisk, sträng, hård, omänsklig.

Drakskepp, vikingarnas krigsskepp.

Drakslinga, äldre, oegentlig benämning på ett under folkvandringso. vikingatiden ofta använt ornamentsmotiv (se bild).

Draködlor, små i Ostindien förekommande trädödlor, utrustade med från kroppens sidor utgående hudveck, som kunna utspännas genom revbenen, vilka sträcka sig in i dem. Med tillhjälp av dessa hudveck kunna de glidflyga från träd till träd. (Se bild.)

Dram (av eng. *dram*, en vikt = 1.772 g), sup. snaps.

Dr'ma, grek., skådespel; diktverk, i vilket handlingen framföres av talande personers repliker o. handlingar. Indelas efter innehållets allvarliga eller komiska karaktär i sorgespel (tragedi) o. lustspel (komedi). En mellanform är den borgerliga dramen med allvarligt innehåll o. lyckligt slut.

Drama, stad i n.ö. Grekland (Makcdonien). 30,000 inv. (1938). Centrum för tobaksodling.

Dramatik, dramatisk diktning, dvs. den diktning, i vilken ett händelseförlopp fräitställes i dialogform. — **D r a m a t i k e r**, författare av dramer.

Dramatisera, ge skådespelsform åt en berättelse o. dyl.

Dramatisk, som hör till dramat; haudlingsrik, effektiv, spännande.

Dramatiska teatern, Kungliga, teater i Sthlm, som leder sitt ursprung från en av T. A. Risten 1787 bildad trupp, vilken 1788 ställdes under Kungl. teaterns överinsende. Dess första lokaler voro Bollhuset (1787

—93) o. Delagardieska palatset (1793—1825). 1863—1907 var den inrymd i fastighet vid Kungsträdgården. Den nuv. byggnaden (se bild) vid Nybroplan uppfördes 1901—07 av F. Lilljeqvist o. dekorerades av C. Milles, Chr. Eriksson, T. Lundberg, J. Krotberg, Carl Larsson, O. Björck, G. Pauli m. fl. Verksamheten bedrivs sed. 1907 av ett aktiebolag; K. M:t utser styrelse o. teaterchef (1938—48 Pauline Brunius, därefter Ragnar Josephson). Teatern åtnjuter statsunderstöd o. har sed. 1945 äv. en studioscen.

Dramaturg' (av grek. *dra'ma*, skådespel, o. *er'gon*, verk), dramatisk teoretiker, konstnärlig rådgivare vid en teater; skådespelsförfattare.

Dramr'ten, hamnstad i s. Norge. Buskerud fylke, vid Dramselvens utlopp i Dramsfjorden. Träförelingsindustri. 26,000 inv. (1946).

Dramselven, älv i s.ö. Norge, avlopp för Tyrfjord, utfaller i Dramsfjorden. 276 km.

Dramsfjorden, västlig gren av Oslofjorden, Norge. 28 km.

Dräng naoh Osten, tyskt (urspr. hohenzollarnas) slagord för tyska maktutvidgningssträvandena österut.

Dränk, biprodukt vid brännvinstillverkning erhålles som återstod vid avdestillering av alkoholen från mäskan. Användes till kreatursfoder.

Drankmugg, hudsjukdom, som uppträder hos nötkreatur, som längre tid utfodrats med potatisdrank, potatisblast el. dyl. i större utsträckning.

Dräpa, fnord. skaldedikt till en stormans ära. Dräpa över död man benämndes ardräpa.

Dräper [drē¹?'], Henry (1837—82), amerik. astronom, banbrytare inom stjärnfotograferingen.

Dräpe'ra (fr. *dräper*, av *dräp*, tyg), ordna tyger i vackra veck. — Dräperi', veckat förhänge.

Drastisk (av grek. *drasi'ko's*, verksam), överdriven, livligt o. grovt komisk, mustig. Drastiska medel el. dra's't'ika, läkemedel, som verka starkt avförande o. äro mycket giftiga. Hit höra krotanolja, gummigutta, kolokvint, podofyllin m. fl.

Draup'ner (av fnisl.), »den drypande», i nord. myt. Odens ring, av vilken var nionde natt dröpo åtta andra ringar.

Drav, biprodukt vid öltillverkning, utgöres av den fasta återstoden av mäskan, sedan sockerlösningen (vörten) fränsilats. Användes till kreatursfoder.

Dra'va, ty. Dra'u, biflod fr. h. till Donau. Genomflyter Tyrolen, Kärnten o. Steiermark, utgör delvis gräns mellan Ungern o. Jugoslaven. 749 km, segelbar 610 km.

Drawback [drä'bsekk], eng., försvenskat drä'b'ack, återbetalning av importtull för en råvara vid utförelse därav i form av föräldlar vara. I Sverige förekommer sådan tullåterbetalning under beteckningen industrirestitutiön.

Dravidarasen, människoras, utbredd på Dekhan o. i s. Indien, lägre kaster äv. i mell. o. n. Indien. Utmärkande drag äro mörkbrun hudfärg, mörkt, vägtigt hår, ringa kroppshårighet, medelbrett ansikte med rak näsa o. mörkbruna ögon, långa armar.

Drawigroom [drä'ingro'm] (av *with-draw*, draga sig tillbaka), eng., förmak, vardagsrum.

Dreadnought [drä'd'nät] (eng., »orrädd»), en efter eng. slagskeppet D. (byggt 1905) tidigare vanlig benämning på stora slagskepp. Dreiser [drē'sē'], Theodore (1871—1945), amerik. författare, skrev romaner o. skådespel med motiv ur det moderna affärlivet [*The financier*, 1912; *Finansmannen*, 1929,

The Utan, 1914; *Titanen*, 1930] *An american tragedy*, 1925; En amerikansk tragedi, 1927, m. fl.). D. betraktas som den amerik. naturalismens förgrundsgestalt. Postum utgavs romanen *The Bulwark* (1947).

Dreja bi, stoppa el. minska ett segelfartygs fart genom att brassa back.

Drejare, tråhävstäng för ådragnng av en surring.

Drejning el. svarvning. Benämningen användes särsk. om svarvning av lerkärl o. dyl., varvid lerklumpen lägges på en vägrät skiva, vilken jämte en nära golvet belägen större skiva är vridbar kring en axel. Med sparkningar mot den undre skivan hållas de i rotation, under det att klumpen formas för hand o. med schabloner.

Drejpap, tåg, vari märsrår hänga.

Drejvånda, en segelmanöver, som går ut på att vända undan vind på litet utrymme.

Dren'the, provins i n.ö. Nederländerna. 2,633 kvkm, 266,000 inv. (1945). Uppfyllt av torvmossar o. slättmarker; glest befolkat. Huvudstad: Assen.

Dre'panon, lat. Dre'panum, forntida stad o. udd på Siciliens nordvästkust, utanför vilken rom. flottan under Claudius Pulcher 249 f.Kr. blev slagen av kartagerna. Nu T r a p a n i.

Dre'sden, huvudstad i delstaten Sachsen, ö. Tyskl. vid Elbc. 625,000 inv. (1939). Vackert beläget hade D. många märkliga byggnader, bl. a. kat. hovkyrkan (1700-t., se bild), genom en gång i förbindelse med slottet (1500-t.), Operan, Museum (båda av G. Semper), Zwinger (en ovanligt vacker barockskapelse, bestående av sju paviljonger, förenade genom ett galleri) med naturvetenskapliga samlingar, Japanska palatset, Frauenkirche, som samtliga svårt skadades el. blevo ruiner under de allierades bombanfall febr. 1945. I Museum fanns ett världsbekant tavelgalleri, huvudsakl. ital. o. nederl. måleri, bl. a. Rafaels Sixtinska madonna, o. en ovanligt rik samling kopparstick. Musikkonservatorium. D. hade betydande industri; särsk. tillverkad tobaks- o. järnvaror, maskiner, choklad, fajans o. tryckerialster. — D. var redan vid slutet av medeltiden

residens för de sachsiska furstarna. 1813 var D. stödjepunkt för Napoleon, som där segrade över österrikarna. *₃ 1945 intogs D. av ryssarna.

Dress, eng., dräkt, högtidsdräkt. — Dress'ing - g o w n [-ga'n], nattrock.

Dressera (fr. *dresser*), inöva djur i viss färdighet. — Dressyr', inövning, träning, drill. — D r e s ö r', person, som inövar djur.

Dressi'n, ett efter uppfinnaren Carl von Drais (1785—1851) från Baden uppkallat mindre järnvägsfordon med tre el. fyra hjul, framdrives med tramp, handkraft el. med motor.

Drev. 1. Kuggghjul, som driver ett annat kuggghjul el. en kuggatång. — 2. Gammalt häcklat tågvirke; användes till tätning av trädäck o. fartygssidor. — 3. Jaktform, då villebrådet framdrives mot skytteinjen (»hället») av d r e v f o l k, användes vid jakt på hare, fasan, räv, rådjur m. ra.

Drev, kommun i mell. Småland, Kronob. l. (past.adr. Braås); Åseda landsf.distr., Ö. Värends doms. 305 inv. (1947).

Drevet [dr°vä], Pierre (1663—1738), fransk kopparstickare, som med överlägsen skicklighet utförde gravyrer, bl. a. sin vän *Rigauds porträtt*. — Utmärkta porträttgravörer voro likaledes hans son Pierre Imbert D. (1697—1739) o. brorson Claude D. (1705—82).

Drevlja'ner, fornsлав. stam, som bodde i nuv. Volhynien. Kommo under fursten av Kiev på 800-t, gjorde uppror mot furst Igor o. dödade denne men underkuvades definitivt av dennes änka Olga 946.

Dreyer, Carl Th., f. 1888, dansk filmregissör, en av stumfilms epokens främsta. Bl. filmer *En kvinnas martyrium*, *Vampyren* o. *Vredens dag*.

Dreyfus [dräfyss], A I-fred (1859—1935), fransk militär av jud. börd, blev 1894 anklagad för förräderi o. deporterades till Djävulsön vid Cayenne. Processen togs upp (delv. på E. Zolas tillskyndan) o. ledde till förbittrade partistrider samt slutade med D:s frikännande 1906, sedan det visats sig, att de dokument, varpå D. dömts, voro förfälskade. Dreyfusaffären, vari flera högre officerar blevo svårt comprometterade, väckte ett ofantligt uppseende i hela Europa.

Dribbla (idr.), småsparka (bollen i fotboll). **Drickoffer**, hos judarna ett bilag till andra offer (4 Mos. 28: 9). Det bestod i vin, som utgöfs på altaret.

Driftelä, benämning på husdjur, som kommit bort från sin ägare. Upphittaren av driftelä är skyldig underrätta ägaren el., om denne ej är känd, kungöra sitt fyren.

Drifts-nämnd, nämnd vid företag inom industri o. hantverk med huvudsaklig uppgift att bereda arbetarna vidgad insikt i produktionen o. ökad förmåga till aktiv verksamhet för dess främjande samt för ävågarande av en förbättrad samverkan mellan företagens arbetare o. ledning.

Drill. *Sjöv.* Ratt, varmed fartygs styrinrättning manövreras. — *Mus.* Ett hastigt upprepande av huvudnoten, omväxlande med närmast högre diatoniska not. Beteckningen är *tr* (förk. för it. *trillo*, drill), åtföljt av en våglinje. — *Krigsv.* (av mhty. *drillen*, vända). Utbildn. i sträm hållning o. rörelser; grundlig men mekanisk exercis.

Drillbåge, båge, i vilken spants ett snöre, avsett att lindas kring en borrh. som genom bågens förande fram o. åter skall bringas i rotation.

Drillsnäppa, *Tringoides hypoleucos*, en liten, livlig, gråbrun vadare, som allmänt förekommer vid sjöar o. vattendrag med steniga stränder, liksom i skärgårdarna. Flyger med drillande läte utmed vattenbrynet. Ö. halvklotet.

Drilltåg, ledningen till rodet.

Drin, flod i Albanien, bildas av Svarta D. (avflöde för Ochridasjön) o. Vita D., 300 km, utmynnar i Adriatiska havet vid Alessio.

Drina, biflod fr. h. till Sava på Balkan, bildas av floderna Tara o. Piva. 267 km.

Drink, eng., dryck; sprithaltigt bianddryck.

Drinkwater [dringk°ät°]. John (1882—1937), eng. författare. Hist. skådespel: *Abraham Lincoln* (1918), *Mary Stuart* (1921), *Oliver Cromwell* (1921). Diktsamlingar. Essäer.

Dristigheten, ett 1785 byggt linjeskepp, som gick i täen vid utbrytningen från Viborg 1790.

Drittelt, ty., en tredjedel; mindre tunna, vari exportsmör packas. Rymmer i allm. I cwt = 50.8 kg.

Drivankare, flytande föremål, till vilket båtar förtöjas för att driva långsammare o. för att hålla stäven mot sjön. (Se bild.)

Drivaxel, axel, som överför vridmoment.

Drivargnsfiske, fiske med drivande nät, fastade vid fiskebåten. Användes för sill-, las- o. makrillfiske.

Drivmina, ej förankrad sjömina, som under kortare tid håller sig flytande i närheten av vattentyan o. därefter sjunker till botten. Användbar framför allt i strömt vatten.

Drivning. *Trädg.* Anordningar, genom vilka växter förmås att utveckla sig, då de i naturen befina sig i vila. — *Konstind.* Metod för metalltyors pryddande med reliefmönster, tillgår så, att metallen i plattform bearbetas medelst punsar mot ett plastiskt underlag, vanl. beck (vid enkla mönster även bly). — *Bergsv.* Dels den sista nedsmältningen av återstående material i en ugn före blåsnings upphörande, dels mått på en schaktugns smältningkapacitet, anges i vikt- el. rymdmått per dygn av förbrukat el. tillverkat material. — *Sjöv.* Tätning av ett träfartygs fogar o. springor, s. k. nät. Hårtill användes drev, som indränks med beck. — *Skogsv.* De åtgärder, som äro förbundna med virkets utförande från skogen till järnväg el. flottled (stämpling, avverkning, aptering m. m.).

Drog, huvudsakl. från växtriket härstamande råvara för beredning av läkemedel. — *Drogist*, beredare o. försäljare av droger.

Drogden, farled i Öresund, v. om Saltholm. Medeldjup 8 m.

Drohobyoz [-hå'hitlj]. 1. Förvaltningsområde i v. Ukraina, före 1939 polskt område. — 2. Huvudstad i D. 1, vid en biflod till Dnjestr. 35,000 inv. (1938). Saltsjuderier o. petroleumraffinaderier.

Droit [dr°a], fr., rätt, rättighet; tull.

Droitwich [dräjt°irj], stad i s. England, s.v. om Birmingham, grevsk. Worcestershire. 5,000 inv. (1945). Radiostation.

Droleri' (fr. *drolerie*, lustighet), framställning av människo- el. djurgestalter i burleska situationer, särskilt i medeltidens kyrkliga konst.

Dröme [dråm], departement i s.ö. Frankrike, på Alpernas v. sluttningar. 6,561 kvkm, 268,000 inv. (1946). Vinodling. Betyd. industri (särsk. siden). Huvudstad; Vafence.

Dromeda'r, enpucklig kamel. Jfr Kameler.

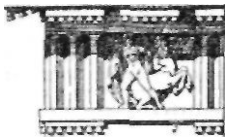
Dromm'en, fjälltopp bl. Oviksfjällen, v. om Storsjön, Jämtland. 1,140 m. Genom D:s kam går en djup ränna, Drömskäran.

Dront, *Di'dus inep'tus* (*D. borbo'nicus*), stor, till duvfågeln hörande, klumpigt byggd fågel utan flygförmåga. Förekom på Mauritius o. Bourbonön, där den utrotades av sjöfarare på 1600-t. (Se bild.)

Droppar. *Konsthist.* Benämning på de sex knappar, som hänga under den doriska fri-

sens triglyfer (se bild) o. vanl. hava form av stympade koner, samt de tre gånger sex knappar, som pryda den undre sidan av den doriska gesimsens mutnlr. Förekomma ej sällan på antikiserande konstslöjd, såsom möbler.

Dropphjärta, litet, vertikalt ställt hjärta, kan förekomma hos personer med astenisk kroppsbyggnad.

Droppinfektion, bakteriens spridning från en person med luften via vätskedroppar vid tal, hosta, nysning.

Droppnäsä. *Konsthist.* Arkitektonisk utbildning på undersidan av utskjutande lister osv. för att hindra regn- o. smältvattnen att ödelägga innanför liggande partier.

Droppsten, i. Skarpa nedhängande (stalaktiter) el. upprättstående (stalagmiter) kalkstensbildningar inuti kalkstensgrottor. Bildas genom utfällning av kalk ur nedsipprande kalkhaltigt vatten. Jfr Adelsbergsgrottorna. — 2. En i islamska byggnadskonsten förekommande dekorativ takbildning i valvform, bestående av små, i trä el. gips formade kupolstycken, påminnande om vaxcellerna i en bikupa el. en cool. droppstensbildning. (Se bild.)

Dros'era, örtsläkte (fam. *Droseraceae*). 84 arter, huvudsakl. i Australien o. tropikerna; i Kuropa o. hos oss blott 3 på mossar. Insektätande växter, som med hjälp av slemavsöndrande, på bladytorna tätt hopade glandelhår fånga sina offer, över vilka håren snart böja sig samman. Insekternas mjukdelar upplösas genom ett i slemmet förekommande äggvitespjal-kande ämne (enzym); växterna tillfredsställa på denna väg sitt kvävebehov. *D. rotundifolia*, daggört, silshår, med runda bladskivor, den allmännaste arten hos oss.

Dros'era'ceae, växtfamilj, omfattande fler-åriga, insektätande örter. Huvudrot saknas vanl., bladen äro inrullade i knoppläget o. ha retbara känsel- o. körtelhår, vilka tjänstgöra som matsmältnings- o. absorptionsorgan. Blommor regelbundna, 5- el. 4-taliga; kapsel-frukt. Hit höra släktena *Aldrovandia*, *Dionaea* o. *Drosera*.

Droska (av ry. *drosjki*), urspr. ett ryskt fyrhjuligt åkdon med öppen vagnskorg på fjädrar, num. ett fyrhjuligt åkdon med sufflett.

Dross'elspole (av ty. *drosseln*, strypa), stoppspole, dämpspole, induktanspole (med el. utan järnkärna), avsedd att dämpa el. utestänga växelströmmar.

von Dros'te-Huls'hoff, A n n e t t e E l i s a b e t h (1797—1848), baronessa, tysk författarinna, berättelser med motiv från Westfalen, bl. a. brottmålshistorien *Die Judenbuhe* (1842).

Drothom, kommun i ö. Östergötland. Östergöt. l. (past.adr. Söderköping); Söderköpings landsf.distr., Hammarkinds, ötegeborgs o. Skärkinds doms. 1,211 inv. (1947).

Drots, innehavare av ett förnämt ämbete, som uppkom i de nord. länderna under medeltiden, i Sverige tidigast omtalat 1276. Drotsen var på 1300-t. riksrådets främste man. Ämbetet återupplivades som ren hederstitel under Johan III. 1614 blev drotsen president för Svea hovrätt o. var den främste bland de 5 höga riksämbetsmännen. 1660 blev han chef för hela rättsväsendet. Titeln, som icke förekom 1687—1786, upphävdes 1809.

Drott, drott en, fornnord. konunga- o. prästtitel. Därav drottning.

Drottkvätt, fornil. versmått med åtta sextaviga rader i strofen, förbundna genom allitterationer o. assonanser; användes bl. a. i dikter som föredrogos för hirden (*drott*).

Drottning (av *drott*). 1. En konungs gemål; kvinnligt statsöverhuvud i konungarike. — 2. Fruktans hona hos bin o. termiter. — 3. Pjäs i schackspelet.

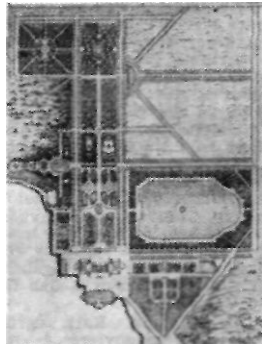
Drottning Charlotteöarna, ögrupp i Stilla havet, utanför Nordamerika, British Columbia. 9,789 kvkm, 2,000 inv. Rika på skog, guld o. kol.

Drottningholm, 1. Kungl. lustslott på Lovön i Mälaren, vilket efter ritningar av Nic. Tessin

d. ä. fick sin nuv. huvudsakliga form 1662—86. Slottsskyrkan o. delvis inredningen äro av Nic. Tessin d. y.

Från 1700-t:s mitt förskrivna sig slottsflyglarnas övre våning, komponerad av Carl Hårleman, o. rokokoslottet Kina efter ritningar av K. F. Adélcrantz. — En barockträdgård påbörjades 1662 av Nic. Tessin d. ä., men den slutgiltiga planen komponerades av Nic. Tessin d. y. 1681 (plan, se bild). Utanför denna

anlades efter

1780 en engelsk landskapsträdgård av Piper, delvis efter Gustav III:s utkast. I barockträdgården märkas flera bronsskulpturer av bl. a. Adrian de Vries, vilka utgöra krigsbyten från Prag o. Frederiksborg (bl. a. »Herkulfontänen»). Marmorskulpturerna i parken inköptes av Gustav III från Italien. TriidRärdsanläggningarna äro under konservering sed. 1920. Monografier av J. Bottiger (1897) o. N. G. Wollin (1927). — 2. Samhälle i Lovö kommun, ti. om D:s slottspark. 342 inv. (1947).

Drottningholms teater, invid Drottningholms slott. Den nuv. byggnaden, som upp-

fördes efter ritning av K. F. Adélcrantz under 1760-t., visar ett förnämt prov på tidig Louis-seize-stil; dejeuner-salongen äro despres 1791. Teatern renoverades 1922—22 under ledning av intendenten A. honom inrättades

Benjer, samtidigt som där av ett teaterhist. mus. Teatern

är med sina många gamla teaterdekorationer enastående i Europa. — A. Beijer: Slottsteatern på Drottningholm o. Gripsholm (I, 1937). Drottninghuset, ålderdomshem i Sthlm (Johannesgatan 16), uppfört 1686 under beskydd av drottning Ulrika Eleonora.

1. Droysen [dråj'sen], Joh a n n Gustav (1808—84), tysk historieskribare; förf. av betyd. hist. arb., bl. a. *Geschicht der preussischen Politik* (14 bd, 1855—85).

2. Droysen, Gustav (1838—1908), son till J. G. D., historiker, prof. i Halle 1872. I sitt arbete *Gustaf Adolf* (2 bd, 1869—70) sökte han påvisa, att konungens motiv för ett ingripande i Hretioåriga kriget voro rent politiska.

Druvfa, Peter Thure Gerhard (1767—1822), frih., krigare, ämbetsman; deltog som överstelöjtnant i Finska kriget 1808—09; landshövding i Västerås 1816. Besjungen av Runeberg i »Fänrik Ståls sånger».

Dru'id, keltisk offerpräst, bard o. siare i det gamla Gallien o. Britannien. Under Roms herravälde förbjödes de i druidkulten förekommande människooftren.

Druidaltare, genom missförstånd uppkommen benämning på vissa eng. o. franska forminnesmärken (»dolmen»).

Dru'mev, Vasil (1838—1901), bulg. författare, biskop i Tirnovo. D. är känd för sina hist. dramer med nationell stämning.

Drumlins [dra'mlins] (kelt., jordryggar), långsträckt, välvda moränkullar, som utbildats i inlandsens randområden o. följa dess rörelseriktning. Bestå av bottenmorän, ofta med kärna av fast berg.

Drummond [dramm'mnd], sir Eric, familjenamn för earlen av Perth (se d. o.).

Drury Lane Theatre [dro'ri le'n pi'ot], teater i London, vid gatan Drury Lane. Öppnad 1663; nuv. byggnad uppförd 1812.

Drus, aggregat av mineralkristaller, utbildade på gemensamt underlag.

Druser, folkslag i Syrien (ca 150,000), som bebo dels Libanon, Antilibanon o. mellanliggande dalgång (västdruserna), dels Haurans bergland (östdruserna). Biandfolk. Språket är arabiska, religionen en blandning av muhammedanism, judendom o. kristendom. De leva av vin-, tobaks- o. silkesodling. Talr. resningar mot turk. o. kristet övervälde ha förekommit, senast 1925.

Drusrum, ihållighet i en bergart, fylld med kristalldrus.

Dru'sus, Mareus Livius, d. y., d. 91 f. Kr., sökte som romersk folkrtribun genomdriva omfattande reformförslag (bl. a. romersk medborgarrätt åt hela Italiens folk) men mördades av motpartiet.

Druvek el. berg ek, art av växtsläktet *Quercus*. Jfr Ek.

Druvhycint el. pällhyacint, art av örtsläktet *Muscari*.

Druvhyyi el. druvioläder, art av växtsläktet *Sambucus*.

Druvosocker, dets. som glykos.

Druvsyra, organisk syra av samma byggnad som vinsyra men med annan kristallform. Utgör en racemisk förening av höger- o. vänster-vidande vinsyra.

Dry [draj], eng., torr (om icke söta viner). Druya'der (av grek. *dry's*, träd), i grek. myt. skogs- el. trädnyfver.

Druya's, växtsläkte (fam. *Kosaceae*). D. *occip'etala*, fjällsippa, en lågvuxen halvbuske med täml. långskaftade, avlänga, regelbundet naggtandade, undertill silvervita blad. Blommor stora, vita, ensamma på intill decimeterhöga skaft. Högnordisk. Anträffad i mossarnas understa lager (»dryasozonen») flerstädes i Östersjöområdet o. på Norges västkust.

Dryden [drajdu], John (1631—1700), eng. skald, skapade under påverkan av den fransk-klassiska smaken *Heroic plays* på rimad vers men återvände till blankversen i *All for love* (1678) o. *The Spanish friar* (1681). Dis polit. satirer, riktade mot Karl II o. den eng. protestantismen, anses vara hans främsta verk. Odet *Alexander's feast* (r697) har blivit berömt genom Händels musik (uppfört i Sthlm 1920).

von Drygal'ski, Eric h, f. 1865, tysk geograf. Ledde 1901—03 en sydpolsexpedition. Dryobalanops, växtsläkte (fam. *Dipterocarpaceae*). D. *aromatica* (Sumatra o. Borneo), ett intill 50 m högt träd, lämnar baros- el. borneokamfer.

Dråback, försv. form för eng. *drawback*. Dråp, uppsätligt dödande av annan människa i hastigt mod. Straffans enl. 14 kap. strafflagen.

Dråsa el. drösa betecknar, att säd el. frö utfaller ur axen el. fröhusen före tröskningen. — Dråse, hög av blandade agnar o. sädeskorn.

Dräktigt bet. Zool. Havandeskap hos djur. Varar i normala fall för hästar 340 dagar, för kor 280, för får o. getter 151, för svin 115, för hundar 63 o. för kattor 56 dagar. Elefanthonan går dräktig omkr. 20 månader. — *Sjöv.* Ett fartygs utrymme, vanl. uttryckt i registerton (2,85 kbm). Man skiljer mellan brutto- dräktighet, varmed förstas rymden såväl av alla under översta fasta däckets befintliga rum, med undantag av sådana vattenbarrlast- rum, vilka icke kunna användas till inrymmande av last, skeppsförråd el. bränsle, som av alla fast anbragta täckta o. inneslutna över samma däck belägna rum o. påbyggnader, samt netto- dräktighet, som erhålles, när från bruttodräktigheten avdrag göres för vissa rum, näml. besättningens rum, navigationshytt, kabbyss, kabelgatt, maskinrum, Kolboxar m. fl. Mätning för fastställande av dräktighet verkställes av skeppsmätare.

Dräll, damastliknande vävnad av linne el. halvlinne med enkla mönster. Användes till handdukar o. duktyger.

Drånera (av eng. *drain*, avleda, egentl. filtera). 1. Täckdika. — 2. Skaffa avlopp för var, sårsekret osv. genom inläggande i ett sår av gummi-, glas- el. celluloidför.

Drängersand, kommun i mell. Halland, Hall. 1.; Årstads landsf. distr., Hall. mell. doms. 855 inv. (1947).

Dråtsel (av grek. *tesavro's*, skattkammare), benämning på statsverkets, num. kommunernas, särsk. städernas, finansförvaltning.

Dråtselkammare, den kommunala inrättning, som i städerna (i Sthlm dråtselnämnden) förvaltar stadens fastigheter o. handhar dess penningväsende.

Dråtselnämnden, den kommunala nämnd i Sthlm, som handhar stadens finansväsen.

Drätt el. drftta duk, vit linneduk med geometriska mönsterränder av rött el. blått garn. Var en del av »dragningen», varmed stugan förr pryddes (»drogs») vid högtider.

Dröbak, stad i s.v. Norge, Akershus fylke, vid Oslofjordens smalaste del, Dröbak- s u n d e t. 2,100 inv. Havsbioologisk station.

Drog, låg, bred kälke. Dröglapp, hudveck under halsen hos nötkreatur.

Drönare, hanen av honungsbiet.

Dröppel el. gonorrhé, starkt smittsam, av bakterier (gonokocker) orsakad könssjukdom, kännetecknad av en varig inflammation i urinrörets o. könsorganens (i vissa fall äv. andra) slemhinner. Symtomen, som inträffa 2—5 dagar efter smitta, äro sveda vid urineringen, rödnad av urinröret o. grön gul, varig, på gonokocker vanligen rik flytning från detta. Sjukdomen blir lätt kronisk o. kan medföra mycket allvarliga sjukdomstillstånd, hos mannen urinrörsförträngning o. inflammation i blåsporkörteln, hos kvinnan äggstocks- o. bukhinneinflammation. Sterilitet kan uppstå hos båda könen. Lagen stipulerar behandling av dröppel (kostnadsfri). Underlåtenhet är straffbar.

D. S., förkortning för *dal segno*.
Dsaudsjukau, 1934—44 Ordsjonikide, huvudstad i autonoma sovjetrepub. Nord-Osetien, RSFSR, vid floden Terek. 127,000 inv. (1939). Utgångspunkt för vägen över Kaukasus till Tiflis.

Dsersjinsk', före 1930 Rastjap'ino, stad i förvaltningsomr. Gorkij, RSFSR, vid floden Oka. 103,000 inv. (1939).

Dsersjin/skij, Feliks Edmundovitj (1877—1926), rysk bolsjevikledare. 1917—21 var D. chef för den beryktade »Tjekan», vars skräckmetoder han fullkomnade.

D. S. I., förkortning för öiplomerad från Socialinstitutet.

Dsjagg'a, bergland vid s. foten av Kili-mandjaro, Tanganjikateritoriet, Britt. Östafrika. Höjer sig från 600 till 1,800 m ö. h.

Dsjiggeiai, *Equus hemionis*, vildäsna. Lever i flockar på stäpperna i Centralasien.

D-sträng, tredje strängen uppifrån räknat på violinen; andra på altiolinen, violoncellen o. kontrabasen.

Dsungari'et, namn på västligaste delen av Mongoliet, mellan bergskedjorna Ektag-Altaj o. Tien-shan. Består huvudsakl. av stäpper o. öknar. Beboas av den mongoliska nomadstammens dunganer. Huvudorter: Kuldja o. Urumchi.

dt, förkortning för *deciton*.

Dua'la, förr huvudort i Kamerun, v. Afrika.

Viktig utfarthamn o. handelsort. 22,000 inv.

Dua'lis (av lat. *du'o*, två), den ordform, som betecknar tvåtal. Fanns i äldre indoeuropeiska språk (sanskrit, grekiska o. a.) men har utträngts av pluralis.

Dualism' (av lat. *du'o*, två), läran om två motsatta o. oförenliga grundprinciper i tillvaron. I religiös bemärkelse t. ex. Gud—Djävulen, i metafysisk ande—materia. Repr. för metafysisk dualism: Cartesius.

Du Barry [dy bar i'], Jeanne Bécu (1743—93), grevinna, Ludvig XV:s älskarinna. Utövade ett stort inflytande på konungen; ledd av det jesuitvänliga hovpartiet. Avrättades under Franska revolutionen. (Se bild, pastell av M. de La Tour.)

Du Bartas [dybarta'], Guillaume (1544—90), fransk skald, förf. till en biblisk lärodikt om skapelseveckan.

Dubb, utstående tapp.

Dubba, egentl. utstyra; slå till riddare.

Dubbelanastigma't, anastigmat; uppbyggd av två åtskilda, symmetriskt formade linskombinationer.

Dubbel-be, ett notteken (i*), som anger, att följande not skall sänkas två halvtoner.

Dubbelbeckasin, *Gallinago media*, den största av våra beckasiner. Undersidan är tvärbandad. Stjärnen har 16 pennor. Utbredd över Europa o. v. Asien; hos oss från Skåne till

Lappland. Uppehåller sig på fuktiga, tuviga ängar. Parningslekare om våren. Flyttfågel.

Dubbelbrytning-, en ljusstråles uppdelning i två strålar med olika riktning, då den intränger i en genomskinlig kropp, som är anisotrop, dvs. har olika egenskaper i olika riktningar. Betraktas ett föremål genom en sådan kropp, t. ex. en kalkspatristall, synes det dubbelt. D. uppträder hos alla kristaller utom de som ha kubisk struktur (reguljära systemet). Amorfa ämnen, t. ex. glas, o. vätskor äro lika i alla riktningar (isotrop) o. visa därför ej dubbelbrytning. Genom vissa j'itre inflytanden kan dock tillfällig (accidentell) dubbelbrytning uppstå. — Vid dubbelbrytning bli de båda ljusstrålarna polariserade i två mot varandra vinkelräta plan, vilket praktiskt utnyttjas för att erhålla polariserat ljus (jfr Nicol o. Polaroidglas).

Dubbelbössa, jaktgevär, försedd med två pipor.
Dubbeleiro el. tvåcicero, en tryckstilsgrad, mellan text o. dubbelmitten; k ägel (höjd): 24 punkter = 1/4 petit = 9,022 mm. (Se ex.)

Dd

Dubbelkloster, kloster med både munkar o. nunnor. Voro vanliga till långt fram i medeltiden. Förekom i Sverige i bergittinerorden.

Dubbelkommando, anordningar i flygplan med styrsparak o. vissa reglage på två platser. Användes vid flygutbildning.

Dubbelkors, ett notteken (x el. S), som anger, att följande not skall höjas två halvtoner.

Dubbelkvartett, fyrstämigt tonstykke, i vilket varje stämma är dubbelt besatt; äv. benämning på de personer, som utföra ett dyl. stycke.

Dubbelkyrka el. dubbelkapell kallas en sakral byggnad, som indelats i två gudstjänstrum, en »överkyrka» o. en »underkyrka», t. ex. San Francesco i Assisi, Helgeandskyrkan i Visby, domkyrkan i Lund.

Dubbelmitten, en tryckstilsgrad, mellan dubbeleiro o. fin kanon; k ägel (höjd): 28 punkter = 1/4 petit = 10,586 mm. (Se ex.)

Dd

Dubbelmyntfot, dets. som bimctallism.

Dubbelsalt, fast kropp, utgörande en förening av två enkla salter i bestämda proportioner, är i vattenlösning en blandning av bägge. Ex.: alun. Dubbelseende, dets. som diplomi.

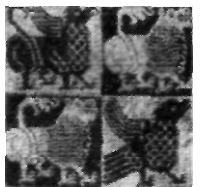
Dubbelslag, figur, som tecknas VJ framför en not o. anger, att tre toner skola nedslås som förslag till denna, ni ml. närmast högre o. lägre diatoniska not med huvudnoten emellan sig.

Dubbelspat, ett slags kalkspat.

Dubbelstjärnor, tvenne kring den gemensamma tyngdpunkten kretsande stjärnor. För blotta ögat synas de som en enda, men i starka teleskop upplösas de vanl. i två synliga »komponenter». En klass för sig bilda algolstjärnorna, vilkas typiskt växlande ljusstyrka enklast förklaras genom att en mörk o. en lysande stjärna kretsar på så sätt, att den förra stundom skymmer den senare.

Dubbelstrast, *Turdus viscivorus*, vår största trastart, med en vinglängd av minst 145 mm. N. och mell. Europa. I Sverige från Skåne till Lappland. Flyttfågel (i regel).

Dubbelvävnad karakteriseras av två över varandra liggande varp-system, så att ett av dessa omväxlande över-

går i det andra. En särskild typ är kand från sv. medeltid. (Se bild.)

Dubbelörn, i heraldiken en fläkt örn med två huvuden. (Se bild.)

Dubbing [dabb'-], eng. filmterm: utbytande av en talfilms urspr. dialog mot motsvarande på annat språk.

Dubble (fr. *doublé*), fällande av två djur i omedelbar följd med bägge skotten ur en dubbelbössa. Jfr Dublé.

Dubbla'ra (fr. *doublers*), tvåfaldiga. — *Sjöv.* 1. Under segelfartygsepoken använt uttryck om anfall från två sidor på en fientlig kolonn. — 2. Runda en udde.

Dubblett' el. *dupl e 11'* (fr. *doublet*, av lat. *duplex*, dubbel), två stycken av samma slag; två rum, som höra samman; dubbelt exemplar (av böcker, växter o. dy.).

Du'bi'er (av lat. *dubium*), tvivel, tvekan.

— *Dubio's*, tvivelaktigt, oviss, misstänkt. — *Dublin* [dabb'lin]. 1. Grevskap i Eire, prov. Leinster, på ö. kusten. 886 kvkm, 124,000 inv. (1943). — 2. Sed. 1922 huvudstad (eget grevsk.) i Eire, vid D.-bukten. 495,000 inv. (1943). Delvis ståtligt byggt med en av Europas vackraste parker (Phoenix Park). Slott från 1500-t., två kyrkor från noo-t., St. Patrick o. Christ Church. Två universitet, gr. 1591 o. 1909. 4,500 stud. (1945). Stora dockor, mycket livlig handel o. sjöfart samt industri.

Dubno [dobb'nå], stad i sovjetrepubliken Ukraina, SSSR, n.ö. om Lwów. 10,000 inv.

Dubois [dyb'a'], *G n il** la u me (1656—1723).

fransk statsman o. lärare för hertig Filip av Orleans. Sed. denne 1715 övertagit regentskapet för den omyndige Ludvig XV, blev D. förste minister; höjde Frankrikes utrikespolit. anseende o. tryggade landets fred. D. var begåvad, intrigant, njutningslysten. Kardinal 1721.

Dubois [dyb'a'], Paul (1829—1905), fransk bildhuggare o. målare. Bl. hans av ital. renässansens friska konstuppfattning påverkade arb. märkas *General Lamoricières gravvård* i Nantes' katedral samt *Jeanne d'Arcs ryttsstaty* i Reims o. Paris.

Du Bois-Reymond [dyb'a'räm'a.], Emil Heinrich (1818—96), tysk fysiolog, prof. i Berlin, berömd för sina undersökningar över djurelektriciteten.

Dub'rovnik, slovenskt namn för Ragusa. Dubuque [dobjo'k], stad i Iowa, mell. För. Stat., vid Mississippi. 44,000 inv. (1940). Betyd. industri. Kat. ärkebiskop.

Duc [dykk] (fr. avtet. *dux*, anförare), hertig. — *Duchesse* [dysjäss'], hertiginna.

Du Cange [dykans'], Charles Dufresne (1610—88), fransk historiker o. språkforskare; utarbetade ett värdefullt, ännu använt lexikon över medeltidslatinet.

Duccio di Buoninsegna [dotji'ä di boäninsänn'ja] (omkr. 1255—1339), ital. målare, verksam i Siena. Sin tids främste målare i Italien vid sidan av Giotto. Huvudverk: *Maestriän*, utförd 1308

— 11 för domen i Siena, nu i dommuseet, med urspr. 92 framställningar ur den hel. hist. Det har starkt bysantinsk karaktär men ger också märkliga prov på nya form- o. stämningvärden under inflytande av den franska gotiken. (Se bild å föreg. spalt.)

Duce [dotije'], it. (av lat. *dux*), ledare. Il duce, »ledaren», anv. särsk. om Mussolini.

Ducerceau [dysärså'], fransk arkitektfamilj på 1500- o. 1600-t., som särsk. genom sina ornamentskicka väsentligt bidragit till den franska senrenässansens stilutveckling. Dess främste medl. var Jacques Androuet D. (omkr. 1510—efter 1584)^\

Duchätel [dysjätäll'], egentligen liggsoffa med lösa kuddar i rygg o. sidor samt löst överdrag; numera vanligen utan både kuddar o. löst överdrag. Namnet, som försvenskats till *dyschätell'* el. *dysch'a*, uppkommit efter en på 1890-t. från en fransk köpenhamnsminister, greve D., till Sverige inköpt soffa.

Duchesne [dysjä'n], Louis Marie Olivier (1843—1922), fransk kyrkohistoriker; författade flera banbrytande arb. rörande kyrkans äldsta historia.

Duchn, art av grässläktet *Pennisetum*.

Duclos [dyklå'], Jacques, f. 1896, fransk politiker, en av ledarita för kommunistpartiet.

Ducmunn [dykämö**], Elie (1833—1906), schweizisk politiker o. författare. D. var ivrigt verksam för fredssaken, organiserade internationella fredsbyråer i Bern o. erhö11 1902 tills, med A. Gobat Nobels fredspris.

Ducos [dyka'], Pierre Roger (1754—1816), greve, fransk revolutionsman; blev efter brumairekuppen 1799 konsul, men ersattes snart av Lebrun.

Du Cros [dykrå'], Joseph Auguste (omkr. 1640—1728), franskfödd diplomatisk äventyrare. Under sitt kringflackande liv tjänade, han flera furstar o. var under några år holsteinsk envoyé i Sthlm; spelade en betydelsefull roll vid fredsförhandlingarna i Nijmegen.

Ducrot [dykrå'], Auguste Alexandre (1817—82), fransk general. D., som blev tillfångatagen vid Sedan, lyckades snart fly o. medverkade därefter, ehuru utan framgång, i Gambettas »nationalförsvar».

Dudevant [dydva**],

Aurore, f. Dupin (1804—76), fransk författarinna under namnet George Sand. I sina första romaner, *Indiana* (1832), *Lélia* (1833) m. fl., förkunnade hon kärlekens rätt mot det konventionella äktenskapet. *Elli et lui* (1859) skildrar hennes förbindelse med Alfred de Musset. Hon var äv. Chopins älskarinna o. fick stort inflytande på hans utveckling. Berömda äro äv. hennes folklivsskildringar, bl. a. *La mare au diable* (1846; Djävulskärret, 1888).

Dudley [dadd'li], stad (eget grevsk.) i v. England. 62,000 inv. (1946). Beläget i ett rikt kol- o. järngruvdistrikt har D. en betyd. järnindustri, maskintillv. m. in.

Dudley [dadd'li], Robert, earlen av I, e i c e s t e r s familjenamn.

Dudweiler [do'dvajler], stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland, vid Sulzbach. 25,000 inv. (1939). Kolgruva o. järnindustri. I närh. ett sed. c:a 200 år brinnande stenkolssberg.

Duell' (av lat. *duellum*, strid mellan två), tvekamp, en mellan två personer efter överens-

kommelse företagen strid med vapen. Duell är straffbelagd i svensk rätt.

Duellplakat, ett 1662 utfärdat förbud för ridderskapet o. adeln samt krigsbefälet o. dess vederlikar att duellera.

Duenna (sp. *dueña* [doänn'ja]), äldre dam, som har uppsikt över ung flicka.

Du odde, Bornholms sydligaste udde.

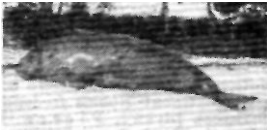
Due-ro (sp.) el. *Douro* [då'ra] (port.), flod på Pyreneiska halvön; flyter från Urbiönberget (Soria) till Atlanten vid Oporto. 780 km. I nedre loppet gräns mellan Spanien o. Portugal.

Duett' (it. *duetto*), tonstycke för två röster cl. två instrument. Den instrumentala formen kallas vanl. *duo*, ehuru språkbruket växlar. — *Duetto*, liten duett.

Dufay [dyfä'], Charles Francois de Cisternay (1698—1739), fransk fysiker, särskilde elektriska ledare o. isolatorer, upp-täckte, att det finns två slags elektr. laddningar, konstruerade det första elektroskopet.

Du gamla, du fria, du fjällhöga nord, urspr. »Du gamla, du friska»; begynnelseorden till den svenska folksången, med text av R. Dybeck till en i Västmanland upptecknad folk-melodi. Framfördes f. f. g. 1844.

Dugong', *Halicore*, en vid Indiska oceanens kuster förekommande sjöko (sirendjur). Det stora, klumpiga djuret livnär sig av vatten-växter. Det är väl anpassat för vattenliv, äger en bred, halv-månformigt in-buktad, hori-sontell stjärtfena. Främre extremiteterna fen-lik, bakre saknas.

Du Guesclin [dygäklä'm*], Bertrand (onikr. 1320—80), konnetabel av Frankrike, fransmäns störste krigare under Hundra-årskriget mot England.

Duhamel [dyamäll'], Georges, f. 1884, fransk författare, har skrivit dikter, skådespel, noveller (*Lo vie des martyrs*, 1917) o. roman-er, bl. a. en romanserie som i sv. övers. utg. under titeln *Salavins historia* (4 dir) samt romanserien *Chroniques des Pasquier* (n dir, 1945) o. självbiografien *Inventaire de l'Abime o. Biographie de mes fantoms* (båda i sv. övers.: Minnesbilder, 1947). I. ed. av Fr. akad. 1935, dess skcr. 194a—46.

Duho'nin (1876—1917), rysk militär, deltog i Första världskr.: utnämndes i sept. 1917 till överbefälhavarens stabschef. Efter november-revolutionen vägrade D. överlämna bolsjevikiska regeringens fredsförslag till centralmakterna, blev avskedad o. mördad.

Duisburg [dy'sbork], stad i delstaten Kord-rhein-Westfalen, v. Tyskland (Khenprov., Preu-sen), vid Rhen o. Bhein-Rulir-kanalen. 431,000 inv. (1939). Beläget i det kolrika Ruhrområdet var D. en betyd. industristad med stora metall-verk (Thyssenverken). God hamn. Till väsent-liga delar ödelagt av allierat bombflyg 1943—45.

Dujardin [dysjardä'n*], K. ar. el. (1622—78), höll. målare, vistades huvudsakl. i Italien, där han målade landskap med herdemotiv, genrestycken samt porträtt. Repr. i Nat.mus.

Dukagång, svensk allmogevävnad med rikt mönster, erhållt genom att olikfärgade inslag för hand inplockas o. snärjas kring varptrådarna, som vanl. äro glest anordnade linne- ef. bomulls-trådar. Bottenväven är tvåskaftad, vanl. med finare inslag.

Dukas [dyka'], Paul (1865—1935), fransk tonsättare, från 1909 prof. vid konservatoriet i Paris. Bl. D:s vcrk märkas den symfoniska dikten *Vapprenti sociers* (Trollkarlens lärling) o. ett lyriskt drama *Ariane et Barbe-Bleue*.

Duka't, guldmynt, Som först präglades i Venedig i slutet av 1200-t. o. benämndes efter sista ordet av inskriften, *duca'tus*. I Sverige präglades dukater 1568—1868.

Duke [djok] (eng., av lat. *dux*, anförare), her-tig. — *Duchess* [datsj'css], eng., hertiginna.

Duke of York-öarna [djok 'v jäk-], brittisk ögrupp i Bismarckarkipelagen. 57 kvkm.

Dukt, en av ett reps (3 el. 4) delar; sträng.

Dukt keel [dakt kil], eng., bottenkonstruk-tion å moderna fartyg med två kölsvin mellan ytter- o. innerbottnarna.

Dulao [djo'leek], Edmund, f. 1882, eng. bokillustratör med en flukigt förinad stil (»Tusen och en natt» m. fl.).

Dul'ce, lat., ljvt, behagligt.

Dulciana, fagottliknande blåsinstrument på 1600-t.

Dulcinea av *Toboso* [dolpine'a], i Cer-vantes' »Don Quijote» en bondflicka, som Don Quijote ägnar en svärmisk dyrkan. Därav skämtsamt = käresta.

Dulles [dalls], John Foster, f. i 1888, amerik. politiker, republ. partiets utrikespolit. expert.

Dulong [dylä'm*], Pierre Louis (1785—1838), fransk fysiker o. kemist, mest bekant genom sin upptäckt av klorisilvret o. genom den i samarbete med A. Th. Petit uppställda *Dulong-Petits lag*, enl. vilken de flesta grundämnen äga samma atomvärme. Denna lag har varit av stor praktisk betydelse vid atomviktsbestämningar.

Duluth [djo'lob'], stad i Minnesota, n.ö. För. Stat., vid Lake Superior. 101,000 inv. (1940). D. har goda förbindelser till lands o. vatten. Betyd. trä- o. järnindustri.

Du'ma, namn på folkrepresentationen i Ryssland 1905—17, äv. kallad *riksduma* till skillnad från *statsduma*, borgarrepre-sentationen i städerna, »stadfullmäktige», som infördes under Katarina II.

I. Dumas [dyma'], Alexandre (äv. D. père [pärl]), d. ä. (1803—70), fransk författare, en av världens flitigaste roman-författare, skrev själv el. tills, med medarbetare (Maquet m. fl.) livfullt berättade historiska romaner: *Le comte de Monte-Cristo* (1844—45; Greven av Monte-Cristo), *Les trois mousquetaires* (1844; De tre musketörerna), med dess fortsättningar *Vingl'ans apres* (1845; Mylädans son) o. *Vicomte de Bragelonne* (1848) m. fl., som vunnit stor popularitet.

2. Dumas, Alexandre (äv. D. fils [fiss]), d. y. (1824—95), naturlig son till A. D. d. ä., fransk dramatiker. Med D:s stycken, ofta problemdramer med utpräglat tendens, infördes realismen på den moderna scenen. Stort uppsene väckte den urspr. i romanform skrivna *La dame aux camelias* (1848; Kame-liadamen). (Se bild.)

Du Maurier [dy märke'], Daphne, f. 1907, eng. författarinna. Har utgivit flera roman-er men framgångs först med *Jamaica Inn* (1936). *Rebecca* (1938; sv. övers. 1939, äv. filmatiserad o. dramatiserad) blev en världsuccé. Bl. a. arb.

Frenchman's creek (1942; Lady Dona, s. å.)
0. *The king's general* (1946; Kungens general, S. å.).

Dumbarton [damba't^on], grevskap i v. Skottland. 637 kvkm, 150,000 inv. (1946). I D. ligger den vackra sjön Loch Lomond. Huvudstad: Dumbarton. 17,000 inv.

Dumbarton Oaks [damba't^on å^oks], en den tidigare amerikanske Stblmsministern Bliss tillhörig villa i Washington, där 21 aug.—7 okt. 1944 delegerade från Storbritannien, För. Stat., Sovjetunionen o. Kina upprättade en preliminär plan till en internationell världsorganisation för fred o. säkerhet. Jfr Föreanta nationerna o. San Franciscokonferensen.

Dum dumkolor, benämning på spetskolor, vilka genom en särskild behandling av manteln sprängas vid anslaget mot målet, varigenom svåra sår åstadkommas. Dyl. tillverkades först i staden Dum Dum, n.ö. om Calcutta i Indien. Deras användning i krig förbjöds på Haagkonferensen 1899.

Dumfries [dam'm'fris], grevskap i s.v. Skottland. 2,776 kvkm, 84,000 inv. (1946). Huvudstad: Dumfries. 16,000 inv.

Dumme mosse, en av s. Sveriges största mossar, i n.v. Småland, 10 km v. om Jönköping.

Dumont d'Urville [dyma'm*'s' dyrvill'], Jules Sébastien César (1790—1842), fransk amiral o. sjöfarande, upptäckte bl. a. Louis Philipptes land.

Dumouriez [dymorje'] Charles François (1739—1823), fransk general o. politiker; erövrade Belgien genom segern vid Jemappes 1792, bröt senare med revolutionen o. flydde till österrikarna. (Se bild.)

Dumpa, utöva dumping.
Dumping [dam'm'ping], försvenskat dumpning, egentl. avstjälpande, utslående (ur konkurrensen), försäljning av varor i utlandet till billigare pris än i hemlandet. Även om dumpningen i o. för sig ej är lönande, kan den möjliggöra produktion i större skala med större medelavkastning än vid produktion blott för inhemsk marknad. Även förekommer rent förlustbringande dumpning med syfte att konkurrera ut den utländska produktionen o. sedan behårsa marknaden.

Dum spi'ro, spe'ro, lat., »så länge jag andas, hoppas jag».

Dun, fjäder, vars fanstrålar icke sammanhållas med varandra genom hakanordningar.

Dunajeo [-aj'ets], högerbiflod till Weichsel, s.v. Polen. 208 km. Pittoreska kanjonbildningar.

Dunant [dyna'n's'j] Henri (1828—1910), Schweiz-filantrop, initiativtagare till Gett évekonventionen («Röda korset»). Erhöll jämte F. Passy Nobels fredspris 1901. F. Gigon utgav 1943 en biograf över D. (Se bild.)

Duncan [dang'k'«n], skotska konungar. — Duncan 1, konung 1034, under ett fälttåg mördad av sin fäkt-herre Macbeth 1040. På sägen om D. bygger Shakespeares drama »Macbeth».

Dunoan [dang'k'«n], Isadora (1880—1927), amerik. dansös, som ivrigt verkat för danskonstens förädling genom att söka införa större uttrycksfullhet i anslutning till musiken.

Duncker, Joakim Zachris (1774—1809), överstelöjtnant, deltog med utmärkelse i Finska kriget 1808—09. Stupade vid Hörnefors; besjungen av Runeberg («Den femte julii»).

D'Uncker (D*Unker), Carl (1828—66), målare av Diüsseldorfskolan, urspr. militär. Figurrika interiörer från väntsalar, pantlånekontor osv. med väl karakteriserade typer.

Dundalk [dandå'k], huvudstad i grevsk. Louth, Eire. 15,000 inv. (1936). Stor exporthamn.

Dundee [dandi'] , stad (eget grevsk.) i ö. Skottland, vid Tay-viken. 174,000 inv. (1946). Vidsträckt hamn med stora dockor, skeppsvarv o. livlig sjöfart. Från D. bedrivs val- o. salfångst i N. Ishavet. Betyd. jute- o. annan industri.

Dunderlandsdalen, dalgång i Nordland fylke, n. Norge, invid Svartisen. I närh. stora fyndigheter av koppar- o. järnmalm.

Dundonald [dandånn'«ld], earltitle inom eng. ätten Cochrane.

Dundret (av fi. *lumuri*, fjäll), berg i Norrb. l., s.ö. om Gällivare. 823 m ö. h. Jfr *Tundra*.

Dunedin [dani'din], stad på ö. kusten av Sydöu, Nya Zeeland. 83,000 inv. (1945). Universitet. Stor ylleindustri. Livlig handel o. sjöfart. I närh. guldgruvor.

Dunér, Nils Christofer (1839—1914), astronom, prof. o. förest. för observatoriet i Uppsala 1888—1909. Utförde betydelsefulla astrofysiska undersökningar, bl. a. rörande algolstjärnor o. solens rotation.

Dunfermline [danf'«mlin], stad i s.ö. Skottland, grevsk. Fife, nära Firth of Forth. 43,000 inv. (1946). Linneindustri. Gammalt benediktinerkloster med skotska konungagravar (bl. a. Robert Bruce). A. Carnegies födelsestad.

Dunga'ner, invånarna i Dsungariet. Äro mongoler o. tala kinesiska. Muhammedaner.

Dunseness [dandsjness'], udde på kusten av Kent, England. Fyrtoarn.

Dunker, Henry, f. 8/9 1870, industriman, verkst. direktör i Helsingborgs Gummi-fabr. AB. o. i Trelleborgs d:o sed. 1923.

Dunker, kommun i mell. Södermanland, Södermanl. l.; Villättinge landsf.distr., Oppunda o. Villättinge doms. 1,344 inv. (1947).

Dunkerque [dø'm'kærk'], ty. Dunkirkche B, befäst hamnstad i n. Frankrike, dep. Nord, vid Engelska kanalen. 31,000 inv. (1936). Goda kanalförbindelser med inlandet. Järn- o. maskinverkst., skeppsvarv, segelduksfabr., spinnerier. Storsjöfiske, torquier o. salterier. Bad-Ort. Under Första världskr. stödjepunkt för britt. trupperna i Frankrike o. under Andra världskr. avsett att bli detsamma. Efter kon. Leopolds kapitulation i Belgien o. de franska nederlagen voro emellertid de eng. styrkorna i Flandern tvungna att återinskeppa sig i D., som «/6 1940 erövrades av tyskarna, varefter den starkt befästes. Staden förblev i tysk hand ända till 10 maj 1945. — I L. undertecknades 7/3 1947 ett alliansfördrag mellan Storbritannien o. Frankrike.

Dunlop [dan'l«p], John Boyd (1840—1921), skotsk veterinär, som 1887 uppfann den luftfyllda hjulingen. Efter D. är det eng. industriföretaget Dunlop Rubber Co. (1896, i London) uppkallat, som utgör en av världens största producerer av bil- o. cykelringar, tennisbollar m. fl. gummiartiklar.

Dunmore Head [danmä'« hedd], Irlands västligaste udde.

Dunn [dann], James, f. 1890, amerik. politiker, bitr. utrikesminister 1945—46, ambassadör i Italien sed. 1946.

Dunnet Head [dann'it hedd], Skottlands nordligaste udde.

Dunois [dyn'a'], Jean (1403—68), fransk greve, medeltidshjälte, oäkta son till hertig Ludvig av Orleans, bekämpade under en lång följd av år engelsmännen o. de med dem för-

bundna burgundiska hertigarna. D. understödde kraftigt Jeanne d'Arc.

Dunoyer de Segonzac [dyn^o'aje' d^o s^ogänⁿ«sakk'】, André, f. 1884, fransk målare, förespråkare för en återgång till realismen i konsten i opposition mot kubismen o. a. stiliserande riktningar.

Duns Sco'tus, Johannes (omkr. 1250—1308), skolastisk filosof o. teolog, trol. av skotsk börd, franskan, kallad *Doctor SubWlis* (Doktor Spetsfundig) på grund av sin bevisförings skärpa. D. var franciskanernas stora lärdomsljus. D. o. hans anhängare, s c o t i s t e r n a, förfäktade i läran om synd och nåd en semi-pelagiansk mening.

Dunst, den minsta hagelsorten (för jakt på småfågel).

Dunstan [dannstⁿ], den helige (924 el. 925—988), angelsachsisk statsman, ärkebiskop i Canterbury 959, under Edreds regering rikets egentlige styresman. Helgonförklarad.

Duntrav, namn på arter av växtsläktet *Epilobium*.

Dunungen, novell av Selma Lagerlöf (1894). Dramatiserad 1914.

Du'o (it., av lat. *du'o*, två), tonstycke för två instrument. Jfr Duett.

Duodecima [-de'tsima] (it., av lat. *duo decim*, tolv), intervall av tolv diatoniska tonsteg.

Duodecima'system (av lat. *duo decim*, tolv), talsystem som byggs på talet 120, dess potenser ($12^2 = 144$, $12^3 = 1,728$ osv.) liksom det vanliga decimalsystemet, byggs på 10 o. dess potenser ($10^2 = 100$, $10^3 = 1,000$ osv.). Hari äldsta tider används på grund av tolvtalets astronomiska betydelse (året = 12 månader, Jupiters period = 12 år), bl. a. i de äldsta arab. tangenttabellerna, o. kvarlever i dussin- o. grossräkning ävensom i eng. mynt- o. måttssystem. Jfr Positionaritmetik.

Duodenum, lat., tolvfingertarmen.

Duodes (av lat. *duo decim*, tolv), litet bokformat, som uppstår därigenom att tryckarket viktes till 12 blad (24 sidor).

Duol [-åll] (av lat. *du'o*, två), grupp av två noter, i tidsvärde motsvarande tre noter av samma värde. Jfr Triol.

Dupanloup [dypa^o'sio'], Felix Antoine Philibert (1802—78), fransk präst, biskop i Orleans 1849, intog en ledarställning inom kyrkan o. understödde efter 1871 års revolution Mac Mahons politik.

Dupe'ra (fr. *dupcr*), bedraga, lura.

Dupin [dyp^a'8], André Marie Jean Jacques (1783—1865), fransk rättslärare o. politiker, efter bourbonernas återkomst 1814 en av deras främsta motståndare o. senare ivrig anhängare av Ludvig Filips regering.

Dupleix [dyp^l'ä], Joseph Francois (1697—1763), fransk generalguvernör i Indien 1742—54, sökte under Österriska tronföljds-kriget o. senare tränga ut engelsmännen ur Indien men understöddes otillräckligt från hemlandet o. måste till sist lämna fältet fritt åt Clive.

Duplessis [dyp^l'äsi'], hertigtitel inom franska ätten Richelieu.

Duplett', dets. som dubblett.

Duplicate'ra (av lat. *duplex*, dubbel), fördubbla, göra något två gånger; mångfaldiga. — Duplik, i skriftlig process den andra av de skrifter, som ingivas av svaranden. — Duplikat', dubblett av avskrift. — Duplika'tor el. dupliceringsmaskin, apparat för mångfaldigande av hand- el. maskinskrift. För användes hektografen, i vilken avtryck erhöles från en fuktig massa, som fått suga upp blåck från handskrivet original. I stencil-duplikatorm, som utvecklats ur Edisons mimeograf, användes en stencil av vaxat papper el. väv, som i vanlig

skrivmaskin (el. med metallstift för hand) förses med genombruten skrift. Av den på en färgvals spända stencilen kan ett stort antal kopior snabbt erhållas.

Du Pont de Nemours [fr. uttal: dypän^o'«d^o n^o'mo'], en i slutet av 1700-t. till Nordamerika invandrad fransk familj, som där skapade krutfabriker o. num. är ledande inom ammunitionindustrin i För. Stat. Fabriker i Wilmington, Delaware, med omkr. 50.000 anställda. Nuv. chef: Henri Du Pont de Nemours.

Dupré [dypre'], Guillaume (omkr. 1576—1643), fransk bildhuggare o. en av Frankrikes främsta medaljgravörer.

Dupré [dypre'], Jules (1811—89), fransk landskapsmålare av Barbizonskolan.

Duquesne [dykän'], Abraham (1610—88), markis, fransk sjöhjälte, 1644—47 i svensk tjänst. Vann under första koalitionskriget mot Ludvig XIV lysande segrar över den höll. o. spanska flottan.

Duquesnoy [dykän^o'a'], Francois, i Italien kallad i Fiammingo (flamländaren) (1594—1643), flaml. bildhuggare o. elfbenssnidare, uppskattad särsk. för sina barnframställningar.

Dur (av lat. *durus*, hård), urspr. beteckning för tonen h. Sed. 1600-t. benämning på de tonarter, vilkas tonkatrekläng består av en stor ters o. över denna en liten ters.

Dura'bel (lat. *dura'bilis*, av *durus*, hård), hållbar, varaktigt, slitstark.

Dura-Euro'pos, forntida stad vid Eufrat, anlag under hellenistisk tid, senare romersk gränsfästning. Under 1920- o. 1930-talen ha märkliga utgrävningar gjorts, som belysa sambandet mellan den hellenistiska o. den Främre Orientens kulturer. Muralmålningar.

Duralumi'n el. duraluminium, aluminiumlegering med 4 % koppar o. mindre mängder magnesium, mangan o. kisel, spec. vikt 2.8. Kan härdas genom upphettning till so^o o. snabb avkylning o. blir då betydligt hållfastare än rent aluminium. Användes där ringa vikt o. stor hållfasthet ha betydelse, ex. i flygplan. Jfr Silumin.

Dura ma'ter, lat., hårda hjärnhinnan.

Durance [dyra's'], biflod till Rhône från v., i s.ö. Frankrike (Provence). 380 km. Icke segelbar, men väl utnyttjad för bevattning.

Durand [dyra's'], Auguste (1830—1909), fransk tonsättare, grundläggare av musikförlaget Durand & fils, Paris. D. skrev två mässor, stycken för orgelharmonium samt sänger.

Dura necessitas, lat., den hårda nödvändigheten.

Duran'go. I. Stat i n.v. Mexiko. 109,495 kvkm, 484,000 inv. (1940). Höglätt med rika mineraltillgångar (guld, silver, koppar o. järn). — 2. Huvudstad i D. i. 33,000 inv. (1940). Järn- och textilindustri.

Durati'v [el. du'-] (av lat. *dura're*, fortvara), varaktigt. Användes i språkvetenskapen om verbform, som betecknar en handling av viss varaktighet, t. ex. *sova, ligga*, i motsats till de momentana verben, t. ex. *vakna upp*.

Durazzo [dorats'äl], alban. Dures, serb. Drac, hamnstad i Albanien, vid Adriatiska havet, 10,000 inv. (1938). Säte för kat. ärkebiskop o. grek.-ortodox metropolit. D. grundades på 600-t. (grekernas *Epida'mnos*, romarnas *Dyrha'chium*) o. var av stor betydelse under medeltiden. Tillhörde Turkiet 1501—1912, var 1913—14 huvudstad i furstendömet Albanien.

Durban [do'b^u'n] el. Port Natal, huvudstad i prov. Natal, Sydafrik. unionen, vid Indiska oceanen. 290,000 inv. (1945, varav

no.000 européer). Utmärkt hamn med stor sjöfart (direkt trafik med Sverige). Stor in- och utförelse av varor från o. till Transvaal. Kolstation, Valfångsthamn.

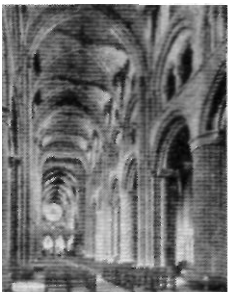
Durbar [do'ba] (eng. form av pers.-iud. *darbar*), i Indien namn på en furstes sammanträdande med sina rådgivare; äv. större allmän mottagning.

Durbin [do'bin], Edna Mae (Deanna), f. 1922, amerik. filmskådespelerska, som vann stor popularitet i musikomedier (bl. a. »100 man ock en flicka»).

Durchlaucht [dorrj'la°cht], »ers höghet», tysk furstetitel (urspr. för kurfurstar).

Durga', i ind. myt. Sjivas gemäl; avbildas vanl. med tio armar.

Durham [darr°m]. 1. Grevskap i n. England, vid Nordsjön. 2.593 kvkm, r.361,000 inv. (1946). Här finns utom bly- o. järnfyndigheter de rikaste o. bästa kolgruvorna i England, på grundval av vilka en stortrad industri växt upp. — 2. Huvudstad i D. 1, vid fl. Wear. 17,000 inv. (T942). Berömd katedral (påbörjad 1093; se bild) från den första normandiska tiden. Slott, urspr. byggt av Vilhelm Erövringen (1000-t.), universitet sed. 1837. Järn- o. textilindustri. — 3. Stad i Nord-Carolina, ö. För. Stat. 60,000 inv. (1940). Stor tobaksindustri.

Durham [darr°öm], John Lambertson, earl av D. (1792—1840), britt. politiker, generalguvernör i Kanada 1838. D. medverkade till parlamentsreformens genomdrivande 1832.

Du'rio, växtsläkte (fam. *Bombacaceae*). 15 indomalajiska arter. *D. zibethi'nus*, ett allmänt odlat träd; de melonliknande, taggiga frukterna hållas för en stor läckerhet o. ätas av befolkningen trots sin vidriga lukt.

Durk. *Byggnk*. Den liggande timmerstocken mellan huskuten o. fönstret el. dörren, el. mellan två fönster i timrade hus. — *Sjöv*. Förvaringsrum för ammunition på fartyg. Golv i fartyg.

Durka (av ty. *durchgehen*, gå igenom), skena.

Durkslag (av ty. *Durchschlag*, av *durch*, genom), grövre sil; väggöppning mellan två grusvakt.

Durmitör, dets. som Dörmitor.

Duroc [dyräck'], Giraud (1772—1813), från 1808 hertig av Friaul, fransk militär, Napoléons adjutant o. en av dennes trognaste.

Durr'a el. kafferikorn, *Andropogon sorghum*, ett av tropikernas viktigaste sädeslag. Ettårigt, intill 5 m högt, bredbladigt gräs med rikgrenad vippa. Odlat i en mängd varieteter, av vilka flera, särsk. i Nordamerikas syd- stater, utnyttjas för framställning av rörsöcker (genom pressning av stamarna).

Duse [do'se], Eleonora (1859—1924), gift Chechi 1880—94, ital. skådespelerska med världsrökt; uppträdde förtredesvis i tragiska roller. Gästspel i Sthlm 1895 o. 1906.

Dusen, Per (1855—1926), botanist, forskningsresande (Kamerun, Sydamerika, Grönland). Hopbragte högst betydande samlingar av kärlväxter o. mossor.

Dusj'an, Stefan, *tsar av Serbien* (reg. 1331—55), kämpade framgångsrikt med Bysans, utvidgade Serbiens gränser o. ökade dess inflytande på Balkanhalvön.

Dussek [dosj°ek], Jän Ladislav (1761—i82), böhmisk tonsättare, framstående pianist. Violin- o. pianoverk (*La consolation* m. fl.).

Duss'in (av lat. *duo'decim*, tolv), tolv stycken. I sammansättningar nyttjas ordet i betyd. medelmåttig, av ringa värde, t. ex. dussinvara.

Dusör (av fr. *douceur*, ljuvhet), belöning, gåva; drickspengar.

Dutch Harbor [dats' ha'b°], amerik. flottbas på ön Unalaska, Aleuterna, v. om Alaskas sydspets, 2,050 sjömil från San Francisco. Anlagd 1933. Isfri hamn.

Duumvir (av lat. *duo*, två, o. *vir*, man), »tvåman», ämbetsman i det gamla Rom, som verkade tills. m. en annan med samma uppdrag.

Duun, 01 av (1876-1939), norsk författare, har på landsmål skrivit noveller o. romaner (*Juvikfolke*, 6 bd, 1918—23; sv. övers. 1924—26), vilka utmärkas av stor förtrogenhet med den norska allmogens kynne på samma gång som av kärv episk kraft. Bl. senare verk romanserien *Medmemeske* (1929), *Ragnhild* (1931) o. *Siste levedre* (rg33). (Se bild.)

Duval-restauranger [dyvall'], billiga, standardiserade restauranger i Paris. De första grundades vid 800-t:s mitt av slaktaren P. t. Du val.

Duvbo, f. d. municipalsamhälle n.v.om Sthlm, Spånga kommun, Sthlms l. 2,131 inv. (T947). Inkorpererat med Sthlm l. 1949.

Duved, järnvägsstation, turist- o. kurort i s.v. Jämtland, Are kommun, nedanför Mullfjället. 360 inv. (rg46). I närh. ett monument över de karoliner (*»Armefeldts karoliner»*), som omkommo under återtagat från Norge vintern 1718—19.

Duvfåglar, *Pullasfrae*, ordning fåglar med svag, mjuk näbb, vilken i omgivningeu av näsöppningarna är blödsformigt uppsväll. Medellånga, tillspetsade vingar o. korta sittfötter. Omfattar 4 familjer med omkr. 550 arter. Alla världsdelar.

Duvhök, *Asur gentilis*, en i vårt land allmän dagrovfågel. Livnär sig av såväl fåglar som däggdjur av upp till en tjäders o. en liars storlek. Europa, n. o. mel! Asien. Ungarna flytta första året söderut, de gamla äro mera stannfåglar. (Se bild.)

Duvivier [dyvivje'], Julien, f. 1895, fransk regissör, äv. skådespelare, sed. 1940 i Amerika. Bl. filmer: *Pépi Jr un Marseille* (g937) >

Mankattan (1943) o. *Bortom alla gränser* (1943).

Duvkulla, art av örtsläktet *Trientalis*.

Duvnäs, gods s.ö. om Sthlm, Nacka kommun, vid Skurusund. Vid D. ligger villasamhället Saltsjö-Duvnäs. 2,031 inv. (1946).

Duvor, *Columbi'dae*, familj duvfåglar, utbredd över hela jorden med undantag av polarområdena. Talrika arter. Viktigast av dessa är klippduvan, vilken givit upphov till den mättd raser o. varieteter, vari tamduvan nu framträder. I Sverige finnes skogsduva, ringduva o. (sällsynt) turturduva.

Dux, lat., ledare, anförare; senare högsta adels- titeln = hertig, fr. *duc*, eng. *duke*. Jfr Duce. — *Mus*. Det ursprungliga temat i en fuga, sådant det föredrages av den inledande stammen.

dw, förkortning för *dead weight*. Dvandva, sanskr., par; i indisk grammatik beteckning på ordsammansättning, vars leder äro syntaktiskt samordnade.

Dvina. i. Norra D., ry. Se'vernaja D., flod i n. Ryssland, bildas i förvaltningsomr. Vologda av floderna Suhona o. Jug, genomflyter förvaltningsomr. Archangelsko, mynnar i Vita havet. 1,780 km. Segelbar. — 2. Dets. som Duna.

Dvinsk, ryska namnet på Dunaburg.

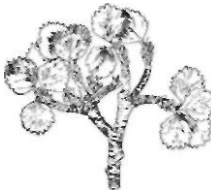
Dvorak [dvårs]ak, Antonin (1841—1904), tjek, tonsättare. Med slavisk folk-musik som grund tonsatte D. symfonier (bl. a. *iFrån nya världen*) o. talrika kammarmusikverk m. m., som kännetecknas av ursprunglighet o. rytmisk vitalitet. Av. operor o. körverk. (Se bild.)

dwt, förkortning för pennyweight (d är förk. för penny), eng. viktått — 15552 gram.

Dwyfor, earl of, David I,loyd Georges adelstitel (se denne).

Dvärgbjörk, *Betula nana*, en vanl. läg-vuxen buske med ludna årsskott, små läder-artade, glänsande, ovan mörkgröna, runda, i kanten naggade blad (se bild) o. upp-rätta hängen. Fjäll-trakter o. mossar, av. flerstädes i s. Sverige.

Dvärgfalk, annat namn för stenfalk.

Dvärgfladdermus, *Pipistrewus pipistrewus*, är vår minsta fladdermus (med svansen 6,7 cm). Har tämligen korta öron. Förekommer i nästan hela Europa o. största delen av n. och mell. Asien.

Dvärgfolk el. pygméer, benämning på folkraser med synnerligen ringa kroppslängd. Männen nå i regel ej över 150 cm:s längd. Dylika folkraser finnas i Ekvatorialafrikas urskogar, i Asien på Andamanerna, Malackahalvön, Nya Guinea, Filipinerna o. Sundaöarna. De stå i allm. lågt, leva av jakt o. fiske; fast bosättning förekommer knappast.

Dvärggren, en kort, årl. föga tillväxande gren med korta stamleder. Dvärggrenarna bära hos träden ofta hudmassan av bladen (ex. tall o. lärkträd) el. blommorna (fruktträd).

Dvärghöns el. banta mhöns, en från Java härstammande, mycket småväxt hönsras.

Dvärglumner, art av växtsläktet *Selaginella*. Dvärgmås, *Micromys (Mus) minutus*, den minsta musarten, 13 cm lång, svansen medräknad. Förekommer i n. och mell. Europa men ej i Sverige o. Norge samt i Sibirien o. Kaukasien. Skicklig klättrare, mycket livlig. Hålles ofta tam.

Dvärgmyskdjur, *Traguidae*, familj av små, smäckert byggda idisslare. Sakna horn. Hörntänderna i överkäken äro, särsk. hos hanen, utvecklade till kraftiga betar. Nattdjur. Asiens o. Afrikas skogs- o. buskregioner.

Dvärgmås, *La'rus minutus*, vår minsta måsart, med en vinglängd av under 250 mm. Tillhör ö. och s.ö. Europa o. s. Sibirien. Hos oss sällsynt, häckande på Gotland o. Öland samt vid Ekolsund. Lever mest av insekter o. andra smådjur.

Dvärgnåbbmus, *So'rex minutus*, Sveriges minsta däggdjur, med svans 8,6 cm lång. Känd från n. Asien o. Afrika o. så gott som hela Europa; i Sverige sparsamt. Lever som vanliga nåbbmöss.

Dvärgpalm, art av palmsläktet *Chamaerops*.

Dvärgträd (av barrträdsarter, bambu, Prunus-arter) framställas ofta i Japan för prydnadsändamål genom plantornas utsvältning i samband med beskärning av rötter o. grenar, stundom äv. genom ympning. På denna väg kunna erhållas exemplar, vilka vid en ålder av över 100 år blott äro halvmeterhöga. I trädgårdar odlas fruktträd allmänt som dvärgträd. De erhållas genom sorternas ympning på grundstammar av svag växtkraft. För sådant ändamål förädlas äppleträd på doucin el. paradisäpple, päron på kvitten (*Cydonia vulgaris*), plummon på myrobalan (*Prunus myrobalana*) o. körsbär på weichsel (*Prunus mahaleb*). Dessa dvärgträd nå tidig frukt-sättning men bli vanl. icke långlivade.

Dvärgubåt, ubåt av ytterst begränsad storlek, 30—80 ton, avsedd för korta operationer, s—3 mans besättning. Användes först av japanerna i anfallet mot Pearl Harbor dec. 1941, senare även av italienare o. briter.

Dvärgväxt, kroppslängd under 100 cm (vuxen ålder), uppkommer genom minskad skelett-tillväxt, vanl. beroende på rubbingar i vissa inre sekretoriska körtlar ss. nedre hjärnbi-hanget (hypofysen) o. sköldkörteln.

Dy, kem. tecken för en atom dysprosium.

Dy, en i vattensamlingar ovanpå gytjan belägen svartbrun (humusrik) avlagring, innehållande beståndsdelar ur djurrikt o. därför ett värdefullt jordförbättringsmedel.

Dya'logus creatura'rum moraliza'tus, lat., »sedelärande djursamtal», den första med tryckår o. tryckort försedd boken i Sverige (tryckt av J. Snell 1483). Jfr Snell.

Dy'as, mindre använd benämning på permisska formationen.

Dybböl, befästningar i Slesvig vid Allsundet, mitt emot Sönderborg på Äls. Skansarna vid D. stormades april 1864 av tyskarna där. Marken, där skansarna lågo, inköptes 1922 för att bibehållas som dansk folkegendom.

Dybeck, Richard (1811—77), fornforskare o. folklorist, förf. till *Du gamla, du fria*. Utgav tidsskriften *Runa*.

i. Diiben, Gustaf (1624—90), tonsättare, hovkapellmästare i Sthlm.

2. von Diiben, Emerentia (1669—1733), dotter till G. D., kammarfröken hos Ulrika Eleonora, vars förtrogna vän o. vårdarinna hon var. Upphöjdes jämte sina syskon i friherrligt stånd.

3. von Diiben, Joakim (1671—1733), son till G. D., frih., riksråd. Bistod Horn i dennes kamp emot holsteinska partiet.

4. von Diiben, Gustaf Vilhelm Johan (1822—92), läkare, prof. vid Karol. inst., forskningsresande. Utg. medicinska skrifter samt det etnografiska praktverket *Lappland och lapparna* (1873).

Dyblad, art av örtsläktet *Hydrockaris*.

Dyborre, art av örtsläktet *Stratiotes*.

Dybwad, Johanne, f. Juel, f. 1867, norsk skådespelerska, från 1899 vid Nasjonalteatret i Oslo; har utfört tالر. roller i Ibsens o. Björnsons dramer. Äv. regissör.

Diicher el. Diicker, Karl Gustaf (1663—1732), greve, riksråd, fältmarskalk; efter Karl XII:s död en av de förnämsta förfaktarna för ständernas rätt att välja ny regent. Anslöt sig senare till holsteinska partiet; försonade sig efter dess fall med Arvid Horn.

van Dyck [fann dajk], Jakob (1567—1631), höll. diplomat, blev 1614 sv. ambassadör i Holland o. förordnades 1623 till förste styresman i det nyanlagda Göteborg.

van Dyck [fann dajk], Anthonis (1599—1641), flaml. målare, Rubens främste lärjunge.

Utbildade en driven, aristokratiskt förfinaad, ej sällan blodlös stil med ämnen från Bibeln o. helgonlegenderna, men väsentligast var han porträttör. 1632 hovmålare hos Karl I i England o. adlad. Till hans bästa porträtt hör de av *Karl I* o. dennes barn samt av medl. av eng. högadeln (*James Stuart*, se bild). Ett ungdomsarb., *Den helige Hieronymus*, i Nat.-mus. I etsningar o. kopparstick, delvis av hans egen hand, äro ett stort antal av hans porträtt återgivna. Monografi av G. Gluck (1931).

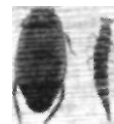
Dyckert, spik med mycket litet huvud. D. Y. G. (Den yngre gubben), radikal studentförening i Lund, bildad 1896 som forts. på D. U. G. (Den unge gubben; 1884—93).

Dygasinski [-inj-], Adolf (1839—1902), polsk författare, särsk. känd för sina noveller med skildringar av djurlivet o. naturen (»den polske Kipling»). Bl. arb. *Gody tycia* (1902; Livets fest), en roman om en gårdsmåg.

Dygn, den tidsperiod, som omfattar dag o. natt. Dygnet kan mätas antingen som den tid, vilken förllyter, tills en stjärna, som insyftats med ett Sikte, återkommer till utgångsläget, s t j r n d y g n, el. ock som tiden mellan två solkulminationer, s a n t s o l d y g n. Soldygnen växla med årstiderna o. äro till sitt totala antal under året ett mindre än antalet stjärndygn, eftersom solen går runt bland stjärnorna ett var under året. Ökar man stjärndygnets med V365 stjärndygn, dvs. 3 min. 56 sek., erhålles ett medelsoldygn.

Dykar-antiloper, *Cephalo'phus*, ett släkte små antiloper med härtofs på hjässan o. korta, vanl. raka horn. Förekomma i hela Afrika s. om Sahara. Ha sitt namn av det hoppande rörelsesättet, varvid de liksom dyka bland gräs o. buskar, där de leva.

Dykaresläktet, *Dytiscus*, ett släkte stora, svarta el. beckbruna vattenskalbaggar, av vilka den gulskantade dykaren hos oss är vanligast. Sötvattnen. Leva av rov. Den långsträckt, med stora kävar försedd, rovgriega larven lever likaledes i sötvatten.

Dykarklocka, nedtill öppet kärl, inuti vilket arbeten kunna utföras på sjöbotten, när den i kärlet befintliga luften hindrar vattnet att intränga; användes redan i forntiden. I vår tid ha dykarklockor av särskild konstruktion fått användning för bärgning av personal från sjunkna ubåtar. En sådan ubåtsklocka består av en i ett övre o. ett undre rum indelad stälcylander. Rummen skiljas av en lucka. Det övre rummet har en lucka även på översidan; undre rummet är öppet nedtill. Vid bärgning tillslutas luckorna, varefter klockan med hjälp av en vinsch föres ned till ubåten o. placeras över en lucka på denna. Undre rummet länsas därefter, varvid klockan av vattentrycket pressas mot ubåtens skrov. Ubåtsluckan o. luckan mellan de båda rummen öppnas därefter o. ett antal personer — 5—10 beroende på klockans storlek — änta upp i övre rummet. Luckan mellan de båda rummen tillslutas därefter o. undre rummet vattenfylles. Klockan lossnar då från ubåten o. kan hissas upp till vattenytan, där personalen lämnar klockan genom övre rummets övre lucka. Svenska marinen äger (1948) två dykarklockor, en för ostkusten o. en för västkusten.

Dykarsjuka, sjukdomssymtom, uppträdan-

de vid övergång från vistelse vid högre till lägre lufttryck (dykare, flygare) med ledsmärtor, ev. medvetlöshet o. död. Tillskrives frigörande i blod o. vävnad av däri lösta gaser, främst kvävgas, i gasform, varvid små gasblåsor skulle bildas. Leder till vävnadsskador, framför allt påtagliga i nervsystemet. Dykares uppstigning från stora vattendjup bör för undvikande av d. ske i etapper. I Sverige betecknas motsvarande symtom hos flygare vanl. med »bends» (eng.). Flygare motverka uppkomsten av tillståndet genom andning av syrgas. D. kan undvikas, om andningsluftens kväve ersattes med helium el. väte.

Dykbromsar, klaffar på flygplan, som fallas ut från vingarna för att förhindra för hög hastighet under dykning. Jfr Vingklaffar.

Dykdal'b', grov pelare, bestående av flera i sjöbotten nedslagna sammanfogade pålar. Uppkallad efter uppfinnaren, hertigen av Alba (fr. *duc d'Albe*). (Se bild.)

Dykeri' verkställdes tidigt med dykarklocka, num. i dykar-dräkt, som i allm. är tillverkad av vattentätt tyg o. försedd med metallhjälm; lufttillförsel sker antingen genom luftslang el. från syrgasbehållare. För dykning till större djup (under 40—50 m) användas num. vanl. dräkter helt tillverkade av metall.

Dykväst, flytväst med andnings- o. luftfreningsapparat, som användes vid övergåvande av sjunken ubåt.

Dykdänder, *Fuliguvnae*, underfamilj bland andfåglarna, kännetecknad av att baktån är försedd med en bred hudflik. Förekomma i alla världsdelar. Hos oss ejder-, alfördäders-, svärte-, dykand-, knip- o. alfågelsläktet. Klumpig kroppsform, skickliga dykare. Föda ur såväl växt- som djurvärlden.

Dylta, bruksegendom i n. Närke, Axbergs kommun. Bruket anlagt i slutet av 1500-t. Förr tillverkning av svavel, nu av rödfärg.

Dymling, grov träplugg för sammanhållning av timmer i timmerväggar o. dyl.

Dymmelonsdag, onsdagen i påskveckan.

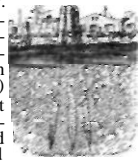
Dymmelveckan, påskveckan.

Dyn, kraftenheten i cgs-systemet, den kraft, som på 1 sek. ökar hastigheten hos massan 1 gram med 1 cm/sek.; motsvarar tyngden av V81 gram vid 45° latitud o. vid havsytan.

Duna, ry. S a p a d n a j a D v i n a (Västra Dvina), lett. D a u g a v a, flod i Ryssland o. Lettland, flyter från Valdaihöjden till Rigabukten av Östersjön. 1,024 km. Vid Kegums fullbordades 1939—40 ett stort kraftverk (med svenska turbiner).

Dii'naburg, lett. D a u g a v p i l s, ry. D v i n s k, stad i s.ö. Lettland, SSSR, vid mell. Duna. 45,000 inv. (1935). Viktig järnvägs-knut. Stor handel med spannmål, lantbruksprodukter o. trävaror.

Dynami'k (av grek. *dv'namis*, kraft). *Mek.* Den gren av mekaniken, som behandlar sambandet mellan verkande krafter o. rörelsens förlopp. Under antiken, då man huvudsakl. intresserade sig för de rörelser, som komma till användning i enkla redskap o. maskiner (block, lutande plan o. dyl.), kom Aristoteles till den i viss mån riktiga uppfattningen, att den drivande kraften är proportionell mot den flyttade kroppens hastighet (jfr Virtuella hastigheternas princip), men i tillämpning på bl. a. fallrörelsen ledde detta till den felaktiga åsikten, att fallande kroppars hastighet är proportionell mot deras tyngd (jfr Benedetti). Först sedan Galilei mot mitten av 1600-t. noggrant studerat fallrörelsens karaktär o. visat accelerations betydelse, kunde dynamiken få en riktigare utformning. Huygens studerade därpå centrifugalkraften o.

Newton införde 1687 dynamikens fundamentallag: vid en kropps rörelse är den verkande kraften lika med produkten av kropps massa (vikt) o. dess acceleration samt riktad åt samma håll som accelerationen. Sedan d'Alembert 1743 uppställit sin princip, fördes dynamiken mot hög grad av fulländning av forskare som bröderna Bernouilli, Euler, d'Arcy, Lagrange, Eaplace, Poinsot, Jacobi m. fl. Jfr Pendel, Rotationsmoment, Rörelsemängd, Trekroppsproblemet. — Mus. Tonens olika styrkegrad.

Dyna'misk (av grek. *dynamis*, kraft), självverkande, växlande i styrka. — Dyna'nis m', den världsåskådning, som söker förklara tillvaron ur ett spel av självständigt verkande krafter. Repr. för dynamism i olika former: Leibniz, Schopenhauer, Bergson.

Dynami't (av grek. *dynamis*, kraft), nitroglycerinhaltigt sprängämne, första gången framställt 1866 av Alfred Nobel, består numera vulv. av 50—70 % spränggelatin utknädat tills, m. 25—45 % ammoniumnitrat o. 2—5 % trämjöl till en plastisk massa. Kan frysa vid stark vinterkyla o. är då farlig att handhava. Saluhalles i cylindriska stycken, inpackade i paraffinerat papper, dynamitpatroner. Vid bergsprängning nedstoppas erforderligt antal sådana i borrhålet. För tändning införes med stubir el. elektrisk tändanordning försedd dynamittändhatt i översta patronen o. borrhålet tilltäppes med sand, lera el. dylikt. Jfr Tändhatt.

Dynamitard', person, som i brottsligt syfte använder sig av dynamit el. annat sprängämne. Dynamo, Moskvas största stadion, 80,000 åskådare; även namn på ryska fotbollslag.

Dynamoelektrisk maskin, dynamomaskin, äldre benämning på likströms- el. växelströmsmaskin. D. avser i första hand likströmsgenerator, vilket ord är att föredras.

Dynamometer (av grek. *dynamis*, kraft, o. *metrēn*, måta), instrument för uppmätning av krafter, består vanl. av en spiral fjäder, på vilken kraften får verka. Fjäderens förlängning under kraftens verkan avläses på en i kraftmätt graderad skala (s. k. fjäderiväg). Jfr Broins, Diinamun'de, lett. Daugavgrīva, hamnstad på v. stranden av Dunamyingnen, Lettland, SSSR. Vinterhamn för Riga.

Dynast' (grek. *dynastes*), under antiken namn på härskare. — Dynasti', härskarätt, furstehus.

Dyner, långsträckt flygsandskullar i öknar o. vid sandrika havskuster, hopdrivas av vinden o. flytta sig så småningom, varvid de kväva befintlig växtlighet. Genom rationell plantering kunna de dock »bindas» o. marken återvinnas till kultur.

Dyngbaggar, *Aphodius*, ett släkte tordevlar; äro jämförelsevis små, delvis röda el. gula, svarta el. brunröda, korta cylindriska skalbaggar med grävfötter. Anträffas särsk. i kospilling, där de lägga ägg o. där deras larver leva.

Dyngfluga, *Copep'mu stercora'rium*, en 6—10 mm lång, starkt luden fluga, vars vingar vid roten o. framkanten äro gula. Anträffas på spilling o. bland multnande växtstammar, där larverna leva.

Dyning el. dödsjdö, vågrörelse under vindstilla el. svag vind.

Du'nkirchen, tyska namnet på Dunckerque. Dynt, dets. som blåsmask.

Dy'ren, stad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovinzen, Preussen), ö. om Aachen. 45,000 inv. (1939). Livlig industri.

van Du'ren, Adam, tysk arkitekt o. skulptör, verksam i Danmark o. Sverige 1490—1530. D. uppförde från 1499 *Glimmingehus*. Hans vik-

tigaste arb. som skulptör äro *ärkeb. Birgers sarkofag* o. ett *brunnskar* i Lunds domkyrka.

Du'rer, Albrecht (1471—1528), tysk konstnär (verksam i Nürnberg), en av den germanska konstens främsta, djupsinig, allvarlig o. fantasirik. Påverkad av Schongauer, Mantegna o. venetianskt måleri utbildade D. en personlig stil. Bl. oljemålningar märkas:

Rosenkrans festen (Prag), *Allerheligenbild*, 1511 (Wien), *Johannes och Petrus, Markus och Paulus*, 1526 (Mönchen),

porträttet *Hieronymus Holzschuher*, 1526 (Berlin), samt flera *självpporträtt* (ex. se bild). Kanske mest betydande var D. som grafiker: träsnittscerierna *Apokalypsen* (1498), *Den lilla passionen* o. *Den stora passionen, Marias liv* o. kopparsticket »mästarbladen», *Riddaren, döden och djävulen*, *Hieronymus* o. *Melancholia* osv. D. författade äv. konsteoretiska skrifter. Monografier av E. Panotsky (I—II, 1945) o. på sv. R. Zeitler (1946).

Dyrhölar (»dörkullarna») el. Portland, Islands sydligaste udde, genom vilken vägsvalet brutit två portvalv.

Dyrortsgruppering, indelning av landets olika orter i grupper efter levnadskostnaderna. Ligger till grund för det statliga lönesystemet o. för beräkningen av de skattefria avdragen på såsätt, att löerna o. avdragen stiga i högre dyrortsgrupper. Den senaste indelningen omfattar 5 dyrortsgrupper. Den trädde i kraft provisoriskt V7 1947> definitivt f, 1948.

Dyrorts nämnden, inrättad 1946, skall huvudsakl. avgiva utlåtande ang. löne- o. skattegrupperingsärenden. Nämnden består av ordf. o. 6 ledamöter från skilda intressegrupper.

Dyrrhanch'ium, lat. namn för Durazzo. Dyrsland el. Djursland, halvö på Jyllands ö. kust.

1. Dyrssen, Wilhelm (1858—1929), amiral, inspektör för flottans övningar till sjöss 1904—16; sjöminister 1906—07.

2. Dyrssen, Gustaf, f. 8/10 1891, son Ull W. D., generalmajor (1944), kommandant i Bodens fästn. 1942, militärbefälli. i IV. milo o. överkommandant i Sthlm sed. 1945. Var på 1920-talet en av Sveriges främsta i modern femkamp.

Dyrtidstillägg, ersättning för stegrade levnadsomkostnader. Se Lön.

Dys-, grek. förstavelse med betydelse av obehag, möda, brist el. fel, motsv. sv. miss-, van-el. o-.

Dysehatell', försvenskning av duchätel (se d. o.).

Dysenteri' (av grek. *dys-* o. *en'teron*, tarm), dets. som rödsot.

Dysfagi' (av grek. *dys-* o. *fagē'n*, äta), svårighet att svälja; ett symptom vid sjukdomar (inflammation, kramp, förlamning, tumörer osv.) i svalget o. matstrupen.

JDysmenorré (av grek. *dys-*, *men*, månad, o. *réin*, flyta), menstruationskolik, särsk. försvärad el. smärtsam reglering. Förekommer särsk. vid sjukdomar i livmodern o. äggstockarna, men äv. utan att sådana äro för handen.

Dyspepsi' (av grek. *dys-* o. *pep'sis*, matsmältning), rubbningar i matsmältningen, ap-tlöshet, ömhet o. smärtor i maggropen, uppstötningar o. kräkningar. Är dels ett symptom vid mag- o. tarmsjukdomar, dels en följd av

nervösa el. psykiska inflytanden utan påvisbara organiska förändringar.

Dyspné (av grek. *dyspnoos*, andfådd) el. andnöd, svårighet att andas, uppkommer vid sjukliga förändringar i luftrören (difteri, astma), lungorna (tuberkulos, lunginflammation), cirkulationsorganen (hjärtfel) o. efter ansträngningar, då gasutbytet ej motsvarar kroppens behov.

Dyspr'osium, sällsynt jordmetall, 3-värd grundämne. Kem. tecken *Dy*, atomvikt 162.46 (6 stabila isotoper), atomnr 66.

Diesseldorf, huvudstad i delstaten Nordrhein-Westfalen, v. Tyskland (Rhenprovinsen, Preussen), i Ruhrdistriktet vid Rhen. 540.000 inv. (1939). Betyd. industri (järnverk, textilfabr., bryggerier m. m.). Berömd konstakademi. Till väsentliga delar ödelagd under Andra världskr.

Dusseldorfskolan, en grupp sv. målare, som på 1850—70-t. studerade vid konstakademien i Dusseldorf o. för länge tid bosatte sig där. Huvudsakl. avbildades folkscener, interiörer av bond- o. fiskarstugor osv., med huvudvikten lagd mera på det berättande o. anekdotiska än på det måleriska. Bl. sv. rcp. märkas C. D'Uncker, F. Fagerlin o. A. Jernberg.

Dystor, Benjamin, d. 1730, äventyrare, utgav sig på 1720-t. att vara Karl XII. Dömdes att som sinnesrubbad intagas på Danviks hospital.

Dysuri' (av grek. *dys-* o. *ur'Sn*, kasta vatten), svårighet att kasta vatten.

Dy'veke (1491—1517) Kristian II:s älskarinna, av höll. börd, dotter till Sigbrit. D. har ofta behandlats i dikt o. musik.

Dyvelsträck, ett vidrigt luktande gummi-harts, som erhålles ur rötterna av 3 i Iran o. Afghanistan växande arter av släktet *Ferula* (*F. nar'thex*, *F. fo'e'tida* o. *F. ass'a fo'e'tida*). Användes förr mycket som krampstillande medel vid hysteri.

Dy'vika (av höll. *devvik*, tunntapp), proppläns hål i en båts botten.

Dädra, namn på arter av växtsläktet *Camelina*.

Dädran, jfr Bingsjö-Dädran.

Däck (eng. *deck*, tak, betäckning). 1. *Skeppsb.* Golven (taken) å fartygets olika våningar. På atlantängare benämnas vanl. däckerna uppifrån räknat: sol-, promenad-, brygg-, awning-, öre-, huvud-, mellan- o. orlop-däck. — 2. D. el. slitskena, det yttre höljiet på en gummluftring el. pneumatisk hjulring.

Däckel, det underlag, varpå papperet vilar under tryckningen i tryckpress.

Däcker, tiotal (av skinn).

Däcksbalk, tvärskepps gående balk, som uppbrår däckel.

Däckstubb, torpedstubb, uppställd på övre däck. Däcksvägare, långskepps gående balk, som förstärker ett fartygsdäck.

Dadesjö, kommun i s. Småland, Kronob. l.; Ienhovda landsf.distr., Ö. Värends doms. 1,202 inv. (1947). — Den romanska ödekyrkan, som 1907 övertogs av staten o. av vilken nu endast långkoret återstår, har en i Sverige enastående väl bevarad målningssvit från omkr. 1300. Särskilt märkliga äro det flata trätakets 30 medaljonger, utförda i en tysk-bysantinsk stil av svensken Sigmund (Maria och Elisabet, se bild).

Däggdjur, *Mammalia*, varmblodiga ryggradsdjur med 4-rummigt hjärta o. hårbeckiädd kropp. Föda i regel levande ungar, som de giva di. De första däggdjuren uppträdde i trias med kloakdjursliknande former.

Däld, liten dal.

Dämman, fyr i n. delen av Kalmar sund. Dämmare, anordning på musikinstrument för att dämpa tonen. Utgöres på piano av filtklädda klaffar, som vanl. beröra strängarna, men lyftas upp, då motsvarande tangent nedtryckes. Med fortepedalen lyftas alla dämmare på en gång. På stråkinstrument användes en kamliknande anordning (*s o r d i'n*), som sättes över strängarna vid stället, på bleck- o. träbläs-instrument en genomborrad tråkägla, resp. fuktig bomull el. svamp, som insattes i ljudtratten. Pukor dämmas, om man berör skinet med handen el. täcker över dem med en duk; trummor "förstämmas" genom att ett stycke kläde lägges mellan skinet o. tarmsträngarna.

Dämpspole, dets. som drosselspole.

Dänningselanda, kommun i s. Småland, Kronob. l. (past.adr. Vederslöv); Norrvidinge landsf.distr., Mell. Värends doms. 233 inv. (1947).

Däubler [däjp'ler], *Theodor* (1876—1934), tysk författare, en av förkämparna för den moderna tyska expressionistiska litteraturen. Bl. arb. *Das Nordlicht* (1910) samt den teoretiska skriften *Der neue Standpunkt* (1916).

Dä'vert (eng. *davit*), ett slags lyftarm el. kran för hissande av tyngder ss. båtar, torpeder m. m.

Döbattang', svensk form av fr. *deux-baltans*, dubbeldörr.

von Döbeln, Georg Karl (1758—1820), svensk krigare, trädde som ung i fransk tjänst o.

kämpade i Indien. Deltog efter hemkomsten 1788 med utmärkelse i Gustav III:s ryska krig. Mest känd från Finska kriget 1808—09, då han som överste o. brigadchef vann en rad betyd. segrar (Siikajoki, Lappo, Kauhajoki o. Jutas); senare generalöjtnant o. friherre. Under fälttåget i Tyskland 1814 dömdes han för orderbrott till döden men benådades o. kvarstod i sina värdigheter. D. var en viljekraftig o. kärnfull personlighet, avogud av soldaterna. Besjungen av Runeberg.

Döda fallet, klippestup vid Indalsälven i Ragunda kommun, s.ö. Jämtland. Bildade förr ett mäktigt vattenfall. Storforsen (38 m.) i Indalsälven, vilket $\frac{1}{8}$ 1796 torrlades genom den katastrofartade sänkningen av Ragundasjön. Fridlyst 192G. — Händelsen har behandlats i romanform av Per Hallström. Jfr Huss I o. Hammartorsen.

Döda havet, insjö i s.ö. Palestina, 394 m under havsytan, ca 75 km lång, 4—16 km bred o. 400 m djup; areal 930 kvkm. Saknar avlopp men mottager floden Jordan o. en del mindre tillflöden. Vattnet är mycket salt, i medellal 25 %. Botten täckes av saltavlagringar. Inga djur el. växter kunna leva i sjön. Stränderna sakna ävenledes i allm. växtlighet. Sjöns yta har under istiden legat 424 m högre.

Dödande, *Jur.* Beslut av domstol att förkommen handling, vars uppvisande utgör villkor för fullgörande av viss förpliktelse, skall vara utan verkan. Regleras genom en lag av 1927.

Dödbränd Säger gips el. kalk vara, när den upphettats för starkt, så att den icke kan hårdna el. släckas genom upptagning av vatten.

Dödens triumf, berömd målning från 1300-t. i Pisas Campo santo, tidigare tillskriven Orcagna, numera allmänt för till en av Siena-skolan influerad konstnär.

Döderhult, kommun i ö. Småland, Kalm. l. (past.adr. Oskarshamn); Stranda landsf.distr., N. Møre o. Stranda doms. 5,320 inv. (1947), därav i Döderhults kyrkobokfö-

ringsdistrikt 3,539, i Paskallaviks kyrkobokf. distr. 1,781, varav i Paskallaviks köping 246.

Döderhultaren, populär benämning på bildsnidaren Axel Petersson (1868—1925), som var verksam i Döderhult. D. utförde en rad av saftig komik präglade träskulpturer med motiv ur folklivet (*Dödgrävare Hultman*, se bild). Monografi av G. Jungmarker (1944).

Döderhultsvik, förr köping, 1856 stad med namnet Oskarshamn.

Dödfrakt, frakt, som utgår för betingat men ej begagnat lastrum.

Dödfödd. Ett utan liv framfött foster, som är mera än 7 mån. gammalt, säges vara dödfött.

Dödförklaring, av domstol meddelad förklaring, att försvunnen person skall anses för död (borgerligt död). Bestämmelser i 8 kap. lagen »/, 1935 om boutredning o. arvskifte.

Dödgrävare, *Necrophorus*, ett släkte utpräglat asätande skalbaggar, lägga äggen i av dem själva begravda, döda djurkroppar. Den vanliga dödgävaren är en vacker, mörkfärgad, gulhårig skalbagge med 2 gulröda tvärbånd på täckvingarna. Antennerna klubblika.

Dödgång inträffar vid överföring av en rörelse från en maskindel till en annan, när på grund av glapprum den första delen kan röras ett stycke, utan att den senare följer med.

Dödkött el. sva11 kö11, det överflöd av läkningsmaterial (granulationsvävnad), som i form av gråröda knutor bildas å variga sårtyper. Dödkött har ej allvarlig betydelse men förlänger sårsläkningen, varför det bör ertsas, t. ex. med lapis.

Dödpunkt, de båda lägen hos en vevstaksanordning, i vilka vevstakens riktninglinje går genom vevens rotationsaxel.

Dödsattest el. dödsbevis, av legitimerad läkare utfärdad uppgift att viss person avlidit, därvid dödsorsaken jämväl skall angivas. Dödsattest måste lämnas till pastorsämbetet vid dödsfall i stad, köping el. municipalsamhälle.

Dödsbo, avliden persons bo. Jfr Boutredning. Dödsboken, en egypt. religiös urkund från 200-t. f.Kr., innehållande en mängd äldre o. yngre böner o. besvärjelser, avsedda att fram-sägas av den döde, för att denne måtte kunna obehindrad företaga sin sista färd.

Dödsbud, *Blaps mortisa'ga*, en stor, svart skalbagge, vars täckvingar baktill äro utdragna i en spets. Namnet härleder sig från folkrort att den, när den visar sig, förkunnar dödsfall inom gården.

Dödsdansen (fr. *danse macabre*), bildframställning av långdanser med omväxlande levande o. döda, vilken började odlas inom konsten fr. o. m. 1200-t. I Sverige förekommer en dyl. framställning i S:t Petrikyrkan i Malmö. Bl. berömda dödsdansen framställningar märkes en träsnittserie av H. Holbein d. y., varur vidstående bild är hämtad.

Dödsjög, dets. som dyning.

Dödskalleepa el. s a i m 'r i, *Saimiri sciureus*, en liten pyddlig brednäst apa från Guayana, till färgen gulaktigt olivgrön med vit undersida o. rostgula lemmar. Lever i flockar, oftast vid flodstränder. Mycket skygg.

Dödskallofjäril, *Acherontia atropos*, en stor svärmafjäril, lätt igenkännlig på sin blekgula dödskalleteckning på mellankroppen. Suger ut-sippande trädsaft. Låter höra ett egendomligt klagande läte. Larven är mer än 11 cm lång, ljusgul med blåa snedstreck. Lever av potatisväxtens blad. Sällsynt i vårt land.

Dödsкулт, dyrkan av de avlidna, är framkallad av fruktan för den döde, som tros uppehålla sig på el. i närh. av den plats, där han jordats. Förekommer i alla primitiva religioner.

Dödsmask, gipsavgjutning av en döds ansikte. Dödsriket, hebr. sje'ol, enl. gammal-israelitisk tro ett skuggornas rike i underjorden; i NT beteckning för ett mellantillstånd efter döden, i Petr. 3: 19 ff.

Dödsstraff, straffart för grövre förbrytelser. Verkställs medelst hängning, halshuggning el. skjutning, i För. Stat. med elektricitet («elektriska stolen»). Vissa kvalificerade (skärpta) dödsstraff ha tidigare använts, ss. rådbräkning, bränning på bål, fyrdelning m. m. I Sverige avskaffades dödsstraffet 1921; förekommer num. endast betr. förbrytelser enl. krigsartiklarna. I England är dödsstraffet sed. 1948 avskaffat under en försöksperiod på fem år.

Dödsynder (lat. *peccata mortalia*) el. huvudsynder äro i rom. kyrkan: högmöd, avund, vrede, lättja, girighet, frosseri o. otukt.

Dödstecken, förändringar, som uppträda i den döda kroppen o. ge vid handen att livet flytt. De viktigaste av dessa s. k. säkra döds-tecken, vilka vanl. inträda inom 6—12 tim., äro likets kallhet, likstelhet o. likfläckar.

Dödsur el. strimmiga trägnagaren, *Anobium pertinax*, en 3—4 mm lång, mörkbrun, fint gråluden skalbagge, som gnager gångar i gamla möbler, träväggar o. dyl. Genom knackningar med huvud el. käkar mot träet locka hanar o. honor på varandra. Det tickande ljudet härvid har givit skalbaggen dess namn. (Se bild.)

Dödvatten, vattenmassans »fastsugning» vid ett i rörelse varande fartyg på grunt vatten.

Dödvikt (eng. *dead weight*) anger vikten av lasten i dödviktton (i. o. i. ö. i. g. j. vid fullastat fartyg. Dödviktsdräktighet, ett fartygs lastförmåga, uttryckt i ton dödvikt.

Dögling el. andval, dets. som näbbval. von Döll'inger, Ignaz (1799—1890), tysk kat. teolog, kyrkohistoriker. Som prof. i Munchen vägrade D. att underkasta sig 1870 års ofelbarhetsdogm, varför han bannlystes.

Dö'rtz, Karl, f. 1891, tysk sjöofficer, deltog i Första världskr. som ubåtschef, 1935 chef för ubåtsvapnet, 1943 storamiral samt överbefälh. för krigsmarinen. D. övertog efter Hitlers död maj 1945 posten som rikskansler, genomförde kapitulationen o. blev därefter allierad krigsfånge. Dömdes 1946 till 10 års fängelse.

Dörarp, kommun i s. Småland. Kronob. 1. (past.adr. Vittaryd): Lidhults landsf. distr., Sunnerbo doms. 392 inv. (1947).

Dörby, kommun i s.ö. Småland, Kalmar 1. (past.adr. Smedby); Norra Möre landsf. distr., N. Möre o. Stranda doms. 1,323 inv. (1947).

Dörj, fiskredskap, bestående av ett par krokar. Användes särsk. vid Sveriges västkust.

Dörpfeld, Wilhelm (1853—1940), tysk arkeolog, från 1878 ledare för utgrävningarna i Olympia. Har äv. biträtt vid arkeolog. undersökningar i Tröja, Pergamon, Tiryas o. Leukas. Har utg. arb. rörande förgrek. byggnadskonst.

Dös.stenåldersgrav, bildad av 4—5 på kant ställda hällar, vilka uppbara en större häll som tak. (Se bild.)
Dö'teber, Christian Julius, tysk bildhuggare, verksam i Sthlm i mitten av 1600-t., där han bl. a. utförde portaler till Petersenska huset vid Munkbron.

Dött lopp (eng. *dead heat*), (kapp)löpning, där 2 el. flera löpare el. hästar passera målet så samtidigt, att vinnaren ej kan utpekas.

Dövhet, oförmåga att höra; kan vara medfödd, beroende på missbildningar inom hörselapparaten; oftast är den dock förvärvad, en följd av sjukdomar i örat el. nervsystemet.

Fullst. dövhet är i allm. obotlig, svag hörsel-förmåga kan ofta i betydlig mån förstärkas genom mekaniska inrättningar (hörlurar).

Dövstumhet, oförmåga att höra o. tala; stumheten är en följd av dövheten, emedan denna inträtt så tidigt, att talet ej inlärts el. hunnit glömmas. De flesta dövstumma kunna med synens o. känselns tillhjälp läras att tala. I Sverige infördes 1889 obligatorisk undervisning o. riket är in delat i dövstumskola i distrikt med en upptagningsskola i varje (Sthlm, Härnösand, Vänersborg o. Lund), av vilka den i Sthlm (Manilla) är förenad med dövstumlärareseminarium. Dessutom finnas fortsättningsskolor i Vänersborg (för gossar) o. Växjö (för flickor), specialskola i Örebro, undervisning i lanbruk o. trädgårdsskötsel på Broby samt sed. 1942 vårdanstalt i Gävle för dövstumma med komplicerat lyte. Från 1938 har dövstumundervisningen förstatligats o. obligatorisk yrkesutbildning införts.

E

E e, antikva el. latinsk stil. E e, kursiv. G? e, fraktur el. tysk stil. £ p, gotisk stil.

E. 1. Af MS. Tredje tonen i diatoniska C-dur-skalen. — 2. Kom. siffertecken = 250. — 3. Förkortning av eng. *east*, fr. *est*, öster.

e, basen i det naturliga logaritmssystemet. e. a., förkortning för lat. *ex ac'us*, enligt handlingarna.

Ea, babylonisk gudomlighet, vattendjupets o. vishetens gud.

Eagle [i'gl] (eng., örn), amerik. guldmynt = 10 dollar, uppkallat efter den på myntet avbildade örnen från För. Stat:s vapen.

Eakins [i'kɪns], Thomas (1844—1916), amerik. målare, utbildad i Paris. Framstående porträttmålare o. skildrare av amerik. friluftsliv.

Ealdorman [ea'ldərmən], hos de gamla angelsachserna folkvald, senare årtlig ämbetsman med betydande maktställning.

Ealing [i'liŋ], förstad till London i v. belägen i grevsk. Middlesex. 184,000 inv. (1946).

EAM, »Den nationella frihetsfronten», den grekiska motståndsrörelsens främsta organisation under den tyska ockupationen 1941—44. Till övervägande del rekryterad ur de republikanska vänsterpartierna kom EAM o. dess militära organisation ETAS i dec. 1944 i en svår konflikt med regeringen ang. demobiliseringen o. författningsfrågan. Strider utbröto, som nedslags av engelsmännen. Konflikten löstes i febr. 1945 genom avtalet i Varkiza, som tillmötesgick KAM:s krav på allmänna val o. folkomröstning om författningen. EAM bojkottade emellertid valen i mars 1946 på grund av den rojalistiska högerens påstådda valterror o. vägrade äv. att godkänna resultatet av folkomröstningen i sept. s. å., varigenom monarkien återinfördes. Kommunistiska element ur EAM organiserade vintern 1946—47 guerrillastyrkor, som äv. under 1948 bekämpat den reguljära armén. Den gre-

kiska guerillan har till stor del organiserats o. utbildats i Albanien, Bulgarien o. Jugoslavien.

Earhart [i'>hɑt], Amelia (gift Putnam) (1898—1937), amerik. aviatrix, flög 1932 ensam Newfoundland—Irland på ca 13 tim., vilket var bastighetsrekord. Förolyckades under en jordenruntflygning.

Earl [eɪ], eng. adelstitel, den tredje i rang; urspr. (från 1000-t.) ämbete liknande den nord. jarlens. Motsvarar sv. *greve*, ty. *Graf*, fr. *comte*; medför medlemskap av överhuset. Jfr Lord o. Count.

Earlom [01⁸m], Richard (omkr. 1743—1822), eng. grafisk konstnär, mezzotintteknikens fullkomnare.

Early English [o'li ing'glii3], eng., »tidig engelsk», den tidigaste perioden inom gotisk byggnadskonst i England; ex. katedralen i Salisbury (1220—60).

East [i'st], eng., öster.
East [i'st], Alfred (1849—1913), eng. målare, påverkad av Barbizonskolan; utförde huvudsakl. landskap. Av. grafiker.

Eastbourne [i'stbaun el. -b'n], stad (eget grevsk.) i s.ö. England, grevsk. Sussex, vid Engelska kanalen. 53,000 inv. (1946). Mycket besökt havsbad o. kurort.

Eastend [i'st-], stadsdel i ö. London. Fattigkvarter.

Easter Island [i'st'ə aɪ'lənd], ens. namnet Då Paskön.

East Chicago [i'st tsjika-], stad i Indiana, n. För. Stat., vid sjön Michigan. 55,000 inv. (1940). Industrier.

East Galloway [i'st ga5irə'e], annat namn på skotska grevsk. Kirkcudbright.

East Ham [i'st hsm], stad (eget grevsk.) i s.ö. England, grevsk. Essex, förstad n.ö. om